

नेपाल कानून पत्रिका

भाग - ५८

२०७३ वैशाख

अङ्क - १

ने
का
प

२
०
७
३

वै
शा
ख



अ
ङ्क

प्रकाशक

सर्वोच्च अदालत

रामशाहपथ, काठमाडौं

फोन नं. ४२५०७४२, ४२६२३९७, ४२६२३९६, ४२६२८०१, ४२५८१२२ Ext.२५१२ (सम्पादन), २५११ (छापाखाना), २१३१ (विक्री)

फ्याक्स: ४२६२८७८, पो.ब.नं. २०४३८

Email: info@supremecourt.gov.np, Web: www.supremecourt.gov.np

१

प्रकाशन, सञ्चार तथा सम्पादन समिति

माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय, सर्वोच्च अदालत	- अध्यक्ष
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य
नायव महान्यायाधिवक्ता श्री राजेन्द्र सुवेदी, प्रतिनिधि, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	- सदस्य
अधिवक्ता श्री लक्ष्मीदेवी दाहाल (रावल) प्रतिनिधि, नेपाल बार एसोसिएसन	- सदस्य
वरिष्ठ अधिवक्ता श्री नरहरि आचार्य, अध्यक्ष, सर्वोच्च अदालत बार एसोसिएसन	- सदस्य
सहरजिस्ट्रार श्री नहकुल सुवेदी, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य सचिव

सम्पादक : श्री गजेन्द्रबहादुर सिंह

प्रकाशन, सञ्चार तथा सम्पादन शाखामा कार्यरत
कर्मचारीहरू

शाखा अधिकृत श्री राजन बास्तोला
शाखा अधिकृत श्री मिनबहादुर कुँवर
ना.सु.श्री सरस्वती खड्का
ना.सु.श्री लक्ष्मण वि.क.
ना.सु.श्री रमादेवी न्यौपाने
ना.सु.श्री विनोदकुमार यादव
सि.कं.श्री ध्रुव सापकोटा
कम्प्युटर अपरेटर श्री अर्जुन सुवेदी
कार्यालय सहयोगी श्री कृष्णबहादुर श्रेष्ठ
कार्यालय सहयोगी श्री प्रेमलाल महर्जन

भाषाविद् : उपप्रा. श्री रामचन्द्र फुयाल

बिक्री शाखामा कार्यरत कर्मचारी
डि.श्री नरबहादुर खत्री

मुद्रण शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरू

सुपरभाइजर श्री कान्छा श्रेष्ठ
मुद्रण अधिकृत श्री आनन्दप्रकाश नेपाल
सिनियर बुकबाइन्डर श्री तेजराम महर्जन
सिनियर हेल्पर श्री तुलसीनारायण महर्जन
सिनियर प्रेसम्यान श्री नरेन्द्रमुनि बज्राचार्य
सिनियर प्रेसम्यान श्री योगप्रसाद पोखरेल
सिनियर मेकानिक्स श्री निर्मल बयलकोटी
बुकबाइन्डर श्री यमनारायण भडेल
बुकबाइन्डर श्री मीरा वाग्ले
कम्पोजिटर श्री प्रमिलाकुमारी लामिछाने
प्रेसम्यान श्री केशवबहादुर सिटौला
बुकबाइन्डर श्री अच्युतप्रसाद सुवेदी
कार्यालय सहयोगी श्री मोति चौधरी

प्रकाशित सङ्ख्या : २००० प्रति

नेपाल कानून पत्रिकाको उद्धरण गर्नु पर्दा
निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

नेकाप, २०७२... .. , नि.नं. ... , पृष्ठ ...
(साल) (महिना)

उदाहरणार्थ : नेकाप २०७३, वैशाख, नि.नं.९५१९, पृष्ठ १

सर्वोच्च अदालत बुलेटिनको उद्धरण गर्नु पर्दा
निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

सअ बुलेटिन २०७३ १ वा २, पृष्ठ ...
(साल) (महिना)

उदाहरणार्थ : सअ बुलेटिन, २०७३, वैशाख - १, पृष्ठ १

नेपाल कानून पत्रिका तथा सर्वोच्च अदालत बुलेटिन
अब हाम्रो वेभसाइटमा उपलब्ध छन्

ठेगाना

www.supremecourt.gov.np

- यो वेभसाइट खोलेपछि बायाँतर्फ नेपाल कानून पत्रिका तथा त्यसको तल सर्वोच्च अदालत बुलेटिनमा क्लिक गर्नुहोस् ।
- २०६५ साल वैशाखदेखिका यी पत्रिकामा समाविष्ट निर्णयहरू पढ्न र हाल निःशुल्क डाउनलोड गर्न सकिनेछ ।

नेपाल कानून आयोगको वेभसाइटमा संविधानसमेत हालसम्म प्रकाशित अधिकांश ऐन र नियमावलीहरू नेपाली तथा अङ्ग्रेजीमा र १९१० सालको मुलुकी ऐन, न्याय विकासिनी एवम् विभिन्न ऐतिहासिक दस्तावेजहरू निःशुल्क पढ्न र डाउनलोड गर्न सकिनेछ ।

ठेगाना

www.lawcommission.gov.np

मूल्य रु.३०।-

मुद्रक : सर्वोच्च अदालत छापाखाना

विषय सूची

क्र. स.	नि.नं./इजलास/विवरण	पक्ष / विपक्ष	विषयको सारसङ्क्षेप	पृष्ठ
१.	९५९९ पूर्ण जबरजस्ती करण	नेपाल सरकार विरुद्ध टसि वि.क.समेत	<ul style="list-style-type: none"> जबरजस्ती करणी र जबरजस्ती करणीको उद्योगको कसुरको सामान्य मान्यताको पृष्ठभूमिमा कतिसम्मको कार्यलाई जबरजस्ती करणीको पूर्ण अपराध मानिने हो र कतिसम्मको कार्यलाई जबरजस्ती करणीको उद्योगको कसुर मानिने हो अर्थात् ती दुई कसुरमा लिङ्गको योनिमा प्रवेशको अवस्था कतिसम्म हुनुपर्ने हो, पीडित व्यक्ति बयस्क नभई नाबालिका भएको अवस्थामा त्यसलाई कसरी व्याख्या, विवेचना गरिनु उपयुक्त हुन्छ भन्ने सन्दर्भमा हेर्दा, जबरजस्ती करणीको पूर्ण अपराध हुनका लागि पुरुषको लिङ्ग महिलाको योनिमा पूर्णरूपमा प्रवेश गरेको हुनुपर्ने, वीर्य स्खलन हुनुपर्ने, पीडित महिलाले प्रतिकार गरेको हुनुपर्ने, सो गर्दा पीडक र पीडितको शरीरमा संघर्ष र प्रतिकारका चिह्न हुनुपर्ने जस्ता परम्परागत मान्यतामा परिवर्तन आई पुरुषको लिङ्ग महिलाको योनिमा केही मात्रामा प्रवेश गरेको भए वा घर्षणसम्म भएको अवस्थामा पनि जबरजस्ती करणीको अपराध मानिने मान्यताको विकास भएको पाइन्छ । करणी गर्दा वा गर्न खोज्दा लिङ्गको पूर्ण प्रवेश हुन पायो वा पाएन भन्ने कुरा वस्तुस्थितिमा भर पर्ने कुरा हो । सो पूर्ण प्रवेश हुन पाएको वा 	१

			नपाएको हुन सक्छ । पूर्ण प्रवेश भएमा एउटा र आंशिक प्रवेश वा योनिमा घर्षण भए अर्को कुरा मानी कसुरको छुट्टै वर्गीकरण गर्न सकिने अवस्था रहँदैन । करणी गर्ने उद्देश्यले कार्य हुन्छ भने योनिमा लिङ्गको पूर्ण वा आंशिक प्रवेश भए पनि करणी गरेको मान्नुपर्ने ।	
२ .	९५२० विशेष उत्प्रेषण / परमादेश	अधिवक्ता पूर्णचन्द्र पौडेल विरुद्ध निर्वाचन आयोग, निर्वाचन आयोगको कार्यालय, बहादुरभवनसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ मतदाता नामावलीसम्बन्धी नियमावली, २०६८ को नियम ३१(क) को उपनियम (३) को कानूनी व्यवस्थाअनुसार नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त नगरेको व्यक्तिको नाम संवत् २०६४ सालको संविधानसभा सदस्यको निर्वाचनको मतदाता नामावलीमा समावेश रहेछ र निज कानूनबमोजिम मतदाता हुन योग्य नेपाली नागरिक पनि रहेछ भने निजले मतदाता नामावलीमा नाम समावेश गर्न नाम दर्ता अधिकारीसमक्ष निवेदन दिन सक्ने भन्ने कानूनी व्यवस्थाले निवेदकले दाबी लिए जस्तो गैर नेपाली नागरिकलाई मतदाता नामावलीमा नाम समावेश गराउन पाउने छुट वा सुविधा दिएको भन्ने देखिन नआउने । 	१९
३ .	९५२१ विशेष उत्प्रेषण / परमादेश	डा.रामकृष्ण तिमल्सेनासमेत विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> ■ सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ३१ को मूल उद्देश्य नै सूचनाको दुरुपयोग गर्न नहुने भन्ने देखिएको र सो दफाले सूचनाको सदुपयोग गर्नमा कुनै प्रतिबन्ध लगाएको स्थितिसमेत देखिन नआएकोले निवेदन मागबमोजिम सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ३१(१) र (२) नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २७ सँग बाझिएको देखिन नआउने । 	२८

४.	९५२२ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश	धनेश्वर शाह विरुद्ध श्रम अदालत, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> रिट निवेदकलाई मिति २०६९।४।२३ र २०६९।४।३२ मा स्पष्टीकरण माग गर्दा प्रतिष्ठानका प्रबन्ध निर्देशकबाट माग गरिएको देखिए पनि मिति २०६९।८।२४ मा सेवाबाट हटाउनेसम्बन्धी कारवाही निमित्त वरिष्ठ प्रबन्धकबाट भएको देखिएकाले अनधिकृत पदाधिकारीबाट गरिएको सेवाबाट हटाएको कार्य स्वतः कानून प्रतिकूल एवम् यस अदालतले प्रतिपादन गरेका नजिर सिद्धान्तसमेतको प्रतिकूल देखिन आउने । 	३९
५.	९५२३ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश	फूलोदेवी यादव विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> निवेदकको नाममा २० वर्षभन्दा अघिदेखि दर्ता रहेको हक भोग र दर्ताको जग्गाको दर्ता बदर गर्नुपूर्व दर्तावाला यी रिट निवेदकलाई प्रतिवादको मौका दिई झिकाई बुझी आवश्यक निर्णय गर्नुपर्नेमा मालपोत कार्यालयबाट निवेदकलाई सुनुवाइको मौका नदिई निवेदकको नामको दर्ता बदर गरेको निर्णय प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको विपरीत रहेको देखिन आउने । 	४८
६.	९५२४ संयुक्त उत्प्रेषण	हिरामाया श्रीससमेत विरुद्ध बागलुङ जिल्ला, बागलुङ न.पा. कार्यालय, बागलुङसमेत	<ul style="list-style-type: none"> रिट निवेदकले बागलुङ जिल्ला अदालतमा फिराद पत्र दिन जाँदा नै बागलुङ नगरपालिका कार्यालय र सो कार्यालयका कर्मचारीसमेतलाई प्रतिवादी बनाई नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ८ र ९ समेतका हकाधिकारमा आघात पुऱ्याएकोले दफा १८ बमोजिम क्षतिपूर्तिसमेतको दाबी लिएको देखिन्छ । उक्त ऐनको दफा १८ को व्यवस्थाअनुसार दफा ८ वा ९ बमोजिम चल अचल सम्पत्ति अपहरण गरेमा वा नोक्सानी 	५२

			<p>पारेकोउपर क्षतिपूर्तिको लागि उजुर गर्नु पर्दा पुनरावेदन अदालतमा नालिस गर्नुपर्ने स्पष्ट कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ । रिट निवेदकले उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाबमोजिम क्षतिपूर्तिको दाबी लिई पुनरावेदन अदालतमा फिराद दिनुपर्नेमा जिल्ला अदालतमा फिराद दिन गएको देखिएकाले क्षेत्राधिकारको अभावमा जिल्ला अदालतबाट भएको दरपिठ आदेश कानूनसम्मत देखिन आउने ।</p>	
७.	<p>९५२५ संयुक्त मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार</p>	<p>योगबहादुर लामासमेत विरुद्ध नेपाल सरकार</p>	<p>■ मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा ९ ले प्रमाणको भार प्रतिवादीउपर रहने गरी विशेष व्यवस्था गरेको पाइन्छ । सो दफामा प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै व्यक्तिलाई यस ऐनअन्तर्गतको कसुर गरेको अभियोग लागेकोमा सो कसुर आफूले गरेको छैन भन्ने कुराको प्रमाण निजले नै पुन्याउनु पर्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको छ । सो ऐनको उक्त विशेष व्यवस्थाअनुसार मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐनअन्तर्गतको कसुर गरेको अभियोग लागेको प्रतिवादीले तथ्ययुक्त एवं वस्तुनिष्ठ प्रमाणबाट आफ्नो निर्दोषिता प्रमाणित गराउन सक्नुपर्ने ।</p>	५८
८.	<p>९५२६ संयुक्त रकम असुली</p>	<p>केशव स्थापित विरुद्ध अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, टंगाल, काठमाडौं</p>	<p>■ गलत कार्य एउटाले गर्ने तर त्यसको भागिदार अर्को हुने हुन सक्दैन । गलत कार्य जसले गर्छ त्यसैले नै आफूले गरेको कार्यबाट पुग्न गएको हानि नोक्सानी तिर्नु बुझाउनु पनि दायित्व हुन्छ । नियुक्ति गरेकै कारणले</p>	७०

			नियुक्त कुनै कर्मचारीले हिनामिना गरेको रकम त्यस्तो कर्मचारीलाई नियुक्त गर्ने पदाधिकारीबाट असुल गराउनु पर्छ भन्न नमिल्ने ।	
९.	९५२७ संयुक्त सम्झौता बमोजिमको रकम दिलाई पाउँ	मिलन गुरुङ विरुद्ध मोहन शाहनी	<ul style="list-style-type: none"> करारबाट सिर्जित भुक्तानी सम्बन्धमा हालसम्म अदालतबाट मानी आएको प्रचलनलाई हेर्दासमेत करारको रूपैयाँ भुक्तानी गर्दा किस्ताको उल्लेख गरेकोमा प्रत्येक किस्तामा हदम्याद कायम गर्ने प्रचलन रहेको छैन । करारबमोजिमको दायित्व व्यहोर्ने व्यक्तिले अन्तिमरूपमा पालना गर्नुपर्ने दायित्व पालन नगरेको वा बुझाउनु पर्ने रकम नबुझाएको अन्तिम मितिबाट नै हदम्याद कायम गर्ने गरेको प्रचलन रहेको । 	८२
१०.	९५२८ संयुक्त भन्सार मूल्याङ्कन धरौट फिर्ता	बोधराज निरौला विरुद्ध निर्मलादेवी गोयन्का	<ul style="list-style-type: none"> पैठारी गरिएको कुनै माल वा वस्तुको धनीबाट पेस भएको कारोबार मूल्य “वास्तविक कारोबार मूल्य कायम गर्ने पद्धति” सँग मेल नखाने भएमा भन्सार अधिकृतले पैठारीकर्ताले घोषणा गरेको कारोबार मूल्यलाई मान्यता नदिई पैठारी गरिएको माल वा वस्तुको अभिलेख मूल्य, मूल्यसूची वा सोही प्रकारको माल वा वस्तुको मूल्यको आधारमा त्यस्तो माल वा वस्तुको मूल्य कायम गरी भन्सार महसुल निर्धारण गर्नुपर्ने व्यवस्था भन्सार ऐन, २०१९ को दफा १३ को उपदफा (४) ले गरेको देखिने । 	८९

११.	९५२९ संयुक्त बन्दीप्रत्यक्षीकरण	विशाल परियारसमेत विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालत, बबरमहल, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ फौजदारी न्यायको मूल उद्देश्य दण्डहीनताको अन्त, कसुरदारलाई सजाय र पीडितलाई उपचार रहेकोले फौजदारी कानूनलाई त झन् बाहेक गर्न मिल्दैन । फौजदारी न्याय र फौजदारी कानून धेरै सशक्त हुन्छन् । अरु ऐन कानूनले स्पष्ट तवरले बाहेक नगरेसम्म सभ्य मुलुक र न्यायको मान्य सिद्धान्तले राज्यले हस्तक्षेप गर्नु पर्ने प्रकृतिको सार्वजनिक सदाचार, नैतिकता, स्वास्थ्य आदिको उल्लङ्घनको विषयमा कसुरदारलाई निरुत्साहन गर्नसमेतका लागि फौजदारी न्याय र फौजदारी कानूनको overriding effect हुन्छ । अतः चेक अनादर र बक्यौता रकमको विषयलाई विनिमेय अधिकारपत्र ऐन, २०३४ आदिले समेटेकोले ठगीमा जाहेरी लिन र अनुसन्धान गर्न मिल्दैन भन्ने निवेदकको निवेदन जिकिर मान्दा राज्य र कानून असहाय हुन पुग्ने । 	९६
१२.	९५३० संयुक्त उत्प्रेषण	भरतमणि जङ्गम विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> ■ हातहतियार खरखजाना मुद्दामा पुर्पक्षको लागि थुनामा बसेको अवधिमध्ये मिति २०६९।३।१८ देखि २०६९।७।३ सम्मको अवधि कैद लगत ठेक्का गणना गरेको देखिएन । फैसलाबमोजिम कैद ठेक्का थुनामा बसेको अवधिसमेत त्यसमा समायोजन गरिनु पर्दछ । निवेदकलाई हातहतियार खरखजाना मुद्दामा पुर्पक्षको लागि थुनामा राखिएको अवधिलाई डाँका उद्योग मुद्दामा लागेको कैद ठेकिँदा सो थुनामा बसेको अवधि समायोजन भएको देखिएन । एउटै व्यक्ति विरुद्ध एउटै 	१०४

			<p>वारदातबाट दुई छुट्टाछुट्टै न्यायिक र अर्धन्यायिक निकायमा मुद्दा चली सजाय भएकोमा ती दुईमध्ये कुनै मुद्दाबाट भएको कैदको लगत ठेक्का तीमध्ये जुनसुकै मुद्दामा पुर्पक्षको लागि थुनामा बसेको रहेछ भने पनि सो थुनामा बसेको अवधिसमेत समायोजन गरिनु पर्दछ । निवेदकलाई डाँका उद्योग मुद्दाबाट कैद ठेकेँदा हातहतियार मुद्दामा पुर्पक्षको लागि थुनामा बसेको अवधि समायोजन नगरेको देखिँदा उक्त ठेकिएको कैद लगत त्रुटिपूर्ण भएको देखियो । यसर्थ काठमाडौँ जिल्ला अदालतबाट डाँका उद्योग मुद्दामा भएको फैसलाको तपसिल खण्डमा उल्लेख गरेबमोजिम मिति २०६९/३/१८ देखि मिति २०६९/१०/२१ सम्मको करिब ७ महिना ४ दिन बढी कैदमा बस्नु पर्नेगरी भएको कैद हिसाब एवम् ठेकिएको कैद लगतसमेत त्रुटिपूर्ण रहेको देखिन आउने ।</p>	
१३ .	९५३१ संयुक्त अपहरण तथा शरीर बन्धक	रामबहादुर थारुसमेत विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले आफूले लिनुपर्ने भनिएको रकम उठाउनका लागि पीडित जाहेरवालालाई बन्धक बनाएको देखिँदा अपहरण गर्ने तथा शरीर बन्धक लिनेको महलको २ नं. विपरीतको कसुर गरेको देखिन आउने । 	११०
१४ .	९५३२ संयुक्त बाली	रामखेलावन बाहुन विरुद्ध चन्द्रकिशोर बाहुनसमेत	<ul style="list-style-type: none"> जग्गा मिच्नेको १८ नं. मा कहीँकतै पनि “फैसला अन्तिम भएको मितिले” भन्ने नभई “हक छुट्टिई अन्तिम किनारा भएका मितिले” भन्ने उल्लेख भएको र अंश मुद्दामा भएको फैसलाअनुसार बन्डा छुट्ट्याई दा.खा. दर्ता गर्ने गरी लगत कट्टाको आदेश मिति 	१२१

			<p>२०६४।१।६ मा मात्र भएकोले हक छुट्टिने कार्यले मिति २०६४।१।६ मा मात्र पूर्णता पाएको भन्ने जिकिरका सम्बन्धमा हेर्दा बन्डा छुट्ट्याउने, दाखिलखारेज गर्नेलगायतका कार्य हक बेहक छुट्ट्याउने कुरासित सम्बन्धित नभई अन्तिम फैसलाको कार्यान्वयनको पाटो भएकोले अंश मुद्दाबाट हकबेहक छुट्टिने कुरामा अंश पाउने ठहरी अन्तिम फैसला भएको मिति नै मुद्दाको अन्तिम किनारा मिति मान्नुपर्ने हुन्छ । अतः बन्डा छुट्ट्याई दा.खा. दर्ता गर्ने गरी आदेश भएको मिति अन्तिम किनारा मिति हो भन्ने पुनरावेदन जिकिरसित पनि सहमत हुन नसकिनुका साथै बाली भराइ पाउने हदम्याद नै गुजारी फिराद पर्न आएको र प्रत्यर्थी प्रतिवादीले एकलौटीरूपमा बाली खाएको भन्ने ठोस सबुत प्रमाण वादीले गुजार्न नसकेको अवस्थामा वादीदाबी पुग्न नसक्ने ।</p>	
१५.	९५३३ संयुक्त लिखत दर्ता बदर	दशनलाल चौधरी विरुद्ध राधा देवी चौधरीसमेत	<ul style="list-style-type: none"> लेनदेन व्यवहारको १० नं. को कानूनी व्यवस्थाअनुसार लिखत बदर गराई पाउन १ वर्षसम्ममा थाहा पाएको ३५ दिनभित्र मुद्दा दायर गरी सक्नु पर्ने देखिन्छ भने लेनदेन व्यवहारको ४० नं. अनुसार यस्तो व्यवहार गरेको सदर हुँदैन भन्ने अर्थ गरी २ वर्षको अवधि नघाई जहिलेसुकै मुद्दा दायर गर्न सक्ने देखिँदैन । आफ्नो समेत हक लाग्ने जग्गा सगोलका हकवालाले बिक्री गरेकोमा तहतह बिक्री भैसकेपछि नालेस गर्ने उल्लिखित हदम्याद नाघेपछि मात्र नक्कल सारी थाहा पाएको भन्ने आधारमा 	१२७

			जहिलेसुकै उल्लिखित जग्गाहरूको लिखत बदर गराई माग्न पाउने हक यी वादीलाई कानूनले सुरक्षित गरेको देखिन नआउने ।	
१६ .	९५३४ संयुक्त कुटपिट	मनिकलाल यादव विरुद्ध सिकिन्द्र यादवसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ कैदको सजाय हुने गरी फैसला भएकोमा कैदै गर्नु पर्छ भन्ने मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ११ नं को कानूनी व्यवस्था भए तापनि सोही महलको ११क नं. मा तीन वर्षभन्दा कम कैदको सजाय हुने कुनै कसुर गर्ने व्यक्तिलाई कैदको सजाय गरी पहिलो पटक कसुरदार ठहरी अड्डाले कैदमा राख्न मनासिब नठहराएमा एक दिनको पच्चिस रुपैयाँको दरले हुन आउने रकम तोकी सो तोकिएको रकम बुझाएमा कसुरदारलाई कैदमा नराख्ने गरी अड्डाले फैसला गर्न सक्नेछ । सोबमोजिम कसुरदारले रुपैयाँ बुझाएमा बुझी लिई कैदको लगत कट्टा गरिदिनु पर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेकोले अदालतले त्यसरी कैदबापत रुपैयाँ लिई छोडिदिन सक्ने नै देखिने । 	१३२
१७ .	९५३५ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश	सहजराम कुर्मीसमेत विरुद्ध रामानन्द कुर्मीसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ फैसला कार्यान्वयनको कारणबाट होस् वा अंशबन्डा भएर होस् निवेदक सहजरामले पाउने भनेको दुई भागको एक भागमात्र हो । अतः तहसिलदारको पछिल्लो आदेशबाट निवेदक सहजरामलाई कुनै मर्का परेको छैन । रिट अधिकारक्षेत्रको स्रोत समन्याय हो । प्रत्येक कानूनी त्रुटिमा यो आदेश आफसेआफ जारी हुँदैन । निवेदकलाई कुनै अन्याय नै नपरेको अवस्थामा यो कानूनको रित नपुगेको यस्तो त्रुटि भएको भनी निवेदन दिने हकदैया निवेदकसँग नहुने । 	१४०

१८.	९५३६ संयुक्त वैदेशिक रोजगार ठगी	नेपाल सरकार विरुद्ध ध्रुवबहादुर अधिकारीसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ अनुसार वादी दाबी प्रमाणित गर्ने दायित्व वादीको हो । वादी नेपाल सरकारले आफ्नो अभियोग दाबी पुष्टि गर्नु पर्दछ । तर प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीउपर कसुर गरेको भनी लेख्ने लेखाउने जाहेरवालाहरू ती आफ्ना साक्षीलाई बकपत्र गराई दाबी खम्बिर गर्न नसकेको अन्य शङ्कारहित सबुद प्रमाणसमेत पेस गर्न नसकेको देखिँदा प्रतिवादीलाई सफाई दिएको फैसला मिलेके देखिने । 	१५२
१९.	९५३७ संयुक्त कर्तव्य ज्यान	नेपाल सरकार विरुद्ध यामबहादुर कामीसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ एउटालाई लक्षित गरी प्रहार गर्दा अर्को व्यक्तिलाई लाग्न गई मृत्यु हुन्छ भने त्यस्तो अवस्थामा मनसाय तत्त्वको अभाव रहेको भनी व्याख्या गर्न मिल्दैन । त्यस्तोलाई सरेको मनसायबाट भएको आपराधिक कार्य मान्नु पर्ने । 	१७२

यी सारसङ्क्षेप ने.का.प. प्रयोगकर्ताको सुविधाका लागि मात्र हुन्, उद्धरण गर्नका लागि होइनन् ।

– सम्पादक

निर्णय नं. ९५१९

सर्वोच्च अदालत, पूर्ण इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र
माननीय न्यायाधीश श्री जगदीश शर्मा पौडेल
फैसला मिति : २०७२।८।३।५
०७०-CF-०००९

मुद्दा:- जबरजस्ती करणी

पुनरावेदक / वादी : सिता खड्काको जाहेरीले नेपाल
सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / प्रतिवादी : जिल्ला सिन्धुपाल्चोक, तुलो
धादिङ्ग गा.वि.स. वडा नं.९ घर भई हाल
भक्तपुर जिल्ला दधिकोट गा.वि.स. वडा नं. ९
बस्ने टिसि वि.क. समेत

- जबरजस्ती करणीको अपराध र जबरजस्ती करणीको उद्योगका बिचमा कस्तो भिन्नता रहने हो भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा, सामान्यतया: कुनै पुरुष व्यक्तिले महिलालाई निजको मन्जुरी नलिई जोर जबरजस्ती गरी निजको पुरुष जननेन्द्रिय महिलाको योनिमा प्रवेश गराई यौन सन्तुष्टी लिनै कार्य जबरजस्ती करणीको अपराधजन्य कार्य हो । उक्त अपराधमा अपराधकर्ताले यौन तृष्णा मेटाउने मनसाय राखी पीडित महिलाको मन्जुरीबेगर जबरजस्तीपूर्वक आफ्नो लिङ्ग महिलाको योनिमा प्रवेश गराई यौन सन्तुष्टी लिएको हुन्छ । यसप्रकार

जबरजस्ती करणीको कसुर हुनका लागि तीन वटा आधारभूत तत्त्व हुनु अनिवार्य हुन्छ: जबरजस्ती करणी गर्ने मनसाय, जबरजस्ती करणी गर्ने कार्य र पीडितको करणी गर्ने कार्यमा मन्जुरीको अभाव । ती तत्त्वहरूको अभावमा जबरजस्ती करणीको कसुर स्थापित हुन सक्दैन । पीडितको मन्जुरीमा वा आपसी सहमतिमा भएको करणीलाई जबरजस्ती करणीको अपराध मानिँदैन । तर उक्त मान्यताका केही अपवादहरू रहेका छन्, जस्तै: पीडित व्यक्ति नाबालिका भएको अवस्थामा उक्त मान्यता लागू हुन सक्दैन । पीडित नाबालिका भएको अवस्थामा दुई पक्षको आपसी सहमति र मन्जुरीमा करणी लिनु दिनु गरेको भए पनि त्यस्तो करणीलाई जबरजस्ती करणी नै मानिन्छ र कर्ताले जबरजस्ती करणीकै दायित्व बहन गर्नु पर्दछ । पीडित नाबालिकाको मरिातष्क पूर्णरूपमा विकसित भैनसकेको हुनाले नाबालिकाले स्वतन्त्ररूपमा त्यस्तो कार्यको प्रकृति र परिमाणसमेत मनन गरी मन्जुरी वा सहमति जनाउन नसक्ने भएकोले त्यस्ता अवस्थाका पीडित व्यक्तिले दिएको मन्जुरीलाई मन्जुरी नमानिने सर्वस्वीकृत मान्यता रहिआएको छ । त्यस्तै डर, धाक, धम्की, अनुचित प्रभावमा पारी वा जोरजुलम गरी लिएको सहमतिलाई पनि सहमति नमानिने ।

(प्रकरण नं.४)

- जबरजस्ती करणी र जबरजस्ती करणीको उद्योगको कसुरको सामान्य मान्यताको पृष्ठभूमिमा कतिसम्मको कार्यलाई जबरजस्ती करणीको पूर्ण अपराध मानिने

हो र कतिसम्मको कार्यलाई जबरजस्ती करणीको उद्योगको कसुर मानिने हो अर्थात् ती दुई कसुरमा लिङ्गको योनिमा प्रवेशको अवस्था कतिसम्म हुनुपर्ने हो, पीडित व्यक्ति बयस्क नभई नाबालिका भएको अवस्थामा त्यसलाई कसरी व्याख्या, विवेचना गरिनु उपयुक्त हुन्छ भन्ने सन्दर्भमा हेर्दा, जबरजस्ती करणीको पूर्ण अपराध हुनका लागि पुरुषको लिङ्ग महिलाको योनिमा पूर्णरूपमा प्रवेश गरेको हुनुपर्ने, वीर्य स्खलन हुनुपर्ने, पीडित महिलाले प्रतिकार गरेको हुनुपर्ने, सो गर्दा पीडक र पीडितको शरीरमा संघर्ष र प्रतिकारका चिह्न हुनुपर्ने जस्ता परम्परागत मान्यतामा परिवर्तन आई पुरुषको लिङ्ग महिलाको योनिमा केही मात्रामा प्रवेश गरेको भए वा घर्षणसम्म भएको अवस्थामा पनि जबरजस्ती करणीको अपराध मानिने मान्यताको विकास भएको पाइन्छ । करणी गर्दा वा गर्न खोज्दा लिङ्गको पूर्ण प्रवेश हुन पायो वा पाएन भन्ने कुरा वस्तुस्थितिमा भर पर्ने कुरा हो । सो पूर्ण प्रवेश हुन पाएको वा नपाएको हुन सक्छ । पूर्ण प्रवेश भएमा एउटा र आंशिक प्रवेश वा योनिमा घर्षण भए अर्को कुरा मानी कसुरको छुट्टै वर्गीकरण गर्न सकिने अवस्था रहँदैन । करणी गर्ने उद्देश्यले कार्य हुन्छ भने योनिमा लिङ्गको पूर्ण वा आंशिक प्रवेश भए पनि करणी गरेको मान्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं.६)

- अत्यन्त कलिलो उमेर अवस्था भएको बालिकाको हकमा जबरजस्ती करणी गर्दा वयस्क महिलासँगको सम्बन्धमा

जस्तो लिङ्ग प्रवेश सजिलो हुँदैन । करणीको कार्य लिङ्ग प्रवेशपछि मात्रै सुरु हुने नभई करणी गर्ने उद्देश्यले यौन कार्य सुरु गर्दा देखिनै करणीको कार्य हुन्छ । लिङ्गको पूर्ण प्रवेश र कर्ताको पूर्ण सन्तुष्टीलाई आधार मानेर वा पीडितको योनिमा परेको आघातको असरलाई विचार गरी जबरजस्ती करणीको कार्य भए वा नभएको निर्णय गर्ने हो भने करणीका सम्बन्धमा पीडित वा पीडकको आ-आफ्नो स्थितिअनुसार विरोधाभाषपूर्ण व्याख्या गर्नुपर्ने हुन जाने ।

(प्रकरण नं.८)

- लिङ्ग र योनिको सम्पर्क गरी करणीको कार्य हुने हुनाले योनिमा कति प्रवेश होइन कि योनिमा किंचित घर्षण वा प्रवेश पनि करणी गर्ने उद्देश्यले भएको छ भने सो करणी भएको मान्नु पर्ने ।
- बालिकाको यौनाङ्गमा लिङ्गले छुने, रगड्ने वा आंशिकरूपमा प्रवेश गरेको रहेछ भने पनि बालिका विरुद्धको करणीको कार्य पुरा भएसरह नै मान्नु पर्ने हुन्छ । अन्यथा लिङ्गले त्यहाँसम्म प्रवेश गर्ने कुरा अप्रासंगिक हुन्छ । आपराधिक मनसायलाई हेरी खराब कार्य (Mischief) लाई निरुत्साहित गरी दण्डित गर्ने हिसाबले कसुरसम्बन्धी कानूनको व्याख्या गर्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं.९)

- योनिमा लिङ्ग रगड्ने कुरा यौन व्यवहारबाहेक अन्य प्रयोजनलाई हुँदैन । रगड्ने मात्रै उद्देश्यले लिङ्गले योनिमा स्पर्श गर्न गराउन खोजेको छुट्टै उद्देश्य भए सो पनि स्पष्ट हुनुपर्छ । यौन

कार्यको लागि योनिमा घर्षण मात्रै पनि एउटा अवस्था हुन सक्छ अथवा योनिच्छेद गर्ने कार्य पूर्णरूपले सफल नभएको पनि अवस्था हुन सक्छ । तर पूर्ण प्रवेश नहुनु, पूर्ण सन्तुष्टी नहुनु, वीर्य स्खलन नहुनु आदि यौन कार्यभित्रकै विविध अवस्थाहरू हुन् । योनिमा लिङ्ग रगड्ने कार्य निर्दोष र प्रवेश मात्रै दोषयुक्त भन्ने अवस्था होइन । एकाको गुमाङ्ग जबरजस्ती खोली योनिमा लिङ्गको घर्षण गराउने कार्य गरिन्छ भने त्यो आपराधिक कार्य नै हो र त्यो जबरजस्ती करणीको उद्योग मात्रै नभई उद्योगको कार्यान्वयन गरी जबरजस्ती करणीकै एउटा अवस्था मान्नु पर्ने ।

(प्रकरण नं. ११)

- लैङ्गिक समानता कायम गर्न केही नेपाल ऐन संशोधन गर्ने ऐन, २०६३ ले जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. मा रहेको साबिकको व्यवस्थाको सट्टा देहायबमोजिमको व्यवस्था गरेकोले :

कसैले कुनै महिलालाई निजको मन्जुरी नलिई करणी गरेमा वा सोह वर्षभन्दा कम उमेरकी बालिकालाई निजको मन्जुरी लिई वा नलिई करणी गरेमा निजले जबरजस्ती करणी गरेको ठहर्छ ।

स्पष्टीकरण:- यस नम्बरको प्रयोजनका

लागि:

- (१) डर, त्रास, धाक देखाई वा करकाप, अनुचित प्रभाव, झुक्यानमा पारी वा जोर जुलुम गरी वा अपहरण गरी वा शरीर बन्धक राखी लिएको मन्जुरीलाई मन्जुरी मानिने छैन,
- (२) होस ठेगानामा नरहेको अवस्थामा लिएको मन्जुरीलाई मन्जुरी मानिने

छैन,

- (३) योनिमा लिङ्ग केहीमात्र प्रवेश गरेको रहेछ भने पनि यस नम्बरको प्रयोजनको लागि करणी गरेको मानिनेछ भन्ने

व्यवस्थाअनुसार कसैले कुनै महिलालाई निजको मन्जुरी नलिई करणी गरेमा करणीको कसुर हुने र सोह वर्षभन्दा कम उमेरकी बालिकाको हकमा भने निजको मन्जुरीले करणी गरेमा पनि जबरजस्ती करणी हुने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । यसका अलावा कुन प्रकारले लिइएको मन्जुरीलाई मन्जुरी नमानिने र कतिसम्मको कार्य भएमा जबरजस्ती करणीको कसुर हुने भन्ने सम्बन्धमा उक्त नं. को स्पष्टीकरण खण्डमा प्रस्ट पार्ने प्रयास गरिएको छ । जसअनुसार जोरजुलुम, डर, त्रास, धाक धम्की देखाई, अनुचित प्रभावमा पारी, अपहरण वा बन्धक बनाई लिएको मन्जुरी वा बेहोसी अवस्थामा लिएको मन्जुरीलाई मन्जुरी नमानिने तथा जबरजस्ती करणीको कसुर हुन योनिमा लिङ्ग पूर्णरूपमा प्रवेश हुन अनिवार्य नगरी लिङ्ग केहीमात्र पसेको भएमा पनि पर्याप्त हुने देखिने ।

(प्रकरण नं. १५ र १६)

पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट: विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता
रेवतीराज त्रिपाठी र विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता
राम घिमिरे

प्रत्यर्थी/प्रतिवादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प.२०४०, अड्क १०, नि.नं.१७८०

- ने.का.प.२०६१, अङ्क ८, नि.नं. ७४२५
- ने.का.प.२०६३, अङ्क २, नि.नं.७६५२
- ने.का.प.२०६३, अङ्क ४, नि.नं. ७६८२
- ने.का.प.२०६५, अङ्क ५, नि.नं.७९६८
- ने.का.प.२०६६, अङ्क ५, नि.नं.८१४२

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ नं., ५ नं.
- केही नेपाल ऐन संशोधन गर्ने ऐन, २०६३

सुरु तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या. श्री पदमराज भट्ट

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

मा.न्या. श्री पुरुषोत्तम भण्डारी

मा.न्या. श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा

यस अदालतमा फैसला गर्ने:

मा.न्या. श्री बैद्यनाथ उपाध्याय

मा.न्या. श्री ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्की

फैसला

स.प्र.न्या.कल्याण श्रेष्ठ : सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३ को उपनियम (१) को खण्ड (ख) बमोजिम यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट एकरूपता कायम हुने प्रयोजनार्थ पूर्ण इजलासमा पेस गर्न भनी भएका आदेशानुसार दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ:-

मिति २०६५।१।२२ गते अ. १९.०० बजेको समयमा टिसि वि.क. र रवि वि.क. ले मेरी छोरी वर्ष ५ की अनुलाई निजहरू बस्ने कोठामा लगी खाटमा राखेर कपडा खोल्न लगाई पालै पालो करणी गरेकोले मलाई दुखेको छ भनी बताएको हुँदा जाहेरी दिन आएकी छु। निजहरूले मेरी छोरीलाई एक रूपैयाँ दिएर चकलेट खानु भनी फकाएर पालै पालो करणी गरेका रहेछन्।

निजहरूले मेरी छोरीका साथीहरू मनु र सनुलाई समेत ललाई फकाई करणी गरेका भन्ने छोरीका साथीहरूले बताएको हुँदा निजहरूलाई कानूनबमोजिम कारवाही गरिपाउँ भन्ने सिता खड्काको जाहेरी दरखास्त।

मिति २०६५।१।२२ गते अ. १९.०० बजेको समयमा रवि अड्कल र टसी अड्कलले कोठामा लगी मलाई सुरुवाल खोल्न लगाई टसी अड्कलले लुगा खोलेर मलाई खाट माथि सुताएर माया गरेर चुम्बन खाएर सम्पर्क राखेको हो। त्यसपछि मलाई एक रूपैयाँ दिई चकलेट खानु भनी दिएको हो, त्यसपछि म घर गएर ममीलाई टसि र रवि अड्कलले मलाई घ्याचघ्याच गरेको भनेको हो। मेरा अन्य साथीहरू मनु र सनुलाई पनि गरेको हो भनेर भनेपछि निजहरूलाई पनि टसि र रवि अड्कल भएर घ्याचघ्याच गरेको रहेछ भन्ने थाहा भयो भन्ने पीडित अनुले तथा मिति समय थाहा भएन टसि अड्कलले मलाई रेसलिड खेल्ने भनी आफ्नो कोठामा लगी तलको सुरुवाल खोल्न लगाई पिसाब फेर्ने ठाउँमा चलाई टसि अड्कलले आफ्नो पिसाब फेर्ने मेरो पिसाब फेर्नेमा घुसारेको हो, मलाई टसि अड्कलले कसैलाई पनि नभन्नु भनेकोले कसैलाई नभनेको हो। अनुले आफ्नो ममीलाई भनेपछि मैले पनि टसि अड्कलले यस्तो गरेको भनेको हो भन्ने मनुले मिति र समय थाहा भएन टसि अड्कलले मलाई आफ्नो कोठामा लगी मैले लगाएको कपडा खोल्न लगाई मेरो पिसाब फेर्ने ठाउँमा खेलाई आफ्नो पिसाब फेर्ने मेरो पिसाब फेर्नेमा घुसारेको हो, सोही कारणले गर्दा मेरो पिसाब फेर्ने ठाउँमा घाउसमेत भएको छ, सो कुरा मलाई टसि अड्कलले कसैलाई पनि नभन्नु भनेकोले नभनेको हो, पछि अनुले भनेपछि मैले पनि मलाई टसि अड्कलले घ्याचघ्याच गरेको भनि भनेको हो भन्ने सनुले गरिदिएको घटना विवरण कागज।

भक्तपुर जिल्ला दधिकोट गा.वि.स. वडा नं. ९ स्थित पूर्वमा राजकुमार श्रेष्ठको घर, पश्चिममा कच्ची बाटो, उत्तर कान्छी खड्काको घर, दक्षिण खाली जग्गा

यति चार किल्लाभित्रको हरि खड्काको घरको भुइँ तलामा दक्षिण पश्चिमको कोठामा रवि र टसिले अनुलाई करणी गरेको भनी देखाई दिएबमोजिमको घटनास्थल विवरण ठिक छ भन्ने व्यहोराको घटनास्थल प्रकृति मुचुल्का ।

सिता खड्काको ५ वर्षकी अनुलाई मेरो साथी बाबुले र मैले एक रूपैयाँ दिई कोठामा पहिले बाबुले र पछि मैले करणी गरेका हौं । बाबुले के कसरी गर्‍यो थाहा भएन, मैले मेरो लिङ्ग अनुको योनि माथि राखी करणी गर्न खोज्दा लिङ्गभित्र पसेन, बाहिर बाहिर रगडेको मात्र हो । त्यसपछि झ्यालबाट रवि दाइले देख्यो । म कोठा बाहिर निस्के, रवि दाइले के गर्‍यो मलाई थाहा भएन । मनु र सनुलाई पनि त्यसभन्दा पहिले यकिन मिति थाहा भएन पटकपटक चकलेट पैसा दिएर निजहरूको योनि खेलाई दिने, चुम्मा गर्ने र बाहिर बाहिर लिङ्ग रगड्ने कार्य गरेको थिएँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी टसि वि.क. ले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

टसी वि.क.ले अनुलाई घरको कोठामा लगी आफ्नो लिङ्ग अनुको योनिमा रगडेको झ्यालबाट देखेको हुँ, त्यसपछि टसि वि.क. बाहिर निस्की हिँडेको हो । अनु रुन थालेपछि मैले एक रूपैयाँ दिई नरोउ भनी फकाएर पठाएको हुँ । मैले अनु, मनु र सनुलाई केही गरेको छैन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी रवि वि.क.ले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

पीडित अनुलाई टसि वि.क. समेतले करणी गरेको भन्ने कारखानामा हल्ला भएपछि थाहा पाएको हुँ । बालिकालाई करणी गर्नेहरूलाई कानूनबमोजिम कडाभन्दा कडा कारवाही हुनुपर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको रवि लामा र कान्छी लामाले गरेको कागज ।

पीडित अनु, मनु र सनुको योनि च्यातिएको छैन र कुनै घाउसमेत छैन भन्नेसमेत व्यहोराको परोपकार प्रसुति तथा स्त्रीरोग अस्पतालको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदन ।

अर्का बाबु भन्ने व्यक्तिलाई खोजतलास गर्दा फेला नपरेको, निजको यकिन नाम, थर, वतनसमेत नखुलेको भन्ने व्यहोराको प्रहरी प्रतिवेदन ।

प्रतिवादीहरूले अबोध बालिकालाई केवल चकलेट खान दिई डेरा कोठामा लगी जबरजस्ती करणी गरेको सिद्ध हुन आएकोले निज प्रतिवादीहरूले मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. र ३क नं. अनुसारको कसुर अपराध गरेको हुँदा त्यस्तो अपराध गर्ने यी प्रतिवादीहरूलाई सोही महलको ३ नं. को देहाय १ नं. अनुसार सजाय ३क नं. अनुसार थप सजायसमेत गरी सोही महलको १० नं. अनुसार प्रतिवादीहरूबाट पीडित बालिकालाई उचित क्षतिपूर्तिसमेत दिलाई भराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोग मागदाबी ।

पीडित अनुलाई गलैँचा कारखानामा काम गर्ने बाबु तामाडले करणी गरेको हो । मैले पनि करणी गर्न खोजेको थिएँ तर मेरो दाइ रवि वि.क.ले झ्यालबाट देखेकोले करणी गरिन । बाबु भन्नेले करणी गरेर बाहिर आएपछि फुच्चि रोयो मेरो दाइले नरोउ भनी चकलेट दियो । मेरो दाइले पनि करणी गरेको छैन । मेरो र बाबु तामाडको पीडितलाई करणी गर्ने सल्लाह भएको थियो । मैले करणी गर्न आँटको चाहिँ हो । दाइले देखेकोले करणी गर्न मन लागेन र करणी गरिन । मनु र सनुलाई मैले करणी गरेको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी टसि वि.क.ले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

म खाना खाएर कोठामा सुती रहेको थिएँ । मेरो भाइ टसि वि.क. ट्वाइलेटमा गएको थियो । त्यहाँ पीडितसमेतले कुरा गरेको सुनेँ, त्यसपछि मैले ट्वाइलेटको झ्यालमा गएर हेरेँ । मलाई देख्ने बित्तिकै भाइ टसि वि.क. बाहिर निस्कियो । पीडितलाई भाइले करणी गरेको देखिन । मैले पनि करणी गरेको होइन । बाबु भन्नेले करणी गरेको भन्ने सुनेको हो, मैले देखिन, प्रहरीमा भएको बयान व्यहोरा मैले भनेबमोजिम लेखिएको हो सहिष्ठापसमेत मेरो हो भन्नेसमेत

व्यहोराको प्रतिवादी रवि वि.क.ले अदालतमा गरेको बयान।

रवि र टसि अड्कलले मलाई सुरुवाल खोल्न लगाई खाटमाथि सुताएर लगाएको लुगा खोलेर मलाई खाटमाथि सुताई मलाई घ्याचघ्याच गरेको हो। टसि अड्कलले चकलेट खान भनेर एक रूपैयाँ दिएको थियो। आज उपस्थित भएका टसि र रवि अड्कल हुन्, निजहरूले मलाई घ्याचघ्याच गरेका हुन् भनी प्रतिवादीहरूलाई सनाखत गरी पीडित अनुले अदालतमा गरेको बकपत्र।

अनुलाई रवि र टसीले कोठामा लगेर जबरजस्ती करणी गरेका हुन् भन्ने बुझिएकी कान्छी लामाले अदालतमा गरेको बकपत्र।

प्रतिवादी रविले निजकै कोठामा र टसीले ट्वाइलेटमा लगेर जबरजस्ती करणी गरेका हुन्। मलाई छोरी अनुले भनेर थाहा भएको हो भन्ने जाहेरवाली सिता खड्काले गरेको बकपत्र।

पीडित अनुको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदन हेर्दा कन्याजाली च्यातिएको छैन भनी उल्लेख भएको देखिँदा पीडितको योनिमा लिङ्ग प्रवेश भएको भन्ने देखिएन। यसबाट प्रतिवादीहरूले पीडितलाई जबरजस्ती करणी गरेको भन्ने देखिएन। प्रतिवादीहरूले पीडित अनुलाई जबरजस्ती करणी गर्ने उद्योग गरेको ठहर्छ। प्रतिवादीहरू टसि वि.क. र रवि वि.क. लाई जबरजस्ती करणीको महलको ५ नं. अनुसार जनही ५(पाँच) वर्ष कैद हुने ठहर्छ भन्ने सुरु भक्तपुर जिल्ला अदालतको मिति २०६५।६।६ को फैसला।

बालिकाको योनिमा पुरुष लिङ्ग रगडेको क्रिया बच्चीको उमेर र शारीरिक बनोटका हिसाबले स्पष्ट जबरजस्ती करणीको सम्पूर्णताको अर्थमा नबुझी एकजनाभन्दा बढीले जबरजस्ती गरेमा सामूहिक करणी हुने कि नहुने र जबरजस्ती उद्योग ठहर भएपछि त्यसतर्फ बोल्नुपर्नेमा केही उल्लेख नभएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी प्रतिवादीहरूलाई अभियोग

मागदाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन अदालत, पाटनमा दायर भएको पुनरावेदन पत्र।

मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. को स्पष्टीकरणको प्रकरण (ग) बमोजिम जबरजस्ती करणीको कार्य हुनका लागि “योनिमा लिङ्ग केही प्रवेश भएको” हुन आवश्यक देखिन्छ। तर प्रस्तुत मुद्दाको तथ्यगत सन्दर्भमा हेर्दा पीडितको योनिमा केहीमात्र भाग प्रवेश भएको मान्न सकिने अवस्था देखिन आएन। रगड्नेसम्मको कार्य भएको देखिन आयो। तसर्थ प्रस्तुत मुद्दासम्बन्धी वारदात जबरजस्ती करणीको उद्योगको वारदात ठहर गरेकोलाई बेमुनासिब भन्न मिलेन। उद्योगको कसुर ठहर भएको अवस्थामा जबरजस्ती करणीको महलको ३क नं. आकर्षित हुने देखिएन। ऐनले सामूहिकरूपमा भएको कार्यलाई जुन अर्थमा ग्रहण गरेको छ, त्यसअनुरूपको घटनाक्रम परिस्थिति प्रस्तुत मुद्दामा देखिन आएन। तसर्थ सुरु भक्तपुर जिल्ला अदालतबाट मिति २०६५।६।६ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मिति २०६६।८।२ मा भएको फैसला।

पीडित नाबालिकालाई यी प्रतिवादीहरूले पालैपालो करणी गरेको तथ्य मौकाको जाहेरीबाट खुल्दछ भने त्यसलाई थप पुष्टि गर्दै जाहेरवालाले बकपत्र गरेको देखिन्छ। पीडितले मौकामा कागज गर्दा सुरुवाल खोल्न लगाई टसि अड्कलले पनि लुगा खोली मलाई खाटमाथि सुताई माया गरेर चुम्बन गरेर सम्पर्क राखेको हो र पछि रवि अड्कलले पनि गरेको हो, त्यसपछि म घर गएर ममिलाई टसि र रवि अड्कलले मलाई घ्याचघ्याच गरेको भनेकी हुँ भनी बकपत्रमा समेत सोही व्यहोरा लेखाई दिएको देखिन्छ। प्रतिवादीले अनुसन्धानको सिलसिलामा बयान गर्दासमेत पीडितलाई करणी गर्न खोज्दा लिङ्ग नपसी निजको योनि बाहिर लिङ्ग रगडेको स्पष्ट लेखाएका छन्। सानी

बालिकाको योनिमा पुरुष लिङ्ग छुवाई रगडेको क्रिया बच्चीको उमेर र शारीरिक बनोटको हिसाबले स्पष्टतः जबरजस्ती करणीको सम्पूर्णताको अर्थमा बुझनुपर्ने हुन्छ। योनिमा लिङ्गको प्रवेश नभएको भनी फैसलामा लिएको आधार न्यायसङ्गत छैन। अतः जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. को गलत व्याख्या गरी भएको पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क)(ख) बमोजिम मुद्दा दोहोर्याई हेरी उक्त त्रुटिपूर्ण फैसला बदर गरी प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको यस अदालतमा परेको निवेदन।

यसमा पीडित बालिकाको उमेर पाँच वर्षमात्र रहेको र प्रतिवादीले नाबालिकाको योनिमाथि लिङ्ग राखी करणी गर्न खोज्दा नपसेको कारणबाट बाहिर रगडेको भन्ने तथ्यलाई सुरु र पुनरावेदन अदालतले पनि स्वीकार नै गरेको देखिन्छ। तर पुनरावेदन अदालतले प्रतिवादीको कसुरलाई जबरजस्ती करणी नभई जबरजस्ती करणीको उद्योगसम्म गरेको भन्ने निष्कर्षमा पुग्नका लागि पीडित बालिकाको योनिमा लिङ्ग प्रवेश भएको मान्न सकिने अवस्था नदेखिएको, रगड्नेसम्मको कार्य भएको देखिएको भनी आधार ग्रहण गरेको पाइन्छ। उल्लिखित सन्दर्भमा यस अदालतबाट “अबोध अवस्थाकी बालिकालाई आफ्नो लिङ्ग चलाउन लगाउने र निजको योनिद्वारसम्म लिङ्ग पुर्याई वीर्य स्खलन गराई आफ्नो सन्तुष्टि लिने कार्यलाई केवल करणीको उद्योगमात्र हो भनी व्याख्या गर्नु जबरजस्ती करणीसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाको भावनाअनुकूल पनि हुँदैन। “योनिमा लिङ्ग प्रवेश नगरेसम्म जबरजस्ती करणीको कसुर हुँदैन भनी सबै अवस्थामा व्याख्या गर्ने हो भने शारीरिकरूपमा कमजोर महिलामाथि हुने यौनजन्य अपराधबाट प्रतिवादीले उन्मुक्ति पाउने अवस्था आउन सक्छ” (ने.का.प. २०६३, अङ्क २, नि.नं.७६५२, पृ.२३२)

भनी र “अत्यन्त कम उमेरकी बालिकामाथि भएको जघन्य अपराधमा योनिमा लिङ्ग पुरै प्रवेश नभएको भन्ने कुरालाई मात्र आधार बनाएर बालिकामाथि भएको जबरजस्ती करणीलाई जबरजस्ती करणीको उद्योगका रूपमा परिभाषित गर्नु न्यायोचित हुँदैन” (ने.का.प. २०६६, अङ्क ५, नि.नं. ८१४२, पृ.७४३) भनी सिद्धान्त कायम भएको परिप्रेक्ष्यमा पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६६।८।२ को फैसलामा जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. को व्याख्यात्मक त्रुटिका साथै यस अदालतबाट प्रतिपादित न्यायिक सिद्धान्तसमेतको त्रुटि रहेको देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को उपदफा (१) को खण्ड (क) र (ख) अनुसार मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिदिएको छ भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।३।२८ को आदेश।

जबरजस्ती करणी अपराधसम्बन्धी मुद्दाहरूमा कुनै मुद्दामा योनिभित्र लिङ्ग प्रवेश नगरी बाहिर घर्षणसम्म भएकोलाई उद्योगसम्मको अपराध मानिएको देखिन्छ भने केही मुद्दामा जबरजस्ती करणीको अपराध हुन बाहिर घर्षण नै पर्याप्त हुने मानी जबरजस्ती करणीको १ र ५ नं. को सम्बन्धमा छुट्टाछुट्टै संयुक्त इजलासहरूबाट फरकफरक व्याख्या भई कानूनी सिद्धान्त प्रतिपादन भएको देखिन्छ। यसप्रकार जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. को अपराध हुन कतिसम्मको कार्य भएमा पर्याप्त हुने र ५ नं. अनुरूपको उद्योगको अपराध हुन के कतिसम्मको कार्य भएको हुनुपर्ने भनी सीमाङ्कनको निर्धारणमा कानूनी जटिलता रहेको पाइयो। एकै प्रकृति, एकै कसुरजन्य तथ्य र एकै कानूनी प्रश्न रहेका मुद्दाहरूमा कानूनी सिद्धान्तको सम्बन्धमा दुई संयुक्त इजलासको निर्णय भिन्नाभिन्नै भएको अवस्था देखिँदा उक्त विषयमा एकरूपता कायम गर्न उचित हुने देखिन्छ। अतः प्रस्तुत मुद्दाको विवाद पनि सोही प्रकृति, कसुरजन्य तथ्य र कानूनी प्रश्न रहेको देखिँदा र जबरजस्ती करणी र

यसको उद्योगको विभेद हुन आवश्यक भएको हुँदासमेत सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३ को उपनियम १(ख) बमोजिम एकरूपता कायम हुने प्रयोजनार्थ पूर्ण इजलासमा पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०७०।३।३० मा भएको आदेश।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री रेवतीराज त्रिपाठी र विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री राम घिमिरेले पीडित नाबालिकालाई दुवै प्रतिवादीहरूले पालैपालो करणी गरेको कुरा मौकाको जाहेरी र सोलाई पुष्टि हुने गरी जाहेरवालाले गरेको बकपत्रबाट स्पष्ट भएको देखिन्छ। पीडितको मौकाको कागज र अदालतमा गरेको बकपत्रबाट समेत प्रतिवादीहरूले पीडित नाबालिकालाई चकलेट खान दिई कोठामा लगी कपडा खोली खाटमाथि सुताई चुम्बन गरी करणीसमेत गरेको भनी खुलाई दिएको अवस्था छ। प्रतिवादीले अनुसन्धानको क्रममा बयान गर्दा पीडितलाई करणी गर्न खोज्दा लिङ्ग नपसी योनि बाहिर रगडेको भनी लेखाइदिएको अवस्थामा योनिमा लिङ्ग प्रवेश नगरेको भनी जबरजस्ती करणीको उद्योगसम्मको कसुर कायम गरी सुरु र पुनरावेदन अदालतले गरेको फैसला मिलेको छैन। पीडित नाबालिकाको यौनाङ्ग पूर्णरूपमा विकसित र परिपक्व नभएको अवस्था हुँदा प्रतिवादीको लिङ्ग पीडितको योनिमा नपसेको अवस्था हो। सानी बालिकाको योनिमा पुरुष लिङ्ग छुवाई रगडेको क्रियालाई बच्चीको उमेर र शारीरिक बनोटको हिसाबले पनि जबरजस्ती करणीको सम्पूर्णताको अर्थमा बुझ्नुपर्ने हुन्छ। ऐनले पनि लिङ्गको पूर्ण प्रवेशलाई अनिवार्य नगरेको अवस्था हुँदा प्रतिवादीहरूको कार्यलाई जबरजस्ती करणीको कसुर कायम गरी सजायसमेत गर्नुपर्नेमा उद्योगसम्मको कसुर कायम गरेको सुरु र पुनरावेदन अदालतको

फैसला मिलेको नहुँदा उल्टी गरी प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दाबीबमोजिम जबरजस्ती करणीको कसुरमा सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो।

यसमा प्रतिवादीहरूले अबोध बालिकालाई चकलेट खान दिई आफ्नो डेरामा लगी जबरजस्ती करणी गरेको सिद्ध हुन आएको भनी प्रतिवादीहरूलाई मुलुकी ऐन जबरजस्ती करणीको महलको १ र ३क नं. अनुसारको कसुर अपराधमा ऐ.को ३ नं. को देहाय दफा १ अनुसार सजाय गरी सामूहिक करणी गरेतर्फ ऐ. ३क नं. अनुसार थप सजाय गरी सोही महलको १० नं. अनुसार पीडितलाई प्रतिवादीहरूबाट क्षतिपूर्तिसमेत दिलाई भराई पाउँ भन्ने अभियोग दाबी भएको प्रस्तुत मुद्दामा सुरु भक्तपुर जिल्ला अदालतले पीडितको योनिमा प्रतिवादीहरूको लिङ्ग पूर्णरूपमा प्रवेश भएको नदेखिएको भनी प्रतिवादीहरूले जबरजस्ती करणीको उद्योगसम्मको कसुर गरेको ठहर्याई गरेको फैसला पुनरावेदन अदालतबाट समेत सदर भएको देखियो। पुनरावेदन अदालत, पाटनको उक्त फैसलामा उल्लिखित पीडितको योनिमा प्रतिवादीको लिङ्ग प्रवेश नगरेको भनी लिइएको निर्णयाधार पीडितको शारीरिक बनोट र अपरिपक्वताको सन्दर्भमा मिलेको नहुँदा मुद्दा दोहोर्याई हेरी प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भनी वादी नेपाल सरकारको यस अदालतमा निवेदन परेकोमा यस अदालतबाट मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान भएको देखियो।

यसरी दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान भई पुनरावेदनको रोहमा दायर भएको प्रस्तुत मुद्दामा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट एकै किसिमका तथ्य र अवस्था रहेका मुद्दामा कुनैमा जबरजस्ती करणीको कसुर कायम भएको र कुनैमा जबरजस्ती करणीको उद्योगसम्मको कसुर ठहर भई यस अदालतका पूर्वनिर्णयमा एकरूपता कायम नभएको हुँदा कतिसम्मको कार्यलाई जबरजस्ती करणीको पूर्ण कसुर

मान्ने र कतिसम्मको कार्यलाई जबरजस्ती करणी उद्योगसम्मको कसुर कायम गर्ने सम्बन्धमा अन्यौलता सिर्जना भएकोले जबरजस्ती करणी र जबरजस्ती करणीको उद्योगको कसुरमा सिमाङ्कन कायम गरी एकरूपता हुन उपयुक्त हुने भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३ को उपनियम १ को खण्ड (ख) बमोजिम पूर्ण इजलासमा पेस गर्नु भनी भएका आदेशानुसार पूर्ण इजलासको दायरीमा दर्ता भई निर्णयार्थ यस इजलासमा पेस हुन आएको देखियो ।

उपर्युक्तबमोजिम विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता र उपन्यायाधिवक्ताले गर्नुभएको बहस सुनी पुनरावेदनसहितका मिसिल कागजात अध्ययन गरी उल्लिखित तथ्य रहेको प्रस्तुत मुद्दामा देहायका विषयहरूमा केन्द्रित रही निर्णय निरूपण गर्नुपर्ने देखिन आयो :

- (क) जबरजस्ती करणीको कसुर र जबरजस्ती करणीको उद्योगको कसुरको बिचमा सारभूतरूपमा के कस्तो भिन्नता रहने हो ?
- (ख) प्रचलित नेपाल कानूनमा जबरजस्ती करणी र जबरजस्ती करणीको उद्योग सम्बन्धमा के कस्तो कानूनी व्यवस्था रहेको छ ?
- (ग) एउटै कसुरजन्य तथ्य भएका मुद्दाहरूमा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट भएका पूर्व निर्णयहरूमा जबरजस्ती करणी र जबरजस्ती करणीको उद्योगको कसुर कायम गर्ने सम्बन्धमा भएको व्याख्यामा एकरूपता छ छैन ?
- (घ) प्रस्तुत मुद्दाको वारदातलाई जबरजस्ती करणीको उद्योग स्थापित गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको छ वा छैन ? र वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो होइन ?

२. निर्णय निरूपणका लागि तय गरिएका

उपर्युक्त प्रश्नहरू मध्ये सर्वप्रथम पहिलो प्रश्नका सम्बन्धमा विचार गर्नुपर्ने हुन आएको छ । महिला विरुद्ध हुने विभिन्न अपराधहरू मध्ये जबरजस्ती करणी एक गम्भीर अपराध हो । मानव सभ्यताको सुरुवाती अवस्थादेखि नै जबरजस्ती करणीलाई घृणित र गम्भीर अपराध मानी त्यस्तो अपराध गर्ने कर्तालाई कठोररूपमा दण्डित गरिँदै आएको पाइन्छ । यो महिलाको शरीर विरुद्धको अपराधमात्र नभई यसले महिलालाई मानसिक, सामाजिक, आर्थिकरूपमा पनि उत्तिकै मात्रामा क्षति पुर्याएको हुन्छ । त्यतिमात्र नभई यसले महिलाको सतीत्व रक्षाको हक, आफूले इच्छाएको व्यक्तिसँग मात्र शारीरिक सम्पर्क राख्न पाउने हकलगायत विविध हकहरूको अवमूल्यन गर्दछ । समग्रमा यसले आफ्नो शरीरको बारेमा स्वेच्छापूर्वक निर्णय गर्न पाउने महिलाको हकको अवमूल्यन गर्दछ ।

३. मनसायपूर्वक गरिने अरु अपराधमा जस्तै जबरजस्ती करणीको अपराधका पनि विभिन्न चरणहरू हुन सक्छन् । अर्थात् जबरजस्ती करणीको अपराध गर्नका लागि अपराधकर्ताले विभिन्न चरणहरू पार गरेको हुन सक्दछ । जस्तै: मनसाय चरण (Intention to commit a crime), अपराध गर्ने तयारी (Preparation to commit a crime), अपराध गर्ने उद्योग (Attempt to commit a crime) र पूर्ण अपराध (Commission of crime) । अर्थात् कर्ताले आफूले घटाउन चाहेको अपराधको लागि तयारी गरी योजनाबद्धरूपमा भौतिक र मानसिकरूपमा अन्तिम प्रयास गरी आफूले लक्षित गरेको अपराध परिमाणमा पुर्याएको हुन्छ, जुन मनसायपूर्वक गरिने अपराधको अन्तिम चरण हो । सैद्धान्तिकरूपमा अपराध गर्ने मनसाय, तयारी र उद्योगलाई पनि छुट्टाछुट्टै अपराध मानिए पनि कतिपय अपराधमा मनसाय र तयारीका कुरा पुष्टि गर्न विविध कारणले सम्भव नहुने भएकोले सामान्यतया: प्रायजसो अपराधमा उद्योग चरणदेखिको

कार्यलाई मात्र छुट्टै अपराध मानी सजायको व्यवस्था गर्ने गरिएको देखिन्छ । यस परिप्रेक्ष्यमा प्रायः सबै कानूनी प्रणालीमा जबरजस्ती करणीको उद्योगलाई एउटा छुट्टै अपराध मानी सजायको व्यवस्था गरिएको पाइन्छ । जसलाई हाम्रो प्रचलित कानूनी व्यवस्थाले पनि आत्मसात् गरेको छ ।

४. उपर्युक्त पृष्ठभूमिमा जबरजस्ती करणीको अपराध र जबरजस्ती करणीको उद्योगका बिचमा कस्तो भिन्नता रहने हो भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा, सामान्यतया: कुनै पुरुष व्यक्तिले महिलालाई निजको मन्जुरी नलिई जोर जबरजस्ती गरी निजको पुरुष जननेन्द्रिय महिलाको योनिमा प्रवेश गराई यौन सन्तुष्टी लिने कार्य जबरजस्ती करणीको अपराधजन्य कार्य हो । उक्त अपराधमा अपराधकर्ताले यौन तृष्णा मेटाउने मनसाय राखी पीडित महिलाको मन्जुरीबेगर जबरजस्तीपूर्वक आफ्नो लिङ्ग महिलाको योनिमा प्रवेश गराई यौन सन्तुष्टी लिएको हुन्छ । यसप्रकार जबरजस्ती करणीको कसुर हुनका लागि तीन वटा आधारभूत तत्त्व हुनु अनिवार्य हुन्छ: जबरजस्ती करणी गर्ने मनसाय, जबरजस्ती करणी गर्ने कार्य र पीडितको करणी गर्ने कार्यमा मन्जुरीको अभाव । ती तत्त्वहरूको अभावमा जबरजस्ती करणीको कसुर स्थापित हुन सक्दैन । पीडितको मन्जुरीमा वा आपसी सहमतिमा भएको करणीलाई जबरजस्ती करणीको अपराध मानिँदैन । तर उक्त मान्यताका केही अपवादहरू रहेका छन्, जस्तै: पीडित व्यक्ति नाबालिका भएको अवस्थामा उक्त मान्यता लागू हुन सक्दैन । पीडित नाबालिका भएको अवस्थामा दुई पक्षको आपसी सहमति र मन्जुरीमा करणी लिनु दिनु गरेको भए पनि त्यस्तो करणीलाई जबरजस्ती करणी नै मानिन्छ र कर्ताले जबरजस्ती करणीकै दायित्व बहन गर्नु पर्दछ । पीडित नाबालिकाको मस्तिष्क पूर्णरूपमा विकसित भैनसकेको हुनाले नाबालिकाले स्वतन्त्ररूपमा त्यस्तो कार्यको प्रकृति र परिमाणसमेत मनन गरी

मन्जुरी वा सहमति जनाउन नसक्ने भएकोले त्यस्ता अवस्थाका पीडित व्यक्तिले दिएको मन्जुरीलाई मन्जुरी नमानिने सर्वस्वीकृत मान्यता रहिआएको छ । त्यस्तै डर, धाक, धम्की, अनुचित प्रभावमा पारी वा जोरजुलम गरी लिएको सहमतिलाई पनि सहमति मानिँदैन ।

५. त्यस्तै जबरजस्ती करणीको उद्योगको अपराधमा कर्ताले आफ्नो यौन तृष्णा मेट्ने मनसायले पीडित महिलाको मन्जुरी नलिई जबरजस्तीपूर्वक आफ्नो लिङ्ग महिलाको योनिमा प्रवेश गराउन हरसम्भव प्रयास गरेको तर कुनै कारणबस सो कार्य सम्पन्न गर्न नसकेको वा नभ्याएको हुन्छ । जबरजस्ती करणीको उद्योगको कसुर स्थापित हुनका लागि कर्ताले पीडितलाई जबरजस्ती करणी गर्ने मनसाय राखी करणी गर्न सकेसम्म सबै कोसिस गरेको तर अन्य कुनै कारणबाट करणी गर्ने कार्य सम्पन्न हुन नसकेको र पीडितको सो कार्यमा मन्जुरी नभएको अवस्था हुनु पर्दछ ।

६. उपर्युक्तबमोजिम जबरजस्ती करणी र जबरजस्ती करणीको उद्योगको कसुरको सामान्य मान्यताको पृष्ठभूमिमा कतिसम्मको कार्यलाई जबरजस्ती करणीको पूर्ण अपराध मानिने हो र कतिसम्मको कार्यलाई जबरजस्ती करणीको उद्योगको कसुर मानिने हो अर्थात् ती दुई कसुरमा लिङ्गको योनिमा प्रवेशको अवस्था कतिसम्म हुनुपर्ने हो, पीडित व्यक्ति बयस्क नभई नाबालिका भएको अवस्थामा त्यसलाई कसरी व्याख्या, विवेचना गरिनु उपयुक्त हुन्छ भन्ने सन्दर्भमा हेर्दा, जबरजस्ती करणीको पूर्ण अपराध हुनका लागि पुरुषको लिङ्ग महिलाको योनिमा पूर्णरूपमा प्रवेश गरेको हुनुपर्ने, वीर्य स्खलन हुनुपर्ने, पीडित महिलाले प्रतिकार गरेको हुनुपर्ने, सो गर्दा पीडक र पीडितको शरीरमा संघर्ष र प्रतिकारका चिह्न हुनुपर्ने जस्ता परम्परागत मान्यतामा परिवर्तन आई पुरुषको लिङ्ग महिलाको योनिमा केही मात्रामा प्रवेश गरेको भए वा घर्षणसम्म भएको अवस्थामा पनि

जबरजस्ती करणीको अपराध मानिने मान्यताको विकास भएको पाइन्छ । करणी गर्दा वा गर्न खोज्दा लिङ्गको पूर्ण प्रवेश हुन पायो वा पाएन भन्ने कुरा वस्तुस्थितिमा भर पर्ने कुरा हो । सो पूर्ण प्रवेश हुन पाएको वा नपाएको हुनसक्छ । पूर्ण प्रवेश भएमा एउटा र आंशिक प्रवेश वा योनिमा घर्षण भए अर्को कुरा मानी कसुरको छुट्टै वर्गीकरण गर्न सकिने अवस्था रहँदैन । करणी गर्ने उद्देश्यले कार्य हुन्छ भने योनिमा लिङ्गको पूर्ण वा आंशिक प्रवेश भए पनि करणी गरेको मान्नु पर्ने हुन्छ ।

७. करणी भएको देखिन्छ वा देखिँदैन भन्ने कुरा तथ्यको विश्लेषण गरी सबुद प्रमाणको रोहमा विचार गरिने विषय हो । जबरजस्ती करणी गर्ने कर्ताको शारीरिक अवस्था, निजको लिङ्गको उत्तेजनाको अवस्था, पीडित महिला वा नाबालिकाको उमेर अवस्था, योनिको आकार र कुमारीत्वको अवस्था, प्रतिरोध गर्न सके वा नसकेको अवस्था आदि कतिपय स्थितिहरूमा विविध परिस्थितिहरू निर्माण हुन सक्दछन् । यो सबै कुरा तथ्यगत प्रश्नहरू हुन् ।

८. अत्यन्त कलिलो उमेर अवस्था भएको बालिकाको हकमा जबरजस्ती करणी गर्दा वयस्क महिलासँगको सम्बन्धमा जस्तो लिङ्ग प्रवेश सजिलो हुँदैन । करणीको कार्य लिङ्ग प्रवेशपछि मात्रै सुरु हुने नभई करणी गर्ने उद्देश्यले यौन कार्य सुरु गर्दा देखि नै करणीको कार्य हुन्छ । लिङ्गको पूर्ण प्रवेश र कर्ताको पूर्ण सन्तुष्टीलाई आधार मानेर वा पीडितको योनिमा परेको आघातको असरलाई विचार गरी जबरजस्ती करणीको कार्य भए वा नभएको निर्णय गर्ने हो भने करणीका सम्बन्धमा पीडित वा पीडकको आ-आफ्नो स्थितिअनुसार विरोधाभाषपूर्ण व्याख्या गर्नुपर्ने हुन जान्छ ।

९. लिङ्ग र योनिको सम्पर्क गरी करणीको कार्य हुने हुनाले योनिमा कति प्रवेश होइन कि योनिमा किंचित घर्षण वा प्रवेश पनि करणी गर्ने

उद्देश्यले भएको छ भने सो करणी भएको मान्नु पर्छ । बालिकाको यौनाङ्गमा लिङ्गले छुने, रगड्ने वा आंशिकरूपमा प्रवेश गरेको रहेछ भने पनि बालिका विरुद्धको करणीको कार्य पुरा भएसरह नै मान्नु पर्ने हुन्छ । अन्यथा लिङ्गले त्यहाँसम्म प्रवेश गर्ने कुरा अप्रासंगिक हुन्छ । आपराधिक मनसायलाई हेरी खराब कार्य (Mischief) लाई निरुत्साहित गरी दण्डित गर्ने हिसाबले कसुरसम्बन्धी कानूनको व्याख्या गर्नु पर्दछ ।

१०. मोदीको मेडिकल जुरिस्पुडेन्स एन्ड टक्सीकोलोजी (२३औं संस्करण पृष्ठ ८९७) मा "To constitute of offence of rape is not necessary that there should be complete penetration of the penis with the emission of semen and rupture of hymen. Partial penetration of the penis within the libiamajora or the vulva or pudenda, with or without the emission of semen or even an attempt at penetration is quite sufficient for the purpose of law" अर्थात् जबरजस्ती करणीको अपराधको लागि योनिमा लिङ्ग पूर्ण प्रवेश भई वीर्य स्खलन भएको, कन्याजाली च्यातिएको हुनु आवश्यक नहुने, योनिको बाह्य डिल वा बाह्य भागमा लिङ्ग छुवाउनु वा प्रवेश गराउने प्रयत्न गर्नु पर्याप्त हुने भनी उल्लेख भएको देखिन्छ ।

११. योनिमा लिङ्ग रगड्ने कुरा यौन व्यवहारबाहेक अन्य प्रयोजनलाई हुँदैन । रगड्ने मात्रै उद्देश्यले लिङ्गले योनिमा स्पर्श गर्न गराउन खोजेको छुट्टै उद्देश्य भए सो पनि स्पष्ट हुनुपर्छ । यौन कार्यको लागि योनिमा घर्षण मात्रै पनि एउटा अवस्था हुन सक्छ अथवा योनिच्छेद गर्ने कार्य पूर्णरूपले सफल नभएको पनि अवस्था हुन सक्छ । तर पूर्ण प्रवेश नहुनु, पूर्ण सन्तुष्टी नहुनु, वीर्य स्खलन नहुनु आदि यौन कार्यभित्रकै विविध अवस्थाहरू हुन् । योनिमा लिङ्ग रगड्ने कार्य निर्दोष र प्रवेश मात्रै दोषयुक्त भन्ने अवस्था होइन । एकाको गुप्ताङ्ग जबरजस्ती खोली योनिमा लिङ्गको

घर्षण गराउने कार्य गरिन्छ भने त्यो अपराधिक कार्य नै हो र त्यो जबरजस्ती करणीको उद्योग मात्रै नभई उद्योगको कार्यान्वयन गरी जबरजस्ती करणीकै एउटा अवस्था मान्नु पर्ने हुन्छ ।

१२. अब निर्णय निरूपणका लागि तय गरिएको प्रचलित नेपाल कानूनमा जबरजस्ती करणी र जबरजस्ती करणीको उद्योग सम्बन्धमा के कस्तो कानूनी व्यवस्था रहेको छ भन्ने दोस्रो प्रश्नका सम्बन्धमा विचार गर्दा, लामो समयसम्म प्रचलनमा रहेको मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ मा भएको जबरजस्ती करणीको परिभाषालाई लैङ्गिक समानता कायम गर्न केही नेपाल ऐन संशोधन गर्ने ऐन, २०६३ ले संशोधन गरी उक्त संशोधित व्यवस्था हालसम्म कायम रहेको देखिन्छ । तसर्थ हाल प्रचलनमा रहेको उक्त कानूनी व्यवस्थाको विवेचना गर्नु अगाडि साबिकमा सो सम्बन्धमा कस्तो कानूनी व्यवस्था प्रचलनमा रहेको थियो सोको उल्लेखन र विवेचना गर्नु यहाँ सान्दर्भिक हुने देखिन्छः

१३. लैङ्गिक समानता कायम गर्न केही नेपाल ऐन संशोधन गर्ने ऐन, २०६३ पूर्व जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. मा रहेको जबरजस्ती करणीसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाः-

कन्या, विधवा वा अर्काकी सधवा स्वास्नी मानिसमा सोह वर्षमुनिकीलाई उसको मन्जुरी लिई वा नलिई जुनसुकै व्यहोरासँग करणी गरे पनि र सोह वर्ष नाघेकीको राजिखुसी बिना बेमन्जुरीले जुनसुकै तरहसँग भए पनि जोरजुलुम गरी वा डर धाक देखाई वा अनुचित प्रभावमा पारी करणी गरेको समेत जबरजस्ती करणी ठहर्छ ।

१४. उक्त कानूनी व्यवस्थाबमोजिम महिलालाई कन्या, विधवा र सधवा भनी तीन भागमा वर्गीकरण गरिएको र त्यस्ती महिला सोह वर्षमाथिकी भएमा निजको मन्जुरी नलिई जुनसुकै किसिमले करणी गरेमा र त्यस्ती महिला सोह वर्षभन्दा कम उमेरकी

भएमा निजको मन्जुरी लिई वा नलिई जोरजुलुम गरी, डर धाक देखाई वा अनुचित प्रभावमा पारी करणी गरेको भएमा जबरजस्ती करणीको कसुर हुने देखियो । सोबमोजिम सोह वर्षमाथिकी वयस्क वा बालिग महिलाको हकमा करणी हुँदाका अवस्थामा महिलाको सो कार्यमा मन्जुरी हुनु वा नहुनुले निर्णायक भूमिका राख्ने देखिन्छ । तर सोह वर्षमुनिकी बालिकाको हकमा भने मन्जुरी हुनु वा नहुनुले कुनै भूमिका खेल्ने नदेखिई जबरजस्ती करणीको कसुर कायम हुन करणी भएको स्थापित हुनुनै पर्याप्त हुने देखिन्छ । उक्त परिभाषाले कतिसम्मको कार्यलाई जबरजस्ती करणी मान्ने भन्ने कुरा उल्लेख नहुनुका अतिरिक्त वैवाहिक बलात्कारलाई समेत अन्य कतिपय कुराहरुलाई समेट्न सकेको देखिँदैन ।

१५. तसर्थ उक्त व्यवस्थामा रहेका कमि कमजोरी हटाउन र जबरजस्ती करणीको अपराध सम्बन्धमा विकसित नवीनतम मान्यतालाई समेत समेटी समसामयिक बनाउनका लागि लैङ्गिक समानता कायम गर्न केही नेपाल ऐन संशोधन गर्ने ऐन, २०६३ ले जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. मा रहेको साबिकको व्यवस्थाको सट्टा देहायबमोजिमको व्यवस्था गरेको देखिन्छः-

कसैले कुनै महिलालाई निजको मन्जुरी नलिई करणी गरेमा वा सोह वर्षभन्दा कम उमेरकी बालिकालाई निजको मन्जुरी लिई वा नलिई करणी गरेमा निजले जबरजस्ती करणी गरेको ठहर्छ ।

स्पष्टीकरणः- यस नम्बरको प्रयोजनका लागिः

(क) डर, त्रास, धाक देखाई वा करकाप, अनुचित प्रभाव, झुक्यानमा पारी वा जोर जुलुम गरी वा अपहरण गरी वा शरीर बन्धक राखी लिएको मन्जुरीलाई मन्जुरी मानिने छैन,

(ख) होस ठेगानमा नरहेको अवस्थामा लिएको मन्जुरीलाई मन्जुरी मानिने छैन,

(ग) योनिमा लिङ्ग केहीमात्र प्रवेश गरेको रहेछ भने पनि यस नम्बरको प्रयोजनको लागि करणी गरेको मानिनेछ ।

१६. संशोधनबाट कायम भएको उक्त व्यवस्थाले साबिकको व्यवस्थामा व्यापक परिवर्तन गरी जबरजस्ती करणीको कसुरका सम्बन्धमा रहेको अस्पष्टतालाई स्पष्ट पार्न खोजेको देखिन्छ । उक्त परिवर्तित व्यवस्थाले महिलालाई कन्या, सधवा, विधवा भनी कुनै वर्गीकरण गरेको छैन भने आफ्नी वा अर्काकी भन्ने शब्दसमेत उल्लेख नगरी केवल महिला भन्ने शब्दमात्र उल्लेख गरेको देखिन्छ । उक्त व्यवस्थाअनुसार कसैले कुनै महिलालाई निजको मन्जुरी नलिई करणी गरेमा करणीको कसुर हुने र सोह वर्षभन्दा कम उमेरकी बालिकाको हकमा भने निजको मन्जुरीले करणी गरेमा पनि जबरजस्ती करणी हुने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । यसका अलावा कुन प्रकारले लिइएको मन्जुरीलाई मन्जुरी नमानिने र कतिसम्मको कार्य भएमा जबरजस्ती करणीको कसुर हुने भन्ने सम्बन्धमा उक्त नं. को स्पष्टीकरण खण्डमा प्रस्ट पार्ने प्रयास गरिएको छ । जसअनुसार जोरजुलुम, डर, त्रास, धाक धम्की देखाई, अनुचित प्रभावमा पारी, अपहरण वा बन्धक बनाई लिएको मन्जुरी वा बेहोसी अवस्थामा लिएको मन्जुरीलाई मन्जुरी नमानिने तथा जबरजस्ती करणीको कसुर हुन योनिमा लिङ्ग पूर्णरूपमा प्रवेश हुनु अनिवार्य नगरी लिङ्ग केहीमात्र पसेको भएमा पनि पर्याप्त हुने देखिन्छ ।

१७. अब जबरजस्ती करणीको उद्योग सम्बन्धमा रहेको कानूनी व्यवस्था हेर्दा, जबरजस्ती करणीको महलको ५ नं. मा जबरजस्ती करणीको उद्योग सम्बन्धमा निम्नबमोजिमको कानूनी व्यवस्था रहेको छः

जबरजस्ती करणी गर्ने उद्योग गरेको करणी गर्न भने पाएको रहेनछ भने जबरजस्ती करणी गर्नेलाई

हुने सजायको आधा सजाय हुन्छ ।

१८. उक्त कानूनी व्यवस्थाले जबरजस्ती करणीको उद्योगलाई अपराध मानी सजायसमेतको व्यवस्था गरेको भएपनि कतिसम्मको कार्यलाई जबरजस्ती करणीको उद्योगको कसुर मान्ने भन्ने सम्बन्धमा केही कुरा उल्लेख गर्न सकेको देखिँदैन । जबरजस्ती करणीको उद्योगसम्बन्धी उक्त कानूनी व्यवस्था साबिकदेखि हालसम्म यथावतरूपमा रहेको हुँदा अदालतले आफ्नो व्याख्यामार्फत जबरजस्ती करणी र जबरजस्ती करणीको उद्योगको बिचको भिन्नता छुट्याई आएको पाइन्छ । यसरी व्याख्या गर्ने क्रममा जबरजस्ती करणीसम्बन्धी विद्यमान कानूनी व्यवस्था तथा माथि प्रश्न नं. १ मा विवेचना गरिएबमोजिम घटना परिस्थिति, पीडितको उमेर, अवस्था, जबरजस्ती करणीको अपराध सम्बन्धमा विकसित मान्यता आदि विविध कुराका आधारमा मुद्दाको निरूपण गरी आएको पाइन्छ ।

१९. अब निर्णय निरूपणका लागि तय गरिएको एउटै कसुरजन्य तथ्य भएका मुद्दाहरूमा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट भएका पूर्व निर्णयहरूमा जबरजस्ती करणी र जबरजस्ती करणीको उद्योगको कसुर कायम गर्ने सम्बन्धमा भएको व्याख्यामा एकरूपता छ छैन भन्ने तेश्रो प्रश्नका सम्बन्धमा विचार गर्दा, मूलतः एउटै कसुरजन्य तथ्य समावेश भएका जबरजस्ती करणीसम्बन्धी मुद्दामा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट भएका पूर्व निर्णयहरूमा कुनैमा जबरजस्ती करणीको कसुर कायम गरिएको र कुनैमा जबरजस्ती करणीको उद्योगसम्म कायम गरिएको भई कतिसम्मको कार्यलाई जबरजस्ती करणीको पूर्ण कसुर मान्ने र कतिसम्मको कार्यलाई जबरजस्ती करणी उद्योगसम्मको कसुर मान्ने भन्ने सम्बन्धमा अन्यौल सिर्जना भएकोले जबरजस्ती करणी र जबरजस्ती करणीको उद्योगको कसुरमा सिमाङ्कन कायम गरी एकरूपता हुन उपयुक्त हुने भनी यस अदालतको

संयुक्त इजलासबाट भएका आदेशानुसार प्रस्तुत मुद्दा यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको देखिन्छ । मूलतः यस अदालतको संयुक्त इजलास निम्न लिखित केही मुद्दाहरू उद्धृत गरी उक्त निष्कर्षमा पुगेको देखिन्छः-

१. **पुनरावेदक प्रतिवादी मोतिराम तेली वि. श्री ५ को सरकार भएको जबरजस्ती करणी मुद्दा (ने.का.प. २०४०, अङ्क १०, नि.नं.१७८०) :** पीडित नाबालिकालाई प्रतिवादीले कोठामा लगी ढोका बन्द गरी मेचमा राखी निजले लगाएको कट्टु सुरुवाल खोली आफ्नो लिङ्ग देखाएको र लिङ्ग निजको योनिमा लगी केही बेर चलाएको, वीर्य हातले खसालेको भन्ने तथ्य भएको उक्त मुद्दामा जबरजस्ती करणी नै भएको भए योनिद्वारको पर्दा फाट्नु पर्नेमा सो नफाटेको, योनिको वरिपरि सानासाना सुख्खापनका श्रावमात्र देखिएको भन्ने आधारमा जबरजस्ती करणीको उद्योगसम्मको कसुर कायम हुने भनी यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट फैसला भएको ।
२. **पुनरावेदक प्रतिवादी डिल्लीप्रसाद भण्डारी वि. श्री ५ को सरकार भएको जबरजस्ती करणी मुद्दा (ने.का.प.२०६१, अङ्क ८, नि.नं. ७४२५) :** प्रतिवादीले मलाई कोठामा लगी मेरो कट्टु खोली ममाथि चढी हटहट गरेपछि मलाई दुख्यो र पिसाब फेर्ने ठाउँबाट रगतसमेत आएपछि म रुन थालेकोले मलाई कट्टु लगाई दिए भन्ने पीडितको भनाइ रहेको उक्त मुद्दामा पीडित नाबालिकाको कट्टुमा लागेको रगत र vaginal seman को परीक्षणबाट शुक्रकिट पत्ता नलागेको तथा पीडितको libiamajora र libiaminora मा निलडाम रहेको भन्ने अस्पतालको प्रतिवेदनबाट देखिँदा प्रतिवादीले मुलुकी

ऐन, जबरजस्ती करणीको ५ नं. बमोजिम जबरजस्ती करणीको उद्योगसम्म गरेको देखिने भनी यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट फैसला भएको देखिन्छ ।

३. **पुनरावेदक प्रतिवादी विष्णु अधिकारी वि. नेपाल सरकार भएको जबरजस्ती करणी मुद्दा (ने.का.प.२०६३, अङ्क २, नि.नं.७६५२) :** पीडित ८ वर्षकी नाबालिकालाई आफ्नो लिङ्ग खेलाउन लगाई खाटमा सुताई बलपूर्वक निजको योनिमा लिङ्ग पुर्याई वीर्य स्खलन गराएको तथ्य भएको उक्त मुद्दामा अवोध अवस्थाकी बालिकालाई आफ्नो लिङ्ग चलाउन लगाउने र निजको योनिमा लिङ्ग पुर्याई वीर्य स्खलन गराई आफ्नो यौन सन्तुष्टी लिने कार्यलाई केवल करणीको उद्योगमात्र भनी व्याख्या गर्नु जबरजस्ती करणीसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाको भावनाअनुकूल नहुने, योनिमा लिङ्ग प्रवेश नगरेसम्म जबरजस्ती करणीको कसुर हुँदैन भनी सबै अवस्थामा व्याख्या गर्ने हो भने शारीरिकरूपमा कमजोर महिलामाथि हुने यौनजन्य अपराधबाट प्रतिवादीले उन्मुक्ति पाउने अवस्था आउन सक्ने, ८ वर्षकी बालिकामाथि प्रतिवादीले बलपूर्वक गरेको करणीजन्य अपराधबाट निजको योनिमा चोट लाग्नुको साथै पछिसम्म सो घाउ निको नभई पाकेको देखिएको अवस्थामा प्रतिवादीको कसुरलाई उद्योगसम्म मात्र हो भनी मान्न मिल्दैन भनी व्याख्या भई जबरजस्ती करणीको कसुर कायम गरी संयुक्त इजलासबाट फैसला भएको ।
४. **पुनरावेदक प्रतिवादी भिमबहादुर पोखरेल वि. नेपाल सरकार भएको जबरजस्ती**

करणी मुद्दा (ने.का.प.२०६३, अङ्क ४, नि.नं. ७६८२) : मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको १ नं. अनुसार जबरजस्ती करणीको वारदात कायम हुनका लागि योनिभिन्न लिङ्ग पूर्ण प्रवेश गरेको हुनुपर्ने वा योनिभिन्न वीर्य स्खलन भएको हुनुपर्ने वा पीडितको योनिको कन्याजाली च्यातिएको हुनुपर्ने कुरा उल्लेख नभएको अवस्थामा लिङ्ग र योनिबिच सामान्य घर्षण पर्याप्त हुने, घटनासँग सम्बद्ध अन्य तथ्यहरूबाट जबरजस्ती करणीको अपराधिक कार्य गरेको कुरा पुष्टि हुन आएको अवस्थामा योनिभिन्न लिङ्गको पूर्ण प्रवेश नभएको, कन्याजाली नच्यातिएको, वीर्य स्खलित नभएको भन्ने आधारमा अभियुक्तलाई आरोपित कसुरबाट मुक्त गर्न नमिल्ने। पीडित ६ वर्षकी नाबालिका रहेको उक्त मुद्दामा स्वास्थ्य केन्द्रले बच्चाको योनिद्वार (vaginal nifice) एकदमै साँघुरो हुने र वयस्क पुरुषको लिङ्गको मोटाई बढी हुने भएको र करणीको प्रयासमा योनिभिन्न लिङ्ग छिराउने प्रयास गर्दा लिङ्ग नछिरेको तर योनिको बाहिरी भाग र मुत्रनलीको बाहिरी भागमा घर्षण गर्दा निलडामहरू देखिएको भन्ने उल्लेख भएको अवस्थामा पीडितको योनिको कन्याजाली नच्यातीनु स्वाभाविक हुन आउने भनी संयुक्त इजलासबाट जबरजस्ती करणीको कसुर कायम गरी फैसला भएको।

५. **पुनरावेदक प्रतिवादी सुकबहादुर कटुवाल वि. नेपाल सरकार भएको जबरजस्ती करणी मुद्दा (ने.का.प.२०६५, अङ्क ५, नि.नं.७९६८) :** पीडित ३ वर्ष ६ महिनाकी नाबालिका रहेको उक्त मुद्दामा प्रतिवादीले आफ्नो sexual desire लाई

पुरा गर्न बालिकाको hymen सँग लिङ्ग पुर्याएको, योनिको वरिपरि गरेको भन्ने देखिएको, बालिकाको कट्टु र प्रतिवादीको शारीरिक परीक्षणबाट वीर्य स्खलन भएको देखिएको अवस्थामा जबरजस्ती करणीको १ नं. अनुसार जबरजस्ती करणीको वारदात कायम हुन पर्याप्त हुने, उमेर नपुगेकी अवोध बालिकाउपर प्रतिवादीबाट भएको sexual assault (यौनसम्बन्धी आक्रमण) निर्दयी र लज्जित प्रकारको रहेको, अपराधजन्य मनसायबाट बालिकाउपर गरिएको कार्य indecent assault (अशिष्ट आक्रमण) मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. बमोजिम sexual offence भित्र पर्ने भनी व्याख्या भै यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट जबरजस्ती करणीको कसुर कायम गरी फैसला भएको।

६. **पुनरावेदक वादी नेपाल सरकार वि. टेकबहादुर क्षेत्री भएको जबरजस्ती करणी मुद्दा (ने.का.प.२०६६, अङ्क ५, नि.नं.८१४२) :** पीडित बालिका ८ वर्षकी भएकी उक्त मुद्दामा करणी गर्ने इच्छा वा मनसायले पूर्णता प्राप्त गरेको क्रियालाई अपराधले पूर्णता पाएको अवस्था अर्थात् Commission of crime का रूपमा लिनु पर्ने, जबरजस्ती करणीका लागि सम्पूर्ण प्रयास गरेको, त्यसमा कहींकतैबाट हस्तक्षेपसमेत नभएको तर बालिकाको उमेर अत्यन्त कम भएकै कारणले मात्र योनिभिन्न लिङ्ग प्रवेश नगरेको अवस्थालाई अपराधको गम्भीरता घटाउने आधार बनाउन नमिल्ने, बालिकाको उमेर अत्यन्त कम भएकै कारणले गर्दा बालिकाको योनिभिन्न निजको लिङ्ग प्रवेश नगरेकै आधारमा निजको क्रियालाई

जबरजस्ती करणीको उद्योगको रूपमा मात्र सीमित गराउन नमिल्ने भनी व्याख्या भै यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट जबरजस्ती करणीको कसुर कायम भै फैसला भएको ।

२०. माथि उल्लिखित सि.नं. १ र २ का मुद्दामा जबरजस्ती करणीको उद्योगको कसुर कायम गरिएको देखिन्छ भने सि.नं. ३, ४, ५ र ६ का मुद्दामा जबरजस्ती करणीको कसुर कायम गरिएको देखिन्छ । उल्लिखित मुद्दाको तथ्यगत अवस्था हेर्दा, सबै मुद्दामा पीडित नाबालिका रहेको देखिन्छ । सबै मुद्दामा पीडितको योनिमा प्रतिवादीको लिङ्ग प्रवेश नगरेको, प्रतिवादीले करणी गर्ने उद्देश्यले लिङ्गले योनिमा छुवाएको वा घर्षण गराई यौन सन्तुष्टि लिएको देखियो । उपर्युक्तबमोजिम सबै मुद्दाको तथ्यगत अवस्था समान रहेको भएपनि केही मुद्दामा जबरजस्ती करणी र केहीमा जबरजस्ती करणीको उद्योगसम्मको कसुर ठहर गरी प्रतिवादीलाई सोहीबमोजिम सजाय गरिएको देखियो ।

२१. कतिसम्मको कार्यलाई जबरजस्ती करणीको कसुर मानिने हो भन्ने सम्बन्धमा करणी गर्ने उद्देश्यले कार्य गर्दा योनिमा लिङ्गको पूर्ण वा आंशिक प्रवेश भए पनि करणी गरेको मान्नुपर्ने तथा करणी भएको देखिन्छ वा देखिँदैन भन्ने कुरा तथ्यको विश्लेषण गरी सबुद प्रमाणको रोहमा विचार गरिने विषय भई जबरजस्ती करणी गर्ने कर्ताको शारीरिक अवस्था, निजको लिङ्गको उत्तेजनाको अवस्था, पीडित महिला वा नाबालिकाको उमेर अवस्था, योनिको आकार र कुमारित्वको अवस्था, प्रतिरोध गर्न सकेको वा नसकेको अवस्था आदि जस्ता परिस्थितिहरू निर्णायक तत्व हुने एवम् करणी गर्ने उद्देश्यले बालिकाको यौनाङ्गमा लिङ्गले छुने, रगड्ने वा आंशिकरूपमा प्रवेश भएको रहेछ भने पनि बालिका विरुद्धको करणीको कार्य पुरा भएसरह नै मान्नुपर्ने तथा एकाको गुप्ताङ्ग जबरजस्ती

खोली योनिमा लिङ्गको घर्षण गराउने कार्य जबरजस्ती करणीको उद्योग मात्रै नभई उद्योगको अवस्था पार भै जबरजस्ती करणीकै एउटा अवस्था मान्नु पर्ने भनी माथि प्रश्न नं. १ मा विस्तृत विवेचना गरिसकिएको छ । उक्त विवेचनाबाट नाबालिकालाई जबरजस्ती करणी गर्ने मनसायले लिङ्गले योनिमा छुवाउने, घर्षण गराउने जस्ता कार्य तथ्यगत सबुद प्रमाणबाट प्रमाणित भएको अवस्थामा त्यस्तो कार्यलाई जबरजस्ती करणी नै मान्नु पर्ने देखियो । प्रचलित कानूनी व्यवस्थाले पनि जबरजस्ती करणीको कसुर स्थापित हुनको लागि पीडितको योनिच्छेदन भएकै हुनुपर्ने, वीर्य स्खलन हुने पर्ने आदि जस्ता कार्यलाई अनिवार्य गरेको देखिँदैन ।

२२. माथि उल्लेख भएका ने.का.प. २०४० र २०६१ सालमा प्रतिपादन भएका सिद्धान्तहरू जबरजस्ती करणीको सम्बन्धमा तत्कालीन कानूनी व्यवस्थाले गरेको परिभाषा अन्तर्गत प्रतिपादन भएको देखिन आउँछ । जबरजस्ती करणीको परिभाषामा थप भएको नयाँ कानूनी व्यवस्थाको पृष्ठभूमिमा उक्त सिद्धान्तले जबरजस्ती करणीसम्बन्धी अपराधको निरूपण गर्न सक्ने अवस्था रहन सक्दैन । हाल बहाल रहेको जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. ले जबरजस्ती करणीको कसुर स्थापित हुनका लागि पीडितको योनिच्छेदन तथा वीर्य स्खलन हुनुपर्ने जस्ता कुरालाई अनिवार्य नगरेको तथा माथि विवेचना गरिएबमोजिम करणी गर्ने उद्देश्यले बालिकाको यौनाङ्गमा लिङ्गले छुने, रगड्ने वा आंशिकरूपमा प्रवेश गराउने कार्य जबरजस्ती करणीकै अपराधजन्य कार्य हुने भएकोले माथि सि.नं. १ र २ मा कायम भएको रूलिङ्गसँग यो इजलास सहमत हुन सकेन । सि.नं. ३, ४, ५ र ६ मा उल्लिखित पुनरावेदक प्रतिवादी विष्णु अधिकारी वि. नेपाल सरकार भएको जबरजस्ती करणी मुद्दा (ने.का.प.२०६३, अड्क २, नि.नं.७६५२), पुनरावेदक प्रतिवादी भिमबहादुर पोखरेल वि. नेपाल सरकार भएको जबरजस्ती

करणी मुद्दा (ने.का.प.२०६३, अङ्क ४, नि.नं. ७६८२), पुनरावेदक प्रतिवादी सुकबहादुर कटुवाल वि. नेपाल सरकार भएको जबरजस्ती करणी मुद्दा (ने.का.प. २०६५, अङ्क ५, नि.नं.७९६८), पुनरावेदक वादी नेपाल सरकार वि. टेकबहादुर क्षेत्री भएको जबरजस्ती करणी मुद्दा (ने.का.प.२०६६, अङ्क ५, नि.नं.८१४२) मुद्दामा कायम भएको सिद्धान्त प्रचलित कानूनी व्यवस्था र जबरजस्ती करणीसम्बन्धी अपराधको संवेदनशीलतासमेतका आधारमा उपयुक्त रहेकोले ती मुद्दामा कायम भएको सिद्धान्तसँग असहमत हुनुपर्ने कुनै कारण देखिएन । तसर्थ सि. नं. १ र २ मा उल्लिखित पुनरावेदक प्रतिवादी मोतिराम तेली वि. श्री ५ को सरकार भएको जबरजस्ती करणी मुद्दा (ने.का.प.२०४०, अङ्क १०, नि.नं.१७८०) र पुनरावेदक प्रतिवादी डिल्लीप्रसाद भण्डारी वि. श्री ५ को सरकार भएको जबरजस्ती करणी मुद्दा (ने.का.प. २०६१, अङ्क ८, नि.नं. ७४२५) मा कायम भएको रूलिङहरू अब कायम रहन सक्ने भएन ।

२३. अब निर्णय निरूपणका लागि तय गरिएको जबरजस्ती करणीको उद्योग स्थापित गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको छ वा छैन र वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो होइन भन्ने चौथो तथा अन्तिम प्रश्नका सम्बन्धमा विचार गर्नुपर्ने देखिन आएको छ ।

२४. वस्तुतः संयुक्त इजलासले प्रस्तुत मुद्दा पूर्ण इजलासमा पेस गर्ने आदेश गर्दा नजिरमा एकरूपता कायम नभएको भन्ने प्रश्न उठाएको सन्दर्भमा माथि विभिन्न प्रकरणहरूमा उल्लिखित प्रश्नको निरूपण भइसकेको छ । तर संयुक्त इजलासले आफ्नो रायसहित पूर्ण इजलासमा प्रेषित गरेको नदेखिए पनि प्रस्तुत मुद्दामा समावेश भएको विवादको विषयवस्तुको संवेदनशीलतालाई मध्यनजर गर्दा यो मुद्दाको तथ्यगत प्रश्नमा निर्णय गर्न पुनः संयुक्त इजलासमा पठाउन पनि उपयुक्त नदेखिएकोले यसै मुद्दाको रोहमा निर्णय दिनु

पर्ने देखिन आयो ।

२५. तत्सम्बन्धमा विचार गर्दा, पीडितकी आमा सिता खड्काको जाहेरीबाट प्रस्तुत मुद्दाको उठान भएको देखिन्छ । पीडित नाबालिकाले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष कागज गर्दा टसि र रवि अङ्कलले आफ्नो कोठामा लगी सुरुवाल खोल्न लगाई खाटमाथि सुताएर माया गरेर चुम्बन खाई सम्पर्क राखेको हो । चकलेट खानु भनी मलाई एक रूपैयाँ दिएको, त्यसपछि म घर गएर ममीलाई टसि र रवि अङ्कलले मलाई घ्याचघ्याच गरेको भनी भनेको हो भनी घटनाको सविस्तार वर्णन गरी लेखाई दिएको देखिन्छ । निज पीडितले अदालतसमक्ष उपस्थित भई आफूले मौकामा गरेको उक्त कागजको व्यहोरालाई समर्थन गरी आफूलाई घ्याचघ्याच गर्ने यिनै प्रतिवादीहरू टसि र रवि हुन् भनी निजहरूलाई सनाखतसमेत गरी बकपत्र गरिदिएको देखिन्छ । प्रतिवादी टसि वि.क. ले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष बयान गर्दा पीडितलाई कोठामा लगी आफ्नो लिङ्ग पीडितको योनिमा राखी करणी गर्न खोज्दा लिङ्ग भित्र पसेन, बाहिर बाहिर रगडेको हो भनी कसुरमा साबित रहेका देखिन्छन् । निजले अदालतसमक्ष बयान गर्दा पीडितलाई करणी गरेको कुरा इन्कार गरे पनि आफू र अर्का व्यक्ति बाबु तामाडबिच पीडितलाई करणी गर्ने सल्लाह भएबमोजिम बाबु तामाडले करणी गरेको, आफूले करणी गर्न लाग्दा दाइले देखेकोले करणी नगरेको भनी उल्लेख गरेको देखिँदा निजले पीडितलाई करणी गर्ने मनसाय राखी करणी गर्ने प्रयत्न गरेको कुरा अदालतको बयानमा समेत स्वीकार गरेको देखिन आयो । अदालतको बयानमा निजले पीडितलाई करणी गरेको कुरामा इन्कार भए पनि निजले आफ्नो उक्त इन्कारी प्रमाणद्वारा पुष्टि गर्न सकेको देखिँदैन ।

२६. अर्का प्रतिवादी रवि वि.क. अनुसन्धान अधिकारी र अदालतसमक्ष बयान गर्दा पीडितलाई करणी गरेको कुरामा इन्कार रहेका देखिन्छन् ।

पीडितले मौकामा कागज गर्दा निज प्रतिवादीसमेतले आफूलाई करणी गरेको भनी लेखाई दिएको पाइन्छ। उक्त घटनाबाट पीडितले घटनाको तत्कालपछि घटनाको सविस्तार वर्णन गरी मौकामा आफ्नो व्यहोरा लेखाई मौकाको आफ्नो उक्त व्यहोरालाई पुष्टि एवम् समर्थन गरी अदालतमा समेत बकपत्र गरेको अवस्था छ। त्यसका अतिरिक्त पीडितले यिनै प्रतिवादीसमेतले आफूलाई करणी गरेका हुन् भनी प्रतिवादीहरूको पहिचान गरी सनाखतसमेत गरेको अवस्था छ। मिसिल संलग्न उपर्युक्त तथ्यगत अवस्थाको पृष्ठभूमिमा पीडित नाबालिकालाई करणी गर्ने कार्यमा आफू संलग्न नरहेको भनी निज प्रतिवादीले अदालतसमक्ष समेत गरेको इन्कारी बयान पुष्टि हुने अवस्था देखिएन।

२७. अब सुरु तथा पुनरावेदन अदालतले पीडितको योनिमा कुनै प्रकारको क्षति नपुगेको, कन्याजाली नच्यातिएको भन्ने आधारमा निज प्रतिवादीहरूले जबरजस्ती करणीको उद्योगसम्मको कसुर गरेको ठहर्याई गरेको फैसला मिलेको छैन भनी वादी नेपाल सरकारले लिएको पुनरावेदन जिकिर सम्बन्धमा विचार गर्दा, माथि उल्लेख भएबमोजिम जाहेरी दरखास्त, पीडितको मौकाको कागज र अदालतसमक्षको बकपत्र, स्वयम् प्रतिवादीहरूको बयानसमेतबाट प्रतिवादीहरूले पीडितलाई करणी गर्ने मनसाय राखी कोठामा लगी कपडा खोली खाटमा सुताई आफ्नो लिङ्ग पीडितको योनिमा राखी करणी गर्न खोज्दा योनिभित्र नपसेकोले योनिमा रगडेको भन्ने कुरा देखिन आएको छ। कतिसम्मको कार्यलाई जबरजस्ती करणीको कसुर मानिने हो भन्ने सम्बन्धमा एकाको गुमाङ्ग जबरजस्ती खोली योनिमा लिङ्गको घर्षण गराउने कार्य जबरजस्ती करणीको उद्योग मात्रै नभई उद्योगको अवस्था पार भै जबरजस्ती करणीकै एउटा अवस्था मान्नु पर्ने र करणी गर्ने उद्देश्यले बालिकाको योनाङ्गमा लिङ्गले छुने, रगड्ने वा आंशिकरूपमा प्रवेश भएको रहेछ भने पनि बालिका

विरुद्धको करणीको कार्य पुरा भएसरह नै मान्नु पर्ने भनी माथिका प्रकरणहरूमा विस्तृत विवेचना गरिसकिएको छ। मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. ले पनि जबरजस्ती करणीको कसुर स्थापित हुनको लागि पीडितको योनिच्छेदन भएकै हुनुपर्ने भनी अनिवार्य नगरेको अवस्थामा प्रतिवादीहरूले पीडितउपर गरेको कार्य जबरजस्ती करणीको उद्योगसम्मको कार्यमात्र नभई जबरजस्ती करणी कै कसुर देखिँदा सुरु तथा पुनरावेदन अदालतले उद्योगको कसुर कायम गर्दा लिएको उक्त आधारहरू मिलेको देखिन आएन।

२८. अतः माथि उल्लेख भएबमोजिम प्रत्यर्थी प्रतिवादीहरूले पीडित ५ वर्षकी नाबालिकालाई जबरजस्ती करणी गर्ने मनसाय राखी आफ्नो लिङ्ग निजको योनिमा रगडी जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. बमोजिमको कसुर अपराध गरेको कुरा पुष्टि हुन आएकोले निज प्रतिवादीहरू टसि वि.क. र रवि वि.क. ले जबरजस्ती करणीको महलको ५ नं. बमोजिम जबरजस्ती करणीको उद्योगसम्मको कसुर गरेको ठहर्याई जनही ५(पाँच) वर्ष कैद गरेको सुरु भक्तपुर जिल्ला अदालतको मिति २०६५।६।६ को फैसला सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६६।८।२ फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी भई निज प्रतिवादीहरूलाई ऐ. ३ को देहाय दफा १ नं. बमोजिम जनही १०(दश) वर्ष कैद हुने र ऐ. १० नं. बमोजिम पीडितले प्रतिवादीहरूबाट जनही रु.१०,०००।- (दश हजार) का दरले क्षतिपूर्ति भराई लिन पाउने ठहर्छ। अरुमा तपसिलबमोजिम गर्नु।

तपसिल

माथि ठहर खण्डमा लेखिएबमोजिम प्रतिवादीहरूले जबरजस्ती करणीको उद्योगसम्मको कसुर गरेको ठहर्याई जनही ५(पाँच) वर्ष कैद गरेको सुरु तथा पुनरावेदन अदालतको फैसला उल्टी भई प्रतिवादीहरूले जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. बमोजिमको कसुर गरेकाले जनही १०(दश)

वर्ष कैद हुने र पीडितले प्रतिवादीहरूबाट जनही १०,०००/- का दरले क्षतिपूर्ति भराई लिन पाउने ठहरेकाले देहायबमोजिम गर्नु भनी सुरु भक्तपुर जिल्ला अदालतमा लेखी पठाइदिनु :

प्रतिवादी टिसि वि.क. र रवि वि.क. लाई सुरु फैसलाले लागेको कैद वर्ष ५ (पाँच) भुक्तान भइसकेको देखिँदा उपर्युक्तबमोजिम निजहरूलाई लागेको कैद १०(दश) वर्षबाट उक्त ५ (पाँच) वर्ष कट्टा गरी बाँकी हुन आउने जनही कैद वर्ष ५(पाँच) को लगत कसी असुल गर्नु ... १ प्रतिवादीहरू टिसि वि.क. र रवि वि.क. बाट पीडितले भरी पाउने ठहरेको क्षतिपूर्ति जनही रु.१०,०००/- कानूनबमोजिम प्रतिवादीहरूबाट पीडितलाई भराइदिनु २ प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी फैसलाको जनाउ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई नियमानुसार मिसिल बुझाइदिनु ३

उक्त रायमा हामीहरूको सहमति छ ।

न्या.ओमप्रकाश मिश्र

न्या.जगदीश शर्मा पौडेल

इति संवत् २०७२ साल मङ्सिर ३ गते रोज ५ शुभम् ।

इजलास अधिकृत: सन्तोषप्रसाद पराजुली



निर्णय नं.१५२०

सर्वोच्च अदालत, विशेष इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गिरीश चन्द्र लाल
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी
आदेश मिति : २०७२।५।१०।५
०६९-WS-००८५

विषय:- उत्प्रेषण / परमादेश

निवेदक : रसुवा जिल्ला लहरेपौवा गाउँ विकास समिति
वडा नं. ३ घर भई हाल काठमाडौं जिल्ला
काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ३१
पुतलीसडक बस्ने अधिवक्ता पूर्णचन्द्र पौडेल
विरुद्ध

विपक्षी : निर्वाचन आयोग, निर्वाचन आयोगको
कार्यालय, बहादुरभवन, काठमाडौंसमेत

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को भाग ३ अन्तर्गत मतदानको अधिकारलाई मौलिक हक अन्तर्गत समावेश गरेको देखिँदैन । तर पनि मतदानको अधिकार राजनीतिक अधिकार भएकोले यो अधिकार नागरिकले मात्र प्राप्त गर्न सक्ने अधिकार भएको कुरामा विवाद रहँदैन । संवैधानिक एवम् कानूनी व्यवस्थाबाट पनि गैर नेपाली नागरिकलाई मतदानको अधिकार रहे भएको देखिन नआएकोले गैर नेपाली नागरिकले मतदानको अधिकार प्राप्त गर्ने प्रयोजनका लागि मतदाता नामावलीमा नाम समावेश गराउन निवेदन दिने लगायतका प्रक्रियामा समावेश हुन

पाउने देखिन आउँदैन । त्यस्तो अधिकार नेपाली नागरिकले मात्र प्राप्त गर्न सक्ने भन्ने देखिन आउने ।

(प्रकरण नं.४)

- मतदाता नामावलीसम्बन्धी नियमावली, २०६८ को नियम ३१(क) को उपनियम (३) को कानूनी व्यवस्थाअनुसार नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त नगरेको व्यक्तिको नाम संवत् २०६४ सालको संविधानसभा सदस्यको निर्वाचनको मतदाता नामावलीमा समावेश रहेछ र निज कानूनबमोजिम मतदाता हुन योग्य नेपाली नागरिक पनि रहेछ भने निजले मतदाता नामावलीमा नाम समावेश गर्न नाम दर्ता अधिकारीसमक्ष निवेदन दिन सक्ने भन्ने कानूनी व्यवस्थाले निवेदकले दाबी लिए जस्तो गैर नेपाली नागरिकलाई मतदाता नामावलीमा नाम समावेश गराउन पाउने छुट वा सुविधा दिएको भन्ने देखिन नआउने ।

(प्रकरण नं.७)

- मतदाता नामावलीसम्बन्धी नियमावली, २०६८ को नियम ३१क. को उपनियम (३) मा रहेको कानूनी व्यवस्थाबाट गैर नेपाली नागरिकले मतदाता नामावलीमा आफ्नो नाम समावेश गर्नका लागि नाम दर्ता अधिकारीसमक्ष निवेदन दिन सक्ने भन्ने नदेखिई त्यस्तो निवेदन नेपाली नागरिकले मात्र सक्ने व्यवस्था रहेको देखिँदा सो कानूनी व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २ र ८ तथा मतदाता नामावलीसम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५ समेतसँग बाझिएको

देखिन नआउने ।

(प्रकरण नं.८)

- “नेपालको नागरिक हो भन्ने कुराको आधिकारिक प्रमाण नागरिकताको प्रमाणपत्र नै भएकाले नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्रको अपरिहार्यतालाई प्रतिस्थापन गर्ने, अनादर गर्ने वा इन्कार गर्ने कुनै पनि कानूनी व्यवस्था असंवैधानिक हुन्छ भन्ने कुरा बुझ्न आवश्यक छ । तसर्थ नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त गर्नु र नगर्नुले मतदाता नामावलीमा नाम समावेश गर्ने प्रयोजनका लागि तात्त्विक असर गर्दैन भन्न नसकिने” भनी प्रकरण नं.६ मा र “मतदाता नामावलीमा नाम दर्ता गर्नका लागि नागरिकताको प्रमाणपत्रको अपरिहार्यतालाई कायमै राखी यदि नागरिकताको प्रमाणपत्र अस्पष्ट वा द्विविधाजनक देखिएमा नागरिकताको प्रमाणपत्रको पुनर्पुष्टि (Verify) को लागि मात्र जग्गा धनी प्रमाणपूर्जा लगायत मतदाता नामावलीसम्बन्धी ऐन, २०६३ को उपदफा (१) र (२) मा उल्लेख भएका अन्य कागजपत्रहरू नाम दर्ता अधिकारीले माग गर्न सक्ने भन्ने अर्थमा उक्त कानूनी व्यवस्थालाई व्याख्या गर्नु अन्तरिम संविधानको धारा ८(१) र मतदाता नामावलीसम्बन्धी ऐनको दफा ५(१) (क) अनुकूल हुने” भनी (प्रकरण नं.७) मा यस अदालतको विशेष इजलासबाट मिति २०६८।३।१९ (०६७-WS-००१४, ने.का.प. २०६८ अंक १० पृ. १६६७) मा यस अदालतबाट भएको व्याख्याले मतदाता नामावलीमा नाम समावेश गर्नका लागि

नेपाली नागरिक हुनु पर्ने आवश्यकतालाई औँल्याउँदै नेपाली नागरिकले नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र नलिएको भए पनि नेपाली नागरिक भएको भन्ने कुरा पुष्टि हुने अन्य कागजातका आधारमा पनि निजले आफ्नो नाम मतदाता नामावलीमा समावेश गर्नका लागि निवेदन दिन सक्ने भन्ने देखिन आएकोले मतदाता नामावलीसम्बन्धी नियमावली, २०६८ को नियम ३१क. को उपनियम (३) यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त प्रतिकूल रहेको छ भन्ने निवेदन जिकिरसँग सहमत हुन नसकिने ।

(प्रकरण नं.९ र १०)

निवेदकका तर्फबाट :

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता
संजीवराज रेग्मी

अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प. २०६८ अंक १० पृ. १६६७

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ६३(७)
- मतदाता नामावलीसम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५(१)
- मतदाता नामावलीसम्बन्धी नियमावली, २०६८ को नियम ३१क. को उपनियम (३)

आदेश

न्या.गोपाल पराजुली : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(१) र (२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र निर्णय यसप्रकार रहेको छ:-

मिति २०७०।३।२३ गतेको गोरखापत्रको पहिलो पृष्ठमा प्रकाशन गरिएको मतदाता नामावलीमा नाम दर्ता गर्न अन्तिम मिति तोकेकोसम्बन्धी निर्वाचन आयोगको सूचनामा “प्रचलित कानूनबमोजिम नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त नगरेका तर २०६४ सालको मतदाता नामावलीमा नाम रहेका व्यक्तिहरूले पनि मतदाता नामावलीसम्बन्धी (पहिलो संशोधन) नियमावली, २०७० को अनुसूची १२ बमोजिमको ढाँचामा सम्बन्धित गाउँ विकास समिति वा नगरपालिकाको वडाको सिफारिस संलग्न गरी उक्त स्थानहरूमा २०७० साल असार मसान्तभित्र पेस गरी आवश्यक प्रक्रिया पुरा गरेमा फोटोसहितको मतदाता नामावलीमा नाम दर्ता गर्न सक्ने व्यहोरा सम्बन्धित सबैको जानकारीको लागि अनुरोध छ” भन्ने उल्लेख गरिएको रहेछ ।

मतदाता नामावलीसम्बन्धी नियमावली, २०६८ मा पहिलो संशोधन भई नियम ३१क. थप भएको र सो थप भएको नियम ३१क. को उपनियम (३) मा “संवत् २०६४ सालको संविधानसभा सदस्यको निर्वाचनको मतदाता नामावलीमा नाम रही प्रचलित कानूनबमोजिम नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त नगरेको तर ऐनबमोजिम मतदाता हुन योग्य नेपाली नागरिकले मतदाता नामावलीमा मतदाताको रूपमा समावेश हुनको लागि नाम दर्ता अधिकारीसमक्ष अनुसूची १२ बमोजिमको ढाँचामा निवेदन पेस गर्न सक्नेछ” भन्ने व्यवस्था रहेकोले सो कानूनी व्यवस्थाअनुसार उक्त सूचना जारी भएको रहेछ ।

कुनै पनि देशको नागरिक मात्र त्यस देशको मतदाता हुने सर्वस्वीकार्य सिद्धान्त हो र नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को प्रस्तावनालगायतका व्यवस्थाहरूले पनि यसलाई आत्मसात गरेको पाइन्छ । संविधानको धारा २ मा नेपालको सार्वभौमसत्ता र राजकीयसत्ता नेपाली जनतामा

निहित रहनेछ भन्ने व्यवस्था रहेको छ भने आवधिक निर्वाचनद्वारा आफूमाथि आफैँले शासन गर्ने विधिमारफत उक्त सार्वभौमसत्ता र राजकीयसत्ताको प्रयोग गर्ने प्रजातान्त्रिक शासन प्रणालीलाई संविधानले अंगीकार गरेको छ । निर्वाचन नै सार्वभौमसत्ता र राजकीयसत्ताको प्रयोग गर्ने एक मात्र माध्यम हो ।

निर्वाचनसम्बन्धी सम्पूर्ण काम गर्ने अधिकार संविधानले निर्वाचन आयोगलाई प्रदान गरेको छ भने मतदाताहरूको सूची तयार पार्नेलगायतको कामलाई व्यवस्थित गर्न मतदाता नामावलीसम्बन्धी ऐन, २०६३ लागू भएको पाइन्छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ र मतदाता नामावलीसम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५ मा नेपाली नागरिक मात्र मतदाता हुने भन्ने व्यवस्था रहेको छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ८(१) मा यो संविधान प्रारम्भ हुँदाका बखत नेपालको नागरिकता प्राप्त गरेको र यस भागबमोजिम नागरिकता प्राप्त गर्न योग्य व्यक्तिहरू नेपालका नागरिक हुने छन् भन्ने व्यवस्था रहेकोले नागरिकता पाइसकेका वा नागरिकता पाउन संविधानबमोजिम योग्यता पुगेका व्यक्तिहरू मात्र नागरिक हुने हुँदा तीभन्दा बाहेकका व्यक्तिलाई मतदाता मान्न सकिने देखिँदैन ।

मतदाता नामावलीसम्बन्धी नियमावली, २०६४ को नियम ३१क.(३) मा रहेको व्यवस्थाले राज्यको आधिकारिक निकायबाट नेपालको नागरिक हो भनी प्रमाणित नै नभएका व्यक्तिसमेत मतदाता हुन पाउने व्यवस्था गरेको हुँदा सो व्यवस्था संविधानको धारा २, ८ तथा मतदाता नामावलीसम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५ समेतसँग बाझिएको भन्ने प्रस्ट हुन्छ । नेपाली नागरिक हो भन्ने पुष्टि भइसकेको व्यक्ति मात्र मतदाता हुन पाउँछ, पहिला मतदाता बनाएर नागरिक हो वा होइन भनी छिनोफानो गर्न मिल्दैन ।

यसै सम्बन्धमा निवेदक पूर्णचन्द्र पौडेल विरूद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद् कार्यालयसमेत

भएको रिट निवेदनमा “नेपालको नागरिक हो भन्ने कुराको आधिकारिक प्रमाण नागरिकताको प्रमाणपत्र नै भएकोले नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्रको अपरिहार्यतालाई प्रतिस्थापन गर्ने, अनादर गर्ने वा इन्कार गर्ने कुनै पनि कानूनी व्यवस्था असंवैधानिक हुन्छ भन्ने कुरा बुझ्न आवश्यक छ । तसर्थ नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त गर्नु र नगर्नुले मतदाता नामावलीमा नाम समावेश गर्ने प्रयोजनको लागि तात्त्विक असर गर्दैन भन्न नसकिने” र “मतदाता नामावलीमा नाम दर्ता गर्नका लागि नागरिकताको प्रमाणपत्रको अपरिहार्यतालाई कायमै राखी यदि नागरिकताको प्रमाणपत्र अस्पष्ट वा द्विविधाजनक देखिएमा नागरिकताको प्रमाणपत्रको पुनर्पुष्टि (verify) को लागि मात्र जग्गाधनी प्रमाण पूर्जालगायत मतदाता नामावलीसम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ११(१)(२) मा उल्लेख भएका अन्य कागज पत्रहरू नाम दर्ता अधिकारीले माग गर्न सक्ने भन्ने अर्थमा उक्त कानूनी व्यवस्थालाई व्याख्या गर्नु अन्तरिम संविधानको धारा ८(१) र मतदाता नामावलीसम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५(१)(क) अनुकूल हुने” (२०६७-WS-००१४, नै.का.प. २०६८ अंक १० पृ. १६६७) भनी सिद्धान्तसमेत प्रतिपादन भइसकेको छ ।

तसर्थ नेपालको नागरिक मात्र मतदाता हुन सक्ने संवैधानिक एवम् कानूनी व्यवस्था रहेकोमा नेपालको नागरिक हो भन्ने कुराको टुङ्गो नै नलागेका व्यक्तिसमेत मतदाता हुन पाउने व्यवस्था मतदाता नामावलीसम्बन्धी नियमावली, २०६४ को नियम ३१क.(३) मा रहेको र सो व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा (२), (८) र मतदाता नामावलीसम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५ तथा यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतसँग बाझिएकोले उक्त नियम ३१क.(३) लाई प्रारम्भदेखि नै बदर र अमान्य घोषित गरी सो नियम ३१क.(३) को आधारमा भए गरेका काम कारवाहीसमेत उत्प्रेषणलगायत उपयुक्त आदेशद्वारा बदर गरिपाउँ । साथै नेपालको अन्तरिम

संविधानको धारा ८(१) बमोजिम नेपालको नागरिकता प्राप्त गरेको र नेपालको नागरिकता प्राप्त गर्न योग्य भनी नेपाल सरकारको आधिकारिक निकायबाट प्रमाणित गरिएका व्यक्तिलाई मात्र मतदाता नामावलीमा समावेश गर्नु भनी विपक्षीको नाममा परमादेशलगायत उपयुक्त आदेश जारी गरिपाउँ ।

मतदाता नामावलीसम्बन्धी नियमावली, २०६८ को नियम ३१क.(३) को कार्यान्वयनमा तत्काल रोक नलगाउने हो भने यो निवेदनको टुङ्गो लाग्नुपूर्व नै लाखौं विदेशी नेपालको मतदाता बन्ने भई प्रस्तुत रिट निवेदनको प्रयोजन समाप्त हुने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदनको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म मतदाता नामावलीसम्बन्धी नियमावली, २०६८ को नियम ३१क.(३) को आधारमा कुनै पनि काम कारवाही नगर्नु नगराउनु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१ बमोजिम विपक्षीहरूका नाममा अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको निवेदन पत्र ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो, आदेश जारी हुन नपर्ने भए सोको आधार र कारण खुलाई आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटोको म्यादबाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी यो आदेश र रिट निवेदनको एकप्रति नक्कल साथै राखी म्याद सूचना जारी गरी लिखित जवाफ परेपछि वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम गरी पेस गर्नु । साथै अन्तरिम आदेश जारी हुने वा नहुने सम्बन्धमा दुवै पक्षको उपस्थितिमा छलफल गराई निष्कर्षमा पुग्न उपयुक्त देखिएकाले मिति २०७०।४।८ गतेको पेसीको तारेख तोकी सोको सूचना विपक्षीहरूलाई दिनु । अन्तरिम आदेश छलफल नभएसम्मको लागि मतदाता नामावलीसम्बन्धी नियमावली, २०६८ को नियम ३१क को उपनियम ३ को आधारमा काम कारवाही नगर्नु भनी अल्पकालीन

अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।३।३१ को आदेश ।

निवेदन दाबीअनुसार रिट जारी गर्नुपर्ने नपर्ने कुरा लिखित जवाफ परेपछि विचार हुन सक्ने र निर्वाचनको मिति घोषित भई मतदाता नामावली सङ्कलनको म्याद मिति २०७०।३।३१ सम्म मात्र रहेको र सो म्याद वर्तमान अवस्थामा समाप्त भइसकेकोसमेत हुँदा विपक्षीतर्फबाट लिखित जवाफ नपर्दको अवस्थामा निवेदन मागबमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गरिरहनु पर्ने अवस्थाको विद्यमानता नदेखिँदा यस अदालतबाट मिति २०७०।३।३१ मा जारी भएको अल्पकालीन अन्तरिम आदेशलाई निरन्तरता दिइरहनु परेन । प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकले उठाएका संवैधानिक र कानूनी प्रश्नहरूको गम्भीरतालाई विचार गर्दा प्रस्तुत रिट निवेदनलाई सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ६३(च५) बमोजिम अग्राधिकार प्रदान गरिएको छ । नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको विशेष इजलासको मिति २०७०।४।८ को आदेश ।

निवेदकले दाबी लिएको विषयमा यस कार्यालयको के, कस्तो संलग्नता रहेको भन्ने सम्बन्धमा कुनै कुरा नखुलाई र विपक्षी बनाउनु पर्ने कुनै कारणसमेत उल्लेख नगरी दिएको प्रस्तुत निवेदन प्रथम दृष्टिमा नै खारेजभागी रहेको छ । नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय संविधान तथा कानूनको परिपालना गरी गराई कानूनी राज्यको अवधारणालाई साकार पार्ने र नागरिकका संविधान तथा कानून प्रदत्त हक, अधिकारहरूको सम्मान, संरक्षण एवम् संवर्द्धन गर्ने कुरामा प्रतिबद्ध रहेको छ । निवेदकले दाबी लिए जस्तो गैर नेपालीलाई समेत मतदाता सूचीमा समावेश गर्ने गरी नेपालको कुनै कानूनले व्यवस्था गरेको छैन । नेपाली नागरिकलाई मात्र मतदान गर्ने अधिकार हुने कुरामा कुनै विवाद छैन । मतदाता नामावलीसम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा

५ को खण्ड (क) मा नेपाली नागरिक मात्र मतदाता हुन सक्ने व्यवस्था रहेको छ । मतदाता नामावलीमा नाम कायम रहन नसक्ने व्यक्तिको नाम मतदाता नामावलीमा समावेश भएको पाइएमा निजलाई मतदाता नामावलीबाट हटाउने व्यवस्था सो ऐनको दफा २० मा रहेको देखिन्छ भने गैर नेपाली नागरिकले नेपाली नागरिक हुँभनी डाँटी मतदाता नामावलीमा नाम समावेश गराएमा निजलाई पचास हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा ६ महिनासम्म कैद वा दुवै सजाय हुने व्यवस्था सो ऐनको दफा ३४(२) मा रहेको पाइन्छ । सो ऐनको दफा ३७ मा नागरिकता सम्बन्धमा प्रचलित कानूनबमोजिम हुनेमा कुनै असर पर्ने छैन भन्ने स्पष्ट व्यवस्था रहेको छ । मतदाता नामावलीसम्बन्धी नियमावली, २०६८ लाई संशोधन गर्ने मतदाता नामावलीसम्बन्धी (पहिलो संशोधन) नियमावली, २०७० ले मूल नियमावलीको नियम ३१ पछि नियम ३१क थप गरी संवत् २०६४ सालको मतदाता नामावलीलाई आधार मान्ने गरी सो नियमको उपनियम ३ मा “संवत् २०६४ सालको संविधानसभा सदस्यको निर्वाचनको मतदाता नामावलीमा नाम रही प्रचलित कानूनबमोजिम नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त भएको तर ऐनबमोजिम मतदाता हुन योग्य नेपाली नागरिकले मतदाता नामावलीमा मतदाताको रूपमा समावेश हुनको लागि नाम दर्ता अधिकारीसमक्ष अनुसूची १२ बमोजिमको ढाँचामा निवेदन पेस गर्न सक्नेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको छ । उक्त व्यवस्थाबाट २०६४ सालको निर्वाचनको मतदाता नामावलीमा नाम समावेश भएको, नेपाली नागरिक रहेको तर नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र पाई नसकेको व्यक्तिको हकमा गरिएको सो विशेष प्रकारको व्यवस्था हो भन्ने प्रस्ट हुन्छ । सो व्यवस्थाले गैर नेपाली व्यक्तिलाई मतदाता नामावलीमा नाम समावेश गर्ने अवसर प्रदान नगरेको हुँदा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को प्रस्तावना, धारा २, ८, ९, १० तथा मतदाता नामावलीसम्बन्धी ऐन,

२०६३ समेतसँग बाझिएको अवस्था नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको लिखित जवाफ ।

मतदाता नामावलीसम्बन्धी नियमावली, २०६८ को नियम ३१क को उपनियम ३ मा “संवत् २०६४ सालको संविधानसभा सदस्यको निर्वाचनको मतदाता नामावलीमा नाम रही प्रचलित कानूनबमोजिम नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त नगरेको तर ऐनबमोजिम मतदाता हुन योग्य नेपाली नागरिकले मतदाता नामावलीमा मतदाताको रूपमा समावेश हुनको लागि नाम दर्ता अधिकारीसमक्ष अनुसूची-१२ बमोजिमको ढाँचामा निवेदन पेस गर्न सक्नेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको छ । नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १५८ बमोजिम बाधा अड्काउ फुकाउने आदेश हुँदा मतदाता नामावली तयार गर्दा २०६४ सालको संविधानसभा सदस्यको निर्वाचनको मतदाता नामावलीलाई समेत आधार लिने भन्ने व्यवस्था गरेको हुँदा सो व्यवस्थालाई व्यवहारमा प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न मतदाता नामावलीसम्बन्धी (पहिलो संशोधन) नियमावली, २०७० जारी भएको हो । सो नियमावलीको नियम ३१क नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ तथा मतदाता नामावलीसम्बन्धी ऐन, २०६३ अनुकूल रहेको हुँदा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्न नपर्ने व्यहोरा अनुरोध छ भन्ने निर्वाचन आयोगको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा विपक्षीतर्फका विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री संजीवराज रेग्मीले गैर नेपाली नागरिकलाई मतदानको अधिकार हुँदैन । सो अधिकार नेपाली नागरिकलाई मात्र हो । मतदाता नामावलीसम्बन्धी नियमावली, २०६३ को नियम ३१ग.(३) को व्यवस्थाले गैर नेपाली नागरिकलाई मतदाता नामावलीमा नाम समावेश गर्ने र मतदान

गर्नेसमेतको छुट प्रदान नगरेको हुँदा रिट निवेदन जारी हुने अवस्था छैन भनी बहस गर्नुभयो ।

प्रस्तुत रिट निवेदनमा मतदाता नामावलीसम्बन्धी नियमावली, २०६३ को नियम ३१क. को उपनियम ३ नेपालको अन्तरिम संविधान २०६३ को धारा २ र ८, मतदाता नामावलीसम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५(१) को खण्ड (क) तथा यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतसँग बाझिएकोले सो नियम प्रारम्भदेखि नै अमान्य र बदर घोषित गरी नेपालको नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको व्यक्ति र नेपालको नागरिकता प्राप्त गर्न योग्य भनी नेपाल सरकारको आधिकारिक निकायबाट प्रमाणित भएको व्यक्तिलाई मात्र मतदाता नामावलीमा समावेश गर्नु भनी विपक्षीको नाममा परमादेश पाउँ भन्ने निवेदन दाबी रहेको सन्दर्भमा निम्न प्रश्नको निरूपण हुनु पर्ने देखिन्छ ।

१. मतदाता नामावलीसम्बन्धी नियमावली, २०६८ को नियम ३१क. को उपनियम (३) नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २ र ८ तथा मतदाता नामावलीसम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५(१) को खण्ड (क) एवम् यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतसँग बाझिएको छ छैन ?
२. निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुने हो होइन ?

२. सर्वप्रथम पहिलो प्रश्नलाई विचार गर्दा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ६३(७) मा “संविधानसभाको निर्वाचनको प्रयोजनको लागि संवत् २०६३ साल मङ्सिर मसान्तसम्म अठार वर्ष उमेर पुरा भएको प्रत्येक नेपाली नागरिकलाई कानूनमा व्यवस्था भएबमोजिम मतदान गर्ने अधिकार हुनेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ भने धारा २ मा “नेपालको सार्वभौमसत्ता र राजकीयसत्ता नेपाली

जनतामा निहित रहनेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ । यस्तै धारा ८ मा संविधान प्रारम्भ हुँदाका बखतको नागरिकतासम्बन्धी व्यवस्था भई सोको उपधारा (१) मा “यो संविधान प्रारम्भ हुँदाका बखत नेपालको नागरिकता प्राप्त गरेको र यस भागबमोजिम नागरिकता प्राप्त गर्न योग्य व्यक्तिहरू नेपालका नागरिक हुनेछन्” भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ ।

३. मतदाता नामावलीसम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५(१) मा “देहायका व्यक्ति निर्वाचनको लागि मतदाता हुन योग्य हुनेछ” भन्ने व्यवस्था भई सोको खण्ड (क) मा “नेपाली नागरिक” भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । सोही ऐनको दफा ११ मा नाम दर्ता गर्न प्रमाण माग गर्न सक्ने भन्ने व्यवस्था भई उपनियम (१) मा “यस ऐनबमोजिम कुनै व्यक्तिको नाम मतदाता नामावलीमा दर्ता गर्दा आवश्यक परेमा नाम दर्ता अधिकारीले सम्बन्धित व्यक्ति वा निजको परिवारसँग निजको जन्म वा उमेर वा वासस्थान खुलेको नागरिकताको प्रमाणपत्र, जग्गा धनी प्रमाणपूर्जा वा सरकारी कार्यालय, स्थानीय निकाय, सरकारी स्वामित्व भएको संस्था वा शिक्षण संस्थाद्वारा जारी गरिएको कुनै परिचयपत्र माग गर्न सक्नेछ” भन्ने र उपनियम (२) मा “उपदफा (१) बमोजिम माग गरिएको प्रमाण पेस गर्न नसकेमा नाम दर्ता अधिकारीले त्यस्तो व्यक्तिसँग सम्बन्धित गाउँ विकास समिति वा नगरपालिकाको सम्बन्धित वडाको सिफारिस माग गर्न सक्नेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ । यस्तै उपनियम (३) मा “उपदफा २ बमोजिमको सिफारिस पनि पेस गर्न नसक्ने व्यक्तिको नाम मतदाता नामावलीमा दर्ता गरिने छैन” भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ । यसै गरी सोही दफाको प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशमा नेपाली नागरिकलाई नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र पेस गर्न नसकेको कारणले मात्र मतदाता नामावलीमा नाम दर्ता गर्न बाधा पुर्‍याएको मानिने छैन भन्ने व्यवस्था पनि रहेको छ ।

४. नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को भाग ३ अन्तर्गत मतदानको अधिकारलाई मौलिक हक अन्तर्गत समावेश गरेको देखिँदैन। तर पनि मतदानको अधिकार राजनीतिक अधिकार भएकोले यो अधिकार नागरिकले मात्र प्राप्त गर्न सक्ने अधिकार भएको कुरामा विवाद रहँदैन। माथि उल्लिखित संवैधानिक एवम् कानूनी व्यवस्थाबाट पनि गैर नेपाली नागरिकलाई मतदानको अधिकार रहे भएको देखिन नआएकोले गैर नेपाली नागरिकले मतदानको अधिकार प्राप्त गर्ने प्रयोजनका लागि मतदाता नामावलीमा नाम समावेश गराउन निवेदन दिने लगायतका प्रक्रियामा समावेश हुन पाउने देखिन आउँदैन। त्यस्तो अधिकार नेपाली नागरिकले मात्र प्राप्त गर्न सक्ने भन्ने देखिन आउँछ।

५. मतदाता हुनका लागि नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र लिनै पर्ने बाध्यात्मक व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ र मतदाता नामावलीसम्बन्धी ऐन, २०६३ मा रहेको पाइँदैन। नेपाली नागरिक हो भन्ने कुरा पुष्टि हुने जग्गा धनी प्रमाणपूर्जा वा सरकारी कार्यालय, स्थानीय निकाय, सरकारी स्वामित्व भएको संस्था वा शिक्षण संस्थाद्वारा जारी गरिएको परिचयपत्र वा गाउँ विकास समिति वा नगरपालिकाको सम्बन्धित वडाको सिफारिसलगायतका प्रमाण पेस गरेको खण्डमा नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त नगरेको भए पनि नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त गर्न योग्य व्यक्तिले आफ्नो नाम मतदाता नामावलीमा समावेश गर्नका लागि निवेदन दिन सक्ने देखिन आउँछ।

६. मतदाता नामावलीसम्बन्धी नियमावली, २०६८ को नियम ३१क. को उपनियम (३) नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २ र ८ तथा मतदाता नामावलीसम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५(१) को खण्ड (क) सँग बाझिएको भन्ने निवेदन दाबी रहेको हुँदा सो नियम ३१क. को उपनियम (३) मा रहेको व्यवस्था उल्लेख गर्नु सान्दर्भिक हुन आउँछ,

जुन यसप्रकार रहेको देखिन्छ:

मतदाता नामावलीसम्बन्धी नियमावली, २०६८ को नियम ३१क. को उपनियम (३) “संवत् २०६४ सालको संविधानसभा सदस्यको निर्वाचनको मतदाता नामावलीमा नाम रही प्रचलित कानूनबमोजिम नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त नगरेको तर ऐनबमोजिम मतदाता हुन योग्य नेपाली नागरिकले मतदाता नामावलीमा मतदाताको रूपमा समावेश हुनको लागि नाम दर्ता अधिकारीसमक्ष अनुसूची - १२ बमोजिमको ढाँचामा निवेदन पेस गर्न सक्नेछ।”

७. सो कानूनी व्यवस्थाअनुसार नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त नगरेको व्यक्तिको नाम संवत् २०६४ सालको संविधानसभा सदस्यको निर्वाचनको मतदाता नामावलीमा समावेश रहेछ र निज कानूनबमोजिम मतदाता हुन योग्य नेपाली नागरिक पनि रहेछ भने निजले मतदाता नामावलीमा नाम समावेश गर्न नाम दर्ता अधिकारीसमक्ष निवेदन दिन सक्ने भन्ने देखिन्छ। सो कानूनी व्यवस्थाले निवेदकले दाबी लिए जस्तो गैर नेपाली नागरिकलाई मतदाता नामावलीमा नाम समावेश गराउन पाउने छुट वा सुविधा दिएको भन्ने देखिन आउँदैन।

८. यसरी मतदाता नामावलीसम्बन्धी नियमावली, २०६८ को नियम ३१क. को उपनियम (३) मा रहेको कानूनी व्यवस्थाबाट गैर नेपाली नागरिकले मतदाता नामावलीमा आफ्नो नाम समावेश गर्नका लागि नाम दर्ता अधिकारीसमक्ष निवेदन दिन सक्ने भन्ने नदेखिँदै त्यस्तो निवेदन नेपाली नागरिकले मात्र सक्ने व्यवस्था रहेको देखिँदा सो कानूनी व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २ र ८ तथा मतदाता नामावलीसम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५ समेतसँग बाझिएको देखिन आएन।

९. जहाँसम्म मतदाता नामावलीसम्बन्धी नियमावली, २०६८ को नियम ३१क. को उपनियम

(३) यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त प्रतिकूल रहेको छ भन्ने निवेदन जिकिर रहेको छ त्यस सम्बन्धमा विचार गरी हेर्दा निवेदक पूर्णचन्द्र पौडेल वि. प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत भएको रिट निवेदनमा “नेपालको नागरिक हो भन्ने कुराको आधिकारिक प्रमाण नागरिकताको प्रमाणपत्र नै भएकाले नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्रको अपरिहार्यतालाई प्रतिस्थापन गर्ने, अनादर गर्ने वा इन्कार गर्ने कुनै पनि कानूनी व्यवस्था असंवैधानिक हुन्छ भन्ने कुरा बुझ्न आवश्यक छ। तसर्थ नागरिकताको प्रमाणपत्र प्राप्त गर्नु र नगर्नुले मतदाता नामावलीमा नाम समावेश गर्ने प्रयोजनका लागि तात्त्विक असर गर्दैन भन्न नसकिने” भनी प्रकरण नं.६ मा र “मतदाता नामावलीमा नाम दर्ता गर्नका लागि नागरिकताको प्रमाणपत्रको अपरिहार्यतालाई कायमै राखी यदि नागरिकताको प्रमाणपत्र अस्पष्ट वा द्विविधाजनक देखिएमा नागरिकताको प्रमाणपत्रको पुनर्पुष्टि (Verify) को लागि मात्र जग्गा धनी प्रमाणपुर्जा लगायत मतदाता नामावलीसम्बन्धी ऐन, २०६३ को उपदफा (१) र (२) मा उल्लेख भएका अन्य कागजपत्रहरू नाम दर्ता अधिकारीले माग गर्न सक्ने भन्ने अर्थमा उक्त कानूनी व्यवस्थालाई व्याख्या गर्नु अन्तरिम संविधानको धारा ८(१) र मतदाता नामावलीसम्बन्धी ऐनको दफा ५(१)(क) अनुकूल हुने” भनी (प्रकरण नं.७) मा यस अदालतको विशेष इजलासबाट मिति २०६८।३।९ (०६७-WS-००१४, ने.का.प. २०६८ अंक १० पृ. १६६७) मा व्याख्या भएको पाइन्छ।

१०. यस अदालतबाट भएको सो व्याख्याले मतदाता नामावलीमा नाम समावेश गर्नका लागि नेपाली नागरिक हुनु पर्ने आवश्यकतालाई औंल्याउँदै नेपाली नागरिकले नेपाली नागरिकताको प्रमाणपत्र नलिएको भए पनि नेपाली नागरिक भएको भन्ने कुरा पुष्टि हुने अन्य कागजातका आधारमा पनि निजले आफ्नो नाम मतदाता नामावलीमा समावेश गर्नका लागि

निवेदन दिन सक्ने भन्ने देखिन आएकोले मतदाता नामावलीसम्बन्धी नियमावली, २०६८ को नियम ३१क. को उपनियम (३) यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्त प्रतिकूल रहेको छ भन्ने निवेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन।

११. अब निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुने हो होइन भन्ने दोस्रो प्रश्न सम्बन्धमा विचार गर्दा माथि विवेचित आधार र कारणहरूबाट मतदाता नामावलीसम्बन्धी नियमावली, २०६८ को नियम ३१क. को उपनियम (३) मा रहेको व्यवस्थाबाट गैर नेपाली नागरिकले मतदाता नामावलीमा नाम समावेश गर्नका लागि निवेदन दिन पाउने भन्ने नदेखिई मतदाता नामावलीमा नाम समावेश गर्नका लागि नेपाली नागरिकले मात्र निवेदन दिन पाउने भन्ने देखिन आएकोले मतदाता नामावलीसम्बन्धी नियमावली, २०६८ को नियम ३१क. को उपनियम (३) को व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २ र ८ तथा मतदाता नामावलीसम्बन्धी ऐन, २०६३ को दफा ५ एवम् यस अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतसँग बाझिएको नदेखिँदा निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्था र स्थिति देखिन आएन। प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ। यस आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु।

उक्त रायमा हामी सहमत छौं।

न्या.गिरीश चन्द्र लाल

न्या.दीपकराज जोशी

इजलास अधिकृत: विश्वनाथ भट्टराई

इति संवत् २०७२ साल भदौ १० गते रोज ५ शुभम्।



निर्णय नं. १५२१

सर्वोच्च अदालत, विशेष इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गिरीश चन्द्र लाल
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
आदेश मिति : २०७२।५।२४।५
०६८-WS-००४३

विषय : उत्प्रेषण / परमादेश

निवेदक : सूचनाको हकसम्बन्धी संस्था ए.आर.
टि.आई. (आरती) को अख्तियार प्राप्त उक्त
संस्थाको अध्यक्ष एवम् आफ्नो हकमा समेत
डा. रामकृष्ण तिमल्सेनासमेत

विरुद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, प्रधानमन्त्री तथा
मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, सिंहदरबारसमेत

- संविधानको धारा २७ को सूचनाको हकसम्बन्धी व्यवस्था निरपेक्ष मौलिक हक नभई कानूनले निर्दिष्ट गरेबमोजिम त्यसको प्रयोग र उपभोग गर्न पाउने हक भएकोले कानूनबमोजिम सार्वजनिक सूचनाको सदुपयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । यसको दुरुपयोग हुने गरी वा जथाभावी वा आफूखुसीरूपले प्रयोग गर्न मिल्ने देखिँदैन । कुनै कुराको दुरुपयोग हुन्छ भने त्यसले समाजको राजनीतिक, सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिकलगायतका विविध पक्षमा नकारात्मक असर पार्ने भएकोले सार्वजनिक निकायबाट प्राप्त सूचनाको दुरुपयोग भएमा त्यसले पनि समाजको विविध पक्षमा नकारात्मक असर पार्न

सक्ने हुँदा यसको दुरुपयोग हुनु हुँदैन भन्ने कुरामा कुनै विवाद रहन नसक्ने ।

(प्रकरण नं. ९)

- सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ३१ को मूल उद्देश्य नै सूचनाको दुरुपयोग गर्न नहुने भन्ने देखिएको र सो दफाले सूचनाको सदुपयोग गर्नमा कुनै प्रतिबन्ध लगाएको स्थितिसमेत देखिन नआएकोले निवेदन मागबमोजिम सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ३१(१) र (२) नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २७ सँग बाझिएको देखिन नआउने ।

(प्रकरण नं. १०)

- सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ३(३) को खण्ड (क) देखि (ड) सम्मका अवस्थाहरू विद्यमान रहेको स्थितिमा मात्र त्यस्ता सूचनाहरू गोप्य राख्न सकिने गरी दफा २७(१) बमोजिमको समितिले वर्गीकरण गर्न सक्ने भए पनि सो दफा ३(३) को कुन खण्डअनुसार गोप्य राख्नु पर्ने हो भन्ने कुरा सो समितिको निर्णयमा खुलेको देखिँदैन । यस्तै सो समितिले सार्वजनिक सूचना गोप्य राख्ने गरी वर्गीकरण गर्दा कति अवधिसम्म गोप्य राख्नुपर्ने हो सो अवधिसमेत खुलाउनु पर्ने व्यवस्था दफा २७(२) मा रहेकोमा सो कानूनी व्यवस्थाबमोजिम के कति अवधिसम्म गोप्य राख्नुपर्ने हो भन्ने कुरा पनि सो निर्णयमा खुलेको नदेखिने ।

(प्रकरण नं. १४)

- सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा २७ को उपदफा (१) को खण्ड (ख) मा सम्बन्धित मन्त्रालयको सचिव सदस्य

हुने व्यवस्था रहेकोमा कुन मन्त्रालयका सचिव के कस्तो आधारमा सदस्य भएका हुन् भन्ने र खण्ड (ग) अनुसारको सदस्य के कसरी तोकिएको भन्ने नदेखिनुका साथै सो ऐनको दफा ३(३) को खण्ड (क) देखि (ङ) सम्मका व्यवस्थाहरू मध्ये के कुन अवस्था परी सूचना गोप्य राख्नु परेको हो र दफा २७(२) बमोजिम कति अवधिका लागि गोप्य राखिने हो भन्ने सम्बन्धमा केही उल्लेख नगरी भएको वर्गीकरण समितिको मिति २०६८।८।२६ को निर्णय र सो निर्णयका आधारमा जारी भएको मिति २०६८।१०।१ को पत्रसमेत कानूनसम्मत देखिन नआउने।

(प्रकरण नं. १५)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताहरू डा. रामकृष्ण तिमल्सेना, डा. चन्द्रकान्त ज्ञवाली र डा. शिवराम तिमल्सेना

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता किरण पोखरेल

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २७
- सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ३(३), दफा २७, दफा ३१

आदेश

न्या.दीपकराज जोशी : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र निर्णय यसप्रकार छ:-

निवेदक संस्था एक अविच्छिन्न उत्तराधिकारवाला मुनाफारहित जनहितकारी सामाजिक संस्था हो। यसले सूचनाको हकको विषयमा काम गर्दै आएको छ। यसको उद्देश्य तथा लक्ष्य देशमा सूचनाको हकको संरक्षण, संवर्द्धन र प्रवर्द्धन गर्नुको साथै सूचनाको हक र व्यक्तिगत स्वतन्त्रताको हकमार्फत संविधानद्वारा प्रत्याभूत मौलिक हकको सुनिश्चितता गर्दै सूचनाको हकलाई अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डअनुरूप बनाउने हो।

नेपाल सरकारका मुख्य सचिवको अध्यक्षतामा मिति २०६८।८।२६ गते बसेको सूचनाको वर्गीकरण समितिले दिन नमिल्ने सूचनाको वर्गीकरण गरी सोको जानकारी सूचना आयोगमा पठाएकोमा उक्त वर्गीकरण नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २७ एवम् संवैधानिक दर्शन र सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को मूल्य, मान्यता र सिद्धान्तविपरीत रहेको छ। सो समितिको वर्गीकरणले कुनै एउटा कुरालाई मात्र असर पारेको भए ऐनको दफा २७(३) बमोजिम पुनरावलोकनको लागि सूचना आयोगमा निवेदन दिन सकिने र उपचार प्राप्त गर्न सकिने थियो। तर समितिले पुरै सूचना लुकाउन वा नदिन सक्ने गरी ऐनलाई नै निस्तेज बनाई सबै नेपाली नागरिकको सूचना पाउने हकमा आघात पारेकोले अर्को कानूनी उपचारको व्यवस्था भए पनि सो उपचार अपर्याप्त र प्रभावहीन रहेको तथा सार्वजनिक सरोकारको विवादसमेत रहेकोले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) बमोजिम पूर्ण न्यायको लागि यो निवेदन गर्न आएका छौं।

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २७ ले प्रत्येक नागरिकलाई आफ्नो वा सार्वजनिक सरोकारको कुनै पनि विषयको सूचना माग्ने र पाउने हकको प्रत्याभूति गरेको छ। उक्त मौलिक हकको प्रत्याभूतिका लागि सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ जारी भई सो ऐनको दफा ३(१) र (२)

ले प्रत्येक नेपाली नागरिकलाई सूचनाको हक हुने र सार्वजनिक निकायमा रहेका सूचनामा पहुँच हुनेछ भन्ने व्यवस्था गरेको छ भने दफा ३(३) मा उपदफा (१) र (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सार्वजनिक निकायमा रहेका देहायका विषयसम्बन्धी सूचना प्रवाह गरिने छैन भनी देहायका विषयका सूचनालाई प्रवाह गर्नु नपर्ने अपवादका रूपमा राखेको छः

- (क) नेपालको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, राष्ट्रिय सुरक्षा, सार्वजनिक शान्ति र सुव्यवस्था वा अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धमा गम्भीर खलल पार्ने ।
- (ख) अपराधको अनुसन्धान, तहकिकात तथा अभियोजनमा प्रत्यक्ष असर पार्ने ।
- (ग) आर्थिक, व्यापारिक तथा मौद्रिक हित वा बौद्धिक सम्पत्तिको संरक्षण वा बैकिङ वा व्यापारिक गोपनीयतामा गम्भीर आघात पार्ने ।
- (घ) विभिन्न जातजाति वा सम्प्रदाय बिचको सुसम्बन्धमा प्रत्यक्षरूपमा खलल पार्ने ।
- (ङ) व्यक्तिगत गोपनीयता र व्यक्तिको जिउ ज्यान, सम्पत्ति, स्वास्थ्य वा सुरक्षामा खतरा पुर्याउने ।

यसै गरी दफा ३(४) मा सार्वजनिक निकायको अभिलेखमा प्रवाह गर्न मिल्ने र नमिल्ने सूचना भए सूचना अधिकारीले प्रवाह गर्न मिल्ने सूचना छुट्ट्याएर निवेदकलाई उपलब्ध गराउनु पर्दछ भन्ने व्यवस्था गरेको छ भने दफा ४ अनुसार प्रत्येक सार्वजनिक निकायले नागरिकको सूचनाको हकको सम्मान र संरक्षण गर्नु गराउनु पर्ने दायित्व निर्धारण गरेको छ ।

सार्वजनिक निकायमा रहने सूचना माग्ने र पाउने नागरिकको हक हो भने सूचना नदिने कुरा अपवाद हो । सामान्यतः सूचनाको हकले सूचना रहेका कागजातको प्रमाणित प्रतिलिपि पाउने, सूचनाको निरीक्षण गर्ने, कुनै वस्तु सामानको प्रमाणित

नमुना लिने, मुद्रित, डिस्कट, पेनड्राईभ, क्यासेट जस्ता विद्युतीय उपकरणको प्रमाणित कपी पाउने, सार्वजनिक सरोकारका सेवा प्रदायक संस्थाको सेवाको स्तरबारे जानकारी पाउने, सार्वजनिक निर्माण स्थलको अवलोकन गर्नेसमेतका कुराहरूलाई समेट्छ । सूचनाको हकसम्बन्धमा यस अदालतले डा. भिमराज अधिकारी विरुद्ध राष्ट्रिय सूचना आयोगसमेत भएको रिट निवेदनमा ऐनको दफा ३(३) को व्यवस्था सूचनाको हकउपर Reasonable Restriction मान्नु पर्दछ भन्दै उक्त दफा ३(३) बाहेक अन्य विषयमा सूचना माग्ने हक प्रत्येक नागरिकमा सुरक्षित छ । यदि अन्य विषयमा सरकारले नागरिकलाई सूचना प्रदान नगरी कानूनद्वारासमेत सूचना गोप्य राख्ने व्यवस्था गर्दछ भने त्यसलाई न्यायिक पुनरावलोकनको माध्यमबाट हेर्न सकिन्छ भनी व्याख्या गरेको छ ।

ऐनको दफा ३(३) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशमा सूचना प्रवाह गर्नु नपर्ने उचित र पर्याप्त कारण भएकोमा बाहेक त्यस्तो सूचना प्रवाह गर्ने दायित्वबाट सार्वजनिक निकाय पन्छन पाउने छैन भन्ने व्यवस्था रहेको हुँदा नागरिकको पहुँच जरूरी भएको सार्वजनिक महत्त्वको विषयमा दफा ३(३) कै विषय भए पनि सूचना दिन मिल्दछ । सार्वजनिक निकायको अभिलेखमा ऐनबमोजिम प्रवाह गर्न मिल्ने र नमिल्ने सूचना भए प्रवाह गर्न मिल्ने सूचना छुट्ट्याएर निवेदकलाई उपलब्ध गराउन पर्दछ भन्ने ऐनको दफा ३(४) को व्यवस्थाले सूचनाको सक्रिय प्रकाशनलाई जोड दिएको मान्नु पर्दछ । तर सो समितिले अरु कुराका अतिरिक्त देहायका विषयहरू पनि सूचना नदिने वा दिनबाट रोक लगाउने भनी निर्णय गरेको छः

- मन्त्रपरिषद्ले सार्वजनिक नगर्ने भनी तोकेका विषयहरू ।
- भ्रष्टाचारसम्बन्धी अनुसन्धानको क्रममा रहेका विषयहरू ।
- लेखा परीक्षणसम्बन्धी वार्षिक प्रतिवेदन ।

- अन्तर्राष्ट्रिय सीमासम्बन्धी विषयमा हुने वार्तामा छलफलका क्रममा रहेका विषयहरू ।
- सरकारी स्वामित्वका संस्थान समिति, निगम आदि संगठित संस्थाका व्यापारिक योजना एवम् रणनीतिहरू ।
- प्रचलित कानूनबमोजिम गोप्य राख्नुपर्ने विषयमा सो कानूनले अवधि तोकिदिएकोमा सोहीबमोजिम र अवधि नतोकेकोमा विषयको प्रकृति हेरी सम्बन्धित निकायको प्रमुखले अवधि तोक्ने ।
- मन्त्रिपरिषद्मा निर्णयका लागि पेस भएको विषय मन्त्रिपरिषद्ले निर्णय गरी सार्वजनिक नगरून्जेल वा निर्णयमा समय तोकिएको भए सो अवधिसम्म ।
- तुला, महत्त्वपूर्ण तथा संवेदनशील संरचनाहरू (Vital Installation) जस्तै एयरपोर्ट, रेडियो तथा टेलिभिजन स्टेसन, दुरसञ्चार, विद्युतगृह, सिंचाई, नहर तथा पुलहरू, एकीकृत भन्सार, चेकपोस्ट, सुख्खा बन्दरगाह, पेट्रोलियम पदार्थको भण्डारण व्यवस्था आदिका डिजाइन, नक्सा र Specification सम्बन्धी जानकारी ।
- प्रचलित कानूनबमोजिम गठित आयोग समिति कार्यदल आदिको प्रतिवेदन ।
- नेपाल सरकारले अर्को मुलुक वा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थासँग गरेको द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सन्धि वा सम्झौतामा त्यस्तो सन्धि वा सम्झौता वा सोसँग सम्बन्धित गोप्य राख्ने व्यहोरा उल्लेख भएकोमा ।
- प्राकृतिक तथा परम्परागत सम्पदाहरू, कृषक तथा समुदायको हकहितमा नकारात्मक असर पुग्ने विषय ।
- प्रचलित कानूनबमोजिम कसैलाई कालो सूचीमा राख्नेसम्बन्धी विषय ।
- राजश्व परामर्श समितिका बैठकका निर्णयहरू र सुझाव, प्रतिवेदन ।
- सुरक्षा, सामरिक योजना, सुरक्षासम्बन्धी रणनीति, विशेष तालिम, कार्ययोजना, कार्यक्रम र सुरक्षासम्बन्धी सूचना तथा सुरक्षासम्बन्धी निर्णयहरू ।
- नकारात्मक सूचीमा रहेका विदेशीहरूको विवरण र नेपालमा रहेका विदेशीहरूको चालचलनसम्बन्धी विवरण ।
- राष्ट्रिय अनुसन्धान विभागमा रहेका सुरक्षाकर्मीहरूको दरबन्दी ।
- पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय, हवाई सुरक्षासँग सम्बन्धित जारी भएका सर्कुलरहरू, सुरक्षा कार्यक्रम, हवाई सुरक्षा, अडिट एवम् छानबिन प्रतिवेदन ।
- अपराध अनुसन्धान तथा न्यायिक कारवाहीका क्रममा प्राप्त नमुनाको परीक्षण नतिजा ।
- सुरक्षासम्बन्धी विषयका अधिकांश सबै विषयहरू ।
- अन्य संघ संस्था, निकाय वा व्यक्तिबाट प्राप्त नमुनाको परीक्षण, नतिजा र सो संस्था, निकाय व्यक्तिको परिचय ।
- नेपाली सेनासम्बन्धी प्रायः सबै विषयहरू ।
- भन्सार महसुल दर परिवर्तन/थपघटसम्बन्धी तयारीका कागजातहरू ।
- निर्वाचन आयोगमा पर्न आएको उजुरी वा निवेदनसम्बन्धी विषय ।
- निर्वाचन आयोगले गठन गरेको वा जाँचबुझ वा अनुगमन टोलीले पेस गरेको प्रतिवेदन ।
- मन्त्रिपरिषद्ले सार्वजनिक नगर्ने भनी तोकेका विषयहरू ।
- व्यवस्थापिका संसद्ले पारित नेपाल सरकारले निर्णय गरी राष्ट्रपतिसमक्ष स्वीकृत/

कार्यान्वयनका लागि पेस भएको विषय ।

- नेपाल सरकारले अर्को मुलुक वा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थासँग गरेका द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सन्धि वा सम्झौतामा त्यस्तो सन्धि वा सम्झौता वा सोसँग सम्बन्धित कुनै विषय ।
- प्रचलित कानूनबमोजिम गठित आयोग, समिति, कार्यदल आदिको प्रतिवेदन ।

माथि लेखिएका विषयहरू सार्वजनिक सरोकारका विषय हुन् । सूचनाको हकको अपवादको रूपमा रहेका विषयहरू बाहेक अरु विषयलाई गोप्य राख्ने गरी वर्गीकरण गर्न मिल्दैन, यसो गरिएमा लोकतन्त्रको कुनै अर्थ रहँदैन । राष्ट्रिय सुरक्षा, व्यक्तिगत एवम् व्यापारिक गोपनीयता जस्ता कुराको संरक्षण हुने प्रकृतिका सीमित सूचनाहरू मात्र प्रवाह गर्न नमिल्ने गरी वर्गीकरण गर्नु पर्नेमा हचुवा तवरबाट पुरै विषयलाई समेट्ने गरी वर्गीकरण गर्नु संविधान, ऐन र लोकतान्त्रिक मूल्य मान्यताविपरीत रहेको हुँदा प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयका मुख्य सचिवको अध्यक्षतामा गठित वर्गीकरण समितिको मिति २०६८।८।२६ निर्णय गैरसंवैधानिक एवम् गैरकानूनी भएकोले उक्त निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी संविधान तथा सूचनाको हकसम्बन्धी ऐनको दर्शन, मूल्य र मान्यतामा आधारित भई लिखतहरूको पुनः वर्गीकरण गर्नु, त्यसरी वर्गीकरण गर्दा ऐनको प्रक्रिया पुरा गरी विशेषज्ञसमेतको सहयोग लिनु भन्ने विपक्षीहरूको नाउँमा परमादेशको आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको निवेदन पत्र ।

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ३१(१) मा व्यक्तिले सार्वजनिक निकायबाट प्राप्त गरेको सूचना जुन प्रयोजनका लागि प्राप्त गरेको हो सोही प्रयोजनका लागि प्रयोग नगरी दुरुपयोग गर्नु हुँदैन भन्ने व्यवस्था रहेको छ भने दफा ३१(२) मा उक्त उपदफा (१) विपरीत कुनै व्यक्तिले सूचनाको दुरुपयोग गरेमा

सम्बन्धित सार्वजनिक निकायले आयोगसमक्ष उजुरी गर्न सक्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको छ । सो दफा ३१(१) र (२) को व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २७ सँग बाझिएको हुँदा धारा १०७(१) बमोजिम सुरुदेखि नै अमान्य र बदर घोषित गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको निवेदनको पूरक निवेदन पत्र ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदनको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो, जारी हुनु नपर्ने कुनै कारण भए सोको आधार खुलाई यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा सूचना पठाई त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई लिखित जवाफ पेस भएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु । सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ३१ को उपदफा (१) र (२) नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २७ सँग बाझिएकोले उक्त दफा अमान्य घोषित गरिपाउँ भनी निवेदनबाट पूरक निवेदन परेको र नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १०७(१) सँग सम्बन्धित विषयवस्तु समावेश भएको देखिएकोले सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४(१)(ग) बमोजिम विशेष इजलाससमक्ष पेस गर्नु । विषयवस्तुको गाम्भीर्यतालाई विचार गर्दा प्रस्तुत रिट निवेदन चाँडो निरूपण हुन उपयुक्त देखिँदा अग्राधिकार प्रदान गरी दिएको छ ।

अन्तरिम आदेशको माग गरेसम्बन्धमा विचार गर्दा विपक्षीहरूलाई समेत छलफलमा राखी निर्णय हुन उपयुक्त देखिँदा मिति २०६८।१०।२६ गते अन्तरिम आदेशसम्बन्धमा छलफल हुने पेसी तोकी सोको सूचना विपक्षीहरूलाई दिनु तथा सो छलफल भई निरन्तरता दिने नदिने निर्णय नभएसम्मका लागि राष्ट्रिय सुरक्षा, व्यक्तिगत गोपनीयता, व्यापारिक गोप्यता जस्ता कुराहरूको संरक्षण हुने देखिएमा

मात्र सीमित सूचनाहरू रोक्न मिल्ने गरी वर्गीकरण गर्नुपर्नेमा सो नगरी पुरै विषयलाई समेट्ने गरी गरिएको वर्गीकरण कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी अन्तरिम आदेशसमेतको माग रहेको देखिएको र कानूनद्वारा प्रवाह हुने वा सूचनाको हकमा उचित कारण बिना अंकुश वा बन्देज लगाउँदा जनसाधारण नागरिक वा व्यक्तिलाई अपूरणीय क्षति पुग्ने जाने देखिँदा सुविधा सन्तुलनको दृष्टिबाट मिति २०६८।१०।१ देखि लागू हुने भनी गरिएको वर्गीकरणसम्बन्धी निर्णय कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ । सोको जानकारी विपक्षीहरूलाई दिनु भन्ने यस अदालतको मिति २०६८।१०।१८ को आदेश ।

यस्तै प्रश्न समावेश भएको निवेदक नेपाल डेमोक्रेटिक लयर्स एसोसिएसनका तर्फबाट अधिवक्ता कमलप्रसाद इटनी र विपक्षी प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत भएको रिट नं. ०६८-WO-०६६६ को रिट निवेदनमा यस अदालतबाट मिति २०६८।१०।२२ मा अन्तरिम आदेश जारी भई निरन्तर रहेको देखिएबाट प्रस्तुत रिट निवेदनमा माग भएको अन्तरिम आदेशको सम्बन्धमा सम्बोधन भइसकेकोले सोही विषयमा दोहोर्याई अन्तरिम आदेश जारी गर्नु पर्ने देखिएन । अग्राधिकार प्रदान भइरहेको देखिँदा नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६८।१०।२६ को आदेश ।

रिट निवेदनमा उल्लेख भएको विषयसम्बन्धी कुनै काम कारवाही यस मन्त्रालयबाट भएको छैन र निवेदनमा पनि यस मन्त्रालयको काम कारवाहीबाट निवेदकको हकमा प्रतिकूल असर पर्यो भन्ने उल्लेख छैन । प्रस्तुत विषयमा निर्णय गरेको वा गर्ने निकाय यो मन्त्रालय होइन । त्यसैले यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाउनु पर्ने होइन । साथै सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा २७ ले सूचनाको वर्गीकरण गर्न सक्ने र त्यस्तो वर्गीकरणमा चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले त्यस्तो

सूचना सार्वजनिक हुनु पर्ने भनी सूचना आयोगमा पुनरावलोकनको लागि निवेदन दिन सक्ने व्यवस्था गरेको हुँदा कानूनमा उपचारको व्यवस्था हुँदाहुँदै सो उपचारको मार्ग अवलम्बन नगरी असाधारण अधिकारक्षेत्रमा प्रवेश गरी दिएको प्रस्तुत निवेदनमा अधिकार क्षेत्रको अभाव रहेकोले खारेज गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको सूचना तथा सञ्चार मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

नेपाल सरकार नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २७ द्वारा प्रदत्त नागरिकको सूचनाको हकको सम्मान, संरक्षण एवम् संवर्द्धन गरी सो हक उपभोगको सुनिश्चितता प्रदान गर्ने कुरामा प्रतिबद्ध रहेको छ । निवेदनमा उल्लिखित समिति सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा २७ को उपदफा (१) बमोजिम गठित समिति हो । ऐनको दफा ३(३) बमोजिम गोप्य राख्नुपर्ने सूचनाको संरक्षण गर्नको लागि नीतिगत रूपमा सूचनाको वर्गीकरण गर्ने प्रयोजनको लागि कानूनले सो समिति गठन गरेको तथ्यमा विवाद छैन । प्रचलित कानूनबमोजिम गोप्य राख्नुपर्ने प्रकृतिका सूचनाहरू स्पष्टरूपमा पहिचान गरी त्यस्ता सूचनाहरू वर्गीकरण गर्ने अधिकार समितिलाई छ । ऐनको दफा ३(३) ले उल्लेख गरेका सूचनाको प्रकृति अत्यन्त विस्तृत भएकोले सो प्रकृतिअन्तर्गत पर्ने सूचनाहरू स्पष्टरूपमा पहिचान गरी परिभाषितसमेत गर्नुपर्ने हुँदा समितिले उक्त कानूनी व्यवस्थाबमोजिम सूचनाहरूको प्रकृतिलाई किटानसम्म गरेको हो । ती किटान गरेका सूचनाहरू ऐनको उक्त दफामा उल्लिखित दायराभित्र नै रहेका छन् । कानूनले गोप्य राख्नु पर्ने भनी तोकेका प्रकृतिका सूचनालाई समितिले बोधगम्य र कार्यान्वयनयोग्यसम्म बनाएको हो ।

निवेदन दाबीबमोजिम सम्पूर्ण वर्गीकरण त्रुटिपूर्ण मान्ने हो भने सबै सूचनाहरू सम्प्रेषण गर्नु पर्ने अवस्था आउँछ । तर संविधान, ऐन तथा सूचनाको हकसम्बन्धी कानूनशास्त्रको त्यस्तो मनसाय रहेको

छैन। सिङ्गो वर्गीकरण नै त्रुटिपूर्ण भन्नु भावनात्मक अभिव्यक्ति मात्र हो। रिट निवेदनमा यो यस कारणले गोप्य राख्न नमिल्ने भन्ने वस्तुनिष्ठ आधार र कारण उल्लेख गरिएको छैन।

सूचनाको हकसम्बन्धी मान्य सिद्धान्त र अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यास हेर्ने हो भने पनि सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ मा उल्लिखित विषयका अतिरिक्त अन्य कतिपय सूचनाहरू पनि गोप्य राख्न पर्ने सूचनाको श्रेणीमा पर्दछन् र त्यस्ता सूचनाको सम्प्रेषण माथि कानूनद्वारा मुनासिब प्रतिबन्ध (Reasonable Restriction) लगाउन सकिन्छ। भारतको सूचनाको हकसम्बन्धी कानून, २००५ ले व्यवस्थापिकाको विशेषाधिकारमाथि आँच पुग्ने विषयको सूचना, व्यापारिक गोप्यता, मन्त्रिपरिषद्मा निर्णयको लागि पेस भएको विषय (Cabinet Papers) मन्त्रिपरिषद्को छलफलको क्रममा व्यक्त विषय तथा विचारहरूलाई सूचना दिनु नपर्ने विषयभित्र राखेको छ।

सूचनाको वर्गीकरण नेपालको हकमा एक नवीन विषय हो र सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ लागू भएपश्चात् मात्र यससम्बन्धी अभ्यासको थालनी भएको छ। ऐनको दफा २७(१) बमोजिम गठित समितिबाट सर्वप्रथम २०६५।९।७ मा सूचनाको वर्गीकरण गरिएकोमा सो समितिले १५४ प्रकारका सूचनाहरूलाई गोप्य राख्ने गरी वर्गीकरण गरेकोमा राष्ट्रिय सूचना आयोगको मिति २०६६।८।१९ को निर्णयबाट सूचनाको वर्गीकरणलाई गोप्य राख्नु पर्ने पर्याप्त आधार, कारण र संरक्षणको तरिकासहित पुनरावलोकन गर्न सिफारिस गरेकोले समितिको मिति २०६८।८।२६ को निर्णयबाट पुनः वर्गीकरण गरिएको हो। पुनः वर्गीकरण गर्नुपूर्व नेपाल सरकारका विभिन्न मन्त्रालयहरूबाट प्राप्त सिफारिसउपर समितिका बैठकहरूमा व्यापक छलफल गरी गोप्य राखिनुपर्ने भनी सिफारिस भई आएका कैयौं सूचनाहरूलाई समितिले खुल्ला राख्ने निर्णय गरेको छ। यसअघिको

समितिले १५४ सूचनाहरूलाई गोप्य राख्ने निर्णय गरेकोमा हाल केवल ८८ सूचनाहरूलाई मात्र गोप्य राख्ने गरी वर्गीकरण गरिएको छ भने पूर्व वर्गीकरणमा सबै सूचनालाई ३० वर्ष गोप्य राख्ने भनिएकोमा हाल विषय हेरी आधार र कारणसहित बढीमा ३० वर्षसम्म गोप्य राख्ने निर्णय गरिएको छ र सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को उद्देश्यसँग सकेसम्म नबाझिने गरी र राष्ट्रिय सूचना आयोगको सिफारिससमेतलाई ध्यानमा राखी पुनः वर्गीकरण गरिएको छ। यो विषय नयाँ विषय भएकोले क्रमशः सिक्दै र गर्दै जाने प्रक्रिया भएकोले एकदिन अन्तिम स्वरूप आउने नै हुँदा एकै पटकको प्रयासमा पूर्ण नहुन पनि सक्दछ। परन्तु २०६५।९।७ को वर्गीकरणको तुलनामा मिति २०६८।८।२६ को वर्गीकरण बढी व्यावहारिक, यथार्थ, सरल र स्पष्ट हुनुका साथै यसले गोपनीयताको हक र सूचनाको हकका बिच सन्तुलन कायम गर्ने र नागरिकको सूचना पाउने हकलाई बढी उदार र खुला बनाउने प्रयाससमेत गरेको छ। गोप्य राख्नुपर्ने भनी वर्गीकरण गरिएको सूचनालाई गोप्य राख्नुपर्ने पर्याप्त आधार र कारण खुलाइएको छ र सूचनाको सङ्कलन र संरक्षण गर्ने तरिका पनि यस वर्गीकरणमा उल्लेख गरिएको छ। समितिको यो वर्गीकरण नै अन्तिम वर्गीकरण होइन, आवश्यकतानुसार समयसमयमा थपघट र परिमार्जन गर्न सकिने नै हुन्छ र समितिले यस विषयमा निरन्तर काम गरिरहने नै छ।

सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा २७ को उपदफा (३) बमोजिम समितिले गरेको वर्गीकरणमा चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले सूचना आयोगमा पुनरावलोकनका लागि उजुरी दिन सक्ने न्यायिक उपचार बाटो रहेकोमा सो उपचारको बाटो अपर्याप्त वा प्रभावहीन रहेको भन्ने मुनासिब आधार र कारण निवेदकले खुलाउन सकेको छैन। न्यायिक उपचारको मार्ग अवलम्बन नगरेको कुरा निवेदकले रिट निवेदनमा नै स्वीकार गरेकोले पनि रिट निवेदन खारेजभागी

छ । सूचनाको वर्गीकरणसम्बन्धी निर्णय ऐनको दफा २७(१) बमोजिम गठित समितिबाट भएको हो, नेपाल सरकारको मुख्य सचिवको एकल निर्णयबाट भएको होइन । मुख्य सचिव सो समितिको अध्यक्षसम्म मात्र रहेको अवस्थामा समितिलाई विपक्षी नबनाई मुख्य सचिवलाई मात्रै विपक्षी बनाई निवेदन दिएको हुँदा रिट जारी हुने अवस्था छैन । तसर्थ, माथि उल्लिखित आधार र कारणबाट निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुनु पर्ने अवस्था नभएकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय एवम् आफ्नो हकमा समेत नेपाल सरकारका मुख्य सचिव माधवप्रसाद घिमिरेको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकतर्फबाट विद्वान् अधिवक्ताहरू डा. रामकृष्ण तिमल्सेना, डा. चन्द्रकान्त ज्ञवाली र डा. शिवराम तिमल्सेनाले नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २७ ले कानूनबमोजिम गोप्य राख्नु पर्नेबाहेकका प्रत्येक विषयको सूचना माग्ने र पाउने हक प्रत्येक नागरिकलाई प्रदान गरेको छ भने सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ३(१) र (२) ले प्रत्येक नेपाली नागरिकलाई सूचनाको हक प्राप्त हुने र सार्वजनिक निकायमा रहेका सूचनामा पहुँच रहने व्यवस्था गरेको छ । सो ऐनको दफा ३ मा केही प्रकारका सूचना गोप्य राख्न सकिने व्यवस्था भए पनि सो व्यवस्था अपवादात्मक व्यवस्था हो । ऐनको दफा ३१ मा सार्वजनिक निकायबाट एउटा प्रयोजनका लागि प्राप्त गरेको सूचना अर्को प्रयोजनका लागि प्रयोग गर्न नमिल्ने व्यवस्था रहेको छ । सार्वजनिक गर्न मिल्ने सूचना एउटा प्रयोजनका लागि लिएको भए पनि असल नियतले र नागरिकलाई सुसूचित गराउनका लागि अर्को प्रयोजनका लागि प्रयोग गर्न नपाउने भन्न नमिल्ने हुँदा सो दफा संविधानको धारा २७ सँग बाझिएको छ । यसै गरी नेपाल सरकारको मुख्य

सचिवको अध्यक्षतामा बसेको बैठकले सार्वजनिक हुनु पर्ने प्रकृतिका सूचनाहरू गोप्य राख्नु पर्ने भनी वर्गीकरण गरेको हुँदा सो निर्णय संविधानको भावना र सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ दफा ३ समेतको विपरीत रहेको हुँदा निवेदन माग बमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षीतर्फबाट विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री किरण पोखरेलले सूचनाको दुरुपयोग भएमा त्यसले समाजका विविध पक्षमा नकारात्मक असर पार्ने हुन्छ । सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ३१ को उद्देश्य सूचनाको दुरुपयोग रोक्ने भएकोले सो दफा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २७ सँग बाझिएको छैन । संविधानको धारा २७ ले सबै सूचना प्रवाह गर्नमा कर नलगाएको र सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ३(३) ले गोप्य राख्नु पर्ने सूचनाको प्रकृति निर्धारण गरेको छ । सोही ऐनको दफा २७ बमोजिम गठित समितिको सिफारिसमा यसअघि गोप्य राख्नु पर्ने सूचनाको वर्गीकरण गरिएकोमा सो वर्गीकरण पुनरावलोकन गर्नका लागि राष्ट्रिय सूचना आयोगबाट सिफारिस भई आएअनुसार पुनः वर्गीकरण भएको हो । सो समितिले दफा ३(३) को व्यवस्थालाई समेत दृष्टिगत गरी वर्गीकरण गरेको छ र हाल भएको वर्गीकरण यसअघि भएको वर्गीकरणको तुलनामा उदार रहेको छ । सो समितिले गरेको वर्गीकरणमा चित्त नबुझ्ने व्यक्तिले सूचना आयोगमा पुनरावलोकनका लागि उजुरी दिन सक्ने उपचार बाटो रहेको स्थितिमा सो कानूनी व्यवस्थाबमोजिम उपचारका लागि सूचना आयोगमा उजुरी दिने वैकल्पिक उपचारको बाटो अवलम्बन नगरी निवेदक रिट क्षेत्रमा अदालत प्रवेश गर्न पनि मिल्दैन । यसकारण निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी हुने अवस्था छैन भन्नेसमेत बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

दुवै पक्षका विद्वान् कानून व्यवसायीको बहस सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा प्रस्तु रिट निवेदनमा

निम्न प्रश्नको निरूपण हुनु पर्ने देखिन आयो:

१. सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ३१(१) र (२) को व्यवस्था नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २७ सँग बाझिएको छ वा छैन ?
२. प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयका मुख्य सचिवको अध्यक्षतामा गठित वर्गीकरण समितिको मिति २०६८।८।२६ को निर्णय कानूनसम्मत छ वा छैन ?
३. निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुनु पर्ने हो वा होइन ?

२. प्रस्तुत रिट निवेदनको विवादको निरूपणका लागि माथि उल्लेख भएको पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २७ मा सूचनाको हकसम्बन्धी व्यवस्था भई “प्रत्येक नागरिकलाई आफ्नो वा सार्वजनिक सरोकारको कुनै पनि विषयको सूचना माग्ने र पाउने हक हुनेछ । तर कानूनद्वारा गोप्य राख्नु पर्ने सूचनाको जानकारी दिन कसैलाई कर लगाएको मानिने छैन” भन्ने व्यवस्था रहेको छ । सो धारामा उल्लिखित संवैधानिक व्यवस्थाअनुसार प्रत्येक नागरिकलाई आफ्नो वा सार्वजनिक सरोकारको विषयको सूचना पाउने मौलिक हक भए पनि कानूनले गोप्य राख्नु पर्ने भनी तोकिदिएका सूचना भने दिन कर नलागी गोप्य राख्न सकिने देखिन्छ ।

३. राज्यका काम कारवाही लोकतान्त्रिक पद्धति अनुरूप खुला र पारदर्शी बनाई नागरिकप्रति जवाफदेही र जिम्मेवार बनाउने, सार्वजनिक निकायमा रहेको सार्वजनिक महत्त्वको सूचनामा आम नागरिकको पहुँचलाई सरल र सहज बनाउने, राज्य र नागरिकको हितमा प्रतिकूल असर पार्ने संवेदनशील सूचनाको संरक्षण गर्ने र नागरिकको सुसूचित हुने हकलाई संरक्षण र प्रचलन गराउने समेतका उद्देश्यले सूचनाको

हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ जारी भएको भन्ने कुरा सो ऐनको प्रस्तावनाबाट देखिन्छ ।

४. सो ऐनको दफा ३ मा सूचनाको हक हुने भन्ने व्यवस्था रही उपदफा (१) मा प्रत्येक नेपाली नागरिकलाई यस ऐनको अधीनमा रही सूचनाको हक हुनेछ भन्ने र उपदफा (२) मा प्रत्येक नेपाली नागरिकलाई सार्वजनिक निकायमा रहेको सूचनामा पहुँच हुनेछ भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ । यस्तै उपदफा (३) मा उपदफा (१) र (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि सार्वजनिक निकायमा रहेको देहायको विषयसम्बन्धी सूचना प्रवाह गरिने छैन भनी सोको देहाय (क) देखि (ड) सम्म निम्नबमोजिमको व्यवस्था रहेको पाइन्छ:

- (क) नेपालको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, राष्ट्रिय सुरक्षा, सार्वजनिक शान्ति सुव्यवस्था वा अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धमा गम्भीर खलल पार्ने,
- (ख) अपराधको अनुसन्धान, तहकिकात तथा अभियोजनमा प्रत्यक्ष असर पार्ने,
- (ग) आर्थिक, व्यापारिक तथा मौद्रिक हित वा बौद्धिक सम्पत्तिको संरक्षण वा बैङ्किङ वा व्यापारिक गोपनीयतामा गम्भीर आघात पार्ने,
- (घ) विभिन्न जात, जाति वा सम्प्रदायबिचको सुसम्बन्धमा प्रत्यक्षरूपमा खलल पार्ने,
- (ड) व्यक्तिगत गोपनीयता र व्यक्तिको जिउ, ज्यान, सम्पत्ति, स्वास्थ्य वा सुरक्षामा खतरा पुर्याउने ।

५. यसै गरी सोको प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशमा त्यसरी सूचना प्रवाह नगर्नु पर्ने उचित र पर्याप्त कारण भएकोमा बाहेक त्यस्तो सूचना प्रवाह गर्ने दायित्वबाट सार्वजनिक निकाय पन्छिन पाउने छैन भन्ने व्यवस्था रहेको छ । यसका अतिरिक्त उपदफा (४) मा सार्वजनिक निकायको अभिलेखमा यस ऐनबमोजिम प्रवाह गर्न मिल्ने र नमिल्ने सूचना भए सूचना अधिकारीले प्रवाह

गर्न मिल्ने सूचना छुट्याएर निवेदकलाई उपलब्ध गराउनु पर्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ।

६. यसरी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २७ ले कानूनद्वारा गोप्य राख्नु पर्ने भनी तोकिदिएका सार्वजनिक सूचना प्रकाशन नगरी गोप्य राख्न सकिने व्यवस्था गरेकोमा सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ३(३) ले नेपालको सार्वभौमसत्ता, अखण्डता, राष्ट्रिय सुरक्षा, सार्वजनिक शान्ति सुव्यवस्था वा अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्धमा गम्भीर खलल पार्ने, अपराधको अनुसन्धान, तहकिकात तथा अभियोजनमा प्रत्यक्ष असर पार्ने, आर्थिक, व्यापारिक तथा मौद्रिक हित वा बौद्धिक सम्पत्तिको संरक्षण वा बैङ्किङ वा व्यापारिक गोपनीयतामा गम्भीर आघात पार्ने, विभिन्न जात, जाति वा सम्प्रदायबिचको सुसम्बन्धमा प्रत्यक्षरूपमा खलल पार्ने, व्यक्तिगत गोपनीयता र व्यक्तिको जिउ, ज्यान, सम्पत्ति, स्वास्थ्य वा सुरक्षामा खतरा पुर्याउने किसिमका सूचनाहरू सार्वजनिक नगरी गोप्य राख्न सकिने व्यवस्था गरेको पाइन्छ।

७. निवेदकले सो ऐनको दफा ३१ को उपदफा (१) र (२) संविधानको धारा २७ सँग बाझिएको भन्ने जिकिर लिएको देखिँदा सो कानूनी व्यवस्थालाई उल्लेख गर्नु सान्दर्भिक हुन आउँछ:

दफा ३१. सूचनाको दुरुपयोग गर्न नहुने: (१) कुनै पनि व्यक्तिले सार्वजनिक निकायबाट प्राप्त गरेको सूचना जुन प्रयोजनका लागि प्राप्त गरेको हो सोही प्रयोजनका लागि प्रयोग नगरी दुरुपयोग गर्न हुँदैन।

(२) उपदफा (१) विपरीत कुनै व्यक्तिले सूचनाको दुरुपयोग गरेमा सम्बन्धित सार्वजनिक निकायले सोसम्बन्धमा आयोगसमक्ष उजुरी दिन सक्नेछ।

८. उपर्युक्त कानूनी व्यवस्था अनुसार सार्वजनिक निकायबाट प्राप्त गरेका सूचना जुन

प्रयोजनका लागि प्राप्त गरेको हो सोही प्रयोजनका लागि मात्र प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ। जुन प्रयोजनका लागि प्राप्त गरेको हो सो प्रयोजनका लागि प्रयोग नगरी दुरुपयोग गर्न भने मिल्ने देखिँदैन।

९. संविधानको धारा २७ को सूचनाको हकसम्बन्धी व्यवस्था निरपेक्ष मौलिक हक नभई कानूनले निर्दिष्ट गरेबमोजिम त्यसको प्रयोग र उपभोग गर्न पाउने हक भएकोले कानूनबमोजिम सार्वजनिक सूचनाको सदुपयोग गर्नुपर्ने हुन्छ। यसको दुरुपयोग हुने गरी वा जथाभावी वा आफूखुसीरूपले प्रयोग गर्न मिल्ने देखिँदैन। कुनै कुराको दुरुपयोग हुन्छ भने त्यसले समाजको राजनीतिक, सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिकलगायतका विविध पक्षमा नकारात्मक असर पार्ने भएकाले सार्वजनिक निकायबाट प्राप्त सूचनाको दुरुपयोग भएमा त्यसले पनि समाजको विविध पक्षमा नकारात्मक असर पार्न सक्ने हुँदा यसको दुरुपयोग हुनु हुँदैन भन्ने कुरामा कुनै विवाद रहन सक्तैन।

१०. सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ३१ को मूल उद्देश्य नै सूचनाको दुरुपयोग गर्न नहुने भन्ने देखिएको र सो दफाले सूचनाको सदुपयोग गर्नमा कुनै प्रतिबन्ध लगाएको स्थितिसमेत देखिन नआएकोले निवेदन मागबमोजिम सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ३१(१) र (२) नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा २७ सँग बाझिएको देखिन आएन।

११. अब माथि उल्लिखित दोस्रो प्रश्न अर्थात् प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयका मुख्य सचिवको अध्यक्षतामा गठित वर्गीकरण समितिको मिति २०६८।८।२६ निर्णय कानूनसम्मत छ वा छैन भन्ने सम्बन्धमा हेर्दा सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा २७ मा सूचनाको वर्गीकरणसम्बन्धी व्यवस्था भई सोको उपदफा (१) मा सार्वजनिक निकायमा रहेका दफा ३ को उपदफा (३) सँग सम्बन्धित सूचनाको संरक्षण गर्नका लागि नीतिगतरूपमा सूचनाको वर्गीकरण

गर्न देहायबमोजिमको एक समिति रहनेछ भन्ने व्यवस्था भई सोको देहाय (क) मा नेपाल सरकारको मुख्य सचिव - अध्यक्ष, (ख) मा सम्बन्धित मन्त्रालयका सचिव - सदस्य र (ग) मा कार्यालय प्रमुख वा अध्यक्षले तोकेको सम्बन्धित विषयको विशेषज्ञ - सदस्य भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ । यस्तै उपदफा (२) मा सो समितिले सूचनाको वर्गीकरण गर्ने प्रयोजनको लागि दफा ३ को उपदफा (३) सँग सम्बन्धित सूचना कति वर्षसम्म गोप्य राख्नु पर्ने हो सोको अवधि र संरक्षण गर्ने तरिकासमेतका बारेमा निश्चित मापदण्ड निर्धारण गरी सोको जानकारी राष्ट्रिय सूचना आयोगलाई दिनु पर्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ ।

१२. सो समितिले गरेको वर्गीकरणमा चित्त नबुझेने व्यक्तिले त्यस्तो सूचना सार्वजनिक हुनु पर्ने भनी सूचना आयोगमा पुनरावलोकनको लागि निवेदन दिन सक्ने (उपदफा ३), त्यसरी परेको निवेदनउपर आयोगले पुनरावलोकन गर्दा सो सूचना गोप्य राख्नु पर्ने नदेखिएमा सार्वजनिक गर्न आदेश दिने (उपदफा ४), वर्गीकरण गरिएको सूचनाको प्रकृतिअनुसार बढीमा तीस वर्षको अवधिसम्म गोप्य राख्न सकिने (उपदफा ५), गोप्य राख्नु पर्ने सूचना गोप्य राखिराख्नु पर्ने वा नपर्ने सम्बन्धमा प्रत्येक दश वर्षमा पुनरावलोकन गरिने (उपदफा ६), पुनरावलोकन गर्दा त्यस्तो सूचना थप अवधिसम्मको लागि गोप्य राखिराख्नु पर्ने भएमा त्यसरी गोप्य रहनु पर्ने अवधि खुलाई सो अवधिसम्म गोप्य राख्ने गरी र गोप्य राख्नु नपर्ने भएमा गोप्य नराख्ने गरी वर्गीकरण गर्नु पर्ने (उपदफा ७) भन्नेसमेतका व्यवस्थाहरू उक्त दफा २७ को अन्य दफाहरूमा रहेको पाइन्छ ।

१३. दफा २७(१) बमोजिम मुख्य सचिवको अध्यक्षतामा बसेको सूचनाको वर्गीकरण समितिको मिति २०६८।८।२६ को बैठकबाट विभिन्न किसिमका सूचनाहरूलाई गोप्य राख्नु पर्ने भनी निर्णय भई सो निर्णय मिति २०६८।१०।१ देखि कार्यान्वयन गर्नका

लागि पत्राचार भएको कुरामा विवाद छैन । गोप्य राख्नु पर्ने सूचनाको वर्गीकरणभित्र विभिन्न मन्त्रालयसँग सम्बन्धित सूचनाहरू समावेश रहेका देखिन्छन् । तर उक्त दफा ३१(१) को खण्ड (ख) बमोजिमको सदस्यमा कुन मन्त्रालयका सचिव के कस्तो आधारमा सदस्य भएका हुन् भन्ने र खण्ड (ग) बमोजिमको सदस्यमा कसलाई के कसरी तोकिएको भन्ने कुरा स्पष्ट देखिन आउँदैन ।

१४. सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ३(३) को खण्ड (क) देखि (ड) सम्मका अवस्थाहरू विद्यमान रहेको स्थितिमा मात्र त्यस्ता सूचनाहरू गोप्य राख्न सकिने गरी दफा २७(१) बमोजिमको समितिले वर्गीकरण गर्न सक्ने भए पनि सो दफा ३(३) को कुन खण्डअनुसार गोप्य राख्नु पर्ने हो भन्ने कुरा सो समितिको निर्णयमा खुलेको देखिँदैन । यस्तै सो समितिले सार्वजनिक सूचना गोप्य राख्ने गरी वर्गीकरण गर्दा कति अवधिसम्म गोप्य राख्नुपर्ने हो सो अवधिसमेत खुलाउनु पर्ने व्यवस्था दफा २७(२) मा रहेकोमा सो कानूनी व्यवस्थाबमोजिम के कति अवधिसम्म गोप्य राख्नुपर्ने हो भन्ने कुरा पनि सो निर्णयमा खुलेको देखिँदैन ।

१५. यसरी सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा २७ को उपदफा (१) को खण्ड (ख) मा सम्बन्धित मन्त्रालयको सचिव सदस्य हुने व्यवस्था रहेकोमा कुन मन्त्रालयका सचिव के कस्तो आधारमा सदस्य भएका हुन् भन्ने र खण्ड (ग) अनुसारको सदस्य के कसरी तोकिएको भन्ने नदेखिनुका साथै सो ऐनको दफा ३(३) को खण्ड (क) देखि (ड) सम्मका व्यवस्थाहरू मध्ये के कुन अवस्था परी सूचना गोप्य राख्नु परेको हो र दफा २७(२) बमोजिम कति अवधिका लागि गोप्य राखिने हो भन्ने सम्बन्धमा केही उल्लेख नगरी भएको वर्गीकरण समितिको मिति २०६८।८।२६ को निर्णय र सो निर्णयका आधारमा जारी भएको मिति २०६८।१०।१ को पत्रसमेत कानूनसम्मत देखिन

आएन ।

१६. अब तेस्रो प्रश्न अर्थात् निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुनु पर्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा माथि विवेचित आधार र कारणहरूबाट सूचनाको हकसम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा २७(१) बमोजिमको समितिले गोप्य राख्नु पर्ने सूचनाको वर्गीकरण गर्ने गरी मिति २०६८।८।२६ मा गरेको निर्णय र सो निर्णय मिति २०६८।१०।१ देखि कार्यान्वयन गर्नु भनी जारी गरेको पत्रसमेत कानूनसम्मत नदेखिएकोले उक्त निर्णय र सो निर्णयका आधारमा जारी गरिएको सो पत्रसमेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरिदिएको छ । अब सो ऐनको दफा ३(३) को प्रयोजनको लागि दफा २७(१) बमोजिमको समितिले उक्त दफाको देहाय (क), (ख), (ग), (घ), (ङ) को निमित्त दफा २७ को उपदफा (२), (३), (४), (५), (६), (७) समेतलाई मध्यनजर राखी पुनः वर्गीकरण गर्नु र उपर्युक्तबमोजिम वर्गीकरण नभएसम्म दफा ३(३) को देहाय (क) देखि (ङ) सम्ममा उल्लिखित विषयहरू बाहेकका अन्य सूचनाहरू दफा ३(१) र ३(२) को व्यवस्थाअनुसार प्रवाहित गर्नु गराउनु भनी विपक्षीहरूका नाममा परमादेशसमेत जारी हुने ठहर्छ । यस आदेशको कार्यान्वयनको लागि आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत विपक्षीहरूलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदियो ।

उक्त रायमा हामी सहमत छौं ।

न्या.गिरीश चन्द्र लाल

न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय

इजलास अधिकृत: विश्वनाथ भट्टराई

इति संवत् २०७२ साल भदौ २४ गते रोज ५ शुभम् ।



निर्णय नं.१५२२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी
आदेश मिति : २०७२।३।१।३
०७०-WO-०४३५

विषय:- उत्प्रेषण / परमादेश

निवेदक : सिराहा जिल्ला लाहन न.पा. वडा नं. ७ घर
भै हाल का.जि. मनमैजु गा.वि.स. वडा नं. ८
बस्ने जि.फोर.एस. सेक्युरिटी सर्भिसेज नेपाल
प्रा.लि. लाजिम्पाट काठमाडौंमा सहायक
प्रबन्धक प्रक्युरमेन्ट तथा कलेक्सन पदमा
कार्यरत धनेश्वर शाह

विरुद्ध

विपक्षी : श्रम अदालत, अनामनगर, काठमाडौंसमेत

- वस्तुतः रिट निवेदकलाई प्रतिष्ठानले दिएको नियुक्ति पत्रमा नै ६ महिना परीक्षणकालको अवधि सन्तोषजनक भएमा रिट निवेदकको पद स्वतः स्थायी कर्मचारी हुने भन्ने उल्लेख भएको र निजलाई प्रतिष्ठानले पटक पटक बढुवा गरी सञ्चयकोषसमेत कट्टा गरिएको सन्दर्भमा सो नियुक्ति पत्रको शिरमा “करार” भन्ने शब्दावली उल्लेख भएको आधारमा रिट निवेदक करारमा नियुक्त कर्मचारी भएको भन्न मिल्ने भएन । रिट निवेदक करारमा नियुक्त कर्मचारी नभई विपक्षी प्रतिष्ठानको स्थायी कर्मचारी भएको देखिएको पृष्ठभूमिमा

निवेदकलाई सेवाबाट हटाउनु पर्दा श्रम ऐन, २०४८ को कानूनी प्रक्रियाको अनिवार्यरूपमा अवलम्बन गर्नुपर्ने देखिन आउने।

(प्रकरण नं.५)

- वस्तुतः नियुक्त गर्ने अधिकारीबाट नै सेवाबाट हटाउन पाउने अधिकार सर्वस्वीकृत मान्यता र सिद्धान्त रही आएको छ। यो सिद्धान्त र मान्यतालाई यस अदालतले विभिन्न मुद्दाहरूमा ग्रहण गरी आत्मसात गरी आएको पाइने।

(प्रकरण नं.७)

- रिट निवेदकलाई मिति २०६९।४।२३ र २०६९।४।३२ मा स्पष्टीकरण माग गर्दा प्रतिष्ठानका प्रबन्ध निर्देशकबाट माग गरिएको देखिए पनि मिति २०६९।८।२४ मा सेवाबाट हटाउनेसम्बन्धी कारवाही निमित्त वरिष्ठ प्रबन्धकबाट भएको देखिएकाले अनधिकृत पदाधिकारीबाट गरिएको सेवाबाट हटाएको कार्य स्वतः कानून प्रतिकूल एवम् यस अदालतले प्रतिपादन गरेका नजिर सिद्धान्तसमेतको प्रतिकूल देखिन आउने।

(प्रकरण नं.८)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताहरू शेरबहादुर के.सी., नरेन्द्रकुमार के.सी., खिल गिरी र कमला रोक्का (गिरी)

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता राजेश्वर श्रेष्ठ अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प. २०५१ अंक ९, निर्णय नं. ४९७७,
- ने.का.प. २०६२ अंक ७ निर्णय नं. ७५६५,
- ने.का.प. २०६३ अंक ६ निर्णय नं. ७७१५

सम्बद्ध कानून :

- श्रम ऐन, २०४८ को दफा २(ग), ७, १०, ५०, ५२ र ५३

आदेश

न्या.दीपकराज जोशी : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ र १०७(२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत दायर भएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यसप्रकार छ :

म निवेदक कम्पनीकै काममा प्रबन्ध निर्देशकको निर्देशानुसार बजार खरिद तथा बक्यौता बसली गर्न गई रहने हुँदा विपक्षी कम्पनीको प्रबन्ध निर्देशकले मिति २०६९।४।२३ मा पहिलो पटकमा निवेदकलाई कार्यालय समयमै यस प्रतिष्ठानको युनिफर्म लगाई अर्को सेक्युरिटी कम्पनी KTM Security Services को लागि मिति २०६९।३।२९ गते अर्थात् ५ जुलाई २०१२ मा प्रतिष्ठानकै सिनियर इन्स्पेक्टरले मार्केटिङ गरेको प्रत्यक्ष देखेको भन्दै श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५०(घ) को आरोप लगाई सेवाबाट किन बर्खास्त नगर्ने भनी स्पष्टीकरण सोधिएकोमा सोको म्यादैभिन्न मिति २०६९।४।२८ मा स्पष्टीकरणको जवाफ दिएको थिएँ। म निवेदकले पेस गरेको जवाफ चित्त बुझ्दो नभएको भन्दै मिति २०६९।४।३२ मा श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५१(ठ) को कसुरमा ऐ. को दफा ५०(घ) बमोजिम सेवाबाट किन नहटाउने भनी पुनः स्पष्टीकरण सोधिएको र सो सम्बन्धमा मिति २०६९।५।१० मा कानूनी म्यादैभिन्न स्पष्टीकरण पत्र बुझाएको छु। विपक्षीले मिति २०६९।४।३२ मा सोधेको पुनः स्पष्टीकरण पत्रमा श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५१(ठ) को कसुर गरेको भन्ने ममाथि दोष लगाइएकोमा उक्त दफामा प्रतिष्ठानको उत्पादन सूत्र वा विशेष प्रविधिसम्बन्धी गोपनीयता

भङ्ग हुने काम गरेमा भन्ने उल्लेख छ तर मेरो कार्य जिम्मेवारीअन्तर्गत मार्केटिङलगायत यस्ता कुनै पनि कार्य नपर्ने र कम्पनीले दिएको काम जिम्मेवारीपूर्वक गरेको भनी स्पष्टीकरण बुझाई मेरो स्पष्टीकरण सन्तोषजनक मानी मलाई कम्पनीले साबिककै पदको जिम्मेवारी दिई म निवेदकले मागेको घर बिदासमेत स्वीकृत भएकोमा विवाद थिएन ।

म निवेदकलाई अचानक ३ महिनापछि आएर विपक्षी कम्पनीका अधिकारविहीन व्यक्ति निमित्त वरिष्ठ प्रबन्धकले तपाईंको स्पष्टीकरण सन्तोषजनक नदेखिएको, विना स्वीकृत लिई गयल हाजिर भएको पाइएको, जि. फोर.एस. बिजनेस पोलिसीको दफा २ र ३ को पनि अवहेलना गरेको पाइएको साथै कम्पनीको छानविनमा कर्मचारी नियुक्तिपत्रको दफा ६ उल्लङ्घन गरेको पाइएकोले मिति २०६९।८।२५ देखि लागू हुने गरी श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५०(घ) अनुसार सहायक प्रबन्धक प्रक्युरमेन्ट तथा कलेक्सन पदबाट बर्खास्त गरिएको निर्णयको जानकारी प्राप्त हुन आएकोले सो निर्णयमा मेरो चित्त नबुझेकोले उक्त गैरकानूनी निर्णय बदर गरी सेवामा बहाली गरी पाउन श्रम ऐन, २०४८ को दफा ६०(ग) बमोजिम म्यादैभिन्न श्रम अदालतमा पुनरावेदन गरेकोमा श्रम अदालतले मेरो पुनरावेदन जिकिर नपुग्ने गरी मिति २०७०।६।१० मा फैसला भयो ।

सो फैसलाबाट म निवेदकको श्रम ऐन, २०४८ को दफा २(ग), ४, १०, ५०, ५२, ५३ तथा श्रम नियमावली, २०५० को नियम २३, २६ समेतले प्रत्याभूति गरेको कानूनी हकमा अन्याय परी अन्य वैकल्पिक उपचारको बाटो पनि नभएकोले बाध्य भएर नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(३) (च), १३, ३२ र १०७(२) बमोजिम उत्प्रेषणयुक्त परमादेशलगायत जो चाहिने उपयुक्त आज्ञा आदेश जारी गरिपाउँ भनी निम्न लिखित व्यहोराको निवेदन गर्दछु ।

म निवेदक २८ अप्रिल २००३ अर्थात् मिति २०६०।१।१५ विपक्षी कम्पनीमा सुरुमा ६ महिनाको परीक्षणकालमा कलेक्सन एक्जिक्युट पदमा नियुक्ति पाई सो अवधिमा सन्तोषजनक कार्य गरी उपर्युक्त नियुक्ति पत्रकै दफा ३ बमोजिमको प्रावधान तथा श्रम ऐन, २०४८ को दफा २(ग) अनुसारको स्थायी कर्मचारीले पाउनुपर्ने सम्पूर्ण सुविधासमेत प्रदान गरी कर्मचारी सञ्चयकोषसमेत काटिएको थियो । त्यसपछि म निवेदकको कार्यबाट कम्पनी खुसी भई जनवरी २००५ मा कलेक्सन अफिसर पदमा, ३० डिसेम्बर २००७ मा सिनियर कलेक्सन अफिसर र २३ अक्टुबर २००९ मा सहायक प्रबन्धक प्रक्युरमेन्ट तथा कलेक्सन पदमा बढुवासमेत भई आफूलाई विपक्षी कम्पनीले दिएको जिम्मेवारीसमेत पुरा गरी आएको हो । विपक्षी कम्पनीले म निवेदकलाई दिएको नियुक्ति पत्रको भाषामा करार भने तापनि कामको प्रकृति अनुसार स्थायी मानी श्रम ऐन, २०४८ को दफा ४ को हक प्राप्त भई तथा श्रम नियमावली, २०५० को नियम २६ बमोजिम कर्मचारी सञ्चयकोषसमेत काटिएको र ऐ. को नियम २३ र २४ समेतमा भएका सुविधासमेत उपलब्ध गराउँदै आएकोमा विवाद छैन ।

म निवेदक विपक्षी कम्पनीमा नियुक्ति पाएपश्चात् श्रम ऐन, २०४८ को दफा ४(२) अनुसार विपक्षी कम्पनीमा एक वर्ष अविच्छिन सेवा अवधि पुरा गरिसकेको, श्रम नियमावली २०५० को दफा २६(१) अनुसार सामान्यतः कुनै पनि प्रतिष्ठानले आफ्नो स्थायी कर्मचारी मात्रलाई दिने कर्मचारी सञ्चयकोषको सुविधासमेत नियमित प्राप्त गरिरहेको तथा विपक्षी कम्पनीले आफ्नो हरहिसाब फरफारक गर्ने बारे मिति २०६९।९।१८ को पत्रानुसार विगत ९ वर्ष ८ महिनादेखि विभिन्न पदमा कार्यरत रही सेवा गरेबापतको उपदानसमेतको कूल रकम रु. २,२९,६१७।११ भुक्तानी लिन आउने बारेको पत्रले समेत म निवेदक विपक्षी कम्पनीको एक स्थायी नियुक्त

भएको कर्मचारी हुँ भन्ने कुरा स्वतः प्रमाणित हुने अवस्था रहेकोमा नियुक्ति पत्रको शीर्षकमा मात्र “करार” भन्ने शब्द लेखेको कुरा उठाएको आधारमा स्थायी कर्मचारी हैन भनी श्रम अदालतबाट भएको फैसला बदरभागी हुँदा बदर छ ।

म निवेदक स्थायी कर्मचारी भएकै कारणले कानूनले हटाउन पाउने व्यक्ति प्रबन्धक सञ्चालकले श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५१(ठ) को आरोप लगाई सोही ऐनको दफा ५०(घ) अनुसार सेवाबाट किन बर्खास्त नगर्ने भनी स्पष्टीकरण सोधी म निवेदकका विरुद्ध कानूनी प्रक्रिया अवलम्बन गरी स्पष्टीकरण मागेको समेत प्रस्ट छ । सोही दायराभित्र रहेर मैले पनि स्पष्टीकरण दिएकोमा विवाद गर्ने ठाउँ छैन । म निवेदकलाई हटाउने निर्णय गर्दा अनाधिकृत व्यक्तिले मिति २०६९।८।२५ गते देखि लागू हुने गरी श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५०(घ) अनुसार सेवाबाट हटाउने भनी निर्णय गरिएको छ । यसरी विपक्षीले स्पष्टीकरणदेखि हटाउँदाको प्रक्रियासम्म स्थायी कर्मचारी मानेर स्थायी कर्मचारीलाई लाग्ने कानून लगाएर गरेको निर्णयमा विवाद गर्न ठाउँ नै नभएकोमा खाली मेरो पुनरावेदन पत्र परी सोमा पेस भएको लिखित जवाफ र बहसमा उठाएको जिकिरको आधारमा स्थायी कर्मचारी हैन भनी श्रम अदालतबाट भएको फैसला बदरभागी छ ।

मलाई नियुक्त गर्दा व्यवस्थापनको अधिकारप्राप्त प्रबन्ध निर्देशकले नियुक्त गरेकोमा विवाद छैन र दुई पटक स्पष्टीकरण पनि प्रबन्ध निर्देशकले नै सोधेकोमा विवाद छैन तर हटाउने निर्णय साधिकार निकायको साधिकार व्यक्तिले गरेको छैन । म सहायक प्रबन्धकलाई यदि कानूनबमोजिम ममाथि लागेको आरोप प्रमाणित भई हटाउनु पर्ने नै भएपनि कानूनबमोजिम प्रबन्ध निर्देशकले मात्र अधिकार प्रयोग गरी सेवाबाट बर्खास्त वा हटाउने निर्णय गर्न सक्ने भएकोले सोबमोजिम नभएको निर्णय स्वतः बदरभागी छ ।

निवेदक श्रम ऐन, २०४८ को दफा २(ग) अनुसारको कर्मचारी हो भन्ने बारेमा विवाद छैन । श्रम ऐन, २०४८ को दफा ४ र १० ले सुरक्षित भएकोले र श्रम नियमावली २०५० को नियम २३ बमोजिम उपदान पाउने र ऐ. को नियम २६ अनुसार कर्मचारी सञ्चय कोषसमेत प्राप्त गर्ने कर्मचारी भएकोले नै विपक्षीले मलाई सेवाबाट हटाउने क्रममा श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५१(ठ) को कसुर कायम गरी ऐ. को दफा ५०(घ) अनुसार स्पष्टीकरण मागिसकेको अवस्था रहेको हुँदा श्रम अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । म स्थायी कर्मचारी भएकोले श्रम ऐन, २०४८ को दफा १०, ५२ र ५३ समेतको प्रक्रिया नपुर्याई विपक्षीले सेवाबाट हटाउन नसक्ने स्पष्ट छ । तसर्थ मलाई करारको कर्मचारी मानी सेवाबाट हटाउने विपक्षी प्रा.लि. को निर्णय सदर गरेको श्रम अदालतको मिति २०७०।६।१० को फैसला बदर गरी साबिक पदमा पुनर्बहाली गरी सुविधासमेत उपलब्ध गराउने आज्ञा आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन पत्र ।

यसमा के कसो भएको हो, निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो, आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ लिई उपस्थित हुनु भनी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई लिखित जवाफ परे वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।९।१४ को आदेश ।

कम्पनीले व्यावसायिक सेवा प्राप्त गर्नका लागि विपक्षी धनेश्वर शाहसँग मिति २०६०।१।१५ (तारेख २८ अप्रेल २००३) मा कम्पनी र विपक्षीबिच नियुक्ति सम्बन्धी करार (यसपछि करार भनिएको) भई सोही करारमा उल्लिखित सर्त बन्देजहरू निःशर्त पालना गर्ने गरी करारीय प्रकृतिको नियुक्तपत्र लिने दिने कार्य सम्पन्न भएको थियो । उक्त करारका सम्बन्धमा कुनै पनि पक्षबाट कहिले पनि विवाद सिर्जना भएन । यसबाट के प्रस्ट हुन्छ भने विपक्षी धनेश्वर शाहको नियुक्तिको

स्रोत मिति २०६०।१।१५ को सर्त बन्देजसहितको करार नै हो र उक्त करारको सर्त बन्देजमा उल्लिखित बुँदाहरू कम्पनी र विपक्षी दुवैलाई समानरूपमा लागू हुन्छ । सोही करारमा उल्लिखित सम्पूर्ण सर्त बन्देजहरूको अधीनमा रही विपक्षीबाट व्यवसायी विज्ञ सेवा प्राप्त गर्नका लागि Collection Executive जस्तो जिम्मेवार प्राविधिक पदमा नियुक्त भई Procurement and Collection विभागको सहायक प्रबन्धक जस्तो विशिष्ट एवम् जवाफदेही पद सम्हाली आएका थिए । निजको पदीय हैसियत व्यवस्थापकीय तथा व्यवसायी विज्ञ क्षेत्र ग्रहण गर्ने करारीय प्रकृतिको रहेको छ ।

कम्पनीको सेवामा बहालमा रहेको अवस्थामा अन्यत्र कार्य नगर्ने, सेवाको क्रममा कम्पनीसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण जानकारी, कागजातहरू तथा कामकारवाहीहरू गोप्य राख्ने, कम्पनीलाई नकारात्मक पर्ने कुनै पनि कार्य नगर्ने, सेवामा बहाल रहेको समयमा वा सेवाबाट बर्खास्त भएको मितिले ६ महिनासम्म प्रतिस्पर्धी कम्पनीमा कार्य नगर्ने (करारको दफा ६ र ७) जस्ता महत्वपूर्ण सेवासम्बन्धी सर्त बन्देजको अधीनमा रही विपक्षीबाट व्यवसायी विज्ञ सेवा लिनका लागि करारमा नियुक्ति प्रदान गरिएको थियो । निजले करारीय नियुक्ति पाइसकेपछि कुनै पनि समयमा श्रम ऐनबमोजिम स्थायी नियुक्ति पाउँ भन्ने जस्ता कुनै दाबी नगरेबाट विपक्षी रिट निवेदक करारीय सेवामा बहाल रहेको तथ्य प्रस्ट हुन्छ । विपक्षीले करारको सर्त बन्देजहरू उल्लङ्घन गरेको अवस्थामा कम्पनीले निजको सेवा समाप्त गर्न सक्ने (करारको दफा ४) कुरामा निजले आफूखुशी सहमति जनाई कम्पनीको सेवामा आबद्ध भएका थियो । विपक्षी कम्पनीको जिम्मेवार पदमा कार्य गर्ने भएको कारणले गर्दा कम्पनीको सम्पूर्ण ग्राहकसँग प्रत्यक्ष सम्पर्क रहनुको साथै कम्पनीको गोप्य सूचना तथा कागजातहरूमा समेत पहुँच रहेको एक जिम्मेवारपूर्ण कर्मचारीले कम्पनीको युनिफर्ममा अन्य सुरक्षा सेवा प्रदान गर्ने KTM Security Services नाम गरेको

प्रतिस्पर्धी कम्पनीका लागि Marketing गरेको लिखित तथा मौखिक जानकारी तथा प्रमाण प्राप्त भएको र निज विपक्षीको उक्त कार्य करारको दफा ६ समेतको विपरीत भएको कारणले गर्दा निजको सुनुवाईको मौका प्रदान गरी करारको दफा ४ बमोजिम निजलाई मिति २०६१।८।२५ देखि लागू हुने गरी सेवाबाट बर्खास्त गरिएको हो । विपक्षीसँग भएको नियुक्तिसम्बन्धी करार तथा कम्पनीको नीति नियमबमोजिम निजले कम्पनीबाट पाउनुपर्ने सुविधाबापतको सम्पूर्ण रकम भुक्तानी लिन आउनेसम्बन्धी सूचना विपक्षीलाई हुलाकबाट रजिस्ट्री गरी पठाइसकेका छन् ।

विपक्षीको नियुक्तिको एकमात्र स्रोत भनेको निजसँग भएको सेवासम्बन्धी करार हो र निजलाई आजको मितिसम्म स्थायी कर्मचारीको रूपमा नियुक्त गरिएको वा ग्रहण गरेको अवस्था छैन । करारबमोजिम विशिष्ट एवम् जवाफदेही पदमा नियुक्ति भएको व्यक्तिलाई श्रम ऐन आकर्षित हुन सक्दैन । करारीय दायित्वबाट सृजना भएको हकाधिकारको प्रचलन करार कानूनबाटै हुनुपर्छ भन्ने सर्वमान्य कानूनी सिद्धान्तसमेत कायम रहेकै अवस्था छ । यस्तो व्यवस्थालाई श्रम ऐनको दफा ७ ले समेत समाहित गरेको छ । करारको सर्तबमोजिम मासिक तलब तथा अन्य सुविधालाई स्वीकार गर्ने तर सोही करारबमोजिम गरिएको बर्खास्तसम्बन्धी कारवाही श्रम ऐनबमोजिम हुनुपर्ने भन्ने दाबी गलत हुनुको साथै करारको सर्वमान्य सिद्धान्तसमेतको विपरीत रहेको स्पष्ट छ । करारबमोजिम नियुक्ति प्राप्त गरी व्यवस्थापक तहमा काम गर्ने कर्मचारीको हकमा श्रम ऐन आकर्षित हुन सक्दैन । श्रम ऐन, २०४८ को दफा ७ बमोजिम करार सेवामा नियुक्त गर्ने कुरामा व्यवस्थापन र कर्मचारीबिचको सहमतिबाट पूर्वनिश्चित सर्तहरूमा करार सेवामा कामदार वा कर्मचारीलाई कुनै खास काममा लगाउन सक्ने व्यवस्था गरेको छ । यस्ता करारमा नियुक्त गरिएका कर्मचारी वा कामदारको हकमा श्रम ऐन, २०४८ को दफा १० को सेवा सुरक्षा

र दफा ५३ को प्रक्रिया लागू हुन नसक्ने स्पष्ट छ र कम्पनीले करारमा नियुक्त गरेको कर्मचारीलाई बर्खास्त गर्नका लागि ऐनको दफा ५३ को प्रक्रिया अवलम्बन गर्न कानूनरूपमा बाध्य नहुने कुरा स्पष्ट छ।

विपक्षी धनेश्वर शाह श्रम ऐन, २०४८ बमोजिमको स्थायी कर्मचारी नभई श्रम ऐनको दफा ७ बमोजिम करार सेवामा नियुक्त गरिएको कर्मचारी भएको, निजसँग भएको करारको सर्त बन्देजमा उल्लिखित प्रक्रिया पुरा गरी निजलाई सेवाबाट बर्खास्त गरिएको, विपक्षीलाई करार सेवामा नियुक्त गरिएको कारणले गर्दा श्रम ऐनको दफा १० को सेवा सुरक्षा र दफा ५३ को प्रक्रिया लागू नहुने हुँदा विपक्षीको कुनै पनि संवैधानिक तथा कानूनी हक अधिकार हनन् नभएको र Doctrine of Loss of Confidence सिद्धान्तसमेतको आधारमा रिट निवेदन खारेजभागी रहेकोले खारेज गरिपाउँ भन्ने विपक्षी जि.फोर.एस. सेक्युरिटी सर्भिसेज नेपाल तथा ऐ.का प्रबन्ध निर्देशकसमेतको लिखित जवाफ।

निवेदकको नियुक्ति २८ अप्रिल २००३ को निवेदक र विपक्षी कम्पनीबिच भएको करारबमोजिम भएको देखिन्छ भने तत्पश्चात् निजलाई स्थायीरूपमा काम गर्ने गरी नियुक्त गरिएको पाइँदैन। पुनरावेदकले पनि आफू स्थायी भएको प्रमाण पेस गर्न सकेको पाइँदैन। तसर्थ यी पुनरावेदक विपक्षी कम्पनीको स्थायी कर्मचारी नभई करारबमोजिम नियुक्त भएको देखिँदा श्रम ऐन, २०४८ को दफा ७ बमोजिम नियुक्त भएको कर्मचारी मान्नुपर्ने हुन आयो। पुनरावेदकले आफूलाई हटाउँदा श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५३ बमोजिमको कार्यविधि नपुर्याई बर्खास्त गरिएको भन्ने जिकिर लिएको देखिए पनि निज स्थायी कर्मचारी भएको नदेखिँदा निजको हकमा श्रम ऐन, २०४८ को दफा १० को सुरक्षा नहुने हुँदा श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५३ को कार्यविधि पुरा गरिरहनुपर्ने देखिँदैन किनभने उक्त प्रावधान स्थायी कामदार तथा कर्मचारीहरूको हकमा मात्र लागू हुने देखिएकाले साबिक पदमा पुनर्वहाली गरिपाउँ भन्ने

पुनरावेदक धनेश्वर शहको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।६।१० को फैसला श्रम कानून तथा न्यायका मान्य सिद्धान्त एवम् संविधानको भावनाअनुरूप रहेकोले उक्त फैसलाबाट रिट निवेदकको कानूनी एवम् संवैधानिक हकमा कुनै प्रकारको आघात पुगेको अवस्थासमेत नहुँदा निवेदकको रिट निवेदन खारेजयोग्य छ, खारेज गरिपाउँ भन्ने श्रम अदालतको लिखित जवाफ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री शेरबहादुर के.सी., श्री नरेन्द्रकुमार के.सी., श्री खिल गिरी र श्री कमला रोक्का (गिरी) ले रिट निवेदकले विपक्षी कम्पनीमा मिति २०६०।१।१५ मा ६ महिना परीक्षणकालमा कलेक्सन एकजुकेटिभ पदमा नियुक्ति पाईँ सो अवधिमा सन्तोषजनक कार्य गरी उक्त नियुक्ति पत्रको दफा ३ को प्रावधान एवम् श्रम ऐन २०४८ को दफा २(ग) बमोजिम स्थायी भएको हो। रिट निवेदक स्थायी कर्मचारी भएकै कारण स्थायी कर्मचारीको पाउने सम्पूर्ण सुविधा पाईँ सञ्चयकोषसमेत कट्टा भएको हो। मिति २०६९।४।३२ मा श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५०(घ) बमोजिम स्थायी कर्मचारी मानी स्पष्टीकरण सोधिएको छ। कुनै कम्पनीमा २४० दिन काम गरेको अवस्थामा स्वतः स्थायी हुने भन्ने श्रम ऐनको व्यवस्थाबमोजिम निवेदकले ९ वर्षभन्दा बढी समय अविच्छिन्न कार्य गरेकोले स्वतः स्थायी भएको मानिन्छ। त्यसमाथि रिट निवेदकलाई दुई पटक बढुवासमेत गरिएकाले अस्थायी भन्न नमिल्नेमा श्रम अदालतले आफैँ वादी जस्तो भएर विवाद नभएको विषयमा विवाद उठाई निवेदकलाई करारको कर्मचारी भएको भन्ने अर्थ लगाएको निर्णय त्रुटिपूर्ण छ। निवेदक स्थायी कर्मचारी भएकाले श्रम ऐन, २०४८ को दफा १०, ५२ र ५३ को प्रक्रिया नपुर्याई सेवाबाट हटाउने विपक्षी कम्पनीको फैसला सदर गरेको श्रम अदालतको फैसला कानूनी त्रुटिपूर्ण

भएकाले उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी निवेदकलाई साबिक पदमा पुनर्वहाली गर्न भनी परमादेशसमेत जारी हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो।

विपक्षी जि.फोर.एस. सेक्युरिटी सर्भिससेजतर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री राजेश्वर श्रेष्ठले रिट निवेदकको नियुक्ति पत्रमा नै निज करारमा नियुक्त कर्मचारी भएको उल्लेख छ। निजलाई कम्पनीले स्थायी नियुक्ति दिएकै छैन। नियुक्तिको स्रोत नै करार भएकाले रिट निवेदक करारको कर्मचारी भएकोमा विवाद छैन। राम्रो काम गरेबापत बढुवा दिइएको भए पनि करारको कर्मचारीलाई बढुवा गर्न कुनै कानूनले बाधा गरेको छैन। यो विषय करारसम्बन्धी विषय भएकाले जिल्ला अदालतमा फिराद लाग्ने विषय हो। रिट क्षेत्रबाट आउन मिल्दैन। रिट निवेदक करारमा नियुक्त कर्मचारी भएकाले करारमा उल्लिखित सर्त र प्रक्रिया पुरा गरी सेवाबाट हटाइएको र करारको कर्मचारीको हकमा श्रम ऐन, २०४८ को दफा १० बमोजिमको सेवा सुरक्षा तथा दफा ५३ को प्रक्रिया लागू नहुने हुँदा रिट निवेदन खारेजभागी भएकाले खारेज हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो।

उक्त बहससमेतलाई सुनी प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुने हो वा होइन भन्ने निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा रिट निवेदकले विपक्षी जि.फोर.एस. सेक्युरिटी सर्भिससेज नेपाल प्रा. लि. मा सुरुमा ६ महिनाको परीक्षण कालमा कलेक्सन एक्ज्युटिभ पदमा मिति २०६०।१।१५ मा नियुक्ति पाई उक्त नियुक्ति पत्रकै दफा ३ को प्रावधान तथा श्रम ऐन, २०४८ को दफा २(ग) बमोजिमको स्थायी कर्मचारी भई तहगत रूपमा प्रमोसनसमेत पाई कार्य गरिरहेको अवस्थामा श्रम ऐन, २०४८ को दफा १०, ५०, ५२ र ५३ समेतको प्रक्रिया पुरा नगरी विपक्षी कम्पनीको अख्तियारविहीन व्यक्तिले मिति

२०६१।८।२५ देखि बर्खास्त गर्ने निर्णय गरेको र सो निर्णयउपर श्रम अदालतमा रिट निवेदकले पुनरावेदन गरेकोमा सो अदालतबाट समेत कम्पनीको निर्णय सदर गर्ने गरी मिति २०७०।६।१० मा निर्णय गरेकाले उक्त निर्णयहरू कानूनी त्रुटिपूर्ण भएकोले उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी निवेदकलाई साबिक पदमा पुनर्वहाली गरी सुविधासमेत उपलब्ध गराउनु भन्ने परमादेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने रिट निवेदकको मुख्य दाबी रहेको पाइन्छ।

३. विपक्षी जि.फोर.एस. सेक्युरिटी सर्भिससेजको लिखित जवाफमा रिट निवेदक श्रम ऐन, २०४८ बमोजिमको स्थायी कर्मचारी नभई करार सेवामा नियुक्त गरिएको कर्मचारी भएकाले करारमा उल्लिखित सर्त र प्रक्रिया पुरा गरी सेवाबाट बर्खास्त गरिएको र करारमा नियुक्त भएको कारण श्रम ऐन, २०४८ को दफा १० बमोजिमको सेवाको सुरक्षा तथा दफा ५३ बमोजिमको प्रक्रिया लागू नहुने हुँदा रिट निवेदक खारेज हुनुपर्छ भन्नेसमेत जिकिर रहेको पाइयो। त्यसैगरी विपक्षी श्रम अदालतको लिखित जवाफमा रिट निवेदक उक्त कम्पनीको स्थायी कर्मचारी भएको नदेखिएकाले करारबमोजिम नियुक्त भएका श्रम ऐन, २०४८ को दफा ७ बमोजिमको कर्मचारी भएकाले स्थायी कर्मचारी जस्तो दफा १० बमोजिमको सेवाको सुरक्षा र दफा ५३ बमोजिमको कार्यविधि पुरा गरी रहने नपर्ने हुँदा उक्त अदालतबाट मिति २०७०।६।१० मा भएको फैसला कानूनसम्मत भएकाले रिट निवेदन खारेज हुनुपर्ने भन्ने जिकिर रहेको पाइन्छ।

४. प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकले मुख्यरूपमा आफू स्थायी कर्मचारी भएकाले श्रम ऐन, २०४८ को कानूनी प्रक्रियाको पूर्णरूपमा अवलम्बन गरी सेवाबाट हटाउनु पर्नेमा उक्त कानूनी प्रक्रियाको अवलम्बन नगरिएको भनी प्रश्न उठाइएको पाइन्छ भने विपक्षी जि.फोर.एस. सेक्युरिटी प्रा.लि. ले मुख्यरूपमा

रिट निवेदक करारमा नियुक्त कर्मचारी भएकाले श्रम ऐनको कानूनी प्रक्रिया आकर्षित नभई करारमा उल्लिखित सेवाको सर्तको आधारमा सेवाबाट हटाइएको भन्ने जिकिर रहेको सन्दर्भमा सर्वप्रथम रिट निवेदकको पद करारको पद हो वा स्थायी पद हो भन्ने सम्बन्धमा नै विचार गर्नुपर्ने देखियो ।

५. यस सम्बन्धमा रिट निवेदकलाई सन् २८ अप्रिल २००३ मा विपक्षी गुप फोर सेक्युरिटी नेपाल प्रा.लि. बाट दिइएको नियुक्ति पत्रको दफा २ मा उल्लिखित व्यवस्था हेर्दा रिट निवेदकलाई ६ महिनाको लागि परीक्षणकालमा नियुक्ति गरिएको भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । त्यस्तै सोही नियुक्ति पत्रको दफा ३ मा रिट निवेदकको परीक्षणकालको अवधि सन्तोषजनकरूपमा पुरा भएमा परीक्षणकालको समाप्ति पछि स्वतः स्थायी पदमा परिणत हुने भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ । सोही दफा ३ मा रिट निवेदकको परीक्षणकालको अवधिभित्रको कार्य सन्तोषजनक नभएमा रिट निवेदकको पद कायम नरहने भन्नेसमेत उल्लेख भएको देखिन आयो । रिट निवेदकले सन् २८ अप्रिल २००३ मा नियुक्ति प्राप्त गरेपश्चात् विपक्षी कम्पनीमा निजले प्रदान गरेको ६ महिनाको कार्य सन्तोषजनक भएकै आधारमा सो अवधिपश्चात् पनि अविच्छिन्नरूपमा सेवामा रही काम गरी ९ वर्ष ८ महिना अवधि पुरा गरिसकेको भन्ने कुरामा विवाद देखिएको छैन । उपर्युक्त तथ्य सम्बन्धमा विपक्षी कम्पनीको तर्फबाट लिखित जवाफमा अन्यथा जिकिर लिइएको पाइँदैन । सोही नियुक्ति पत्रको दफा १३ मा रिट निवेदक ५८ वर्षको उमेर नपुगेसम्म आफ्नो पदमा बहाल रहने भन्ने पनि उल्लेख छ । त्यसका अतिरिक्त रिट निवेदकलाई उक्त अवधिमा अनेकौं पटक बढुवा गरिएको र स्थायी कर्मचारीसरह कम्पनीले सञ्चय कोषसमेत कट्टा गरेको देखिएको छ । रिट निवेदकलाई विपक्षी प्रतिष्ठानले स्थायी कर्मचारीसरह मानी

निजबाट श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५३ बमोजिमको कार्यविधि अपनाई स्पष्टीकरण सोधिएको देखिएको छ । प्रस्तुत रिट निवेदनको मिसिल संलग्न उपर्युक्त तथ्यगत अवस्थाको पृष्ठभूमिमा हेर्दा रिट निवेदक विपक्षी प्रतिष्ठानको अस्थायी कर्मचारी भएको मान्न मिल्ने देखिँदैन । वस्तुतः रिट निवेदकलाई प्रतिष्ठानले दिएको नियुक्ति पत्रमा नै ६ महिना परीक्षणकालको अवधि सन्तोषजनक भएमा रिट निवेदकको पद स्वतः स्थायी कर्मचारी हुने भन्ने उल्लेख भएको र निजलाई प्रतिष्ठानले पटक पटक बढुवा गरी सञ्चयकोषसमेत कट्टा गरिएको सन्दर्भमा सो नियुक्ति पत्रको शिरमा “करार” भन्ने शब्दावली उल्लेख भएको आधारमा रिट निवेदक करारमा नियुक्त कर्मचारी भएको भन्न मिल्ने भएन । रिट निवेदक करारमा नियुक्त कर्मचारी नभई विपक्षी प्रतिष्ठानको स्थायी कर्मचारी भएको देखिएको पृष्ठभूमिमा निवेदकलाई सेवाबाट हटाउनु पर्दा श्रम ऐन, २०४८ को कानूनी प्रक्रियाको अनिवार्यरूपमा अवलम्बन गर्नुपर्ने देखिन आयो ।

६. अब रिट निवेदकलाई श्रम ऐन, २०४८ को कानूनी प्रक्रिया पुरा गरी सेवाबाट हटाइएको हो वा होइन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५३ मा “स्थायी कामदार वा कर्मचारीलाई दफा ५२ अन्तर्गत सजाय गर्नुअघि खराब आचरण गरेको तथ्य र सो प्रमाणित भएमा हुनसक्ने सजायसमेत स्पष्ट उल्लेख गरी त्यस्तो कामदार वा कर्मचारीलाई आफ्नो स्पष्टीकरण पेस गर्न कम्तीमा सात दिनको म्याद दिनुपर्ने छ” भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ ।

७. रिट निवेदकलाई मिति २०६९।४।२३ र मिति २०६९।४।३२ मा स्पष्टीकरण माग गर्दा स्थायी कर्मचारीसरह मानी श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५३ बमोजिमको प्रक्रिया अपनाई निजउपरको अभियोग एवम् प्रस्तावित सजायसमेत उल्लेख गरी प्रतिष्ठानका प्रबन्ध निर्देशक महेश श्रेष्ठबाट स्पष्टीकरण

माग गरिएको देखिएको छ । तर रिट निवेदकलाई सेवाबाट हटाउनेसम्बन्धी मिति २०६९।८।२४ को कारवाही निज प्रबन्ध निर्देशकबाट नभई निमित्त वरिष्ठ प्रबन्धकबाट भएको देखिन्छ । वस्तुतः नियुक्त गर्ने अधिकारीबाट नै सेवाबाट हटाउन पाउने अधिकार सर्वस्वीकृत मान्यता र सिद्धान्त रही आएको छ । यो सिद्धान्त र मान्यतालाई यस अदालतले विभिन्न मुद्दाहरूमा ग्रहण गरी आत्मसात गरी आएको पाइन्छ । “कानूनले अधिकार नभएको व्यक्तिबाट सोधिएको स्पष्टीकरणले कानूनी मान्यता नपाउने” भनी ने.का.प. २०५१ अंक ९, निर्णय नं. ४९७७, “कानूनले नै स्पष्ट कार्यविधि तोकेको अवस्थामा सो कार्यविधिको अक्षरशः पालना नभई नोकरीबाट हटाउने गरेको निर्णय तथा काम कारवाहीलाई कानूनसम्मत र प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त अनुकूल भएको भन्न नमिल्ने” भनी ने.का.प २०६२ अंक ७ निर्णय नं. ७५६५, “सजाय गर्न पाउने अधिकारीबाट स्पष्टीकरण माग नगरिएको अवस्थामा अधिकार प्राप्त अधिकारीबाट निर्णय भएपनि त्यस्तो कारवाहीले कानूनी मान्यता प्राप्त गर्ने स्थिति नहुने” भनी ने.का.प २०६३ अंक ६ निर्णय नं. ७७१५ मा यस अदालतबाट सिद्धान्त प्रतिपादन भएको पाइन्छ ।

८. प्रस्तुत निवेदनमा रिट निवेदकलाई मिति २०६९।४।२३ र २०६९।४।३२ मा स्पष्टीकरण माग गर्दा प्रतिष्ठानका प्रबन्ध निर्देशकबाट माग गरिएको देखिए पनि मिति २०६९।८।२४ मा सेवाबाट हटाउनेसम्बन्धी कारवाही निमित्त वरिष्ठ प्रबन्धकबाट भएको देखिएकाले अनधिकृत पदाधिकारीबाट गरिएको सेवाबाट हटाएको कार्य स्वतः कानून प्रतिकूल एवम् यस अदालतले प्रतिपादन गरेका नजिर सिद्धान्तसमेतको प्रतिकूल देखिन आयो । त्यसका अतिरिक्त श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५३(२) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशबमोजिम दफा ५२ बमोजिमको सजाय गर्नुपर्दा कुनै स्पष्टीकरण

माग गरिएको दुई महिनाभित्र सजाय गरिसक्नु पर्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको छ । तर रिट निवेदकलाई मिति २०६९।४।२३ र २०६९।४।३२ मा स्पष्टीकरण माग भई निजले मिति २०६९।५।११ मा आफ्नो स्पष्टीकरण पेस गरेकोमा ऐनले निर्दिष्ट गरेको सो २ महिनाको अवधि नघाई निवेदकलाई मिति २०६९।८।२४ मा सेवाबाट हटाउने निर्णय गरी पत्र दिएको देखिएबाट विपक्षी प्रतिष्ठानको उक्त कार्य श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५३(२) प्रतिकूल रहेको स्पष्ट छ ।

९. अतः यी निवेदक २८ अप्रिल २००३ देखि अविच्छिन्नरूपमा विपक्षी प्रतिष्ठानमा कार्यरत रही परीक्षणकालको अवधिसमेत पुरा गरिसकेको स्थायी कर्मचारी रहेको देखिएको, विपक्षी प्रतिष्ठानले निवेदकलाई स्थायी कर्मचारी मानी श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५२ को कसुरमा दफा ५३ बमोजिम स्पष्टीकरणसमेत माग गरेको देखिएको, निज निवेदकलाई स्थायी कर्मचारी मानी पटक पटक पदोन्नति गरी सञ्चयकोष कट्टा गरेको र स्थायीसरह सेवाबाट हटाउन कारवाहीसमेत गरेको अवस्थामा रिट निवेदकलाई श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५२ र ५३ विपरीत सेवाबाट हटाउने गरेको विपक्षी प्रतिष्ठानको मिति २०६९।८।२४ को पत्र एवम् निजलाई करारअन्तर्गतको कर्मचारी मानी सेवामा पुनर्वहाली नगर्ने ठहराएको मिति २०७०।६।१० को श्रम अदालतको निर्णय श्रम ऐन, २०४८ को दफा ५२, ५३ समेतको प्रतिकूल हुँदा उक्त पत्र र निर्णयबाट निवेदकको सेवा र रोजगारी गर्न पाउने संवैधानिक हक हनन् भएको देखिएकाले प्रतिष्ठानको उक्त पत्र र श्रम अदालतको उक्त निर्णयसमेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर हुने ठहर्छ । अब निज निवेदकलाई सेवामा पूर्ववत् बहाल गरी पारिश्रमिकलगायतको सुविधा दिनु भनी परमादेशसमेत जारी हुने ठहर्छ । यो आदेश कार्यान्वयनको लागि आदेशको जानकारी विपक्षी

प्रतिष्ठानलाई दिई दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

स.प्र.न्या.रामकुमार प्रसाद शाह

इजलास अधिकृत: विश्वनाथ भट्टराई
इति संवत् २०७२ साल असार १ गते रोज ३ शुभम् ।



निर्णय नं.१५२३

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ
आदेश मिति : २०७२।३।३।५
०६८-WO-०५७४

विषय: उत्प्रेषण / परमादेश

निवेदक : जिल्ला सर्लाही, बेलही गा.वि.स.वडा नं.८
बस्ने फूलोदेवी यादव
विरुद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, मालपोत कार्यालय सर्लाही,
मलंगवासमेत

- निवेदकको नाममा २० वर्षभन्दा अघिदेखि दर्ता रहेको हक भोग र दर्ताको जग्गाको दर्ता बदर गर्नुपूर्व दर्तावाला यी रिट निवेदकलाई प्रतिवादको मौका दिई झिकाई बुझी आवश्यक निर्णय गर्नुपर्नेमा मालपोत

कार्यालयबाट निवेदकलाई सुनुवाइको मौका नदिई निवेदकको नामको दर्ता बदर गरेको निर्णय प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको विपरीत रहेको देखिन आउने ।

- वस्तुतः जसको हक हित विरुद्ध निर्णय गरिन्छ सो व्यक्तिलाई प्रतिवादको मौका दिनुपर्ने भन्ने सर्वमान्य प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त हो । प्राकृतिक न्यायको उल्लङ्घन गरी भएका निर्णयहरू बदरभागी हुने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको नाममा दर्ता रहेको जग्गाको दर्ता बदर गर्नुपूर्व निवेदकलाई सुनुवाइको मौका नदिई निर्णय गरिएको देखिएकाले उक्त निर्णय कानूनी त्रुटिपूर्ण रहेको देखिन आउने ।

(प्रकरण नं. ५)

- रिट निवेदकको नाममा दर्ता रहेको जग्गाको दर्ता बदर गर्नुअघि रिट निवेदकलाई सुनुवाइको मौका नदिई प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत मालपोत कार्यालय सर्लाही, मलंगवाबाट निर्णय भएको देखिँदा मिति २०६८।६।३ को निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर हुने ठहर्ने र उक्त जग्गाको दर्तावाला यी रिट निवेदकलाई समेत बुझी निजलाई सुनुवाइको मौका प्रदान गरी सो जग्गा सम्बन्धमा पुनः कानूनबमोजिम निर्णय गर्नु भनी विपक्षी मालपोत कार्यालय, सर्लाही, मलंगवाका नाममा परमादेशको आदेशसमेत जारी हुने ।

(प्रकरण नं. ६)

निवेदकका तर्फबाट :

विपक्षीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७(३)

आदेश

न्या.देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा १०७(२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्र अन्तर्गत दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यसप्रकार छ :

म रिट निवेदक फूलोदेवी यादवको जिल्ला सर्लाही, गंगापुर सितापुर गा.वि.स.वडा नं.८(ख) कि.नं.१८२ को क्षेत्रफल १-०-१० जग्गा मिति २०४६/१२/५ र.नं.४७३४ द्वारा खरिद गरी राजीनामा पास गराई हालसम्म निर्विवाद भोग चलन गर्दै आएको छु । उक्त जग्गा घर व्यवहार चलाउनलाई पहिला पनि कृषि विकास बैंक, सर्लाही, बरहथवामा धितो राखी ऋण लिएको थिएँ र सोको ऋण ब्याज चुक्ता गरिसकेको थिएँ । घर व्यवहार चलाउनलाई पुनः रकमको आवश्यकता परेकोले मेरो नाउँमा दर्ता कायम रहेको जग्गा नेपाल बैंक लिमिटेड, बरहथवा शाखामा धितो राख्नलाई निवेदन दिँदा उक्त बैंकले मिति २०६८।५।२७ मा मालपोत कार्यालय सर्लाही, मलंगवालाई जग्गा रोक्का राखी जानकारी पठाइदिने बारे पत्र पठाउँदा उक्त मालपोत कार्यालयले मेरो नाउँको जग्गा अर्को व्यक्ति धर्मराज घिमिरेको नाममा रहेको जानकारी गराएको थियो । त्यसपछि मिति २०६८।८।१ मा प्रमाणित नक्कल मालपोत कार्यालय, सर्लाही मलंगवाबाट सारी हेर्दा जिल्ला सर्लाही, वरहथवा गा.वि.स.वडा नं.८ बस्ने वर्तराज घिमिरेको निवेदनको आधारमा मेरो नाममा दर्ता कायम रहेको जग्गा मालपोत कार्यालय सर्लाहीले बदर गरिदिएको रहेछ ।

मेरो नाउँमा दर्ता रहेको कि.नं.१८२ को जग्गा मैले निर्विवादरूपमा उपभोग गर्दै आएकोमा निवेदक धर्मराज घिमिरेको अ.वा. वर्तराज घिमिरे असम्बन्धित

व्यक्तिले मिति २०६८।५।२८ मा मालपोत कार्यालयमा दर्ता नं.२९१५ मार्फत निवेदन दिई उक्त निवेदनमाथि एकतर्फी सुनवाई गरी मिति २०६८।६।२ मा मालपोत कार्यालयको टिप्पणी तथा आदेशमा श्रीकण्ठ शर्मा आयोगबाट कि.नं.१५७ को जग्गा कि.का. भई कि.नं.१८२, १८३ जानकी देवीका नाउँको बदर हुने ठहरी अदालतबाट फैसला भई कि.नं.२११ मिति २०५७।१२।१० मा खारेजसमेत भएको, कि.नं.१५७ को जग्गा धर्मराज घिमिरेका नाउँमा र कि.नं.१५७ कि.का. भई कि.नं.१८२ को जग्गा फूलोदेवी यादवको नाउँमा समेत कायम भई दोहोरो दर्ता स्रेस्ता देखिएकोमा अदालतबाट भएको फैसलाको आधारमा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७(३) बमोजिम फूलोदेवी यादवको नाउँको गंगापुर सितापुर वडा नं. ८(ख) कि.नं.१८२ को १-०-१० जग्गा दोहोरो दर्ता बदर गरी दिन मुनासिब देखिएको भनी पेस गरेको टिप्पणी आदेशलाई मालपोत कार्यालय, सर्लाहीका प्रमुखले गैरकानूनी तरिकाले सदर गरेको रहेछ ।

सर्वप्रथम मालपोत कार्यालय, सर्लाहीमा निवेदन दिने निवेदक वर्तराज घिमिरेलाई कुनै हक अधिकार छैन किनकि विपक्षी मालपोत कार्यालय सर्लाही, मलंगवाले मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७ को देहाय ३ बमोजिम म निवेदक फूलोदेवी यादवको नाउँको जिल्ला सर्लाही, गंगापुर सितापुर गा.वि.स.वडा नं. ८(ख) कि.नं.१८२ को क्षेत्रफल १-०-१० जग्गा दोहोरो दर्ता बदर गरेको देखिन्छ तर उक्त ऐनको उक्त व्यवस्था हेर्दा जग्गावालाको नाम, थर, वतन, उमेर वा निजको बाबु बाजे पति वा ससुराको नाम, जग्गाको कि.नं., क्षेत्रफल वा किसिम फरक परेकोमा वा दोहोरो दर्ता हुन गएकोमा मालपोत कार्यालयले आवश्यक जाँचबुझ गरी सो कुरा सच्चाई दर्ता कायम गर्न सक्नेछ भन्ने व्यवस्था छ । तर उक्त कि.नं. दोहोरो दर्ता नभई मैले २०४६ सालमा खरिद गरी राखेको समयमा मालपोतले कसैको दोहोरो दर्ता छैन भनी

मेरो नाउँमा कि.नं.१८२ कानूनअनुसार रजिस्ट्रेसन पास गरेको थियो जसलाई हालसम्म निरन्तररूपमा २२ वर्षदेखि हक भोग गरी जोतपोत गर्दै आएकी छु । साथै उक्त ऐनको मनसाय हेर्दा कुनै निवेदन पर्ने आएमा मालपोत कार्यालयले आफ्नो निर्णय दिनुभन्दा पहिला आवश्यक जाँचबुझ गर्नुपर्छ । तर मलाई कुनै पनि जानकारी नगराई सोधपुछ नै नगरी मालपोत कार्यालय, सर्लाहीले प्राकृतिक न्याय र सुनुवाइको मौकाको समेत उल्लङ्घन गरी मलाई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १९(१) ले दिएको सम्पत्तिको भोग गर्ने मौलिक हकबाट समेत वञ्चित गरेको छ । मालपोत कार्यालय, सर्लाहीमा सरोकारवाला व्यक्तिले मात्र अदालतमा म्यादभित्र आफ्नो माग लिएर जानु पर्दथ्यो तर त्यो नगरी विपक्षी मालपोत कार्यालय, सर्लाहीले निवेदन दिने वर्तराज घिमिरेसँग मिली मलाई नबुझी मुद्दामा सामेल नै नगराई एकतर्फी निर्णय गरेको छ र उक्त निर्णयमा मलाई पुनरावेदन गर्ने इत्यादि केही म्यादहरूको प्रक्रियासमेत पुरा नगरी मेरो हकभोगको सम्पत्ति भित्रभित्रै चोरी तरिकाले बेहक गरेको छ । मालपोत कार्यालय सर्लाही, मलंगवाको मालपोत अधिकृतले गम्भीर त्रुटि गरेको छ भनेर मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ३२(ख) अनुसार मालपोत विभागको महानिर्देशकलाई उक्त निर्णय बदर गर्नलाई जानकारी गराएको थिएँ तर मेरो कुराको कुनै सुनुवाई भएन । अन्तमा बाध्य भएर सम्मानित सर्वोच्च अदालतको शरणमा न्याय पाउनको लागि निवेदन गरेको छु ।

विपक्षी मालपोत कार्यालय सर्लाहीले मैले २०४६ सालमा जिल्ला सर्लाही, गंगापुर सितापुर गा.वि.स.वडा नं.८(ख) कि.नं.१८२ क्षेत्रफल १-०-१० जग्गा किनी हक भोग गरी राखेको जग्गा अनधिकृत व्यक्तिको निवेदनको आधारमा कुनै जाँचबुझ नै नगरी मेरो नाउँमा दर्ता रहेको जग्गा बदर गर्नुपूर्व मलाई जानकारी नै नगराई मुलुकी ऐन, अ.बं.७१(क), जग्गा पजनीको १७ नं., जग्गा मिच्नेको १८, जग्गा आवाद

गर्नेको १४ नं., मालपोत ऐन २०३४ को दफा ७(३) विपरीत कानूनी त्रुटि गरी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १९(१) को मौलिक हकको रूपमा स्थापित सम्पत्ति भोग गर्ने अधिकारमाथि हनन् गरेकोले मालपोत कार्यालय सर्लाही, मलंगवाले मिति २०६८।६।३ मा गरेको निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी उक्त जग्गाको मेरो नाममा यथावत् स्वेस्ता कायम गर्नु भनी परमादेशको आदेशलगायत उपयुक्त आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदनपत्र ।

निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो, १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा रिट निवेदनको एक प्रति नक्कल साथै राखी सूचना पठाई लिखित जवाफ पेस भएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६८।९।२१ को आदेश ।

रिट निवेदनमा उल्लिखित मालपोत कार्यालय, सर्लाहीको निर्णय सम्बन्धमा सम्बन्धित मालपोत कार्यालयबाट ऐनका म्यादभित्र लिखित जवाफ पेस हुने नै हुँदा सो सम्बन्धमा थप उल्लेख गरिरहनु परेन । जहाँसम्म यस विभागको विषय छ रिट निवेदकले आफ्नो रिट निवेदनमा यस विभागका महानिर्देशकलाई विपक्षी बनाउनु पर्नाको स्पष्ट आधार र कारण खुलाउन सक्नु भएको छैन । रिट निवेदनको प्रकरण नं.८ मा निर्णय बदरको लागि महानिर्देशकलाई जानकारी गराएको भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको देखिए तापनि निजले लिखित निवेदन दिएको भन्ने व्यहोरा खुलाउन नसकेबाट निजको जिकिरले कानूनी अर्थ नराख्ने हुँदा त्यसलाई थप खण्डन गर्नु पर्ने अवस्था देखिँदैन । अतः रिट दाबीको कि.नं.१८२ को जग्गा सम्बन्धमा यस विभागबाट कुनै काम कारवाही वा निर्णय नभएको, रिट निवेदकले आफ्नो रिट निवेदनको प्रकरण नं. १ देखि १३ सम्म कहींकतै यस विभागका महानिर्देशकलाई विपक्षी बनाउनु पर्ने स्पष्ट आधार कारण खुलाउन नसकी बिना आधार र कारण विपक्षी

बनाएको देखिँदा रिट निवेदन खारेजभागी भएकोले खारेज गरिपाउन सम्मानित अदालतसमक्ष सादर अनुरोध गर्दछु भन्ने भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागको महानिर्देशकको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको मिसिल अध्ययन गरी निवेदकको मागबमोजिम आदेश जारी हुने हो वा होइन भन्ने निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, निवेदकको नाममा दर्ता रहेको सर्लाही जिल्ला, गंगापुर सीतापुर गा.वि.स.वडा नं.८(ख) कि.नं.१८२ को क्षेत्रफल १-०-१० जग्गा अनधिकृत व्यक्ति धर्मराज घिमिरेको अ.वा. वर्तराज घिमिरेको निवेदनको आधारमा निवेदकलाई बुझ्दै नबुझी दोहोरो जग्गा दर्ता भएको भन्ने आधार लिई निवेदकको नाममा दर्ता रहेको उक्त कि.नं.१८२ को दर्ता बदर गरेको मालपोत कार्यालय, सर्लाही, मलंगवाको निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी निवेदकका नाममा उक्त जग्गाको यथावत् खेस्ता कायम गर्नु भनी परमादेशको आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने रिट निवेदकको मुख्य दाबी रहेको पाइन्छ ।

३. विपक्षीमध्येको मालपोत कार्यालय, सर्लाहीका नाउँमा यस अदालतबाट जारी भएको सूचना म्याद मिति २०६८।१०।२६ मा तामेल भएको देखिएकोमा सो कार्यालयको तर्फबाट लिखित जवाफ पेस हुन आएको देखिएन । विपक्षी भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागको लिखित जवाफमा कि.नं.१८२ को जग्गा सम्बन्धमा उक्त विभागबाट कुनै काम कारवाही वा निर्णय नभएको भन्ने जिकिर रहेको पाइन्छ ।

४. प्रस्तुत रिट निवेदनको मिसिल संलग्न मालपोत कार्यालय सर्लाही, मलंगवाको निर्णय हेर्दा कि.नं.१५७ कि.का. भई कायम भएको कि.नं.१८२ को जग्गा फूलोदेवी यादवका नाममा दोहोरो दर्ता खेस्ता देखिएकाले अदालतको फैसलाको आधारमा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७(३) बमोजिम फूलोदेवी

यादवको नाउँको कि.नं.१८२ को जग्गाको दोहोरो दर्ता बदर गर्ने गरी मिति २०६८।६।३ मा निर्णय भएको देखिन आउँछ ।

५. मालपोत कार्यालयबाट भएको उक्त निर्णयमा कि.नं.१८२ को जग्गायी रिट निवेदक फूलोदेवी यादवका नाउँमा दर्ता रहेको भन्ने कुरा उल्लेख भएको देखिन्छ । उक्त जग्गाको अदालतको फैसलाबमोजिम भनी दोहोरो दर्ता बदर गर्ने निर्णय गरिएको भए पनि मिति २०४६।१२।५ मा नै राजीनामाबाट खरिद गरी अविच्छिन्नरूपमा जग्गा भोग गरी आउने पक्ष यी रिट निवेदकसमेतलाई बुझी सुनुवाइको मौका प्रदान गरी निर्णय गर्नुपर्नेमा विपक्षी मालपोत कार्यालयबाट आफ्नो कानूनबमोजिम कर्तव्य पुरा गरेको देखिन आएन । कुनै निर्णयबाट मर्का पर्ने पक्षलाई सुनुवाइको मौका प्रदान नगरी गरिएको निर्णय प्राकृतिक न्यायको विश्वव्यापी सिद्धान्तको विपरीत हुने हुँदा प्रथमदृष्टिमा नै बदरभागी हुने भनी यस अदालतले विभिन्न मुद्दामा सिद्धान्त स्थापित गरी अवलम्बन गर्दै आएको छ । प्रस्तुत रिट निवेदनको सन्दर्भमा निवेदकको नाममा २० वर्षभन्दा अघिदेखि दर्ता रहेको हक भोग र दर्ताको जग्गाको दर्ता बदर गर्नुपूर्व दर्तावाला यी रिट निवेदकलाई प्रतिवादको मौका दिई झिकाई बुझी आवश्यक निर्णय गर्नुपर्नेमा मालपोत कार्यालयबाट निवेदकलाई सुनुवाइको मौका नदिई निवेदकको नामको दर्ता बदर गरेको निर्णय प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको विपरीत रहेको देखिन आयो । वस्तुतः जसको हक हित विरुद्ध निर्णय गरिन्छ सो व्यक्तिलाई प्रतिवादको मौका दिनुपर्ने भन्ने सर्वमान्य प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त हो । प्राकृतिक न्यायको उल्लङ्घन गरी भएका निर्णयहरू बदरभागी हुने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको नाममा दर्ता रहेको जग्गाको दर्ता बदर गर्नुपूर्व निवेदकलाई सुनुवाइको मौका नदिई निर्णय गरिएको देखिएकाले उक्त निर्णय कानूनी त्रुटिपूर्ण रहेको देखिन आयो ।

६. तसर्थ, उपर्युक्त आधार र कारणसमेतबाट

रिट निवेदकको नाममा दर्ता रहेको जग्गाको दर्ता बदर गर्नुअघि रिट निवेदकलाई सुनुवाइको मौका नदिई प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत मालपोत कार्यालय सर्लाही, मलंगवाबाट निर्णय भएको देखिँदा उक्त मिति २०६८।६।३ को निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर हुने ठहर्छ । अब उक्त जग्गाको दर्तावाला यी रिट निवेदक फूलोदेवी यादवलाई समेत बुझी निजलाई सुनुवाइको मौका प्रदान गरी सो जग्गासम्बन्धमा पुनः कानूनबमोजिम निर्णय गर्नु भनी विपक्षी मालपोत कार्यालय, सर्लाही, मलंगवाका नाममा परमादेशको आदेशसमेत जारी हुने ठहर्छ । यो आदेशको कार्यान्वयनको लागि महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत विपक्षी मालपोत कार्यालय सर्लाही, मलंगवालाई जानकारी दिई प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

स.प्र.न्या.रामकुमार प्रसाद शाह

इजलास अधिकृत : विश्वनाथ भट्टराई

इति संवत् २०७२ साल असार ३ गते रोज ५ शुभम् ।



निर्णय नं.१५२४

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री रामकुमार प्रसाद शाह
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ
आदेश मिति : २०७२।३।३।५
०६८-WO-०७०९

विषय:- उत्प्रेषण

निवेदक : बागलुङ जिल्ला, बागलुङ न.पा. वडा नं. १
बस्ने हिरामाया श्रीससमेत
विरुद्ध
विपक्षी : बागलुङ जिल्ला, बागलुङ न.पा. कार्यालय,
बागलुङसमेत

- रिट निवेदकले बागलुङ जिल्ला अदालतमा फिराद पत्र दिन जाँदा नै बागलुङ नगरपालिका कार्यालय र सो कार्यालयका कर्मचारीसमेतलाई प्रतिवादी बनाई नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ८ र ९ समेतका हकाधिकारमा आघात पुर्याएकोले दफा १८ बमोजिम क्षतिपूर्तिसमेतको दाबी लिएको देखिन्छ । उक्त ऐनको दफा १८ को व्यवस्थाअनुसार दफा ८ वा ९ बमोजिम चल अचल सम्पत्ति अपहरण गरेमा वा नोक्सानी पारेकोउपर क्षतिपूर्तिको लागि उजुर गर्नु पर्दा पुनरावेदन अदालतमा नालिस गर्नुपर्ने स्पष्ट कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ । रिट निवेदकले उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाबमोजिम क्षतिपूर्तिको दाबी लिई पुनरावेदन अदालतमा फिराद

दिनुपर्नेमा जिल्ला अदालतमा फिराद दिन गएको देखिएकाले क्षेत्राधिकारको अभावमा जिल्ला अदालतबाट भएको दरपिठ आदेश कानूनसम्मत देखिन आउने।

(प्रकरण नं.४)

- रिट निवेदकले आफ्नो दाबी नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १७(३) बमोजिमको क्षतिपूर्तिको लागि भएकोमा जिल्ला अदालतमा पनि क्षतिपूर्तिको फिराद लाग्नेमा दरपिठ गरेको नमिलेको भनी निवेदकतर्फबाट उपस्थित कानून व्यवसायीले लिनुभएको जिकिरका सम्बन्धमा हेर्दा उक्त ऐनको दफा १७ को उपदफा (३) अन्तर्गतको व्यवस्था स्वतन्त्ररूपमा क्षतिपूर्ति भराइदिने व्यवस्थसँग सम्बन्धित नभई दफा १७ को उपदफा (१) बमोजिम परेको उजुरीका सम्बन्धमा उपदफा (२) बमोजिम निषेधाज्ञा जारी हुने अवस्थामा आकर्षित हुने व्यवस्था भएको भन्ने देखिन आउँछ। यो व्यवस्था निरपेक्षरूपमा दाबी गरिने क्षतिपूर्तिको उजुरीसँग सम्बन्धित नभई दफा १७ सँग मात्र सीमित रहेको देखिएकाले ऐनको दफा ८ र ९ विरुद्धको हर्जानाको दाबी भएको अवस्थामा पुनरावेदन अदालतमा नै उजुर गर्नुपर्ने स्पष्ट कानूनी प्रावधान दफा १८ मा व्यवस्थित भएकाले यस्तो उजुरी जिल्ला अदालतमा लाग्ने भन्न मिल्ने नदेखिने।

(प्रकरण नं.५)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता रामप्रसाद श्रेष्ठ
विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता भरतलाल शर्मा

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ८, ९, १७(३), १८, २० नं.

आदेश

न्या.देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२, १०७(२) बमोजिम यस अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्रअन्तर्गत दायर भएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यसप्रकार छ:-

बागलुङ नगरपालिका वडा नं. १ मा पर्ने आफ्नै अलग अलग हक भोग जग्गाधनी पुर्जा रहेको कि.नं. १६७ क्षेत्रफल ०-५-०-१ तथा कि.नं. ९७७ क्षेत्रफल ०-१-१-० को घर जग्गा कम्पाउन्ड म हिरामायाको र कि.नं. १०२९ को क्षेत्रफल ०-८-२-३ को घर जग्गा कम्पाउन्ड म पदमबहादुर श्रीसको हुन्। यी हामीहरूका एकलौटी हक भोगका सम्पत्तिमा क्षतिपूर्ति मुआब्जा नदिई हामीहरूको घरजग्गा कम्पाउन्डमा आई डोजरसमेत लगाई न्यूनतम रु. ३,५०,०००।- को नोक्सान क्षति पुर्याई गएका हुँदा अरु थप क्षति रोकी कानूनबमोजिमको क्षतिपूर्ति मुआब्जा दिई कानूनी हस्तक्षेप गर्नु गराउनु भन्ने अन्तरिम आदेशसहितको निषेधाज्ञा जारी गरिपाउँ भन्ने यिनै विपक्षीहरूको विरुद्धमा श्री बागलुङ जिल्ला अदालतमा संवत् २०६८ सालको रिट (निवेदन) नं. २ दर्ता गरेका थियौं। उक्त डोजर लगाई क्षति गरिएको मिति २०६८।१।१९ लाई घटना मिति कायम भएको हुँदा सोही मितिले ८ महिनाभित्र नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १७ बमोजिमको क्षतिपूर्तिमा उजुर (फिराद) गरी लिन ऐ. ऐनको दफा १९ बमोजिम सूचना गरी ऐ. ऐनको दफा २० को हदम्याद ८ महिनाभित्रै मिति २०६८।८।१८ मा विपक्षीहरूबाट हामीहरूको सम्पत्तिमा नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को

दफा ३ र ६(छ), ८, ९, १०, १२, १३ समेतका हकाधिकार विपरीत रू. ३,५०,०००।- बराबरको भौतिक नोक्सानी तथा क्षति पुर्याएकोले निज विपक्षीहरूबाट उक्त उल्लिखित क्षतिपूर्ति हर्जनासहित ठहरेबमोजिमको क्षतिपूर्ति दिलाई पाउँ भनी दाबी रहेको थियो । सो अदालतका स्नेस्तेदारले मुलुकी ऐन नं. प्रारम्भिक कथनको ४ नं. बमोजिम यो मुद्दा स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा १६८(२क) ले ऐ. को हदम्यादभित्रको हुनुपर्ने र नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १८ ले पुनरावेदन अदालतमा लाग्ने हुँदा त्यता नगई श्री बागलुङ जिल्ला अदालतमा आएकोले दर्ता हुन नसकी दरपिठ गरिदिएको छ भनी दरपिठ आदेश गरेकोमा बागलुङ जिल्ला अदालत इजलाससमक्ष मेरो निवेदन परेको थियो ।

स्नेस्तेदारको दरपिठ आदेश मिलेकै देखिने भन्ने बागलुङ जिल्ला अदालत इजलासबाट आदेश भएउपर पुनरावेदन अदालत, बागलुङमा अ.बं. १७ नं. को निवेदन गरेकोमा नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ८ वा ९ को विरुद्ध दफा १८ ले पुनरावेदन अदालतमा नै उजुर लाग्ने सक्ने भनेको हुँदा बागलुङ जिल्ला अदालतको आदेश परिवर्तन गर्नु परेन भन्ने बागलुङ पुनरावेदन अदालतको आदेश भई उपर्युक्त आदेश नागरिक ऐन, २०१२ को १७, २० तथा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ७(२) को त्रुटि गरी नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३ र १९ बमोजिमको मौलिक हक उल्लङ्घन भएको हुँदा निम्न प्रकरणहरूमा आफ्नो निवेदन जिकिर उल्लेख गरी ऐ. ३२, १०७(२) बमोजिम यो निवेदन गर्न आएको छु ।

नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १७(१) मा भएको संशोधनको “यसमा ऐनद्वारा प्रदत्त आफ्नो कुनै अधिकारमा कसैले आघात गर्ने शङ्का लागेमा सम्बन्धित पुनरावेदन अदालत वा जिल्ला अदालतमा उजुरी दिन सकिने छ” भन्ने कानूनी

व्यवस्था भएको र उपदफा ३ मा “कसैले कसैको यस ऐन, द्वारा प्रदत्त अधिकारमा आघात गरेमा अवस्था हेरी सम्बन्धित अदालतले ठहर गरेबमोजिमको क्षतिपूर्ति अधिकार आघात भएको व्यक्तिलाई दिनुपर्छ” भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको र न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ७ मा भएको संशोधनसमेतलाई विचार गर्दा पुनरावेदन अदालतलाई दिएको रिट निवेदनसम्बन्धी अधिकार जिल्ला अदालतलाई समेत दिएको परिप्रेक्ष्यमा एउटै दफाको सहयोगी अर्को उपदफा (३) अर्थात् १७(३) लाई अलग पारी हाम्रो फिरोद दर्ता गर्ने क्षेत्राधिकारको अधिकार वञ्चित गर्ने गरी गरिएको उक्त दरपिठको आदेश पूर्णतया कानूनी त्रुटि भएको व्यहोरा स्पष्ट छ ।

हाम्रो फिरोदलाई दर्ता नगरी दरपिठ गरिएको बागलुङ जिल्ला अदालतको स्नेस्तेदार र त्यसलाई सदर गर्ने गरी गरेको ऐ. जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालतको आदेश नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १७, २० तथा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ७(२) को कानूनी त्रुटि भई नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३, १९ बमोजिमको मौलिक हकमाथि उल्लङ्घन भएको हुँदा सो हकको संरक्षणका लागि अन्य सामान्य कानूनी उपचार नभएको हुँदा ऐ.को धारा ३२, १०७(२) बमोजिम विपक्षीहरूको आदेश उत्प्रेषणद्वारा बदर गरी हाम्रो फिरोद पत्र दर्ता गरिदिनु भन्ने विपक्षीहरूको विरुद्धमा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन पत्र ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ प्रस्तुत गर्नु भनी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६८।१०।२६ को आदेश ।

निवेदकहरूले आफ्नो नाउँमा भएको बागलुङ

जिल्ला, बागलुङ नगरपालिका वडा नं. १ को कि.नं. १६७, १७७, १०२९ का जग्गा कित्ताहरू हामीहरूका हकभोग जग्गाधनी प्रमाण पुर्जा भएका जग्गा कित्ताहरू हुन्। हामीहरूको मन्जुरीबिना क्षतिपूर्ति मुआब्जा नदिई रु. ३,५०,०००।- भन्दा बढीको अचल सम्पत्तिमा बागलुङ नगरपालिकासमेतको कार्यालयले डोजर लगाई नोकसानी क्षति पुर्याएको हुँदा यी विपक्षीहरूको विरुद्धमा बागलुङ जिल्ला अदालतमा संवत् २०६८ सालको रिट (निवेदन) नं. २ मा रिट दर्ता गरी मिति २०६८।१।१९ मा डोजर लगाई क्षति पुर्याएकोले नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १७ तथा १८ अन्तर्गतको हुँदा ऐन दफा २० बमोजिम मुद्दा गर्नुपर्ने कारण परेको घटनाले म्यादैभिन्न आएको छु। सोही मितिको आधारमा यस अदालतमा क्षतिपूर्ति दिलाई पाउँ भन्नेसमेत निवेदकले फिरादपत्र लिई आउनु भएको थियो।

यसमा नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १७, १८ र २० को आधार लिई मिति २०६८।१।१९ मा मुद्दा गर्नुपर्ने कारण भएको मितिले म्यादैभिन्न भनि बागलुङ नगरपालिका कार्यालय र सो कार्यालयका कार्यकारी अधिकृत मुकुन्द शर्मा एवम् सोही कार्यालयका इन्जिनियर त्रिलोचन गिरीसमेतका व्यक्तिहरूले नगरपालिकाको कर्मचारीको हैसियतले गरेको कार्यले निवेदकलाई परेको नोकसानी क्षतिपूर्ति दाबी लिई आएको पाइयो तर सोही नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १८ मा भएको व्यवस्थाले त्यस्तो मुद्दा पुनरावेदन अदालतमा नालेस उजुरी लाग्ने भएको र स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा १६८(ख) नं. ले त्यस्तो मुद्दा चलाउने कारण भएको ३ महिनाभित्र मुद्दा दायर नभै मुद्दा चलन गर्न सक्ने छैन भन्ने उल्लेख हुँदा विषय विषयमा बनेको विशेष ऐनले नै मुद्दा गर्नुपर्ने कारण भएको मिति २०६८।१।१९ बाट हदम्याद एवम् क्षेत्राधिकारसमेतको कारणबाट प्रस्तुत मुद्दा दर्ता गर्न मिलेन भनी जिल्ला अदालत नियमावली,

२०५२ को नियम १५(३) तथा मुलुकी ऐन, अ.बं. २७ नं. बमोजिम दरपिठ गरिदिएको छ भनी बागलुङ जिल्ला अदालतको स्त्रेस्तेदारबाट मिति २०६८।८।१८ मा दरपिठ आदेश भएको हो। सो आदेशउपर निवेदकको उजुरी परेकोमा इजलासबाट आदेश हुँदा स्त्रेस्तेदारबाट भएको उक्त दरपिठ आदेश मिलेकै देखिँदा केही परिवर्तन गर्नु परेन कानूनबमोजिम गर्नु भन्ने मिति २०६८।९।८ मा जिल्ला न्यायाधीशबाट आदेश भएको हो।

मिति २०६८।८।१८ मा स्त्रेस्तेदारबाट भएको र जिल्ला न्यायाधीशबाट मिति २०६८।९।८ मा भएको आदेश बदर गरिपाउँ भनी पुनरावेदन अदालत, बागलुङसमक्ष निवेदकले निवेदन दिएकोमा निवेदक वादीले फिरादपत्रमा नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ दफा ८ र ९ समेतका हकाधिकार हनन् भएको दाबिसहित क्षतिपूर्ति भराई पाउन भनी ऐ. को दफा १८ समेतको क्षेत्राधिकार उल्लेख गरी फिराद दर्ता गर्न ल्याएको देखियो। नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ८ वा ९ को विरुद्ध नागरिकको चल अचल सम्पत्ति हरण वा नोकसान पारेमा हर्जनाको लागि पुनरावेदन अदालतमा नालेस उजुरी गर्न सक्ने भनी उक्त ऐनको दफा १८ मा स्पष्ट व्यवस्था भएको देखिँदा जिल्ला अदालतमा प्रस्तुत फिराद दर्ता गर्न नमिल्ने भनी स्त्रेस्तेदारबाट दरपिठ गरेको आदेश सदर गर्ने गरी जिल्ला न्यायाधीशबाट मिति २०६८।९।८ मा भएको आदेशमा परिवर्तन गर्नुपर्ने देखिएन। कानूनबमोजिम गर्नु होला भन्ने मिति २०६८।१०।५ मा पुनरावेदन अदालत, बागलुङबाट भएको आदेश भएकोले यस अदालतका स्त्रेस्तेदारबाट भएको दरपिठ आदेश र सोहीउपर इजलाससमक्ष पेस भएको निवेदनमा उक्त आदेश मिलेकै देखिँदा परिवर्तन गर्नु परेन कानूनबमोजिम गर्नु भनी मिति २०६८।९।८ मा भएको जिल्ला अदालतको आदेश र सोउपर परेको निवेदनमा मिति २०६८।१०।५ मा पुनरावेदन अदालत, बागलुङबाट सदर भएको आदेशउपर

विपक्षीले सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा दिएको उत्प्रेषण परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भनी दिएको निवेदनबाट निवेदकको मागबमोजिम रिट जारी हुनुपर्ने नहुँदा यस अदालतसमेतका आदेश बदर गरिपाउँ भन्ने निवेदन जिकिर खारेज गरी पाउन सादर अनुरोध छ भन्ने बागलुङ जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ ।

विपक्षी रिट निवेदकहरूले मिति २०६८।१।१९ गतेको कथित घटना बनाई बागलुङ जिल्ला अदालतमा निषेधाज्ञा मुद्दा दिएपनि उक्त रिट खारेज भइसकेको र सोपछि विपक्षी रिट निवेदकहरू क्षतिपूर्तिको मुद्दा लिई बागलुङ जिल्ला अदालतमा फिराद दर्ता गर्न गएकोमा बागलुङ जिल्ला अदालतबाट क्षेत्राधिकारको प्रश्न र स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा १६८ को हदम्यादभित्र नपरेको भनी स्नेस्तेदारबाट र बागलुङ जिल्ला अदालतबाट समेत उक्त हदम्यादसमेतको प्रश्नको कारण तथा पुनरावेदन अदालतबाट समेत बागलुङ जिल्ला अदालतका आदेश बदर नगरिएको सन्दर्भमा प्रस्तुत मुद्दा यस नगरपालिका कार्यालय तथा म त्रिलोचन गिरीका हकमा समेत दिइएको रहेछ । स्थानीय स्वायत्त शासन ऐन, २०५५ को दफा १६८, १६८(क), १६८(ख) मा नगरपालिका तथा सोका कर्मचारी, पदाधिकारीउपर उजुर लाग्ने विषयमा हदम्यादको व्यवस्था भएको र ३ महिनाभित्र उजुरी गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा हदम्याद कटाई फिराद दर्ता गर्न गएको सन्दर्भमा फिराद दर्ता नहुने गरी भएका दरपिठसमेतका आदेशहरू कानूनसम्मत नै भएका र अर्कोतर्फ फिराद दर्ता हुने नहुने विषय यस नगरपालिका कार्यालय र सोका कर्मचारी पदाधिकारीका दायित्व कर्तव्यभित्र नपर्ने विषय भएबाट लाग्दै नलाग्ने विषयमा अनावश्यकरूपमा प्रस्तुत मुद्दा दिइएको र यस नगरपालिका, नगरपालिका कार्यालय र यसका पदाधिकारी कर्मचारी कोही कसैले पनि विपक्षीको संवैधानिक र कानूनी हक हनन् नगरिएको

हुँदा विपक्षी रिट निवेदकहरूको रिट निवेदन खारेजभागी छ । खारेज गरिपाउँ भन्ने बागलुङ नगरपालिका कार्यालय र आफ्नो हकमा समेत ऐ. कार्यालयका इन्जिनियर त्रिलोचन गिरीको लिखित जवाफ ।

बागलुङ जिल्ला अदालतबाट भएको आदेश बेरितको देखिँदा बदर उल्टी गरी फिराद दर्ता गर्ने आदेश गरिपाउँ भन्ने निवेदकको यस अदालतमा अ.बं. १७ नं. बमोजिम निवेदन परी सो निवेदनमा प्रतिवेदन माग गरी बागलुङ जिल्ला अदालतबाट प्राप्त प्रतिवेदन इजलाससमक्ष पेस हुँदा “यसमा निवेदक (वादी) ले फिराद पत्रमा नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ८, ९ समेतको हकाधिकार हनन् भएको दाबिसहित क्षतिपूर्ति भराई पाउन भनी ऐ. को दफा १८ समेतको क्षेत्राधिकार उल्लेख गरी फिराद दर्ता गर्न ल्याएको देखियो । नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ८ वा ९ को विरुद्ध नागरिकको चल अचल सम्पत्ति अपहरण वा नोक्सान परेमा हर्जनाको लागि पुनरावेदन अदालतमा नालेस उजुर गर्न सक्ने भनी उक्त ऐनको दफा १८ मा स्पष्ट व्यवस्था भएको देखिँदा जिल्ला अदालतमा प्रस्तुत फिराद दर्ता गर्न नमिल्ने भनी स्नेस्तेदारबाट दरपिठ गरिएको आदेश सदर गर्ने गरी जिल्ला न्यायाधीशबाट मिति २०६८।१।१८ मा भएको आदेशमा परिवर्तन गर्नुपर्ने देखिएन । कानूनबमोजिम गर्नुहोला” भनी मिति २०६८।१।०।५ मा यस अदालतबाट आदेश भई सम्बन्धित सक्कल मिसिलसहितका कागजहरू बागलुङ जिल्ला अदालतमा चलान भई गएको व्यहोराको लिखित जवाफ प्रस्तुत गरिएको छ । यस अदालतको उक्त काम कारवाहीबाट निवेदकको कुनै हक अधिकार हनन् नभएको/नगरिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज हुन सादर अनुरोध गरिएको छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, बागलुङको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा रिट निवेदकतर्फबाट

उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री रामप्रसाद श्रेष्ठले नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १७(१) मा भएको संशोधनपश्चात् जिल्ला अदालतमा पनि उजुर गर्न सकिने व्यवस्था रहेको छ, जसअनुसार उपदफा (३) को व्यवस्थाबमोजिम क्षतिपूर्तिर्तर्फ पनि जिल्ला अदालतमा फिराद लाग्नेमा दरपिठ गरेको जिल्ला अदालतको आदेश र सोही आदेश सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, बागलुङको आदेशसमेत त्रुटिपूर्ण भएकाले उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी फिराद दर्ता गर्नु भनी परमादेशसमेत जारी हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो।

विपक्षीतर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री भरतलाल शर्माले नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ८ र ९ समेतको अधिकार हनन् भएउपर क्षतिपूर्तिको मागको लागि दफा १८ बमोजिम पुनरावेदन अदालतमा उजुर गर्नुपर्ने स्पष्ट कानूनी व्यवस्था भएकाले जिल्ला अदालतमा क्षतिपूर्तिको दाबी लिई परेको उजुरी दरपिठ गरेको निर्णय कानूनसम्मत भएकाले रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो।

उक्त बहससमेतलाई सुनी प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुने हो वा होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, रिट निवेदकहरूको नाउँ दर्ताको घरजग्गामा विपक्षी नगरपालिकाले डोजर लगाई अतिक्रमण गरी क्षति पुर्याएउपर नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १७(३) बमोजिमको क्षतिपूर्ति माग गरी दफा १७(१) बमोजिम बागलुङ जिल्ला अदालतमा फिराद दायर गर्न गएकोमा सो अदालतले नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १८ बमोजिम पुनरावेदन अदालतमा फिराद लाग्ने भएकाले सो अदालतमा फिराद लाग्न नसक्ने भनी

दरपिठ गरेकोमा पुनरावेदन अदालत, बागलुङले समेत उक्त दरपिठ आदेश सदर हुने आदेश गरेकाले उत्प्रेषणको आदेशले उक्त आदेशहरू बदर गरी हाम्रो फिराद पत्र दर्ता गरिदिनु भनी परमादेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदकको मुख्य दाबी रहेको पाइन्छ।

३. यस सम्बन्धमा बागलुङ जिल्ला अदालतले गरेको मिति २०६८।८।१८ को दरपिठ आदेश हेर्दा नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १८ र २० नं. को आधार लिई बागलुङ नगरपालिका कार्यालय सो कार्यालयका कार्यकारी अधिकृत एवम् इन्जिनियरसमेतका व्यक्तिहरूले नगरपालिकाको कर्मचारीको हैसियतले गरेको कार्यबाट परेको नोक्सानीको क्षतिपूर्ति दाबी लिई फिराद परेकोले नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १८ मा भएको व्यवस्थाले त्यस्तो मुद्दा पुनरावेदन अदालतमा नालिस उजुर लाग्ने भन्ने व्यवस्था भएको भन्नेसमेतका आधारमा मुद्दा दर्ता गर्न नमिली दरपिठ गरिएको भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ।

४. रिट निवेदकले बागलुङ जिल्ला अदालतमा फिराद पत्र दिन जाँदा नै बागलुङ नगरपालिका कार्यालय र सो कार्यालयका कर्मचारीसमेतलाई प्रतिवादी बनाई नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ८ र ९ समेतका हकाधिकारमा आघात पुर्याएकोले दफा १८ बमोजिम क्षतिपूर्तिसमेतको दाबी लिएको देखिन्छ। उक्त ऐनको दफा १८ को व्यवस्थाअनुसार दफा ८ वा ९ बमोजिम चल अचल सम्पत्ति अपहरण गरेमा वा नोक्सानी पारेकोउपर क्षतिपूर्तिको लागि उजुर गर्नुपर्दा पुनरावेदन अदालतमा नालिस गर्नुपर्ने स्पष्ट कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ। रिट निवेदकले उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाबमोजिम क्षतिपूर्तिका दाबी लिई पुनरावेदन अदालतमा फिराद दिनुपर्नेमा जिल्ला अदालतमा फिराद दिन गएको देखिएकाले क्षेत्राधिकारको अभावमा जिल्ला अदालतबाट भएको

दरपिठ आदेश कानूनसम्मत देखिन आयो ।

५. जहाँसम्म रिट निवेदकले आफ्नो दाबी नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १७(३) बमोजिमको क्षतिपूर्तिको लागि भएकोमा जिल्ला अदालतमा पनि क्षतिपूर्तिको फिराद लाग्नेमा दरपिठ गरेको नमिलेको भनी निवेदकतर्फबाट उपस्थित कानून व्यवसायीले लिनुभएको जिकिरका सम्बन्धमा हेर्दा उक्त ऐनको दफा १७ को उपदफा (३) अन्तर्गतको व्यवस्था स्वतन्त्ररूपमा क्षतिपूर्ति भराई दिने व्यवस्थसँग सम्बन्धित नभई दफा १७ को उपदफा (१) बमोजिम परेको उजुरीका सम्बन्धमा उपदफा (२) बमोजिम निषेधाज्ञा जारी हुने अवस्थामा आकर्षित हुने व्यवस्था भएको भन्ने देखिन आउँछ । यो व्यवस्था निरपेक्षरूपमा दाबी गरिने क्षतिपूर्तिको उजुरीसँग सम्बन्धित नभई दफा १७ सँग मात्र सीमित रहेको देखिएकाले ऐनको दफा ८ र ९ विरुद्धको हर्जानाको दाबी भएको अवस्थामा पुनरावेदन अदालतमा नै उजुर गर्नुपर्ने स्पष्ट कानूनी प्रावधान दफा १८ मा व्यवस्थित भएकाले यस्तो उजुरी जिल्ला अदालतमा लाग्ने भन्न मिल्ने देखिएन ।

६. तसर्थ उल्लिखित आधार र कारणसमेतबाट नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा ८ र ९ समेतको हकाधिकारमा क्षति पुर्याएको भनी दफा १८ अन्तर्गतको क्षतिपूर्तिको फिराद लिई आएकोमा दरपिठ गर्दा नै पुनरावेदन अदालतमा नालिस लाग्ने भन्ने उल्लेख गरी दरपिठ गरिएको, उक्त ऐनको दफा १८ मा दफा ८ वा ९ अन्तर्गतको क्षतिपूर्तिसँग सम्बन्धित फिराद पुनरावेदन अदालतमा लाग्ने व्यवस्था भएकोमा सो व्यवस्थाविपरीत रिट निवेदकले जिल्ला अदालतमा दायर गर्न ल्याएको फिरादलाई आधार र कारण र सम्बन्धित ऐनसमेत उल्लेख गरी क्षेत्राधिकार भएको अदालतसमेत उल्लेख गरी दरपिठ गरी दिएको बागलुङ जिल्ला अदालतको आदेश र सो आदेशलाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, बागलुङको आदेशमा समेत कुनै कानूनी त्रुटि नहुँदा निवेदन मागबमोजिमको

आदेश जारी गर्न मिलेन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । रिट निवेदनको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

स.प्र.न्या.रामकुमार प्रसाद शाह

इजलास अधिकृत: विश्वनाथ भट्टराई

इति संवत् २०७२ साल असार ३ गते रोज ५ शुभम् ।



निर्णय नं.१५२५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री जगदीश शर्मा पौडेल
फैसला मिति : २०७२।४।२९।६

मुद्दा : मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार

०६९-CR-०१७२

पुनरावेदक / प्रतिवादी : जिल्ला काभ्रेपलान्चोक,
चलाल गणेशस्थान गा.वि.स.वडा नं.३ घर
भई हाल जिल्ला कारागार कार्यालय पर्सा
वीरगञ्जमा कैदमा रहेको योगबहादुर लामा
विरुद्ध

विपक्षी / वादी : कोड नाम एल.डि. ६/०६७/०६८,
एस.टि.सि. ७/०६७/०६८ र पि.एल.
८/०६७/०६८ समेत जना ३ को संयुक्त
जाहेरीले नेपाल सरकार

२०६९-CR-०२६९

पुनरावेदक / प्रतिवादी : जिल्ला नुवाकोट, गणेशस्थान
गा.वि.स.वडा नं.१ घर भई हाल जिल्ला
कारागार कार्यालय नख्खुमा थुनामा रहेको
दिनेश भन्ने सूर्यबहादुर तामाङ

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / वादी : कोड नाम एल.डि. ६/०६७/०६८,
एस.टि.सि. ७/०६७/०६८ र पि.एल.
८/०६७/०६८ समेत जना ३ को संयुक्त
जाहेरीले नेपाल सरकार

- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १०(१) को कानूनी व्यवस्थाअनुसार कुनै काम घटना वा अवस्थाका सम्बन्धमा सो काम गर्ने वा सो काम घटना वा अवस्था प्रत्यक्षरूपमा देख्ने वा थाहा पाउने वा सो काम घटना वा अवस्थाबाट पीडित भएका व्यक्तिले मौकामा वा त्यसको तत्काल अघि वा पछि व्यक्त गरेको कुरा प्रमाणमा लिनुपर्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ । त्यसका अतिरिक्त सोही ऐनको दफा १८ मा कुनै काम, घटना वा अवस्थाका सम्बन्धमा भएको तहकिकात वा जाँचबुझको सिलसिलामा प्रचलित नेपाल कानूनबमोजिम तयार भएको कुनै लिखतमा उल्लेख भएको कुनै कुरा सो व्यक्त गर्ने व्यक्ति साक्षीको रूपमा अदालतमा उपस्थित भई बयान गरेमा प्रमाणमा लिनुपर्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ । उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाअनुसार प्रस्तुत घटनाबाट पीडित जाहेरवालीहरूले मौकामा दिएको जाहेरी व्यहोरालाई पुष्टि गर्दै अदालतमा आई

बकपत्र गरी प्रतिवादीउपरको अभियोग दाबीलाई समर्थन गरेको देखिएकाले पीडित जाहेरवालीहरूले व्यक्त गरेको तथ्यलाई अदालतले ठोस प्रमाणको रूपमा लिनुपर्ने देखिन आएको अवस्थामा यी प्रतिवादीसमेतको मिलोमतोमा पीडित जाहेरवालीहरूलाई बेचनको उद्देश्यले नै लैजान लागेको देखिएकाले प्रतिवादीको अदालतको इन्कारी बयानलाई प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न मिल्ने नदेखिने ।

(प्रकरण नं.७)

- मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा ९ ले प्रमाणको भार प्रतिवादीउपर रहने गरी विशेष व्यवस्था गरेको पाइन्छ । सो दफामा प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै व्यक्तिलाई यस ऐनअन्तर्गतको कसुर गरेको अभियोग लागेकोमा सो कसुर आफूले गरेको छैन भन्ने कुराको प्रमाण निजले नै पुर्याउनु पर्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको छ । सो ऐनको उक्त विशेष व्यवस्थाअनुसार मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐनअन्तर्गतको कसुर गरेको अभियोग लागेको प्रतिवादीले तथ्ययुक्त एवं वस्तुनिष्ठ प्रमाणबाट आफ्नो निर्दोषिता प्रमाणित गराउन सक्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं.१०)

प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता रामप्रसाद
अर्याल
वादीका तर्फबाट :
अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १०(१)
- मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा ९, १५(१)(ड)(२)

सुरु फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या श्री पदमराज भट्ट

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या. श्री दिनेशकुमार कार्की

मा.न्या. श्री शारङ्गा सुवेदी

फैसला

न्या.जगदीश शर्मा पौडेल : पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६८।१०।१७ को फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम प्रतिवादीहरूको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन परेको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ:-

हामी पीडितहरू विभिन्न स्थानमा घर भई विभिन्न स्थानमा काम गर्दैआएका बखत टुपी भन्ने र सूर्यबहादुर तामाङले भारतको रक्सौल पुगी त्यहाँबाट मालसामान लिई आएपछि तिमीहरूलाई जनही बिस बिस हजार दिने भनेका र बिनिता तामाङसमेतले म पनि सँगै जान्छु, डराउनु पर्दैन उताबाट सँगै फर्की आउँला भनी नगदसमेत दिई रक्सौलतर्फ लाँदै गरेको अवस्थामा हेटौँडामा प्रहरीले सोधपुछ गर्दा निज बिनिता र सूर्यबहादुरले हामीहरूलाई दिल्लीको वेश्यालयमा बिक्री गर्न लाँदै गरेको व्यहोरा थाहा हुन आएको हुँदा निजहरू उपर मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐनअन्तर्गत कारबाही गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको एस.टि.सि.समेतको मिति २०६७।६।३ को संयुक्त जाहेरी दरखास्त।

प्रतिवादी सूर्यबहादुर तामाङको साथबाट निजको सक्कलै नागरिकता प्रमाणपत्र, सवारी चालक

अनुमतिपत्र, भा.रू.५,५००।-, नेपाली रू.६००।- र पर्सभित्र रहेको ओमशक्ति यातायातको बिनोद लेखिएको बस टिकटसमेत बरामद भएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६७।६।३ को बरामदी मुचुल्का।

मिति २०६७।६।३ मा मेरो ड्युटी भएको अवस्थामा काठमाडौँबाट वीरगञ्ज जान आएको ना.३ ख.७८१३ नं. को रात्री बसमा सो बसमा वीरगञ्ज जान यात्री नभएका कारण वीरगञ्ज जानको लागि अर्को बसमा चढी जान लाग्दाको अवस्थामा १ जना पुरुष र ४ जना केटी मानिस भएको, निज केटीहरूको अभिभावक कोही नभएको कारण सोधपुछ गर्दा जाहेरवाली ३ जनाले हामीलाई वीरगञ्जको रक्सौलबाट एउटा सामान ल्याई दिएबापत जनही रू.२०,०००।- दिने भनी प्रलोभनमा पारी सूर्यबहादुर तामाङ र बिनिता तामाङले ल्याएका हुन् भनी बताएको हुँदा निज प्रतिवादीहरूले पीडित ३ जनालाई भारतको वेश्यालयमा बिक्री गर्न लान लागेको कुरा खुलेको र सूर्यबहादुर तामाङको साथमा भा.रू.५,५००।-, नेपाली रू.६००।- समेत फेला परेकाले कारबाही गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्र.स.नि.मेनबहादुर पाख्रिनको प्रतिवेदन।

प्रतिवादीहरू विनिता तामाङ, सूर्यबहादुर तामाङ, टुपी दाइ भन्नेसमेत भै हामी जाहेरवाला ३ जनालाई प्रलोभनमा पारी एउटा सामान भारतको रक्सौल गई ल्याएमा बिस बिस हजार दिने भनी झुक्याई भारतको रक्सौल लैजान लाग्दा हेटौँडामा प्रहरीले चेक जाँच गरी बिचैमा प्रतिवादीहरूलाई पक्राउ गरी हामीहरूलाई उद्धार गरेकाले हामी बेचिनबाट बचेका हौं भन्नेसमेत व्यहोराको पीडित एल.डि.६/०६७/०६८ को बयान।

मिति २०६७।५।३१ गते टुपी भन्नेले हामीलाई भेटी पैसा कमाउने भए एउटा काम छ, मानिस चिनाइदिन्छु भनी १० बजेतिर काठमाडौँको चाबहिल चोकमा भेट भएपछि सूर्यबहादुर तामाङ र बिनिता तामाङले वीरगञ्ज नजिकै गई सामान लुकाएर

ल्याएमा जनही बिस बिस हजार दिने र राम्रोसँग काम सम्पन्न भएपछि तिस हजारसम्म मिल्छ भनी पटकपटक फोनसमेत गरी बोलाएर २०६७।६।२ गते रात्री बसमा चढाई बसको टिकट, खानाको पैसासमेत तिरी मसमेतलाई प्रलोभनमा पारी भारतको रक्सौलमा लगी बिक्री गर्न लादा हेटौंडा बसपार्कमा नै उक्त कुरा खुल्न आएको हुँदा कारबाही गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको पीडित पि.एल.८/०६७/०६८ को बयान ।

सूर्यबहादुर तामाङ, बनिता र टुपी दाइसमेतको मिलोमतोमा वीरगञ्ज नजिकैबाट एउटा सामान ल्याएमा जनही रु.२०,०००।- दिने भनी प्रलोभनमा पारी जान्न भन्दा पटकपटक फोन गरी बोलाई वीरगञ्ज जान लाग्दा हेटौंडामा प्रहरीले सोधपुछ गर्दा निज सूर्यबहादुर र बनिताले भारतको वेश्यालयमा बिक्री गर्न लगेकोमा बिचैमा निजहरू पक्राउ परेका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको पीडित एस.टि. सी.७/०६७/०६८ को बयान ।

सूर्यबहादुर तामाङले हाल जाहेरवाली पीडितहरू ३ जनालाई भारत बम्बैमा पुर्याउन तिमीले सहयोग गर, नगरेमा तिम्रो छोरा र तिमीलाई समेत मारी दिने धम्की दिएका कारणबाट मैले आफूसमेत बच्नको लागि जाहेरवालाहरूलाई म १/२ पटक भारत गएको छु । अहिले म पनि सँगै जाने हो । भारतबाट सामान ल्याएर फाइदा हुन्छ भनेकी हुँ । निज सूर्यबहादुरको सामान किन्ने भनेको कुरा बनावटी हो । मलाई निज सूर्यबहादुरले ३ जना केटीहरूलाई बेच्छ भन्ने कुरा थाहा थियो तर मैले डरको कारण भनेकी थिइन । मिति २०६७।६।२ गते रात्री बसमा वीरगञ्ज जाने क्रममा ऐ.३ गते हेटौंडा बसपार्कमा प्रहरीले चेक गरी पक्राउ गरेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी बनिता तामाङले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

जाहेरवालीहरू ३ जनालाई भारतको व्यापारीसम्म पुर्याउन बनिता तामाङको सहयोग लिई मिति २०६७।६।२ गते ४ जनाको टिकट लिई ५ जना

यात्रा गर्न पाउने सहमतिमा काठमाडौंबाट वीरगञ्ज जान हिंडेकोमा हेटौंडामा पुग्दा प्रहरीले पक्राउ गरेको हो । ती केटीहरूलाई बम्बैको व्यापारीलाई जिम्मा दिई सोबापत प्रति महिला रु.५०,०००।- लिने सर्तमा सो स्थानमा नपुग्दै पक्राउ गरिएको हो । काममा सहयोग गरेबापत बनितालाई मैले थप रु.२०,०००।- र उनीबाट मैले लिएको ने.रु.७,०००।- समेत काम सफल भएपछि दिने सल्लाह भएको थियो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी सूर्यबहादुर तामाङले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

मिति २०६७।६।३ गते हेटौंडा बसपार्कमा चेक जाँच गर्दा पक्राउ परेका प्रतिवादी बनिता तामाङ र सूर्यबहादुर तामाङ भई काठमाडौंमा ड्राइभर गर्ने टुपी भन्नेले सम्पर्क गराइदिएका ३ जना जाहेरवाली केटीहरूलाई काठमाडौंबाट वीरगञ्ज हुँदै भारतसम्म लान लागेको अवस्थामा बनिता तामाङ र सूर्यबहादुर तामाङले जनही रु.२०,०००।- दिने प्रलोभनमा पारी ललाई फकाई ल्याएको अवस्थामा पक्राउ परेका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको माइती नेपाल हेटौंडाका संयोजक माया लामासमेतले लेखाई दिएको घटना विवरण ।

प्रतिवादीहरू सूर्यबहादुर तामाङ र बनिता तामाङसमेतले जाहेरवालीहरूलाई भारतमा लगी बिक्री गर्ने उद्देश्यबाट काठमाडौंबाट हेटौंडासम्म बसमा ल्याउँदै गर्दा बिच बाटोमा नै जाहेरवालीहरूलाई उद्धार गरिएको कारण निजहरूलाई बिक्री गर्ने कार्य सम्पन्न हुन नपाएको भए तापनि बिक्री गर्ने मनसायले ओसारपसार गरेको देखिँदा निज प्रतिवादीहरू दिनेश भन्ने सूर्यबहादुर तामाङ र बनिता तामाङले मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा ३(१) र ४(२)(ख) विपरीत कसुर गरेकोमा निज प्रतिवादीहरूलाई सोही ऐनको दफा १५ को उपदफा (१) को (ड)(२) अनुसार सजाय गरी र पीडितहरूलाई वेश्यावृत्तिमा लगाउने उद्देश्यले बेचन लागेको देखिँदा सो सजायमा थप सोही दफा १५ को

उपदफा (१) को खण्ड (ख) अनुसारको सजाय र सोही ऐनको दफा १५ को उपदफा (२) को खण्ड (ग) अनुसार गरी पीडितहरूलाई सोही ऐनको दफा १७ अनुसार क्षतिपूर्तिसमेत भराई पाउँ र प्रस्तुत मुद्दालाई सोही ऐनको दफा २२ अनुसार नैतिक पतन हुने फौजदारी कसुर कायम गरिपाउँ साथै टुपी भन्ने व्यक्तिको पछि नाम थर वतन स्पष्ट खुली आएमा पूरक अभियोग पेस गरिने छ भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६७।६।१९ को अभियोग माग दाबी ।

म र काभ्रे जिल्ला, चिलाउने गा.वि.स.वडा नं.३ बस्ने लामा (टुपी) भन्ने एउटै कम्पनीमा काम गर्ने दाइले मलाई र चार जना बहिनीहरूलाई भारतको रक्सौलबाट दर्शनको लागि साडी ल्याउँदा फाइदा हुन्छ, भन्सार छलाउन महिलाहरूलाई सजिलो हुन्छ भनी काठमाडौँबाट हामी पाँच जना (म, बिनिता र जाहेरवालीहरू) को टिकट काटी बेलुका बसमा चढाई म बेलुका आउँछु तिमीहरू जाओ भनी पठाए र मैले तथा मसँग आउने केटीहरूले रक्सौल देखेको छैन भन्दा म आउँछु, जाउ भनी भने । मैले बिनिताबाहेक अन्य जाहेरवालीहरूलाई चिनेकोसमेत थिएन । काठमाडौँबाट हेटौँडा आई मैले निज टुपी दाइलाई फोन गर्न भनी बसबाट झरी फोन गर्न लाग्दा प्रहरी आई मसमेतलाई पक्राउ गरेको हो । भारतको रक्सौलबाट साडी काठमाडौँ पुर्याएबापत १ जनालाई रु.२०,०००।- दिन्छु भनेका थिए । सोही कारण म आएको हुँ । मैले जाहेरवालीहरूलाई भारतमा लगी बिक्री गर्ने उद्देश्यले ल्याएको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी सूर्यबहादुर तामाङले मकवानपुर जिल्ला अदालतमा गरेको बयान ।

मिति २०६७।६।२ गते मसँग पक्राउ भएको प्रतिवादी सूर्यबहादुर तामाङले मलाई मेरो साथी छ टुपी भन्ने दाइले रक्सौलबाट साडी ल्याउनु छ । साडी र अन्य कपडासमेत काठमाडौँमा ल्याएपछि रु.२०,०००।- दिन्छु भनेको छ । दर्शनको लागि खर्च

हुनेछ भनेपछि सोही मिति २०६७।६।२ का दिन बेलुका कलंकी आई बसिरहेको अवस्थामा जाहेरवालीहरू, टुपी भन्ने र निजको साथी तथा सूर्यबहादुरसमेत आए । मैले जाहेरवालीहरूलाई चिनेको छैन । टुपी र निजको अर्को साथीलाई समेत चिनेको छैन । निज टुपी भन्ने र साथी गई जाहेरवालीहरू ३ र सूर्यबहादुर र मसमेत गरी ५ जनाको टिकट काटी तिमीहरू जाँदै गर, हामी पछि आउँछौं भनी हामीलाई बसमा चढाई गए । हामी कहिल्यै पनि नआएको हुँदा हेटौँडामा आई सूर्यबहादुरले निज टुपीलाई फोन गर्दा नलागेको र केही बेरपछि पुनः फोन गर्दा प्रहरीले मसमेतलाई पक्राउ गरेको हो । मैले जाहेरवालाहरूलाई डर, त्रास प्रलोभनमा पारी बिक्री गर्न लान लागेको होइन । मैले कपडा लगिदिएबापत रु.२०,०००।- पाउने र दर्शन नजिक आएको हुँदा खर्च हुने भन्ने कुरा गरी म आएको हुँदा मलाई अभियोग माग दाबीबमोजिम सजाय हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी बिनिता तामाङले मकवानपुर जिल्ला अदालतमा गरेको बयान ।

तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट निज प्रतिवादीहरू कसुरदार हुन् भनी विश्वास गर्ने मनासिब आधार देखिएकाले पछि प्रमाण बुझ्दै जाँदा ठहरेबमोजिम गर्ने गरी हाल मुलुकी ऐन, अ.बं.११८ को देहाय (२) एवं मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा ६ नं. बमोजिम थुनामा राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्नुपर्ने देखिँदा कानूनबमोजिम सिधा खान पाउने गरी थुनामा राख्न कारागार कार्यालय पर्सामा पठाइदिनु भन्ने मकवानपुर जिल्ला अदालतको मिति २०६७।६।२० को आदेश ।

मिति २०६७।६।२ गते काठमाडौँ कलंकीबाट म र साथीहरू ३ जनालाई निज टुपी भन्ने योगबहादुर लामा, सूर्यबहादुर तामाङ र बिनिता तामाङसमेत भई भारततर्फ बिक्री गर्नको लागि गएका हुन् । निज टुपी भन्ने योगबहादुर लामालाई देखाउँदा चिनी अ.बं.१७३ नं. बमोजिम सनाखत गरी दिए भन्नेसमेत व्यहोराको

पीडित पि.एल.को सनाखत कागज ।

पक्राउ परेका सूर्यबहादुर तामाडले मैले चलाउने गरेको गाडीमा खलासी काम गर्ने हुँदा निजलाई चिनेको छु । बिनितालाई चिन्दैन । पीडित भनिएका केटीहरू एकै घरमा डेरा गरी बस्ने हुँदा निजहरूलाई राम्रोसँग चिन्दछु । मिति २०६७।६।२ गते निजहरूसँग भेटघाट भई मैले हाँक्ने गरेको बसमा चढी चाबहिलसम्म गई ओर्लिएका थिए । मैले निजहरूलाई भारतमा पठाउने सम्बन्धमा कुनै सहयोग तथा कुरा मिलाई दिने कार्य गरेको छैन । जाहेरी सम्बन्धमा निजहरू नै जानून् । किन फसाए, मलाई थाहा छैन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी टुपी भन्ने योगबहादुर लामाले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

प्रतिवादी टुपी भन्ने योगबहादुर लामाले प्रतिवादीहरू सूर्यबहादुर र बिनिता मिली पीडितहरूलाई बिक्री गर्ने उद्देश्यले ओसारपसार गर्ने कार्यमा प्रमुख संलग्नता देखिई निजसमेतले मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा (३) (१) र (४)(२)(ख) विपरीत कसुर गरेकोमा निज प्रतिवादी टुपी भन्ने योगबहादुर लामालाई सोही ऐनको दफा १५ को उपदफा (१)(ङ)(२) अनुसार सजाय गरी पीडितहरूलाई वेश्यावृत्तिमा लगाउने उद्देश्यले बेचन लागेको देखिँदा सो सजायमा थप सोही दफा १५ को उपदफा (१) खण्ड (ख) अनुसार सजाय गरी सोही ऐनको दफा १५ को उपदफा (२) को खण्ड (ग) अनुसार गरी पीडितहरूलाई सोही ऐनको दफा १७ अनुसार क्षतिपूर्ति भराई प्रस्तुत मुद्दालाई सोही ऐनको दफा २२ अनुसार नैतिक पतन हुने फौजदारी कसुर कायम गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६७।७।२८ को पूरक अभियोग माग दाबी ।

मेरो घर जिल्ला काभ्रेपलाञ्चोक भए पनि हाल म जिल्ला ललितपुर, ग्वाकोँ इमाडोलमा बसोबास गरी पाटन ढोकाको इन्डियन गार्डेन इङ्ग्लिस बोर्डिङ स्कूलमा ड्राइभिङ काम गर्दै आएको छु । जाहेरवालाहरू

र अन्य प्रतिवादीहरूलाई मैले चिनेको छैन । अभियोग दाबीअनुसार मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार कार्यमा मेरो संलग्नता छैन । मैले अभियोग दाबीअनुसारको कसुर गरेको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी टुपी भन्ने योगबहादुर लामाले मकवानपुर जिल्ला अदालतमा गरेको बयान ।

तत्काल प्राप्त प्रमाणबाट निज प्रतिवादीहरू कसुरदार हुन् भनी विश्वास गर्ने मनासिब आधार देखिएकाले पछि प्रमाण बुझ्दै जाँदा ठहरेबमोजिम गर्ने गरी हाल मुलुकी ऐन, अ.बं.११८ को देहाय (२) एवं बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा ६ नं. बमोजिम थुनामा राखी मुद्दाको पुर्षक गर्नु पर्ने देखिँदा कानूनबमोजिम सिधा खान पाउने गरी थुनामा राख्न कारागार कार्यालय, पर्सामा पठाई दिनु भनी मकवानपुर जिल्ला अदालतको आदेश ।

मिति २०६७।६।३ को जाहेरी दरखास्त र प्रहरीको बयानमा भएको व्यहोरा र त्यसमा लागेको सहिछाप मेरो हो भनी पीडित जाहेरवाला पि.एल.८/०६७/०६८ ले मकवानपुर जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादीहरूले हामीलाई बेचन लगेको कुरा प्रहरीले समाती सोधपुछ गर्दा थाहा पाएका हौं । जाहेरी र बयान व्यहोरा र त्यसमा लागेको सहिछाप मेरो हो भनी एस.टि.सि. ७/०६७/०६८ ले मकवानपुर जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मिति २०६७।६।३ को जाहेरी दरखास्त र प्रहरीको बयानमा भएको व्यहोरा र त्यसमा लागेको सहिछाप मेरो हो भनी पीडित जाहेरवाला एल.डि.६/०६७/०६८ ले मकवानपुर जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी टुपी भन्ने योगबहादुर लामा केटी बेच्ने काम गर्ने मान्छे होइनन् । ड्राइभरको काम गर्छन् भनी प्रतिवादी टुपी भन्ने योगबहादुर लामाको साक्षी गणेशबहादुर लामाले मकवानपुर जिल्ला अदालतमा

गरेको बकपत्र ।

जाहेरवालाहरूलाई प्रतिवादी सूर्यबहादुर तामाङले बेचबिखन गर्न लगेका होइनन् । रक्सौलबाट सामान ल्याउन लगेका हुन् भनी प्रतिवादी सूर्यबहादुर तामाङको साक्षी धनबहादुर खड्काले मकवानपुर जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

जाहेरवालाहरूलाई प्रतिवादीहरूले बेचबिखन गर्नको लागि लगेका होइनन् भनी प्रतिवादी सूर्यबहादुर तामाङ र बिनिता तामाङको साक्षी गणेशबहादुर अधिकारीले मकवानपुर जिल्ला अदालतमा गरेको बकपत्र ।

पीडितहरूको किटानी जाहेरी दरखास्त र सोही मिलानको बयान तथा सोलाई प्रमाणित गर्ने गरी अदालतमा उपस्थित भई बकपत्र गरेका छन् । तसर्थ, प्रतिवादीहरू सूर्यबहादुर तामाङ, बिनिता तामाङले अभियोग दाबीबमोजिमको कसुर गरेको देखिँदा निज प्रतिवादीहरूलाई मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा १५(१)(ड)(२) अनुसार जनही १० (दश) वर्ष कैद र रु.५०,०००।- जरिवाना भई ऐ.ऐनको दफा १७ नं. अनुसार पीडितहरूलाई प्रतिवादीहरूबाट रु.५०,०००।- क्षतिपूर्ति भराई दिने ठहर्छ । प्रतिवादीहरूले पीडितहरूलाई वेश्यावृत्तिमा लगाउने उद्देश्यबाट सो कार्य गर्न लागेको भन्ने सम्बन्धमा वादी पक्षबाट यकिन प्रमाण पेस हुन आएको नदेखिँदा ऐ.ऐनको दफा १५(१)(ख) अनुसार र ऐ.ऐनको दफा १५(२) को (ग) बमोजिमसमेत सजाय गरिपाउँ भन्ने वादी दाबी पुग्न नसक्ने ठहर्छ । प्रतिवादी टुपी भन्ने योगबहादुर लामालाई यिनै पीडितहरूले चिनी सनाखत गरी दिएकोसमेत देखिँदा अभियोग दाबीको कसुरमा यी प्रतिवादीको संलग्नता थिएन, निज निर्दोष हुन् भन्न मिल्ने देखिँदैन । तसर्थ निजले अभियोग दाबीबमोजिमको कसुर गरेको देखिँदा प्रतिवादी टुपी भन्ने योगबहादुर लामालाई मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार

(नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा १५(१)(ड) (२) अनुसार १० (दश) वर्ष कैद र रु.५०,०००।- जरिवाना भई ऐ.ऐनका १७ नं. अनुसार पीडितहरूलाई रु.२५,०००।- निजबाट क्षतिपूर्तिसमेत भराइ दिने ठहर्छ । सोही ऐनको दफा १५ को उपदफा (१) खण्ड (ख) र ऐ. को दफा १५ को उपदफा (२) को (ग) अनुसारको सजायको मागदाबी पुग्न नसक्ने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको सुरु मकवानपुर जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७।११।३० मा भएको फैसला ।

प्रतिवादीहरूले जाहेरवाली पीडितहरूलाई विभिन्न प्रलोभनमा पारी भारतको वेश्यालयमा बिक्री गर्न लान लागेको खुलेको भनी जाहेरवालीहरूलाई सँग साथमा लिई जाने क्रममा पक्राउ परी पीडितहरूको उद्धार भएको अवस्था छ । तत्काल पक्राउ परेका प्रतिवादीहरूको बयानबाट यी पीडितहरूलाई भारत मुम्बईको व्यापारीलाई जिम्मा दिई सोबापत प्रति महिला रु.५०,०००।- लिने सर्त भएको भन्ने खुलेको र सो बयानलाई मिसिल संलग्न अन्य सम्पूर्ण प्रमाणहरूबाट थप समर्थन भएको अवस्थामा यी प्रतिवादीहरूबाट भएको आपराधिक कार्य एवं कसुर र वारदातसँग सम्बन्धित काम कारबाहीबाटै उद्देश्य पत्ता लगाउनु पर्ने हुन्छ । यी अबोध किशोरीहरूलाई बिक्री गर्ने प्रयोजनार्थ भारतको मुम्बईमा लाने भनिन्छ भने प्रस्तुत वारदातको प्रकृति एवं त्यसमा संलग्न व्यक्तिहरूको अवस्थाबाटै वेश्यावृत्तिमा लगाउने उद्देश्यले बिक्री गर्न खोजिएको भन्ने स्पष्ट हुनेमा त्यसतर्फ ध्यान नै नदिई प्रतिवादीहरूले नैतिक पतन देखिने फौजदारी कसुर गरेको भनी दाबी लिएको अवस्थामा सोतर्फ पूर्णरूपमा मौन रही भएको सुरु फैसला अ.बं.१८६ तथा १९२ नं. समेतको विपरीत भएकोले सो हदसम्म बढर गरी प्रतिवादीहरूलाई सुरु अभियोग दाबीबमोजिम हदैसम्मको सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडामा परेको पुनरावेदन पत्र ।

मुद्दाको एक पक्षको रूपमा रहेका विपक्षी वादीलाई मूलतः प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ द्वारा निर्दिष्ट प्रमाणको भार बहन गर्नुपर्ने अनिवार्य दायित्वबाट अवैध र आधारहीन उन्मुक्ति दिई यति गम्भीर फौजदारी मुद्दामा, मिसिल संलग्न कागजातहरूमा प्रस्टै उजागर भएको तथ्य र प्रमाणहरूको निष्पक्ष, कानूनसम्मत, विवेकपूर्ण र न्यायपूर्ण विश्लेषण विवेचना नै नगरी, सर्वमान्य फौजदारी विधिशास्त्रीय मान्यता, प्रचलित कानून र संस्थापित नजिर सिद्धान्तहरू समेतको बर्खिलाफ गरी म पुनरावेदक प्रतिवादीउपर जाहेरवालीको आत्मनिष्ठ मौखिक कथनमात्र पक्री आधारहीन अभियोजनकै मात्र आधारमा कसुरदार ठहर गरी भएको फैसला बदर गरी अभियोग मागदाबीबाट पूर्णतः सफाई दिलाई न्यायपूर्ण फैसला गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी सूर्यबहादुर तामाङको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडामा परेको पुनरावेदनपत्र ।

म पुनरावेदिकाले अभियोग दाबीबमोजिम कसुर गरेको देखिने कुराहरू प्रस्तुत मिसिलबाट प्रमाणित भइरहेको अवस्था छैन । यस्तो परिस्थितिमा मलाई सजाय गर्नसमेत हरहालतमा मिल्ने होइन । मैले कसुर अपराध नगरेको कुरा पूर्णरूपमा पुष्टि भइरहेकोमा त्यसतर्फ न्यायकर्ताले कुनै ध्यान दृष्टिसमेत नदिनु भई कसुरदार ठहर गर्ने आधार प्रमाणबेगुरै सुरु मकवानपुर जिल्ला अदालतबाट कसुरदार ठहर गरी भएको फैसला मुलुकी ऐन, अ.बं.१८४(क) र १८५ नं. समेतको विपरीत हुँदा सो फैसला बदर गरी सुपथ न्याय पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी बिनिता तामाङको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडामा परेको पुनरावेदन पत्र ।

म पुनरावेदक टुपी भन्ने रिडरोडमा बस चलाउने मानिस होइन । मेरो नाम योगबहादुर लामा हो । मैले अभियोग दाबीबमोजिम सजाय हुन जाहेरवालाहरू र मौकामा पक्राउ परेको प्रतिवादीहरूको र मेरोबिच उक्त पक्राउमा परेको मिति २०६७।६।२ गते वा सो मितिदेखि केही अगाडि र पछाडिको मितिहरूमा मेरो

मोबाइलमा निजहरूले कल गरी कुराकानी भएको मोबाइलको कड डिटेल पेस गरिएको अवस्था छैन । मेरो साक्षीले मेरो इन्कारी बयानलाई पूर्णरूपमा समर्थन गरी बकपत्र गरिएको अवस्था विद्यमान छ । हामीलाई सूर्यबहादुरसँग रक्सौलसम्म जाउ भनी फकाउने व्यक्ति यिनै हुन् भनी किटानीसाथ जाहेरवालाहरूले भन्न र बकपत्र गर्न सकेको पाइँदैन । यस्तो परिस्थितिमा म पुनरावेदकलाई सजाय गर्नसमेत हरहालतमा मिल्ने होइन । मैले कसुर अपराध नगरेको कुरा पूर्णरूपमा प्रमाणित भइरहेकोमा त्यसतर्फ न्यायकर्ताले ध्यानसमेत नदिई कसुरदार ठहर गरेको सुरु मकवानपुर जिल्ला अदालतको फैसला मुलुकी ऐन, अ.बं.१८४(क) र १८५ नं. समेत विपरीत हुँदा सो फैसला बदर गरी न्याय पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी योगबहादुर लामाको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडामा परेको पुनरावेदन पत्र ।

मानव बेचबिखनको उद्देश्यले हेटौँडासम्म लगेको तर बेचबिखन गरी नसकेको अवस्थामा मानव बेचबिखन गरेको ठहर गरी सुरुले गरेको सजाय फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.बं.२०२ नं. को प्रयोजनका लागि परेको प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन वादी नेपाल सरकारलाई जानकारी दिई र नेपाल सरकारको तर्फबाट परेको पुनरावेदन प्रतिवादीहरूलाई सुनाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६८।७।२९ मा पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाबाट भएको आदेश ।

प्रतिवादीहरू सूर्यबहादुर तामाङ र बिनिता तामाङलाई मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा १५(१)(ड)(२) अनुसार जनही १० (दश) वर्ष कैद र रु.५०,०००।- (पचास हजार) जरिवाना र ऐ.ऐनका दफा १७ नं. अनुसार पीडितहरूलाई निज प्रतिवादीहरू जना २ बाट रु.५०,०००।- क्षतिपूर्ति भराई दिने र प्रतिवादी टुपी भन्ने योगबहादुर लामालाई ऐ.ऐनको दफा १५(१) (ड)(२) अनुसार १० (दश) वर्ष को र रु.५०,०००।-

(पचास हजार) जरिवाना र ऐ.ऐनको दफा १७ नं. बमोजिम पीडितहरूलाई निजबाट रु.२५,०००।- (पच्चीस हजार) क्षतिपूर्तिसमेत भराई दिने ठहर्याई सुरु मकवानपुर जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७।११।३० मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको मिति २०६८।१०।१७ को फैसला ।

पुनरावेदन अदालतको फैसलामा चित्त बुझेन । म प्रतिवादी योगबहादुर लामाले ललितपुरको इन्डियन गार्डेन बोर्डिङ स्कुलको बस चलाउने कार्य गरी आएको छु । मलाई पोल गर्ने सहअभियुक्त सूर्यबहादुर तामाडले बयान गर्दा काठमाडौँको रिडरोडमा बस चलाउने सन्जय लामा (टुपी) ले जाहेरवालाहरूलाई रक्सौलबाट दशैंको साडी ल्याउँदा फाइदा हुन्छ भनी जाहेरवालालाई लिई जाने क्रममा हेटौँडामा पक्राउ परेको भनेका छन् । जाहेरवालाहरूले पनि टुपी भन्ने रिडरोडमा बस चलाउने व्यक्ति भनेका छन्, स्कुलको बस चलाउने म योगबहादुर लामाको नाम उल्लेख नै नगरेको र मैले कुनै कसुर नगरेको अवस्थामा मलाई कसुरदार ठहराएको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकाले उल्टी गरी अभियोग दाबीबाट सफाई पाउँ भन्ने प्रतिवादी योगबहादुर लामाको यस अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

पुनरावेदन अदालतको फैसलामा चित्त बुझेन । जाहेरवालाहरूले जाहेरी दिई अदालतमा बकपत्र गर्दैमा मउपरको कसुर साबित हुन सक्दैन । जाहेरी दरखास्त र पीडितको अदालतको बकपत्र एक आपसमा बाझिएको छ । मसँगबाट बसको टिकट र भारतीय रूपैयाँ पाँच हजार पाँच सय बरामद हुनाले मात्र मानव बेचबिखनको लागि हो भन्न मिल्दैन । मैले जाहेरवालाहरूलाई बेचन लान लागेको होइन । उनीहरू मसँग सल्लाह गरी व्यापार गर्नको लागि गएकोमा झुठ्ठा आरोप लगाएको हो । उनीहरूलाई लाँदा साडी ल्याउँदा लाग्ने भन्सार छल्लन सजिलो हुन्छ भनी लान लागेको

हो । मलाई कसुरदार ठहराएको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकाले उल्टी गरी सफाई पाउँ भन्ने प्रतिवादी दिनेश भन्ने सूर्यबहादुर तामाडको यस अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदनसहितको मिसिल अध्ययन गरियो । पुनरावेदक प्रतिवादी सूर्यबहादुर तामाडतर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री रामप्रसाद अर्यालले मानव बेचबिखनको कसुर स्थापित हुनका लागि बेचबिखनको उद्देश्यले लागेको हुनु पर्ने अनिवार्य तत्त्व हो । जाहेरवाला र यी प्रतिवादीहरूले रक्सौलबाट साडी लिएर आई व्यापार गर्नका लागि रक्सौल जाने सल्लाह भएबमोजिम जान लागेको कुरा प्रतिवादीले स्वीकार गरेको भए पनि बेचबिखनको लागि जाहेरवालाहरूलाई लागेको भन्ने तथ्यमा पूर्ण इन्कार रहेका छन् । प्रतिवादीउपर अनुमान र शङ्काको भरमा कसुरदार ठहराएको सुरु र पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकाले उल्टी गरी प्रतिवादीले सफाई पाउनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो ।

उक्त बहससमेतलाई सुनी प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीहरूलाई मानव बेचबिखन तथा ओसारपसारको कसुरमा कसुरदार ठहर गरेको सुरु र पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको छ वा छैन र प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्ने हो वा होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, प्रतिवादीहरूले जाहेरवालीहरूलाई भारतमा वेश्यावृत्तिको लागि लैजाँदै गरेको अवस्थामा पक्राउ परेकाले निज प्रतिवादीहरूलाई मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा ३(१) र ४(२)(ख) विपरीत कसुर गरेकोमा सोही ऐनको दफा १५(१)(ड) (२) बमोजिम सजाय गरी पीडितहरूलाई वेश्यावृत्तिमा लगाउने उद्देश्यले बेचन लागेको हुँदा दफा १५(१) को खण्ड (ख) बमोजिम थप सजायसमेत गरी दफा

१५(२) को खण्ड (ग) बमोजिम पीडितहरूलाई क्षतिपूर्तिसमेत दिलाई दफा २२ बमोजिम प्रस्तुत मुद्दालाई नैतिक पतन हुने फौजदारी कसुर कायम गरिपाउँ भन्ने अभियोग माग दाबी रहेको पाइन्छ । प्रतिवादीहरू सूर्यबहादुर तामाङ, बिनिता तामाङ र योगबहादुर लामालाई मानव बेचबिखनको कसुरदार ठहराई उक्त ऐनको दफा १५(१)(ड)(२) बमोजिम जनही दश वर्ष कैद र रु.पचास हजार जरिवाना हुने तथा दफा १७ बमोजिम प्रतिवादी सूर्यबहादुर तामाङ र बिनिता तामाङबाट रु.पचास हजार एवं प्रतिवादी योगबहादुर लामाबाट रु.पचिस हजार पीडितहरूलाई क्षतिपूर्तिसमेत भराइदिने र ऐनको दफा १५ को उपदफा (१) को खण्ड (ख) र दफा १५ को उपदफा (२) को खण्ड (ग) बमोजिमको दाबी पुग्न नसक्ने ठहराएको सुरु मकवानपुर जिल्ला अदालतको फैसला सदर हुने ठहराएको पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसलाउपर प्रतिवादी सूर्यबहादुर तामाङ र योगबहादुर लामाको यस अदालतमा पुनरावेदन परी निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेस भएको रहेछ ।

३. प्रतिवादी योगबहादुर लामाले यस अदालतमा पुनरावेदन गर्दा आफ्नो नाम योगबहादुर लामा भई आफूले स्कुलको बस चलाउने काम गरेको तर सहअभियुक्त र पीडितहरूले टुपी भन्ने व्यक्तिलाई पोल गरी निज टुपी भन्ने व्यक्ति रिडरोडमा बस चलाउने ड्राइभर भएको भन्ने उल्लेख गरेकाले आफूले जाहेरवालाहरूलाई बेचबिखन गर्ने कसुर नगरेको हुँदा सफाई पाउनु पर्छ भन्ने जिकिर लिएको पाइन्छ भने प्रतिवादी सूर्यबहादुरले जाहेरवालीहरूसँग भारत रक्सौलमा गई साडी किनेर ल्याउने सल्लाह भई त्यसतर्फ गएको हुँदा जाहेरवालीहरूलाई बेचबिखन गर्न नलगेको हुँदा सफाई पाउनु पर्छ भन्ने जिकिर लिएको पाइन्छ । सुरु र पुनरावेदन अदालतबाट कसुरदार ठहरिएको प्रतिवादी बिनिताको यस अदालतमा पुनरावेदन परेको नदेखिँदा निजको हकमा प्रस्तुत

फैसलामा केही विचार गरिरहन परेन ।

४. यस सम्बन्धमा पुनरावेदक प्रतिवादी सूर्यबहादुर तामाङको हकमा प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल संलग्न तथ्यगत अवस्थालाई हेर्दा प्रतिवादीहरूले पीडित जाहेरवालीहरूलाई भारत रक्सौलमा गई सामान किनी लुकाएर ल्याउनको लागि जनही रु.२०,०००/- दिने प्रलोभन देखाई काठमाडौँबाट रात्री बसमा वीरगञ्जतर्फ जाँदै गर्दा हेटौँडा बसपार्कमा प्रहरीले सोधपुछ गर्दा प्रतिवादी सूर्यबहादुर भाग्न खोजेकोमा समातिपछि प्रतिवादीहरूले जाहेरवालीहरूलाई बिक्री गर्ने उद्देश्यले भारत लगेको थाहा भएकाले कारबाही गरिपाउँ भनी पीडितहरूको किटानी जाहेरी परेको देखिन्छ । पीडितहरूले आफ्नो जाहेरी व्यहोरालाई समर्थन गर्दै अनुसन्धानको क्रममा कागज गरी अदालतमा उपस्थित भई जाहेरी दरखास्तको व्यहोरा पुष्टि गर्दै बकपत्र गरेको देखिन्छ । प्रतिवादीहरूलाई जाहेरवालीहरूको साथमा बसबाट वीरगञ्ज जान लाग्दा पक्राउ गर्ने प्रतिवेदक मेनबहादुर पाख्रिनले मौकामा दिएको प्रतिवेदन व्यहोराबाट जाहेरवालीहरूको उक्त व्यहोरा समर्थित भएको देखिएको छ । प्रतिवादी दिनेश भन्ने सूर्यबहादुर तामाङले मौकामा अनुसन्धानको क्रममा बयान गर्दा जाहेरवालीहरूलाई भारत लगी व्यापारीको जिम्मामा दिई प्रति व्यक्ति पचास हजार रुपैयाँ लिने सर्तमा प्रतिवादी बिनिता तामाङ र जाहेरवालीहरूसमेत भई काठमाडौँबाट रात्री बसमा वीरगञ्जतर्फ जाने क्रममा हेटौँडामा पक्राउ परेको भन्ने उल्लेख गरेको पाइन्छ । त्यस्तै मौकामा पक्राउ गर्ने प्रतिवादी बिनिता तामाङले अनुसन्धानको क्रममा बयान गर्दा प्रतिवादी सूर्यबहादुर तामाङले केटी बेच्ने कुरा आफूलाई पहिले नै थाहा भएको र जाहेरवालीहरूलाई भारत बम्बईमा पुर्याउन सहयोग गर भनेकाले आफूले जाहेरवालीहरूलाई बिस हजार रुपैयाँको प्रलोभन देखाई आफूसमेतसँगै गई जाहेरवालीहरूलाई विश्वासमा पारी वीरगञ्जतर्फ जाँदै गर्दा पक्राउ परेको भनी बयान गरेको पाइन्छ ।

५. यी प्रतिवादी सूर्यबहादुर तामाङले अदालतमा बयान गर्दा जाहेरवालीहरूलाई भारतमा लगी बिक्री गर्ने उद्देश्यले काठमाडौँबाट वीरगञ्जतर्फ जाँदै गरेको तथ्यमा इन्कार रहे पनि प्रतिवादी टुपी र बिनिता तामाङसँग सल्लाह गरी भारतबाट साडी ल्याउँदा भन्सार छलाउन सजिलो हुन्छ भनी पीडित जाहेरवालीहरूलाई भारततर्फ लाँदै गर्दा हेटौँडामा पक्राउ परेको र प्रतिवादी टुपीले जाहेरवालीहरूलाई बसमा साथ लिई जानु भनी बसमा चढाई पठाएको भन्ने तथ्यमा साबित भएको देखिन आउँछ। त्यसका अतिरिक्त सहअभियुक्त बिनिता तामाङले समेत अदालतको बयानमा टुपी र सूर्यबहादुर भई बसको टिकट काटी जाहेरवालीहरू र सूर्यबहादुरसँगै बसमा चढी आउँदा हेटौँडामा पक्राउ परेको भन्ने कुरा स्वीकार गरेको देखिन आउँछ।

६. वस्तुतः प्रतिवादी सूर्यबहादुर तामाङले आफूले जाहेरवालीहरूलाई भारतमा बिक्री गर्ने उद्देश्यले लगेको नभई साडीको व्यापार गर्ने प्रयोजनका लागि सँगै लिई गएको भन्ने जिकिर भएको भए पनि यी जाहेरवालीहरूलाई वीरगञ्जतर्फ जाने रात्री बसमा सँगै लिएर जाँदै गरेको अवस्थामा हेटौँडामा पक्राउ परेको भन्ने तथ्यलाई अदालतको बयानमा पनि स्वीकार गरेको स्थिति छ। अदालतको बयानमा जाहेरवालीहरूलाई बिक्रीको लागि लगेको तथ्यमा इन्कार रहेको देखिए पनि मौकामा यी प्रतिवादी सूर्यबहादुर तामाङले बयान गर्दा जाहेरवालीहरूलाई भारतको बम्बईमा प्रति महिला रु.पचास हजारमा बिक्री गर्ने सर्तमा व्यापारीलाई जिम्मा लगाउने गरी जाहेरवालीहरूलाई अर्का प्रतिवादी बिनिता तामाङको सँगसाथ आफूसमेत भई काठमाडौँबाट वीरगञ्ज जान लाग्दा हेटौँडामा पक्राउ परेको भनी बयान गरेको पाइन्छ। सहअभियुक्त बिनिता तामाङले समेत मौकामा बयानमा आफू कसुरमा साबित भई यी प्रतिवादीलाई पोल गरेको देखिएको र पीडित जाहेरवालीहरूले

आफ्नो जाहेरी दरखास्तको समर्थन गरी अदालतमा उपस्थित भई बकपत्र गरेको देखिएकोले प्रतिवादीको अदालतको इन्कारी बयानलाई प्रमाणमा लिन मिल्ने देखिएन।

७. प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १०(१) को कानूनी व्यवस्थाअनुसार कुनै काम घटना वा अवस्थाका सम्बन्धमा सो काम गर्ने वा सो काम घटना वा अवस्था प्रत्यक्षरूपमा देख्ने वा थाहा पाउने वा सो काम घटना वा अवस्थाबाट पीडित भएका व्यक्तिले मौकामा वा त्यसको तत्काल अघि वा पछि व्यक्त गरेको कुरा प्रमाणमा लिनु पर्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ। त्यसका अतिरिक्त सोही ऐनको दफा १८ मा कुनै काम, घटना वा अवस्थाका सम्बन्धमा भएको तहकिकात वा जाँचबुझको सिलसिलामा प्रचलित नेपाल कानूनबमोजिम तयार भएको कुनै लिखतमा उल्लेख भएको कुनै कुरा सो व्यक्त गर्ने व्यक्ति साक्षीको रूपमा अदालतमा उपस्थित भई बयान गरेमा प्रमाणमा लिनु पर्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ। उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाअनुसार प्रस्तुत घटनाबाट पीडित जाहेरवालीहरूले मौकामा दिएको जाहेरी व्यहोरालाई पुष्टि गर्दै अदालतमा आई बकपत्र गरी प्रतिवादीउपरको अभियोग दाबीलाई समर्थन गरेको देखिएकाले पीडित जाहेरवालीहरूले व्यक्त गरेको तथ्यलाई अदालतले ठोस प्रमाणको रूपमा लिनुपर्ने देखिन आयो। उल्लिखित अवस्थामा यी प्रतिवादीसमेतको मिलोमतोमा पीडित जाहेरवालीहरूलाई बेचनको उद्देश्यले नै लैजान लागेको देखिएकाले प्रतिवादीको अदालतको इन्कारी बयानलाई प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न मिल्ने देखिएन। आफू निर्दोष रहेको भन्ने प्रतिवादी सूर्यबहादुर तामाङको पुनरावेदन जिकिर मनासिब देखिएन।

८. अब अर्का पुनरावेदक प्रतिवादी योगबहादुर लामाको पुनरावेदन जिकिरतर्फ हेर्दा निजले आफू मानव बेचबिखनको अपराधमा संलग्न नरहेको, आफ्नो

नाम योगबहादुर लामा भएकाले टुपी भनी पोलिएको व्यक्ति आफू नभएकाले सुरु र पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण भएको उल्टी भई सफाई पाउनु पर्ने भन्ने जिकिर लिएको पाइन्छ ।

९. वस्तुतः यी प्रतिवादीलाई टुपी उपनाम गरी सहअभियुक्त सूर्यबहादुर तामाङ र बिनिता तामाङले पोल गरेको देखिएको छ । जाहेरवाली पीडितहरूले पनि जाहेरी दरखास्त एवं बकपत्रमा टुपी भन्ने व्यक्तिले काठमाडौँबाट गाडी चढाएको भन्ने उल्लेख गरेको पाइन्छ । आफ्नो नाम टुपी नभएको भन्ने यी पुनरावेदकको जिकिर रहेको भए पनि मौकामा अनुसन्धानको क्रम यी प्रतिवादीले बयान गर्दा जाहेरवालीहरू र यी प्रतिवादी एउटै घरमा डेरा गरी बसेको, प्रतिवादी सूर्यबहादुर गाडीमा खलासी काम गर्दा चिनेको र मिति २०६७।६।२ मा जाहेरवालीहरू निजैले चलाउने गरेको बसमा चढी चावेलसम्म आएको कुरा स्वीकार गरेको देखिएको छ । अदालतको बयानमा यी प्रतिवादी योगबहादुर तामाङले अन्य प्रतिवादीहरू र जाहेरवालाहरूलाई नचिनेको भन्ने जिकिर लिएको भए पनि टुपी भन्ने व्यक्ति यिनै प्रतिवादी योगबहादुर लामा भएको भनी पीडितहरूले यी प्रतिवादीलाई चिनी अ.बं.१७३ नं. बमोजिम सनाखतसमेत गरी दिएको देखिन्छ । आफूहरूलाई भारत जाउँ भनी ललाई फकाई गर्ने, प्रलोभन देखाउने एवं काठमाडौँ कलंकीबाट बसमा चढाई पठाउने टुपी भन्ने व्यक्ति यिनै योगबहादुर लामा भएको भनी पीडितहरूले सनाखत गरेको देखिएको र सहअभियुक्तहरूले समेत यी प्रतिवादीलाई पोल गरेको देखिएको अवस्थामा आफू टुपी भन्ने व्यक्ति नभएको र कसुरमा आफ्नो संलग्नतासमेत नभएको भन्ने प्रतिवादी योगबहादुर लामाको जिकिर मनासिब देखिन आएन ।

१०. वस्तुतः मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा ९ ले प्रमाणको भार प्रतिवादीउपर रहने गरी विशेष व्यवस्था गरेको पाइन्छ । सो दफामा प्रचलित कानूनमा जुनसुकै

कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै व्यक्तिलाई यस ऐनअन्तर्गतको कसुर गरेको अभियोग लागेकोमा सो कसुर आफूले गरेको छैन भन्ने कुराको प्रमाण निजले नै पुर्याउनु पर्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको छ । सो ऐनको उक्त विशेष व्यवस्थाअनुसार मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐनअन्तर्गतको कसुर गरेको अभियोग लागेको प्रतिवादीले तथ्ययुक्त एवं वस्तुनिष्ठ प्रमाणबाट आफ्नो निर्दोषिता प्रमाणित गराउन सक्नुपर्नेमा यी प्रतिवादीहरूले आफू निर्दोष रहेको तथ्य वस्तुनिष्ठ प्रमाणबाट पुष्टि गर्न सकेको देखिएन । ऐनको उक्त व्यवस्थाबमोजिम पीडितहरूको किटानी जाहेरी दरखास्त, प्रतिवादीहरूले मौकामा एक अर्कालाई पोल गरेको साबिती बयान, पीडित एवं जाहेरवालीहरूले जाहेरी व्यहोरा पुष्टि गर्दै अदालतमा आई गरेको बकपत्र र पीडितलाई साडीको व्यापार गर्न भारत लैजान लागेको कुरामा अदालतमा समेत साबित भई प्रतिवादीहरू सूर्यबहादुर तामाङ र बिनिता तामाङले बयान गरेको देखिएबाट निजहरूको अदालतको इन्कारी बयानबाट मात्र कसुरदार नभएको भन्न मिल्ने नदेखिँदा उक्त इन्कारी सफाइको आधारमा हुन सक्ने देखिएन । यस अवस्थामा प्रतिवादीहरूलाई मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा १५(१) (ड)(२) बमोजिमको सजाय गरी दफा १७ बमोजिम प्रतिवादीहरूबाट पीडितहरूलाई क्षतिपूर्तिसमेत दिलाई दिन ठहराएको फैसला मनासिब देखिन आएको छ ।

११. तसर्थ उल्लिखित आधार एवं कारणसमेतबाट प्रतिवादीहरूलाई मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा १५(१) (ड)(२) बमोजिम जनही दश वर्ष कैद र रु.पचास हजार जरिवाना गरी दफा १७ बमोजिम प्रतिवादी सूर्यबहादुर तामाङ र बिनिता तामाङबाट पीडितहरूलाई रु.पचास हजार र प्रतिवादी योगबहादुर लामाबाट पीडितहरूलाई रु.पच्चिस हजार क्षतिपूर्तिसमेत भराई दिने ठहराएको सुरु मकवानपुर जिल्ला अदालतको फैसला

सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, हेटौंडाको मिति २०६८।१०।१७ को फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन । फैसलाको जानकारी थुनामा रहेका प्रतिवादीहरूलाई दिई प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
स.प्र.न्या.कल्याण श्रेष्ठ

इजलास अधिकृत: विश्वनाथ भट्टराई
इति संवत् २०७२ साल साउन २९ गते रोज ६ शुभम् ।



निर्णय नं. १५२६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री कल्याण श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
फैसला मिति : २०७१।१०।४।१
०६६-CR-०३७२

मुद्दा: रकम असुल ।

पुनरावेदक / प्रतिवादी : काठमाडौं जिल्ला, का.म.न.पा.
वडा नं. ३१ बस्ने केशव स्थापित

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / वादी : अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान
आयोग, टंगाल, काठमाडौं

- गलत कार्य एउटाले गर्ने तर त्यसको भागिदार अर्को हुने हुन सक्दैन । गलत कार्य जसले गर्छ त्यसैले नै आफूले गरेको कार्यबाट पुग्न गएको हानि नोक्सानी तिर्नु बुझाउनु पनि दायित्व हुन्छ । नियुक्ति गरेकै कारणले नियुक्त कुनै कर्मचारीले हिनामिना गरेको रकम त्यस्तो कर्मचारीलाई नियुक्त गर्ने पदाधिकारीबाट असुल गराउनु पर्छ भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. २)

- कर्मचारी नियुक्ति गर्ने पदपूर्ति समितिको अध्यक्षता गरेकै नाताले त्यस्तो समितिको सिफारिसमा कुनै कर्मचारीले लापरवाही गरी काम गरेको कारण पुग्न गएको हानि नोक्सानीको दायित्व पदपूर्ति समितिको अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिले व्यक्तिगतरूपमा लिनुपर्छ भन्न नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. ४)

- अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२क मा “सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिले अनुचित कार्य गरी नेपाल सरकार वा सार्वजनिक संस्थालाई हानि, नोक्सानी पुऱ्याएकोमा त्यस्तो हानि नोक्सानी सम्बन्धित व्यक्तिबाट भरिभराउ गर्न वा आयोगले उपयुक्त ठानेको अन्य आवश्यक कारवाही गर्नका लागि सम्बन्धित निकाय वा अधिकारीलाई लेखी पठाउनेछ ।” भन्ने कानूनी व्यवस्था अनुसार गर्नको लागि पनि सर्वप्रथम त प्रतिवादी केशव स्थापितले अनुचित कार्य के

गरेको हो सो कुरा स्पष्ट हुन जरूरी हुन्छ। सो सम्बन्धमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले नै स्पष्ट गर्न सकेको छैन। दोस्रो, अनुचित कार्य गरेको भनी स्पष्टसँग आरोप नै लगाउन नसकेको व्यक्तिबाट हानि नोक्सानी भराउने भन्ने प्रश्न आउँदैन। उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाअनुसार हानि नोक्सानी पुर्याएको विषयमा उपयुक्त ठानेको अन्य आवश्यक कारवाही केही गर्नको लागि आयोग आफैँले सक्ने नभई सम्बन्धित निकाय वा अधिकारीलाई लेखी पठाउनेसम्म हो। आयोग आफैँले रकम भरी भराउको आदेश दिन नसक्ने।

(प्रकरण नं. १०)

- सार्वजनिक पदाधिकारीबाट भएको अख्तियारको दुरुपयोग वा भ्रष्टाचारको विषयमा अनुसन्धान गर्ने निकाय आयोग आफैँले न्याय निरूपण वा हिसाब किताबको अन्तिम निर्णयकर्ता निकायको स्थान ग्रहण गर्न नमिल्ने।
- देवानी दायित्वको विषयमा अनुसन्धान गरी अन्तिम निर्णय गर्ने अधिकार नभएको आयोगले देवानी दायित्व निर्धारण गरी रकम भरी भराउको आदेश दिनसमेत नमिल्ने।
- देवानी दायित्व पुरा गर्न लगाउनु पर्ने हो र देवानी दायित्वसम्बन्धी विवाद उठ्न सक्छ भने कानूनबमोजिम मुद्दा चलाउनु पर्ने हुन्छ वा कानूनबमोजिमको अन्य उपाय अपनाउनु पर्ने हुन्छ। तर अधिकारै नभएको र कानूनमा उल्लेखै नभएको विषयमा हस्तक्षेप गरी कसैउपर देवानी दायित्व निर्धारण गर्न आयोग असक्षम

देखिन्छ। यस्तो अवस्थामा आयोगले केशव स्थापितउपर रकम निर्धारण गरी निजबाट रकम असुल गर्ने गरी गरेको निर्णय कानूनी अधिकारक्षेत्र विहीन देखिने।

(प्रकरण नं. ११)

- काठमाडौं महानगरपालिकाका तत्कालीन प्रमुख रहेका प्रतिवादी केशव स्थापितले निर्णय कार्यान्वयन गराउन नसकेको भनेर निजउपर अर्को व्यक्तिले पुरा गर्ने दायित्व स्थानन्तरण गरी रकम असुल गराउन मिल्दैन। अनुमानित आय सम्पूर्णरूपमा हरहालतमा असुल हुन्छ भनेर मान्ने आधार कानून र तथ्ययुक्तसमेत देखिँदैन। अनुमानित रकम असुल हुन नसक्नुको वैध कारण भएमा त्यसको निराकरण पनि कानूनी तरिकाले नै गर्नुपर्ने।

(प्रकरण नं. १२)

- चुङ्गीकरको उठ्न बाँकी रकम उठाउने एकमात्र आधारको रूपमा रहेको अधिकार प्रत्यायोजन लिखतभन्दा बाहिर गई आयोगले स्वेच्छाले काठमाडौं महानगरपालिकाका तत्कालीन प्रमुखलाई किटान गरी दायित्व सिर्जना गर्ने वा निजबाट रकम असुल गर्ने निर्णय गर्न सक्ने कानूनी आधार देखिँदैन। भ्रष्टाचार वा अख्तियारको दुरुपयोगको कसुरमा अनुसन्धान एवम् अभियोजन गर्ने आयोगले अदालतको स्थान ग्रहण गरी कसैउपर देवानी दायित्व सिर्जना गर्ने गरी निर्णय गर्न सक्ने अधिकार कुनै कानूनले दिएको देखिँदैन। रकम हिना मिना गर्ने मुख्य करणीलाई छुट दिई गैर व्यक्तिलाई आरोपित गर्ने कार्यले दण्डहीनता मौलाउने

र निर्दोषिताले दण्डित हुने अवस्था सिर्जना हुन जाने हुँदा त्यसतर्फ अभियोजनकर्ता संवेदनशील हुन जरूरी हुने ।

(प्रकरण नं. १३)

पुनरावेदक / प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय हरिहर दाहाल र बालकृष्ण न्यौपाने एवं विद्वान् अधिवक्ताहरू कुमार इङ्गनाम, प्रकाश के.सी. र बाबुराम दाहाल प्रत्यर्थी / वादीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता शंकरबहादुर राई
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

सुरु निर्णय गर्ने निकाय:

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग
पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री गौरीबहादुर कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री भोलाप्रसाद खरेल
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र

फैसला

न्या.कल्याण श्रेष्ठ : विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६६।०३।१५ को फैसलाउपर विशेष अदालत ऐन, २०५९ को दफा १७ बमोजिम यस अदालतसमक्ष पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ:

तथ्य खण्ड:

नपुग रकम काठमाडौं महानगरपालिकाका तत्कालीन प्रमुख केशव स्थापितबाट असुलउपर गर्ने भन्ने अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६२।१२।१३को निर्णय ।

आ.व. ०५४।०५५ मा काठमाडौं

महानगरपालिकाले चुङ्गीकरबाट रु.३९,०३,००,०००।-रकम असुल गर्ने भनी स्वीकृत बजेटमा अनुमानित अङ्क कायम गरी उक्त चुङ्गीकर असुल गर्न थानकोट / बलम्बु डिपोबाट संकलन गर्ने कार्यका लागि काठमाडौं महानगरपालिकाको प्रमुख केशव स्थापितले मिति २०६४।७।२९ मा गलत प्रक्रियाले सागरप्रसाद वाग्लेलाई का.म.न.पा. को अस्थायी शाखा अधिकृत पदमा नियुक्ति गरी जिम्मेवारी दिएकोमा जिम्मेवारीबमोजिम रकम नउठाई भ्रष्टाचार गरेको भनी यस आयोगमा उजुरी परी आयोगको मिति २०५६।४।१९ को निर्णयले बाँकी असुल गर्नुपर्ने रकम सागरप्रसाद वाग्लेबाट असुल गरी आयोगलाई जानकारी दिनु भनी काठमाडौं महानगरपालिकाका प्रमुखलाई लेख्ने भनी निर्णय भई निर्णयबमोजिम कार्यान्वयन गर्नु भनी लेखी पठाएकोमा काठमाडौं महानगरपालिकाका तत्कालीन प्रमुख केशव स्थापितले असुलउपरतर्फ केही नगरेको र सागरप्रसाद वाग्लेले धितो राखेको पिस्तादेवी अग्रवाल र डिल्लीप्रसाद दाहालको जग्गामध्ये पिस्तादेवी अग्रवाल नामको रोक्का जग्गा फुकुवा भएको देखिन्छ । रोक्का जग्गा फुकुवा गरी भ्रष्टाचार गरेको सम्बन्धमा कसुरमा संलग्न व्यक्तिहरू उपर विशेष अदालतमा मुद्दा दर्ता भैसकेको छ । स्वीकृत बजेटमा अनुमानित अङ्कबमोजिम असुलउपर नगरेकोले सागरप्रसाद वाग्लेबाट यस आयोगको मिति ०५६।०४।१९ को निर्णयबमोजिम चुङ्गीकरबापत असुलउपर गर्नु पर्ने रकम उठाउनु पर्ने दायित्व भएका केशव स्थापितले आयोगको निर्णयको जानकारी पाएको मितिले ३ वर्षसम्म सोही पदमा बहाल रहँदासमेत उक्त रकम उठाउनेतर्फ कारवाही नगरेकोले सागरप्रसाद वाग्लेद्वारा चुङ्गीकर रकम हिनामिना गर्न गराउनमा केशव स्थापितको संलग्नता रहेको देखिन आयो ।

अतः काठमाडौं महानगरपालिकाका प्रमुख केशव स्थापितले सागरप्रसाद वाग्लेलाई अस्थायी

शाखा अधिकृत पदमा नियुक्ति गर्ने निर्णय गरी नियुक्ति पत्रका साथ दिइएको अधिकार प्रत्यायोजन पत्रमा उक्त आ.व.को अनुमान गरिएको आम्दानी अङ्कभन्दा कम आय गरेमा वा असुलमा तोकिएको आम्दानी अङ्क पुर्याउन नसकेमा कर्तव्य पुरा गरेको मान्न सकिने छैन भनी पिस्तादेवी अग्रवाल र डिल्लीप्रसाद दाहालको जग्गा धितो लिई सो धितो जग्गाबाट बाँकी रकम असुलउपर गर्ने सर्तसहित उक्त जग्गाहरू धितो जमानत लिएको देखिँदा स्वीकृत बजेटको अनुमानित रु.३९,०३,००,०००।- रकममा पुर्याउन नसकेको रु.३,८५,५०,९९३।२७ धितो जग्गाबाट र नपुग रकम काठमाडौं महानगरपालिकाका तत्कालीन प्रमुख केशव स्थापितबाटै असुलउपर गर्न का.म.न.पा. लाई लेखी पठाउने भन्नेसमेत व्यहोराको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग (यसपछि “आयोग” भनिएको) को निर्णय ।

आयोगको निर्णयउपर केशव स्थापितले विशेष अदालतमा दिएको पुनरावेदन पत्रको व्यहोरा:

चुङ्गीकरबापतको असुल हुन बाँकी रकम सागरप्रसाद वाग्लेबाट असुलउपर गर्नु भनी काठमाडौं महानगरपालिकालाई लेखी पठाउने आयोगको निर्णयबमोजिम असुलउपर गर्ने दायित्व काठमाडौं महानगरपालिकामा निहित छ । काठमाडौं महानगरपालिका भनेको प्रमुख (मेयर) मात्र नभई समग्रमा बोर्ड हो । आयोगले निर्णय गर्नुभन्दा अघि नै सागरप्रसाद वाग्लेबाट रकम असुल गर्ने सम्बन्धमा काठमाडौं महानगरपालिकाको बोर्डले मिति २०५४।१२।१७ मा निर्णय गरिसकेको छ । सागरप्रसाद वाग्लेले उक्त निर्णयमा चित्त बुझाएकोबाट आयोगको निर्णय अन्तिम भएको छ । काठमाडौं महानगरपालिकाको मिति २०५४।१२।१७ र आयोगको मिति ०५६।०४।१९ को निर्णय कार्यान्वयन गरी सागरप्रसाद वाग्लेबाट रकम

असुलउपर गर्ने दायित्व काठमाडौं महानगरपालिकाका कार्यकारिणी (प्रशासकीय) प्रमुखको हो । काठमाडौं महानगरपालिकाको प्रमुखको हैसियतले मेरो होइन ।

सागरप्रसाद वाग्लेले धितो राखेको पिस्तादेवी अग्रवालको नामको जग्गा फुकुवा गरेको सम्बन्धमा आयोगको मिति २०६२।१२।१३ को निर्णयको शिर व्यहोरामा काठमाडौं महानगरपालिकाका शाखा अधिकृत ज्ञानेन्द्र कार्कीले फुकुवा गरेको भनी उल्लेख भएबाट उक्त कार्यमा मेरो संलग्नता नरहेको भन्ने कुरा स्पष्ट भएको छ ।

सागरप्रसाद वाग्लेलाई गलत प्रक्रियाबाट नियुक्ति दिएको भन्ने सम्बन्धमा आयोगले मिति २०५६।०४।१९ मा सागरप्रसाद वाग्लेबाट रकम असुलउपर गर्ने भनी निर्णय गरेकोबाट नियुक्ति उचित प्रक्रियाबाट भएको भन्नेमा विवाद छैन । यसरी धितो रहेको जग्गा फुकुवा गर्ने कार्यमा म संलग्न नरहेको, मिति २०५४।१२।१७ र २०५६।०४।१९ को निर्णयमा सागरप्रसाद वाग्लेले चित्त बुझाएर बसेकोले आयोगको निर्णय अन्तिम भएर बसेको, आयोगको निर्णय कार्यान्वयन गर्ने मेरो नैतिक कर्तव्य भए पनि मुख्य जिम्मेवारी कार्यकारी प्रमुखको भएको र आफ्नो निर्णय आफैँले उल्ट्याउन नमिल्ने मान्य सिद्धान्तविपरीत सागरप्रसाद वाग्लेलाई दायित्वबाट मुक्त गराउने नियतले आयोगले चुङ्गीकर रकम हिनामिना गर्न गराउनमा मेरो संलग्नता रहेको भन्ने आधार देखाई मिति २०५६।०४।१९ को निर्णय उल्टाई सागरप्रसाद वाग्लेबाट असुलउपर हुनुपर्ने ३,८५,५०,९९३।२७ रकम पिस्तादेवी अग्रवाल र डिल्लीप्रसाद दाहालको नामको धितो जग्गाबाट र नपुग रकम मबाट असुलउपर गर्नु भनी काठमाडौं महानगरपालिकालाई लेखी पठाउने भनी अ.दु.अ.आ. ले मिति २०६२।१२।१३ मा गरेको निर्णय अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२(ग) अ.बं.८५, १८४(क), १८५

र प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४ समेतको रोहमा बदरभागी हुँदा मिति २०६२।१२।१३ को उक्त निर्णय सो हदसम्म बदर गरिपाउँ ।

विशेष अदालत, काठमाडौंको विपक्षी झिकाउने आदेश:

आयोगको मिति २०६२।१२।१३ को निर्णय विचारणीय देखिँदा अ.बं. २०२ नं. को प्रयोजनार्थ विपक्षीलाई सूचना दिई नियमानुसार पेस गर्नु ।

विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६६।०३।१५।२ को फैसला ।

आयोगले महानगरपालिकाका प्रमुख केशव स्थापितलाई सागरप्रसाद वाग्लेसँग असुलउपर गर्नु भनी मिति २०५६।०४।११ मा निर्णय गरी आदेश दिएपछि आफ्नो बाँकी कार्यकाल ३ वर्षसम्म असुलउपर गराउनेतर्फ निज स्थापितले कुनै ठोस कारवाही अगाडि बढाएको देखिन आएन । संवैधानिक अङ्ग आयोगको निर्णयलाई कुनै विवाद गर्न नसकेबाट अख्तियारको निर्णयलाई अन्यथा भन्न सकिने स्थिति भएन । हिनामिना गर्ने गराउने उद्देश्यले सागरप्रसाद वाग्ले आफ्नो मान्छेलाई कर उठाउन पठाएको कारणबाट नै निज सागरप्रसाद वाग्लेसँग नोकसानी रकम असुलउपर गर्न कुनै कारवाही नचलाई निस्क्रिय रहेबाट नै सो नोकसानी रकम धितो जग्गाबाट र नपुग रकम तत्कालीन प्रमुख रहेका पुनरावेदक केशव स्थापितबाट असुल गर्नु भनी महानगरपालिकालाई लेखी पठाउने गरी आयोगले मिति २०६२।१२।१३ मा गरेको निर्णयलाई अन्यथा मान्न सकिएन । यसरी आयोगको आदेशबमोजिम सागरप्रसाद वाग्लेबाट असुलउपर गर्ने गराउने कुनै कार्य नगरी निजको समर्थन गरी महानगरपालिकालाई नोकसानी हुने कार्य गरे गराएकाले सो नोकसानी रकमसम्म निज केशव स्थापितबाट असुलउपर गराउने गरी गरेको निर्णयलाई

अन्यथा भन्न सकिने स्थिति नभएबाट अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति ०६२।१२।१३ को निर्णय मिलकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक केशव स्थापितको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन ।

प्रतिवादी केशव स्थापितले यस अदालतमा दायर गरेको पुनरावेदन पत्र:

आयोगको आदेशबमोजिम सागरप्रसाद वाग्लेबाट असुलउपर गर्ने गराउने कुनै कार्य नगरी निजको समर्थन गरी काठमाडौं महानगरपालिकालाई नोकसानी हुने कार्य गरे गराएकाले सो नोकसानी रकमसम्म मबाट असुलउपर गराउने भनी आयोगबाट मिति २०६२।१२।१३ मा गरेको निर्णय सदर गरेको विशेष अदालतको मिति २०६६।३।१५ को फैसला देहायका आधारमा त्रुटिपूर्ण रहेको छ:

- सागरप्रसाद वाग्लेलाई नियुक्ति गरी चुङ्गीकर उठाउने जिम्मेवारी दिने निर्णय मेरो व्यक्तिगत नभई काठमाडौं महानगरपालिकाको हो । मिति २०५६।०४।११ मा सागरप्रसाद वाग्लेबाट रकम असुल गर्नु भनी आयोगले निर्णय गर्नुपूर्व नै सागरप्रसादलाई स्पष्टीकरण सोधिकोमा निजले पेस गरेको स्पष्टीकरणमा चित्त नबुझेपछि मिति २०५४।१२।१७ को बैठक नं. १४ नि.नं. १८ बमोजिम सागरप्रसाद वाग्लेबाट बाँकी रकम असुलउपर गर्ने प्रक्रिया अगाडि बढाई निजलाई अवकाश दिन, चुङ्गीकरको अनियमितता सम्बन्धमा छानबिन गर्न र चुङ्गीकर व्यवस्थाको अनुगमन गर्न समिति बनाउने निर्णय भई समितिसमेत बनी सागरप्रसादबाट रकम असुलीको प्रक्रिया थालनी गरी चुङ्गीकरलाई व्यवस्थित र पारदर्शी बनाउन गरिएको कार्यतर्फ आयोगले विचारै नगरी मिति २०५६।०४।११को निर्णय कार्यान्वयनमा

बेवास्ता गरेको भनी झुठ्टा आरोप लगाएको छ ।

- सागरप्रसाद वाग्लेलाई अधिकार प्रत्यायोजनसमेत गरी चुङ्गीकर उठाउने जिम्मा दिइएको र सो अधिकार प्रत्यायोजन लिखतको महत्वपूर्ण पक्षको रूपमा सागरप्रसादले ०५४/५५ को स्वीकृत बजेटमा अनुमानित गरिएको आम्दानी अड्कभन्दा कम आय गरेमा वा काठमाडौं महानगरपालिकाको कुनै प्रकारको हानि नोक्सानी पारेमा त्यस्तो नोक्सानीको प्रत्याभूतिको लागि काठमाडौं म.न.पा. वडा नं. २२ बस्ने श्रीमती पिस्तादेवी अग्रवालको नाममा दर्ता भएको का.म.न.पा. साबिक २९(क) कि.नं. ३३९ को १-२-०-०, र ओखलढुंगा जिल्ला बलेश्वर गा.वि.स. ८ बस्ने डिल्लीप्रसाद दाहालको नाममा दर्ता भएको काठमाडौं जिल्ला, चुनिखेल गा.वि.स. वडा नं. १(क) कि.नं. ८१ को २-८-१-० र ऐ. कि.नं. ८२ को १-३-३-० समेत गरी जम्मा क्षे.फ.४-१४-०-० जग्गा निजहरूको मन्जुरीनामा साथ धितो राखेको हुँदा असुल हुन बाँकी रकम मबाट नभई सोही जग्गाबाट असुल हुनुपर्छ । कबुल गरेअनुसारको चुङ्गीकर असुल गर्न नसकेको कारण काठमाडौं महानगरपालिकालाई पुग्न गएको हानि नोक्सानीको जिम्मेवारी सागरप्रसाद वाग्लेले नै लिनु पर्छ न कि मैले । त्यस्तो हानि पुगेको रकम निजबाट असुल गराउने नैतिक दायित्व मेरो भए पनि प्रमुख र कानूनी दायित्व काठमाडौं महानगरपालिकाको सम्बन्धित कर्मचारीकै हो । कर्मचारीले पुरा गर्नुपर्ने दायित्व प्रमुख (मेयर) ले गर्नुपर्छ भन्न मिल्दैन ।
- आयोगको मिति २०६२।१२।१३ को

निर्णय सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट यादव लामिछाने वि. विशेष प्रहरी विभाग (ने.का.प. २०४६, अड्क ६, कि.नं. ३८४९, पृ ६१४), केशवप्रसाद वि. नेपाल सरकार (ने.का.प. २०५०, पृष्ठ ३५६, नि.नं. ४७६०) र हङ्गकङ्ग राना वि. आयोग (२०६० को फौ.पु.नं. ३२१३, फैसला मिति २०६५।१२।१४) समेतका मुद्दामा प्रतिपादित नजिर सिद्धान्तहरू समेतको प्रतिकुलको हुँदा उक्त निर्णयलाई सदर गरेको विशेष अदालतको मिति २०६६।३।१५ को फैसला गैरकानूनी र अन्यायपूर्ण छ । त्यसैले त्यस्तो फैसला बदर गरी मबाट रकम असुल हुन नपर्ने गरी न्याय इन्साफ पाऊँ ।

यस अदालतबाट मिति २०६७।०२।१६ मा भएको विपक्षी झिकाउने आदेश:

यसमा आ.व.२०५४।५५ मा काठमाडौं महानगरपालिकाले रु.३९,०३,००,०००।- (उनान्चालिस करोड तीन लाख) चुङ्गी कर असुल गर्ने लक्ष्य राखी थानकोट बलम्बु डिपोको लागि तत्कालीन महानगर प्रमुख केशव स्थापितले सागरप्रसाद वाग्लेलाई महानगरपालिकाको शाखा अधिकृत पदमा अस्थायी नियुक्ति गरी चुङ्गीकर असुलीको जिम्मेवारी दिएको देखिन्छ । तर शाखा अधिकृत वाग्लेबाट लक्ष्यअनुरूप रकम असुल गरेको देखिएन । निजबाट असुल हुन बाँकी चुङ्गीकरको रकम रु. ३,८५,५०,९९३,२५।- रहेको देखिन्छ । निज सागरप्रसाद वाग्लेबाट लक्ष्य अनुरूप चुङ्गीकर असुल नभएकोले काठमाडौं महानगरपालिका बोर्डले निजबाट उक्त रकम असुल गर्ने भनी २०५४।११।२७ मा निर्णय भएको भन्ने देखिन्छ । त्यसरी महानगरपालिकाबाट रकम असुल गर्न नियुक्त भएको सम्बन्धित व्यक्तिबाट असुल गर्न निर्णय हुँदा हुँदै पुनरावेदक केशव स्थापितबाट रकम

असुल गर्ने भन्ने २०६२।१२।१३ को अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्णय कानून अनुकूल नदेखिई सोही आधारमा भएको विशेष अदालतको फैसला फरक पर्ने देखिँदा अ.बं. २०२ नं. बमोजिम महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई पेसीको सूचना दिई नियमबमोजिम पेस गर्नु। साथै यसै विषयका सम्बन्धमा केशव स्थापितबाहेक पिस्तादेवी अग्रवालसमेत उपर भ्रष्टाचार मुद्दा चलेको भन्ने हुँदा उक्त भ्रष्टाचार मुद्दाको मिसिल अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट झिकाउनु।

इन्साफ खण्ड:

नियमबमोजिम निर्णयार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादी केशव स्थापितको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय श्री हरिहर दाहाल र श्री बालकृष्ण न्यौपाने एवं विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री कुमार इङ्गनाम, श्री प्रकाश के.सी. र बाबुराम दाहालले आयोगले सागरप्रसाद वाग्लेबाट रकम असुलउपर गराउनु भनी निर्णय गर्नुभन्दा पहिले नै काठमाडौं महानगरपालिकाले मिति २०५४।१२।१७ मा निर्णय गरिसकेको, सागरप्रसाद वाग्लेले महानगरपालिकाको उक्त निर्णय र आयोगको मिति २०५६।४।१९ को निर्णयसमेतलाई चित्त बुझाई बसेको, यस्तो अवस्थामा पिस्तादेवी अग्रवालको जग्गा सागरप्रसाद वाग्लेले धितो राखेकोमा उक्त धितो जग्गा महानगरपालिकाका शाखा अधिकृत ज्ञानेन्द्रबहादुर कार्कीले फुकुवा गरी भ्रष्टाचार गरेको भन्ने विषयमा आयोगमा परेको उजुरीको आधारमा सागरप्रसाद वाग्लेलाई चुङ्गीकरबापतको तिर्नुपर्ने दायित्वबाट मुक्त गराउन धितो रहेको जग्गाबाट नपुग भएमा पुनरावेदकबाटै असुलउपर गर्नु गराउनु भनी गरेको निर्णय बदर भागी रहेको त्यसैले मिति २०६२।१२।१३ को आयोगको निर्णय बदर गरी प्रतिवादी केशव स्थापितबाट रकम असुल गर्नु नपर्ने गरी इन्साफ होस् भनी बहस गर्नुभयो।

विपक्षी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री शंकरबहादुर राईले सागरप्रसाद वाग्लेलाई काठमाडौं महानगरपालिकाका तत्कालीन प्रमुख (मेयर) केशव स्थापितले नै चुङ्गीकर उठाउने अस्थायी कर्मचारीको रूपमा नियुक्त गरेको कारणले त्यस्तो कर्मचारीले गरेको लापरवाहीको जिम्मेवारी निज केशव स्थापितले नै लिनु पर्ने, केशव स्थापितले आयोगको मिति २०५६।४।१९ को निर्णयानुसार सागरप्रसाद वाग्लेबाट रकम असुल गराउनतर्फ वास्ता नै नगरेको, सागरप्रसाद वाग्लेले प्रत्याभूतिस्वरूप राखिएको जग्गा पनि गैरकानूनी ढङ्गले फुकुवा भई तेस्रो व्यक्तिमा हक हस्तान्तरण भई सक्दा पनि प्रतिवादी केशव स्थापितले काठमाडौं महानगरपालिकाको असुल हुन बाँकी चुङ्गीकर रकम असुल गर्नेतर्फ प्रयास नगरेको, उल्टै सागरप्रसाद वाग्लेलाई इज्जत र स-धन्यवाद अवकाश दिने काम गरिएकोसमेतका क्रियाकलापबाट चुङ्गीकरको रकम हिनामिना गर्ने गराउने कार्यमा प्रतिवादी केशव स्थापितको संलग्नता देखिई रहेकोले सागरप्रसाद वाग्लेबाट उठ्न बाँकी चुङ्गीकरको रकम प्रतिवादी केशव स्थापितबाटै असुल गर्नुपर्ने भनी आयोगले गरेको निर्णय सदर गरेको विशेष अदालत, काठमाडौंको फैसला गैरकानूनी नभई मिलेकै हुँदा सदर कायम रहनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो।

विद्वान् कानून व्यवसायीहरूले गर्नुभएको उल्लिखित बहस जिकिरसमेतलाई मनन गरी प्रतिवादीले पुनरावेदन पत्रमा लिएका जिकिरहरू र पुनरावेदन पत्रसहितका मिसिल संलग्न प्रमाण कागजातहरूको अध्ययन गरी विशेष अदालत काठमाडौंले गरेको फैसला मिलेको छ छैन र प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ सक्दैन भन्ने सम्बन्धमा विचार गरी निर्णय दिनु परेको छ।

यसमा काठमाडौं महानगरपालिकाको आ.व. ०५४/५५ को बजेटमध्ये विभिन्न स्थानको

चुङ्गीकरबाट रु. ३९,०३,००,०००।- (उनान्चालिस करोड तीन लाख) रूपैयाँ असुल गर्ने लक्ष्य लिएकोमा थानकोट बलम्बुको चुङ्गीकर उठाउन सागरप्रसाद वाग्लेलाई ६ महिनाको लागि अस्थायी शाखा अधिकृतमा नियुक्त गरी कबुलअनुसारको रकम उठाउन नसके सुरक्षणबापत राखेको जग्गाबाट उठाउने गरी जिम्मा दिएको देखियो । सागरप्रसाद वाग्लेले कबुलअनुसारको रकम पुरा नउठाई रकम हिनामिना गरी काठमाडौं महानगरपालिकालाई हानि नोक्सानी पारेको भन्ने विषयमा परेको उजुरीउपर कारबाही गरी आयोगले मिति २०५६।४।११ मा सागरप्रसाद वाग्लेबाट नपुग रकम असुल गर्नु भनी काठमाडौं महानगरपालिकालाई लेखी पठाएको, तर सागरप्रसाद वाग्लेलाई धन्यवादसहित अवकाश दिएकोबाट चुङ्गीकरको रकम हिनामिना गर्ने काममा निज केशव स्थापितको पनि संलग्नता रहेको पुष्टि भएको भनी सागरप्रसादबाट उठ्न बाँकी रकम केशव स्थापितबाट असुलउपर गर्न काठमाडौं महानगरपालिकालाई लेखी पठाउने भनी आयोगले मिति २०६२।१२।१३ मा निर्णय गरेको देखिन्छ । सो निर्णयअनुसारको रकम तिर्न नपर्ने हो भनी केशव स्थापितको पुनरावेदन परेकोमा विशेष अदालत, काठमाडौंबाट आयोगकै निर्णयलाई सदर कायम राख्ने गरी फैसला गरेको र सो फैसलामा समेत चित्त बुझ्ने भनी प्रतिवादी केशव स्थापितको यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, काठमाडौं महानगरपालिकाको कुनै पनि कर्मचारीले आफूलाई तोकिएको काम गर्दा आफूलाई फाइदा हुने र काठमाडौं महानगरपालिकालाई हानि हुने गरी काम गर्दछ भने त्यस्तो हानि नोक्सानीउपरको दायित्व गलत कार्य गर्ने कर्मचारीकै हुन्छ । गलत कार्य एउटाले गर्ने तर त्यसको भागिदार अर्को हुने यस्तो हुन सक्दैन । गलत कार्य जसले गर्छ त्यसैले नै आफूले गरेको कार्यबाट पुग्न गएको हानि नोक्सानी तिर्नु बुझाउनु

पर्ने दायित्व हुन्छ । नियुक्ति गरेकै कारणले नियुक्त कुनै कर्मचारीले हिनामिना गरेको रकम त्यस्तो कर्मचारीलाई नियुक्त गर्ने पदाधिकारीबाट असुल गराउनु पर्छ भन्न मिल्दैन । काठमाडौं महानगरपालिकाका कर्मचारीहरूमाथि रेखदेख नियन्त्रण एवं काठमाडौं महानगरपालिकाको अन्य दैनिक प्रशासनिक व्यवस्थापन गर्ने कानूनी कर्तव्य काठमाडौं महानगरपालिकाका प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतकै रहने भएबाट आफूअन्तर्गतको कर्मचारीले गरेको गलत काम कारवाहीका सम्बन्धमा त्यस्तो कर्मचारीलाई सचेत गराउने, भएको गल्ती सुधार गर्न लगाउने वा कुनै रकम हिनामिना गरी काठमाडौं महानगरपालिकालाई हानि नोक्सानी पारेको भए सम्बन्धित कर्मचारीबाट हानि नोक्सानी पुगेको रकम असुल गर्ने तथा गर्न लगाउने कर्तव्य काठमाडौं महानगरपालिकाको प्रशासकीय प्रमुखकै हुनेमा विवाद रहन्न ।

३. थानकोट बलम्बु डिपोको चुङ्गीकर असुलीमा विवाद भएको भनी सागरप्रसाद वाग्लेबाट चुङ्गीकर उठाउने प्रक्रिया तुरुन्तै रद्द गरी चुङ्गीकर असुली प्रक्रिया अझ बढी सरल, वैज्ञानिक र पारदर्शी बनाई नयाँ व्यवस्थापन गर्ने, सागरप्रसाद वाग्लेबाट बाँकी रहेको रकम असुलउपर गर्ने प्रक्रिया अगाडि बढाई निजलाई अवकाश दिने र चुङ्गीकर असुलसम्बन्धी व्यवस्थाको अनुगमन गर्न समिति बनाउने भनी मिति २०५४।१२।१७ मा तत्कालीन मेयर केशव स्थापितको अध्यक्षतामा काठमाडौं महानगरपालिकाको बोर्ड बैठक बसी निर्णय भएको देखिएकोसमेतबाट केशव स्थापित चुङ्गीकर उठाउने विषयमा उदासिन रहेको भन्ने देखिन्छ । तत्कालीन मेयर केशव स्थापितले कर्मचारी नियुक्ति गर्ने पदपूर्ति समितिको पदेन अध्यक्षको हैसियतले कर्मचारी नियुक्ति गर्ने कामसम्म गरेको देखिन्छ । निज काठमाडौं महानगरपालिकाको दैनिक प्रशासन हेर्ने प्रशासनिक पदको भूमिकामा रहेको पनि होइन ।

४. कर्मचारी नियुक्ति गर्ने पदपूर्ति समितिको अध्यक्षता गरेकै नाताले त्यस्तो समितिको सिफारिसमा कुनै कर्मचारीले लापरवाही गरी काम गरेको कारण पुग्न गएको हानि नोक्सानीको दायित्व पदपूर्ति समितिको अध्यक्षता गर्ने व्यक्तिले व्यक्तिगतरूपमा लिनुपर्छ भन्न मिल्दैन। सागरप्रसाद वाग्लेलाई मिति २०५४।८।१ मा १७ बुँदे अधिकार प्रत्यायोजनको लिखत तयार गरी चुङ्गीकर उठाउन जिम्मा दिइएको र निजले कबोल गरेअनुसारको रकम उठाउने दायित्व पुरा गर्न नसकेको भन्ने देखिन्छ। निज सागरबाट रकम असुल गराउनको लागि काठमाडौं महानगरपालिकाका तत्कालीन प्रमुख केशव स्थापितलाई आयोगले आदेश दिएकोमा सो जिम्मेवारी निजले पुरा गर्न गराउन नसकेको भनी कबुलअनुसारको उठ्न बाँकी चुङ्गीकर रकम निजबाट नै असुल गर्ने गरी आयोगले निर्णय गरेको भए पनि सो निर्णय उचित एवं कानून अनुकूलको भन्न मिल्दैन।

५. सागरप्रसाद वाग्लेलाई गरिएको उल्लिखित अधिकार प्रत्यायोजनको बुँदा नं. १७ को अन्तिम अनुच्छेदमा “तपाइँले यसरी प्रत्यायोजित अधिकारको दुरुपयोग गरेमा वा भ्रष्टाचार गरेमा काठमाडौं महानगरपालिकाको कर दस्तुर उठ्तीमा चालु आ.ब. २०५४।५५ को लागि स्वीकृत बजेटमा अनुमान गरिएको आम्दानी अड्कभन्दा कम आय गरेमा वा काठमाडौं महानगरपालिकाको कुनै प्रकारले हानि नोक्सानी पारेमा का.म.न.पा. वडा नं. २२ खिचापोखरी बस्ने पिस्तादेवी अग्रवाल र ओखलढुङ्गा जिल्ला, बानेश्वर गा.बि.स. वडा नं. ८ बस्ने डिल्लीप्रसाद दाहालका नाममा दर्ता भई वहाँहरूको मन्जुरीनामाका साथ जमानत दिई काठमाडौं मालपोत कार्यालयमा रोक्का रहेको क्रमशः का.म.पा. साबिक वडा नं. २९ (क) कि.नं. ३३९ को क्षेत्रफल १-२-०-० (एक रोपनी दुई आना) र का. जि. चुनिखेल गा.वि.स. वडा नं. १(क) कि.नं. ८१ को क्षेत्रफल २-८-१-० (दुई रोपनी आठ आना एक पैसा) र कि.नं. ८२ को

क्षेत्रफल १-३-३-० (एक रोपनी तीन आना तीन पैसा) धितो जग्गाबाट असुलउपर गरिनेछ। यस आ.व. को लागि चुङ्गीकरबाट रु. ३९,०३, ००००।०० (रु. उनान्चालिस करोड तीन लाख) आय अनुमान पारित गरिएको छ। असुल उठ्तीमा उक्त अम्दानी पुर्याउन नसकेमा तपाइँले कर्तव्य पुरा गरेको मान्न सकिने छैन। पछि कुनै झै-झमेला वा बखेडा गरी धितो लिलाम बिक्री गरी असुल उठ्तीमा बाधा विरोध गर्नु गराउनु भए यसै कागजद्वारा तपाइँको र जग्गा दर्तावालाको समेत रद्द हुने सर्त मन्जुर गरेको मानिनेछ” भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ। उक्त लिखत कहींकतैबाट बदर नभई अद्यापि कायमै रहेको देखिन्छ भने सो लिखतको अस्तित्वलाई आयोगसमेतले स्वीकार गरेको देखिन्छ। सो लिखतको कानूनी असरलाई अन्यथा असर गर्ने अन्य तरिका पनि केही रहेको देखिँदैन। न त आयोग स्वयंले नै उक्त लिखतको मान्यतालाई शून्य करार गर्न सक्छ।

६. सागरप्रसाद वाग्लेको नियुक्तिको प्रयोजन र उल्लिखित लिखतको अध्ययनबाट सागरप्रसाद वाग्लेले जिम्मा लिएअनुसार असुल गर्न नसकेको चुङ्गीकरबापतको रकम निजैबाट वा निजले धितो राखेको जग्गाबाट असुल गर्नुपर्नेमा विवादित देखिँदैन। निजले तिर्ने बुझाउने सम्पत्तिको दायित्व आयोगले अन्य कसैउपर स्थानान्तरण गर्न सक्ने अवस्था पनि देखिँदैन। उल्लिखित मितिको अधिकार प्रत्यायोजको लिखतमा काठमाडौं महानगरपालिकाको चुङ्गीकर उठाउन जिम्मा लिएका सागरप्रसाद वाग्लेले कबुल गरे अनुसारको रकम उठाउन नसकेमा उठाउन नसकेको रकम निजको घर घरानाबाट असुल गर्ने भन्ने वा त्यस्तो अवस्थामा रकम तिर्ने दायित्व केशव स्थापितको हुने भनी सो लिखतमा उल्लेख भएको देखिँदैन। आफूले कबुल गरेअनुसारको रकम उठाउन नसकेमा सो रकमको सुनिश्चितताको लागि जग्गा धितो राखेको हुँदा बाँकी रकम सर्वप्रथम सो धितो रहेको जग्गाबाटै असुल गर्नुपर्ने हुन्छ।

७. चुङ्गीकरबापतको असुल हुन बाँकी रकम उक्त धितो रहेको जग्गाबाट उठाउने प्रक्रिया सुरु नै नगरी धितो राखेको मध्ये पिस्तादेवी अग्रवालको नामको जग्गा चाहिँ फुकुवा गराउने कार्य गरिएको र सोतर्फ उजुर परी आयोगबाट छुट्टै भ्रष्टाचार मुद्दासमेत चलाएको देखिन्छ । चुङ्गीकरअसुल गर्न गराउन तोकिएको सर्तको अधीनमा रही सम्बन्धित अधिकृतलाई जिम्मा दिएकोमा सो कार्य पुरा नभएको भन्ने उक्त भ्रष्टाचार मुद्दाको अभियोग पत्रको भनाइ भएपनि चुङ्गीकर उठाउन जिम्मा लिने सम्बन्धित व्यक्तिउपर अभियोग दाबी नै परेको देखिँदैन । धितो फुकुवा गरी भ्रष्टाचार गरेको कार्यमा केशव स्थापित र सागरप्रसाद वाग्लेको संलग्नताको विषयमा आयोगले नै निजहरूलाई उन्मुक्ति दिएकोबाट चुङ्गीकरबापतको असुल हुन बाँकी रकम असुल गर्ने देवानी दायित्व केशव स्थापितमाथि बोकाउन मिल्दैन ।

८. केशव स्थापितबाट रकम असुल गर्ने सम्बन्धमा आयोगले मिति २०६२।१२।१३ मा निर्णय गर्दा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा ३(क) र (च) विपरीतको कार्य गरेको भनी आरोप लगाइएको देखिन्छ । उक्त आरोपको विषयमा उल्लिखित दफा ३(क) मा “आफ्नो अधिकारभित्रको कुनै काम गर्न इन्कार गरेको वा आफ्नो अधिकार नभएको कुनै काम गरेको” त्यसैगरी ३(च) मा “आफूले गर्नुपर्ने कुनै काम नगरी अन्य कार्यालय वा अन्य अधिकारी कहाँ पठाई आफ्नो उत्तरदायित्व पन्छाएको...” भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । उक्त कानूनी व्यवस्थाअनुसारको कसुर प्रतिवादी केशव स्थापितले के कसरी गरेको हो भन्ने सम्बन्धमा आयोगले स्पष्ट गर्न सकेको देखिँदैन । सागरप्रसाद वाग्लेलाई चुङ्गीकर उठाउने सम्बन्धमा गरिएको अधिकार प्रत्यायोजनमै कबोलअनुसारको चुङ्गीकर असुल गर्न नसकेमा धितो राखेको जग्गाबाट

असुल गरी लिने कुरा उल्लेख भएबाट सो अधिकार प्रत्यायोजनको लिखतभन्दा बाहिर गएर बाँकी रकम असुल गराउने भन्ने प्रश्नै आउँदैन ।

९. चुङ्गीकर असुलीमा लापरवाही गरी रकम हिनामिना गरेको सम्बन्धमा परेको उजुरीउपर आयोगबाट छानबिन भई मिति २०५६।०४।११ मै सागरप्रसाद वाग्लेबाट रकम असुल गराउनको लागि काठमाडौं महानगरपालिकालाई लेखी पठाउने भनी निर्णय गरेको आयोगले आफ्नो निर्णय कार्यान्वयन भयो भएन भनेर तदारुकता देखाई आफ्नो निर्णय कार्यान्वयन गर्नपट्टि लाग्नुपर्नेमा त्यतापट्टि नलागी मिति २०६२।१२।१३ मा पुनः अर्को निर्णय गरी प्रतिवादी केशव स्थापितबाट रकम असुल गराउन खोजेकोबाट आयोगको निर्णय नै सन्दिग्ध रहेको देखिन्छ । सागरप्रसाद वाग्लेले धितो राखेको जग्गा गैरकानूनी तवरले फुकुवा गरिएको कारण रकम असुल हुने कार्यमा बाधा भयो भन्न सक्ने आयोगले त्यस्तो गैरकानूनी फुकुवाको सम्बन्धमा सागरप्रसाद वाग्ले र केशव स्थापितको संलग्नता रहेको भए आफूले चलाएको भ्रष्टाचार मुद्दामा निजहरूलाई प्रतिवादी बनाई मुद्दा दायर गर्न सक्नु पथर्यो, तर आयोगले निजहरू दुवैजनालाई उक्त भ्रष्टाचार मुद्दामा उन्मुक्ति प्रदान गरिसकेको देखिएबाट सागरप्रसाद वाग्लेबाट असुल हुन नसकेको रकम प्रतिवादी केशव स्थापितबाट असुल गर्नुपर्छ भन्न कानूनतः मिल्दैन । न त मिति २०५४।८।१ को अधिकार प्रत्यायोजनसम्बन्धी लिखतबाट प्रतिवादी केशव स्थापितको रकम तिर्नुपर्ने गरी कुनै किसिमको दायित्व सृजना नै हुने अवस्था देखिन्छ ।

१०. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२क मा “सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिले अनुचित कार्य गरी नेपाल सरकार वा सार्वजनिक संस्थालाई हानि, नोक्सानी पुर्‍याएकोमा त्यस्तो हानि नोक्सानी सम्बन्धित व्यक्तिबाट

भरिभराउ गर्न वा आयोगले उपयुक्त ठानेको अन्य आवश्यक कारवाही गर्नका लागि सम्बन्धित निकाय वा अधिकारीलाई लेखी पठाउनेछ ।” भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ । उक्त कानूनी व्यवस्थाअनुसार गर्नको लागि पनि सर्वप्रथम त प्रतिवादी केशव स्थापितले अनुचित कार्य के गरेको हो सो कुरा स्पष्ट हुन जरूरी हुन्छ । सो सम्बन्धमा आयोगले नै स्पष्ट गर्न सकेको छैन । दोस्रो, अनुचित कार्य गरेको भनी स्पष्टसँग आरोप नै लगाउन नसकेको व्यक्तिबाट हानि नोक्सानी भराउने भन्ने प्रश्न आउँदैन । उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाअनुसार हानि नोक्सानी पुर्याएको विषयमा उपयुक्त ठानेको अन्य आवश्यक कारवाही केही गर्नको लागि आयोग आफैँले सक्ने नभई सम्बन्धित निकाय वा अधिकारीलाई लेखी पठाउनेसम्म हो । आयोग आफैँले रकम भरिभराउको आदेश दिन सक्ने होइन । तसर्थ पनि प्रतिवादी केशव स्थापितबाट रकम असुल गराउने गरी आयोगले गरेको निर्णय कानूनसम्मतको देखिँदैन ।

११. सार्वजनिक पदाधिकारीबाट भएको अख्तियारको दुरुपयोग वा भ्रष्टाचारको विषयमा अनुसन्धान गर्ने निकाय आयोग आफैँले न्याय निरूपण वा हिसाब किताबको अन्तिम निर्णयकर्ता निकायको स्थान ग्रहण गर्न मिल्दैन । देवानी दायित्वको विषयमा अनुसन्धान गरी अन्तिम निर्णय गर्ने अधिकार नभएको आयोगले देवानी दायित्व निर्धारण गरी रकम भरिभराउको आदेश दिनसमेत मिल्दैन । देवानी दायित्व पुरा गर्न लगाउनु पर्ने हो र देवानी दायित्वसम्बन्धी विवाद उठ्न सक्छ भने कानूनबमोजिम मुद्दा चलाउनु पर्ने हुन्छ वा कानूनबमोजिमको अन्य उपाय अपनाउनु पर्ने हुन्छ । तर अधिकारै नभएको र कानूनमा उल्लेखै नभएको विषयमा हस्तक्षेप गरी कसैउपर देवानी दायित्व निर्धारण गर्न आयोग असक्षम देखिन्छ । यस्तो अवस्थामा आयोगले केशव स्थापितउपर रकम निर्धारण गरी निजबाट रकम असुल गर्ने गरी गरेको

निर्णय कानूनी अधिकारक्षेत्र विहीन देखिन्छ ।

१२. मिति २०५६।४।११ मा सागरप्रसाद वाग्लेबाट रकम असुल गर्ने दायित्व किटान गर्ने आयोगले आफैँ अर्को निर्णय गरी निजलाई उन्मुक्ति दिई उसको सट्टा प्रतिवादी केशव स्थापितलाई आरोपित गर्नुको कानूनी आधार देखिँदैन । आयोगको निर्णय कार्यान्वयन काठमाडौँ महानगरपालिकाबाट नभएको भएपनि निर्णयमा उल्लिखित दायित्व जसले पुरा गर्नु पर्ने हो उसले नै पुरा गर्नुपर्ने हुन्छ । काठमाडौँ महानगरपालिकाका तत्कालीन प्रमुख रहेका प्रतिवादी केशव स्थापितले निर्णय कार्यान्वयन गराउन नसकेको भनेर निजउपर अर्को व्यक्तिले पुरा गर्ने दायित्व स्थानन्तरण गरी रकम असुल गराउन मिल्दैन । अनुमानित आय सम्पूर्णरूपमा हरहालतमा असुल हुन्छ भनेर मान्ने आधार कानून र तथ्ययुक्तसमेत देखिँदैन । अनुमानित रकम असुल हुन नसक्नुको वैध कारण भएमा त्यसको निराकरण पनि कानूनी तरिकाले नै गर्नुपर्ने हुन्छ ।

१३. उठाउन कबुल गरेअनुसारको रकम असुल नगरेमा वा अख्तियार दुरपयोग गरी वा भ्रष्टाचार गरेर वा कुनै प्रकारले काठमाडौँ महानगरपालिकाको सम्पत्ति हानि नोक्सानी पारेमा मिति २०५४।८।१ को अधिकार प्रत्यायोजन लिखतबमोजिम धितो रहेको जग्गाबाट असुल गरिने भन्ने सर्त उक्त लिखत मै भएको भएपनि त्यतापट्टि कुनै कारवाही भएको देखिँदैन । प्रस्तुत मुद्दामा सागरप्रसाद वाग्लेले सो लिखतमा उल्लेख भएअनुसार अख्तियार दुरुपयोग गरेको वा भ्रष्टाचार गरेको वा काठमाडौँ महानगरपालिकाको सम्पत्ति हानि नोक्सानी पारेको भन्ने निष्कर्ष पनि आयोगले निकाल्न सकेको देखिँदैन । चुङ्गीकरको उठ्न बाँकी रकम उठाउने एकमात्र आधारको रूपमा रहेको उल्लिखित मितिको अधिकार प्रत्यायोजन लिखतभन्दा बाहिर गई

आयोगले स्वेच्छाले काठमाडौं महानगरपालिकाका तत्कालीन प्रमुखलाई किटान गरी दायित्व सिर्जना गर्ने वा निजबाट रकम असुल गर्ने निर्णय गर्न सक्ने कानूनी आधार देखिँदैन । भ्रष्टाचार वा अख्तियारको दुरुपयोगको कसुरमा अनुसन्धान एवम् अभियोजन गर्ने आयोगले अदालतको स्थान ग्रहण गरी कसैउपर देवानी दायित्व सिर्जना गर्ने गरी निर्णय गर्न सक्ने अधिकार कुनै कानूनले दिएको देखिँदैन । रकम हिना मिना गर्ने मुख्य करणीलाई छुट दिई गैर व्यक्तिलाई आरोपित गर्ने कार्यले दण्डहीनता मौलाउने र निर्दोषिताले दण्डित हुने अवस्था सिर्जना हुन जाने हुँदा त्यसतर्फ अभियोजनकर्ता संवेदनशील हुन जरूरी हुन्छ ।

१४. सागरप्रसाद वाग्लेलाई गरिएको अधिकार प्रत्यायोजनको लिखतमा कार्यकारी निर्देशकले सही गरेको देखिएबाट पनि स्वयं प्रमुखको हैसियतले केशव स्थापितले अहाएको भन्ने पनि देखिँदैन । न त मिति २०५४।८।१ को अधिकार प्रत्यायोजनको मुद्दा नं. १७ मा उल्लिखित सर्तअनुसार अनुमानित रकम असुल नभएको भन्ने कुराको सबुद खुलाई आयोग र विशेष अदालतले पुष्टि गर्न नै सकेको देखिन्छ । त्यसकारण बुँदा नं. १७ को अवस्था प्रमाणित गर्न नसकेको भन्नु पर्ने हुन्छ । जहाँसम्म सागरप्रसाद वाग्लेको दायित्व पुरा नभएको कारणले प्रतिवादी केशव स्थापितले उक्त दायित्व व्यहोर्न पर्ने हो वा होइन भन्ने विषयको कुरा हो, केशव स्थापित काठमाडौं महानगरपालिकाका प्रमुख भएपनि विवादित विषयमा रकम असुल गर्ने गराउने कार्यमा निजको निजी दायित्व सिर्जना गर्ने गरी कुनै करार भएकोसमेत देखिँदैन । प्रतिवादी केशव स्थापितबाट रकम भराउने भनी निर्णय गर्ने आयोगले समेत कुनै कानूनबमोजिम त्यस्तो दायित्व सिर्जना भएको भनी देखाउन सकेकोसमेत पाइँदैन । भ्रष्टाचार गरी वा अख्तियार दुरुपयोग गरी वा कानूनविपरीत निजले गरेको कुनै कार्यले काठमाडौं महानगरपालिकालाई

हानि नोक्सानी पुर्याएको भनी आयोगले कुनै दाबी लिन र पुष्टि गर्न सकेको पाइँदैन । कानून वा करारले सिर्जना नगरेको दायित्वबापत मनोगत आधारमा प्रतिवादी केशव स्थापितउपर रकम असुलीको दायित्व सिर्जना गर्ने अवस्था रहँदैन ।

१५. सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा ३ मा उल्लेख भएबमोजिमको अनुचित कार्य गरेको सम्बन्धमा कारवाही गर्न अधिकार पाएको आयोगले प्रतिवादी केशव स्थापितले सोअनुसार अनुचित कार्य गरी काठमाडौं महानगरपालिकालाई हानि नोक्सानी पुर्याएको भनी स्पष्ट गर्न नसकेको, निजउपर भ्रष्टाचारको अभियोग लगाई कुनै दाबी लिन पनि नसकेको र धितो रहेको रोकका जग्गा गैरकानूनी तवरले फुकुवा गर्ने कार्यमा कुनै संलग्नता रहेको भनी पुष्टि गर्न नै नसकेको व्यक्ति प्रतिवादी केशव स्थापितबाट रकम असुल गर्ने भनी आयोगले गरेको निर्णय उल्लिखित विवेचित आधार कारण एवं कानून र न्यायसम्बन्धी कुनै मान्य सिद्धान्त अनुकूलको नदेखिँदा प्रतिवादी केशव स्थापितबाट रकम अख्तियार गर्ने गरी आयोगले गरेको निर्णय सदर गरेको विशेष अदालत, काठमाडौंको निर्णय कानूनसम्मतको देखिन आएन ।

१६. अतः प्रतिवादी केशव स्थापितबाट रकम असुल गर्ने भनी आयोगले गरेको मिति २०६२।१२।१३ को निर्णय गैरकानूनी देखिँदा त्यस्तो निर्णयलाई सदर गर्ने गरेको विशेष अदालत, काठमाडौंको मिति २०६६।३।१५ को निर्णय कानून प्रतिकूलको भई नमिलेको हुँदा उल्टी हुने ठहर्छ । अरू तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

विशेष अदालत, काठमाडौंको निर्णय उल्टी भई प्रतिवादी केशव स्थापितबाट काठमाडौं महानगरपालिकाले कुनै रकम असुल गर्न नपाउने ठहरी फैसला भएकोले

प्रतिवादी केशव स्थापितबाट रकम भराउने गरी लगत राखिएको भए सो लगतसमेत कट्टा गर्नु भनी लगत राख्ने सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउनु १
दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु २

उक्त रायमा सहमत छु।
न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय

इजलास अधिकृत : बाबुराम सुवेदी
इति संवत् २०७१ साल माघ ४ गते रोज १ मा शुभम्।



निर्णय नं.१५२७

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
फैसला मिति : २०७१।१२।२२
२०६७-CI-०१३२

मुद्दा : सम्झौताबमोजिमको रकम दिलाई पाउँ

पुनरावेदक / प्रतिवादी : जिल्ला काठमाडौं काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं. २ लाजिम्पाट, नील
सरस्वती मार्ग बस्ने मिलन ट्रेडर्सको प्रो. मिलन
गुरुङ

विरुद्ध

विपक्षी / वादी : जिल्ला काठमाडौं काठमाडौं
महानगरपालिका वडा नं. ४ धुम्बाराही लोसाल
टोल बस्ने मोहन शाहनी

- करारको अवधि हेर्दा करारको दफा ७ ले नै करारको पक्ष, प्रत्यर्थी वादी र पुनरावेदक प्रतिवादीको बिचको करारीय दायित्व प्रत्यर्थी वादीले करारबमोजिमको रकम भुक्तानी नपाएसम्म कायम गरेको देखिएको छ । सोही दफा ७ मा त्यस्तो भुक्तानी करारको दफा ३ मा उल्लिखित रकम भुक्तानी नपाएसम्म करार सम्झौताको म्याद कायम रहने उल्लेख गरेको पाइन्छ । करारको दफा १, २, ३ ले रकम भुक्तानी गर्ने सम्बन्धमा क्रमबद्ध सिलसिला तोकेको छ जसमा प्रथमतः प्रतिवादीले करारमा उल्लिखित सम्पूर्ण रकम रु. १६,६२,०००।- तिर्नुपर्ने सोमध्ये कागज भएको मितिले दश दिनभित्र १० लाख र १० लाख तिरेको मितिले १० दिनभित्र बाँकी ६,६२,०००।- तिर्नुपर्ने भन्ने उल्लेख गर्दै दफा ७ ले रकम बुझाउने सम्झौताको म्याद दफा ३ बमोजिम वादीले भुक्तानी प्राप्त गरेका मितिले समाप्त हुने भन्ने उल्लेख गरेको अवस्थामा करारमा रकम किस्तामा बुझाउने उल्लेख भएकोमा १० लाख बुझाउने म्याद र दफा ३ बमोजिम ६,६२,०००।- बुझाउने म्याद अलगअलग कायम गर्न मिल्ने अवस्था देखिन नआउने ।

(प्रकरण नं. ३)

- करारबाट सिर्जित भुक्तानी सम्बन्धमा हालसम्म अदालतबाट मानी आएको

प्रचलनलाई हेर्दासमेत करारको रूपैयाँ भुक्तानी गर्दा किस्ताको उल्लेख गरेकोमा प्रत्येक किस्तामा हदम्याद कायम गर्ने प्रचलन रहेको छैन । करारबमोजिमको दायित्व व्यहोर्ने व्यक्तिले अन्तिमरूपमा पालना गर्नुपर्ने दायित्व पालन नगरेको वा बुझाउनु पर्ने रकम नबुझाएको अन्तिम मितिबाट नै हदम्याद कायम गर्ने गरेको प्रचलन रहेको ।

- करारमा प्रस्टरूपमा करारको म्याद करारको दफा ३ बमोजिम रकम भुक्तानी नभएसम्म कायम रहने उल्लेख छ । जबसम्म करारको दफा २ बमोजिम १० लाख भुक्तानी हुँदैन । यसरी करारले प्रस्टरूपमा बोलेको हदम्यादको विषयतर्फ सुरु जिल्ला अदालतले फैसला गर्दा ध्यान नदिई सम्झौताको दफा ७ लाई नजरअन्दाज गरी केवल वादी, प्रतिवादीको बिचमा मिति २०५५।०९।१३ मा करार भएकोमा सो मितिले दश दिनभित्र १० लाख बुझाउने भनेकोमा सो मिति २०५५।१२।२३ सम्म प्रतिवादीले बुझाउने म्याद रहेकोमा नबुझाएकोमा वादीले उक्त रकमको मागदाबी गरी करार ऐनको दफा १८(२) अनुसार मिति २०५५।१२।२३ भित्र फिराद नपरेकोले उक्त १० लाखतर्फको वादी दाबी हदम्याद नाघी परेकोले खारेज हुने गरी इन्साफ गरेको मिलेको नदेखिने ।
(प्रकरण नं. ५)

पुनरावेदक / प्रतिवादीका तर्फबाट :
विपक्षी / वादीका तर्फबाट :
अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- करार ऐन, २०५६ को दफा ८९(२) (घ)

सुरु फैसला गर्ने अदालत :

मा.जि.न्या. डा. श्री आनन्दमोहन भट्टराई

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने अदालत :

मा. न्या. श्री हरिराम कोइराला

मा. न्या. श्री जगदीश शर्मा पौडेल

फैसला

न्या.गोपाल पराजुली : पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६४।०९।०१ को फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ अनुसार यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको संयुक्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ :

विपक्षी मिलन गुरुडले आ.व. ०५४।५५ को उपत्यका प्रहरी कार्यालयको रासन ठेक्का बन्दोबस्त गरी लिनुभएकोमा विपक्षीले सो बन्दोबस्त गर्न र रासन खुवाउन असमर्थ भएकोले म वादीलाई उपत्यका प्रहरी कार्यालयबाटै कडकेन्दार नियुक्ति गरी रासन खुवाउँदाको अवस्थामा उक्त प्रथम पक्षले लिएको रासन ठेक्काको लाम्ने ठेक्का करलगायतले ठेकेदारले बुझाउनु पर्ने रकम निज विपक्षीले नै बुझाउनु पर्ने र सोहीअनुसारको सहमति भई मैले उक्त रासन खुवाएकोमा विपक्षीले बुझाउनु पर्ने रकम म वादीलाई फिर्ता भुक्तान गर्ने गरी बुझाई दिएको सोबापत विपक्षीले तत्काल वित्तीय संस्थाको ग्यारेन्टी दिनु भएकोमा मैले बुझाईदिएको जम्मा रु. १६,६२,०००।- (सोह लाख बैसठ्ठी हजार) प्रत्येक महिना विपक्षीले मलाई बुझाउने सहमति भएकोमा विपक्षीले बुझाउनु पर्ने ठेक्काबापत मैले दिएको रकम बाँकी रहेको, बाँकी रहेको रूपैयाँ विपक्षीसँग बारम्बार माग गर्दा नदिई विपक्षीले मलाई तिर्नुपर्ने रकमको हरहिसाब गर्दा सोमध्ये रु.

१०,००,०००।- (दश लाख रुपैयाँ) दश दिनभित्र बुझाउने र बाँकी ६,६२,०००।- (छ लाख बैसठ्ठी हजार) दश लाख बुझाएको ९० दिनभित्र बुझाउन सो म्यादमा नबुझाए प्रथम पक्षले वित्तीय संस्थामा दिएको ग्यारेन्टीको रकमबाट उपत्यका प्रहरी कार्यालयमार्फत असुल गरिलिने समेतको सर्त गरी विपक्षीकै घरमा बसी मिति २०५५।०९।१३।२ मा सम्झौता करारसमेत भएको थियो। यसरी विपक्षीसँग भएको सम्झौताअनुसार विपक्षीले रकम नबुझाएको र माग गर्दा आलटाल गरेको तथा सम्झौताको दफा ५ बमोजिम उपत्यका प्रहरी कार्यालयमार्फत वित्तीय संस्थामा विपक्षीले दिएको ग्यारेन्टीबाट असुलउपर गर्न माग गर्दा निजले वित्तीय संस्थामा उक्त रकम भुक्तान नगर्न निवेदन दिई मेरा रुपैयाँ नै पचाउने नियत राखेकाले विपक्षीले मलाई मिति २०५५।०९।१३ को सम्झौताबमोजिम दिनुपर्ने १६,६२,०००।- (सोह लाख बैसठ्ठी हजार) र सोको मुनासिब क्षतिपूर्ति कोर्ट फी र अन्य खर्चसमेत करार ऐन, ०२३ को दफा १०, १५, १८ तथा लेनदेन व्यवहारको १ र ४० नं.अनुसार भराइ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको फिराद दाबी।

विपक्षीले दाबी गर्नुभएको मिति २०५५।०९।१३ गतेको सम्झौतामा मेरोसमेत हस्ताक्षर भएको भनिएको छ। उक्त लिखतमा भएको मितिमा म उपत्यकाबाहिर थिएँ। काठमाडौँ उपत्यकामा नै नभएको समयमा मेरो घरमा बसी सम्झौता भएको र सहीछाप गरियो भन्ने मिथ्या आरोप लगाई फिराद दायर भएको छ। उक्त लिखतमा भएको हस्ताक्षर मेरो होइन। सक्कलै लिखत हेर्न पाएका बखत अ.बं. ७८ नं.बमोजिम नामकरण गर्ने नै छु। यसबाहेक प्रस्तुत मुद्दाको तथ्य के हो भने उपत्यका प्रहरी कार्यालय र सो मातहतका प्रहरी जवान तथा प्रहरी अधिकृतहरूलाई आ.व. ०५४।०५५ को रासन खुवाउने गरी मेरो ठेक्का स्वीकृत भएको हो। सोबापत राख्नुपर्ने जमानत पत्रबापत रु. १६,६२,०००।- रकम बराबरको

धितो नेपाल सहकारी वित्तीय संस्था लि.मा राखेको थिएँ। मेरो स्वास्थ्य अवस्था ठिक नभएकाले ठेक्का सम्झौताअनुसार कार्य सञ्चालन गर्न असमर्थ हुँदा जेथा जमानी प्रतिवादी मोहन शाहनीसँग लिई निजलाई नै पेस्की दिने, भुक्तानी दिने, आयकर र ठेक्का कर निजबाटै कट्टा गरी ठेक्का सञ्चालन गर्न लगाउन मेरो मनोमान राजीखुसीले मोहन शाहनीले उपत्यका प्रहरी कार्यालय, रामशाहपथसमक्ष मिति २०५४।०९।२८ गते निवेदन गरेकोमा विपक्षीको निवेदनबमोजिम सम्पूर्ण ठेक्का सञ्चालन गराएमा मेरो मन्जुर छ भनी उक्त कार्यालयमा म उपस्थित भई ०५४।०९।२८ मा सनाखत गरिदिएको थिएँ। त्यसपछि मैले रासन ठेक्का छोडी निजलाई जिम्मा लगाएको थिएँ। तसर्थ निजले तिर्छु भनी कबुल गरेमा ठेक्का करसमेत मैले तिर्नुपर्ने भनी कित्तै लिखत खडा गरी रु. १६,६२,०००।- को रकम माग्न प्रमाण ऐन, ०३१ को दफा ३४ बमोजिम (Doctrine of Estoppel) को बर्खिलापसमेत भएकाले फिराद खारेजभागी छ। उल्लिखित व्यहोराको विपक्षीले रासन ठेक्का सञ्चालन गर्ने क्रममा प्रतिवादी र उपत्यका प्रहरी कार्यालयसमेत मिली मैले भुक्तानीबापत राखेको १६,६२,०००।- रकम खाने नियतले उक्त जमानत पत्रको रकम भुक्तानी पाउँ भनी उपत्यका प्रहरी कार्यालयबाट बारम्बार दाबी गरी नेपाल सरकार वित्तीय संस्था लिमिटेडमा समेत पत्राचार गरेकाले सहकारीबाट मेरा नाउँमा रकम बुझाउन ल्याउनु भन्ने व्यहोराको पत्र प्राप्त हुन आएको हुँदा मैले भएको व्यहोरा अवगत गराउँदै परफरमेन्स बन्डमाथिको झुट्टा र बेरितको दाबीको आधारमा भुक्तानी दिन नमिल्ने व्यहोरा अनुरोध गर्दै नेपाल सहकारी वित्तीय संस्था लिमिटेड र उपत्यका प्रहरी कार्यालयमा निवेदन दिएको थिएँ। जसको कारणबाट विपक्षीहरूले उक्त रकम प्राप्त गरी खान सकेको थिएनन् तर विपक्षीले उक्त रकम बराबरको ठेक्का कर तिरी दिएको भनी कित्तै र गैहकानूनी लिखत खडा गरी मुलुकी ऐन, लेनदेन व्यवहारको ४० नं.को

हदम्याद भनी फिराद लिई आउन विपक्षीले मिल्ने होइन । लिखत करारको केवल सर्त नं. ३ को बाँकी किस्ता रु. ६,६२,०००।- रकम बुझाउनु पर्ने अन्तिम भाखालाई मुद्दा गर्नुपर्ने कारण देखाई फिराद गरेको र दाबी लिएको सम्झौताको सर्त नं. २ बमोजिम प्रथम किस्ताबमोजिम बुझाउनु पर्ने हदम्याद नै नाघी परेको फिराद खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी मिलन गुरुडको प्रतिउत्तर जिकिर ।

सम्झौता कित्ते हो । कित्ते पेस गर्ने वादी र साक्षीसमेतलाई कित्ते कागजको महलअनुसार सजाय गरिपाउँ । उक्त सम्झौता वादी मोहन शाहनी सो लिखत तयार गर्दा साक्षी रहने अन्तरसाक्षीहरूसमेत भई कित्ते गरेका हुन् । कहाँ बसी कित्ते गरे मलाई थाहा छैन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादीका वारेस दुर्गाप्रसाद चिमरियाले गरेको अ.बं. ७८ नं.को बयान कागज ।

मिति २०५५।०९।१३ मा भएको सम्झौता लिखत सद्दे साँचो व्यहोराबाट भएको हो । लिखत कित्ते होइन भन्नेसमेत व्यहोराको वादीका वारेस उपेन्द्र कार्कीले गरेको अ.बं. ७८ नं.को प्रतिउत्तर बयान ।

टाइप मैले गराएको होइन । वादीले नै टाइप गराएको हो । प्रतिवादीको सहीछाप सम्बन्धमा वादीका वारेस साक्षी बस्ने गुणराज शर्मा, भोलाप्रसादलाई थाहा होला । मेरो अगाडि सहिछाप भएको होइन । मस्यौदाबाट भएको हैसियतले लेखन साक्षीमा बसेको हुँ । मस्यौदा कता लेख्न छुट भएको हो । सबुद प्रमाणको हकमा वादी प्रतिवादीबिचको यस सम्झौताहरू संलग्न भएको सक्कल फायल उपत्यका प्रहरी कार्यालय, रानीपोखरी र सहकारी वित्तीय संस्था ललितपुरमा छ । बुझिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अधिवक्ता सुरेन्द्रकुमार खड्काले गरेको बयान ।

यसमा लेखक साक्षी सुरेन्द्रकुमार खड्का र लिखत साक्षी गुणराज शर्मालाई प्रतिवादीसरह देखिएकाले तारेखमा राख्नु भन्ने मिति २०५७।०९।२८ र ०५७।०९।३० को सुरु अदालतको आदेश ।

यसमा ०५५।०९।१३ को सम्झौतापत्र प्रतिवादीलाई अ.बं. ७८ नं. अनुसार गराउँदा सो सम्झौतापत्र कित्ते हो । त्यसमा भएको सही मिलन गुरुडको होइन भनी बयान गरेको देखिँदा प्रतिवादी मिलन गुरुडको सहीको नमूना लिई सो सही र सक्कल सम्झौतापत्रमा परेको मिलन गुरुडको सही एक-आपसमा भिड्छ भिड्दैन परीक्षणका लागि रेखा तथा लेखा विशेषज्ञ कहाँ पठाउनु । प्रतिवादी सुरेन्द्र खड्काले गरेको बयानको सवाल जवाफ ४ मा बुझी पाउँ भनी उल्लेख गरेका फाइलहरू सम्बन्धित कार्यालयबाट झिकाई आएपछि पेस गर्नु भन्ने भएको ०५७।०३।३० को आदेशानुसार प्रतिवादी मिलन गुरुडको हस्ताक्षर नमुना सही लिनको लागि उपस्थित गराउनु भनी तारेख तोकिएको निजले पक्ष उपस्थित गराउन नसकी तारेख नै छोडी बसेको तथा आदेशानुसार माग भएका मिसिलहरू सम्बन्धित कार्यालयहरूबाट प्राप्त भई मिसिल संलग्न रहेको देखिन्छ ।

मिति २०५५।०९।१३ गतेको सम्झौता मिलन गुरुडले गरिदिएको हो । सम्झौताबमोजिमको रकम तिर्नुपर्ने हो । मिलन गुरुडको सहीछाप भएपछि गुणराजले सही गरेको हो । मिलन गुरुडले गुणराजको सामुन्ने सही गरेको हो भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०५७।०३।३० को आदेशअनुसार प्रतिवादी गुणराज शर्माको साक्षी विष्णुप्रसाद थापाले इजलाससमक्ष गरेको बकपत्र ।

प्रथम किस्ता नबुझाएको विषयमा मुद्दा गर्नुपर्ने कारण परेको मिति २०५५।०९।२३ लाई नै मान्नुपर्ने हुँदा सोबाट हदम्यादभित्रको फिराद नदेखिँदा सो प्रथम किस्ताको रु.१०,००,०००।- तर्फ वादीको दाबी हदम्याद नाघेकाले खारेज हुन्छ तर पछिल्लो किस्ताको रकम रु.६,६२,०००।- को हकमा फिराद हदम्यादभित्रको देखिएको वादी र प्रतिवादीबिचमा कारोबार भएको कुरा उपत्यका प्रहरी कार्यालयबाट प्राप्त मिसिलको व्यहोरा र वादीका साक्षीसमेतको

कथनबाट पुष्टि भएकाले सो रकम र क्षतिपूर्तिबापत १० प्रतिशतले हुने रकमसमेत वादीले प्रतिवादीबाट भराई पाउने ठहर्छ भन्ने सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०५८।०७।२७ को फैसला ।

मैले विपक्षीउपर नालेस दायर गर्दा १६,६२,०००।- बराबरको कोर्ट फी कोर्ट फी ऐन, २०१७ ले लाने कोर्ट फीसमेत राखी फिराद गरेको छु । करारीय दायत्व मात्र बहन गराई पाउन कोर्ट फी लाने अवस्था रहँदैन । मिति २०५५।०९।१३ को लिखत तिर्ने बुझाउने सर्त उल्लेख गरी भएको लेनदेनको सम्झौता हो । निजले मलाई रकम तिर्ने बुझाउने सर्त उल्लेख भएकोमा निजले रकम नतिरे नुबझाएपछि मैले पाउनु पर्ने रकम निजबाट भराई लिन नमिल्ने भन्ने अवस्था आउन सक्दैन । मिति २०५५।०९।१३ मा निजले मलाई लिखत गरिदिई तिर्छु बुझाउँछु भनेको रकम नतिरे नुबझाएपछि मेरो नालेस परेकोमा उक्त लिखतलाई खण्डे अर्थ गरी एउटै लिखतबाट फरक हदम्याद कायम हुन्छ भनी भएको सुरुको फैसला करार ऐन, २०२३ को दफा १८(२) एवं लेनदेन व्यवहारको ४० नं.को गम्भीर व्याख्यात्मक त्रुटि विद्यमान छ । तसर्थ सो हदसम्म उक्त फैसला बदरभागी छ । बदर गरिपाउँ भन्ने मोहन शाहनीको पुनरावेदन जिकिर ।

यसमा मिति २०५५।०९।१३ को लिखतमा परेको दाबिसम्बन्धमा लिखतमा उल्लिखित रकममध्ये केही रकमको हकमा हदम्याद नाघेको भनी खारेज गर्ने गरेको र केही रकमको हकमा हदम्यादभित्रको देखिएको भनी प्रत्यर्थाबाट भराइदिने ठहर गरेको सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०५८।०७।२७ को फैसला नमिली फरक पर्न सक्ने देखिदा अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्था झिकाई आएपछि नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्नेसमेत मिति २०६४।०३।१२।२३ को पुनरावेदन अदालत, पाटनको आदेश ।

सुरु जिल्ला अदालतले मिति २०५८।०७।२७ मा फैसला गर्दा एउटै करारबमोजिमको रकममध्येको १० लाख रूपैयाँको दाबी हदम्याद नाघेको भनी खारेज गरेको इन्साफ सो हदम्याद मिलेको नदेखिँदा केही उल्टी भई वादी दाबीबमोजिम पुनरावेदक, वादीले करारबमोजिमको रू. १६,६२,०००।- र सोको क्षतिपूर्तिबापत १० प्रतिशतले हुने रकमसमेत वादीले प्रतिवादीबाट भराई लिन पाउने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६४।०९।०९ को फैसला ।

भुक्तानी दिने तरिका र समय फरक-फरक किटान गरिन्छ भने फरक-फरक मितिमा करारको पालनाका उलङ्घन गरेको मानिन्छ । करार बहाल रहने मितिलाई मुद्दा गर्नुपर्ने कारण परेको मिति कायम गर्न मिल्दैन । करारको दफा ७ करार समाप्त हुने प्रयोजनका लागि हो भन्ने स्पष्ट हुँदाहुँदै जसरी पनि वादीलाई जिताउने गरी सोलाई करारले नै तोकेको हदम्याद कायम गरिएको छ । करार कहिले समाप्त हुने भन्ने करारको सामान्य रितबमोजिमको कुरा हो । अनन्तकालसम्म करार कायम रहन नसक्ने भएकोले सो अन्त हुने मिति राख्ने आम व्यावसायिक परिपाटीले यस्तोमा करारको दफा ७ को गलत व्याख्या गरी करार ऐन, २०५६ को दफा १८ को गलत व्याख्या गरी भएको फैसला बदर उल्टी मागी हुँदा बदर उल्टी गरी झुट्टा दाबीबाट अलग फुर्सद दिलाई पाउँ भन्ने प्रतिवादीको यस अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

नियमबमोजिम दैनिक तथा साप्ताहिक मुद्दा पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकतर्फबाट कोही पनि कानून व्यवसायी बहसको लागि उपस्थित भएको पाइएन । सम्पूर्ण मिसिल संलग्न प्रमाण, कागजात एवं पुनरावेदनसमेतको अध्ययन गरी पुनरावेदन अदालत, पाटनले प्रत्यर्था वादीले करारबमोजिमको रू. १६,६२,०००।- रकम र सोको क्षतिपूर्तिबापत १० प्रतिशतले हुने रकमसमेत वादीले

प्रतिवादीबाट भराई लिन पाउने ठहर्छ भनी गरेको फैसला मिलेको छ, छैन तथा पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिरअनुरूप हुनुपर्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, विपक्षी मिलन गुरुडले आ.व. ०५४।५५ को उपत्यका प्रहरी कार्यालयको रासन ठेक्का बन्दोबस्त गरी लिनुभएकोमा विपक्षीले सो रासन खुवाउनु असमर्थ भएपछि ठेक्काको लाग्ने ठेक्का करलगायत निज ठेकेदारले बुझाउनु पर्ने, रासन म वादीले खुवाउनु पर्ने तथा लागेको रकम विपक्षीले मलाई फिर्ता गर्ने, सोबापत विपक्षीले तत्काल वित्तीय संस्थाको ग्यारेन्टी दिनु भएको तथा मैले बुझाइदिएको जम्मा रु. १६,६२,०००।- (सोह लाख बैसठ्ठी हजार) प्रत्येक महिना विपक्षीले मलाई बुझाउने सहमति भए पनि विपक्षीले नबुझाएपछि तिर्नुपर्ने रकमको हरहिसाब गर्दा रु. १०,००,०००।- दश दिनभित्र बुझाउने र बाँकी ६,६२,०००।- दश लाख बुझाएको ९० दिनभित्र बुझाउने गरी सम्झौता करार भएको, सो सम्झौताअनुसार विपक्षीले रकम नबुझाई आलटाल गरेको एवं निजले दिएको ग्यारेन्टीबाट असुलउपर गर्न माग गर्दा निजले वित्तीय संस्थामा उक्त रकम भुक्तानी नगर्न निवेदन दिई मेरा रूपैयाँ नै पचाउने नियत राखेकाले मेरो उक्त रकम र सोको मुनासिब क्षतिपूर्ति कोर्ट फी र अन्य खर्चसमेत कानूनबमोजिम भराई पाउँ भन्ने फिराद दाबी तथा विपक्षीले दाबी गर्नुभएको मिति २०५५।०९।१३ गतेम उपत्यकाबाहिर भएकोले उक्त लिखतमा भएको हस्ताक्षर मेरो होइन । रासन खुवाउने गरी मेरो ठेक्का स्वीकृत भई सोबापत राख्नुपर्ने जमानत पत्रबापत रु. १६,६२,०००।- रकम बराबरको धितो नेपाल सहकारी वित्तीय संस्था लि.मा राखेको भए पनि मेरो स्वास्थ्य अवस्था ठिक नभएकाले ठेक्का सम्झौताअनुसार कार्य सञ्चालन गर्न असमर्थ हुँदा जेथा जमानी विपक्षी मोहन शाहनीसँग सुरुमा लिएको भए पनि त्यसपछि मैले रासन ठेक्का नै

छोडी निज मोहन शाहनीलाई नै जिम्मा लगाएको थिएँ । तसर्थ निजले तिर्छु भनी कबुल गरेको ठेक्का करसमेत मैले तिर्नुपर्ने भनी खडा गरेको कित्ते लिखत हुँदा हदम्याद नै नाघी परेको फिराद खारेज गरिपाउँ भन्ने प्रतिउत्तर जिकिर भएको प्रस्तुत मुद्दामा प्रथम किस्ता हदम्यादभित्रको फिराद नदेखिँदा सो प्रथम किस्ताको रु. १०,००,०००।- तर्फ वादीको दाबी खारेज हुन्छ र पछिल्लो किस्ता रकम रु. ६,६२,०००।- को हकमा हदम्यादभित्रको फिराद देखिएकोले सो रकम र क्षतिपूर्तिबापत १० प्रतिशतले हुने रकमसमेत वादीले प्रतिवादीबाट भराई पाउने ठहर्छ भन्ने सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसला केही उल्टी भई वादी दाबीबमोजिम रु. १६,६२,०००।- र सोको क्षतिपूर्तिबापत १० प्रतिशतले हुने रकमसमेत वादीले प्रतिवादीबाट भराई लिन पाउने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसलाउपर प्रतिवादीको यस अदालतमा पुनरावेदन परी निर्णयार्थ आज यस इजलासमा पेस हुन आएको रहेछ ।

३. यसमा प्रत्यर्थी वादी मोहन शाहनी र पुनरावेदक प्रतिवादी मिलन गुरुड भएको प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी मिलन गुरुडले मिति ०५४।०५५ को लागि उपत्यका प्रहरी कार्यालयको लागि रासन ठेक्कामा वादीले प्रतिवादीको हकमा बुझाएको ठेक्का करलगायतको रकम रु. १६,६२,०००।- प्रतिवादीले यी प्रत्यर्थी वादीलाई तिर्ने कुरा उल्लेख गरी मिति २०५५।०९।१३ मा करार सम्झौता भएको मिसिलसंलग्न प्रमाणबाट देखिएको छ । सो करारको व्यहोरा हेर्दा दफा १ मा द्वितीय पक्ष (वादी) ले प्रथम पक्ष (प्रतिवादी) को हकमा बुझाएको रकम रु. १६,६२,०००।- प्रथम पक्ष (प्रतिवादी) ले द्वितीय पक्ष (वादी) लाई बुझाउन मन्जुर गर्दछु भनी उल्लेख भएको देखिएको छ । त्यस्तै करारको दफा २ मा उक्त रूपैयाँमध्ये १० लाख रूपैयाँ करार मिति २०५५।०९।१३ ले १० दिनभित्रमा बुझाउने भन्ने र करारको दफा ३ मा दफा

२ बमोजिम १० लाख बुझाई बाँकी रहेको रकम रु. ६,६२,०००।- प्रथम किस्ता बुझाएको र ९० दिनभित्र बुझाउने सर्त रहेको देखिएको छ । अर्कोतर्फ उक्त सम्झौताको म्यादको विषयमा करारको दफा ७ मा यस सम्झौताको म्याद दफा ३ बमोजिम द्वितीय पक्ष (वादी) ले रकम प्राप्त गरेको मितिबाट समाप्त हुने कुरा उल्लेख गरेको देखिएको छ । यसरी करारको अवधि हेर्दा करारको दफा ७ ले नै करारको पक्ष, प्रत्यर्थी वादी र पुनरावेदक प्रतिवादीको बिचको करारीय दायित्व प्रत्यर्थी वादीले करारबमोजिमको रकम भुक्तानी नपाएसम्म कायम गरेको देखिएको छ । सोही दफा ७ मा त्यस्तो भुक्तानी करारको दफा ३ मा उल्लेख भएको रकम भुक्तानी नपाएसम्म करार सम्झौताको म्याद कायम रहने उल्लेख गरेको पाइन्छ । करारको दफा १, २, ३ ले रकम भुक्तानी गर्ने सम्बन्धमा क्रमबद्ध सिलसिला तोकेको छ जसमा प्रथमतः प्रतिवादीले करारमा उल्लिखित सम्पूर्ण रकम रु. १६,६२,०००।- तिर्नुपर्ने सोमध्ये कागज भएको मितिले दश दिनभित्र १० लाख र १० लाख तिरेको मितिले ९० दिनभित्र बाँकी ६,६२,०००।- तिर्नुपर्ने भन्ने उल्लेख गर्दै दफा ७ ले रकम बुझाउने सम्झौताको म्याद दफा ३ बमोजिम वादीले भुक्तानी प्राप्त गरेका मितिले समाप्त हुने भन्ने उल्लेख गरेको अवस्थामा करारमा रकम किस्तामा बुझाउने उल्लेख भएकोमा १० लाख बुझाउने म्याद र दफा ३ बमोजिम ६,६२,०००।- बुझाउने म्याद अलगअलग कायम गर्न मिल्ने अवस्था देखिन आउँदैन ।

४. हदम्यादसम्बन्धी व्यवस्थाको सन्दर्भमा करार ऐन, २०५६ को दफा ८९(२) (घ) हेर्दा “यस ऐनअन्तर्गत कुनै दाबीका सम्बन्धमा त्यस्तो दाबीका लागि मुद्दा गर्नुपर्ने कारण उत्पन्न भएका मितिले दुई वर्षभित्र उजुरी गर्नुपर्ने” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ । प्रस्तुत विवादमा करार ऐनले तोकेको हदम्यादका अतिरिक्त पक्षहरू आफैँले सिर्जना गरेको

करार वा सम्झौताबमोजिमको हदम्यादसमेत नाघी मुद्दा दायर भएको पाइएन ।

५. करारबाट सिर्जित भुक्तानी सम्बन्धमा हालसम्म अदालतबाट मानी आएको प्रचलनलाई हेर्दासमेत करारको रूपैयाँ भुक्तानी गर्दा किस्ताको उल्लेख गरेकोमा प्रत्येक किस्तामा हदम्याद कायम गर्ने प्रचलन रहेको छैन । करारबमोजिमको दायित्व बेहोर्ने व्यक्तिले अन्तिमरूपमा पालना गर्नुपर्ने दायित्व पालन नगरेको वा बुझाउनु पर्ने रकम नबुझाएको अन्तिम मितिबाट नै हदम्याद कायम गर्ने गरेको प्रचलन रहेको छ । त्यसको अलावा यस करारमा प्रस्तरूपमा करारको म्याद करारको दफा ३ बमोजिम रकम भुक्तानी नभएसम्म कायम रहने उल्लेख छ । जबसम्म करारको दफा २ बमोजिम १० लाख भुक्तानी हुँदैन । यसरी करारले प्रस्तरूपमा बोलेको हदम्यादको विषयतर्फ सुरु जिल्ला अदालतले फैसला गर्दा ध्यान नदिई सम्झौताको दफा ७ लाई नजरअन्दाज गरी केवल वादी, प्रतिवादीको बिचमा मिति ०५५।०९।१३ मा करार भएकोमा सो मितिले दश दिनभित्र १० लाख बुझाउने भनेकोमा सो मिति ०५५।१२।२३ सम्म प्रतिवादीले बुझाउने म्याद रहेकोमा नबुझाएकोमा वादीले उक्त रकमको मागदाबी गरी करार ऐनको दफा १८(२) अनुसार मिति २०५५।१२।२३ भित्र फिराद नपरेकोले उक्त १० लाखतर्फको वादी दाबी हदम्याद नाघी परेकोले खारेज हुने गरी इन्साफ गरेको मिलेको देखिन आएन । सो बाहेक करारबमोजिमको बाँकी रकम रु. ६,६२,०००।- प्रतिवादीबाट वादीले भरी पाउने र क्षतिपूर्तिबापत उक्त रकमको १० प्रतिशतले भराई पाउने गरेकोसम्म मिलेको देखिन आउँछ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको फैसला मनासिबै देखिन आयो ।

६. तसर्थ माथि उल्लिखित तथ्य, व्यवस्था एवं विवेचनासमेतको आधारमा सुरु जिल्ला अदालतले मिति २०५८।०७।२७ मा फैसला गर्दा एउटै

करारबमोजिमको रकममध्येको १० लाख रुपैयाँको दाबी हदम्याद नाघेको भनी खारेज गरेको इन्साफ सो हदम्याद मिलेको नदेखिँदा केही उल्टी भई वादी दाबीबमोजिम पुनरावेदक, वादीले करारबमोजिमको रु.१६,६२,०००/- र सोको क्षतिपूर्तिबापत १० प्रतिशतले हुने रकमसमेत वादीले प्रतिवादीबाट भराई लिन पाउने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत, पाटनको मिति २०६४।०९।०१ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.सुशीला कार्की

इजलास अधिकृत : शकुन्तला कार्की
इति संवत् २०७१ साल चैत २ गते रोज २ शुभम् ।



निर्णय नं.१५२८

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सुशीला कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी
फैसला मिति : २०७१।११।१५।१
०६७-CR-०७९६

मुद्दा : भन्सार मूल्याङ्कन धरौट फिर्ता

पुनरावेदक / वादी : नेपाल सरकार, भन्सार विभागको
महानिर्देशक बोधराज निरौला

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / प्रतिवादी : पशुपति एक्सपोर्ट एन्ड इम्पोर्ट
हाउस वीरगञ्जको प्रो. पर्सा जिल्ला लोहारपट्टी
वडा नं. ७ बस्ने निर्मलादेवी गोयन्का

- पैठारी गरिएको कुनै माल वा वस्तुको धनीबाट पेस भएको कारोबार मूल्य “वास्तविक कारोबार मूल्य कायम गर्ने पद्धति” सँग मेल नखाने भएमा भन्सार अधिकृतले पैठारीकर्ताले घोषणा गरेको कारोबार मूल्यलाई मान्यता नदिई पैठारी गरिएको माल वा वस्तुको अभिलेख मूल्य, मूल्यसूची वा सोही प्रकारको माल वा वस्तुको मूल्यको आधारमा त्यस्तो माल वा वस्तुको मूल्य कायम गरी भन्सार महसुल निर्धारण गर्नुपर्ने व्यवस्था भन्सार ऐन, २०१९ को दफा १३ को उपदफा (४) ले गरेको देखिने ।

(प्रकरण नं.३)

- पैठारीकर्ताले घोषणा गरेको कारोबार मूल्य समरूप वा उस्तै प्रकारको वस्तुको मूल्यभन्दा कम देखिएकोले आर्थिक अध्यादेश, २०६१ को अनुसूची १ को दफा ७ को उपदफा ३ बमोजिम त्यसरी मूल्य कम हुनुको यथेष्ट कारण पेस गर्न भनी पैठारीकर्तालाई लेखिएको, सोधिएको वा मौका दिइएको भन्नेसमेत उक्त कारबाहीसम्बन्धी निर्णय फाइलबाट देखिएको छैन । पैठारीकर्ताले गरेको मूल्यसम्बन्धी घोषणालाई अस्वीकार गरी बढी मूल्य कायम गर्दा भन्सार अधिकृतले विश्व व्यापार संगठनको मूल्याङ्कनसम्बन्धी मूलभूत सिद्धान्तलाई अवलम्बन गरेको भन्ने पनि उक्त निर्णयमा

उल्लेख भएको पाईँदैन । पैठारीकर्ताले घोषणा गरेको मूल्यलाई अस्वीकार गरी सोभन्दा बढी मूल्य कायम गर्दा उपर्युक्त आर्थिक अध्यादेश, २०६१ को अनुसूची १ को दफा ७ को उपदफा ५ बमोजिम पैठारीकर्ता कम्पनीलाई दिनुपर्ने कारणसहितको लिखित सूचनासमेत दिएको देखिँदैन । यसर्थ वीरगञ्ज भन्सार कार्यालयबाट भएको उपर्युक्त मिति २०६१।१२।२१ को मूल्य निर्धारणसम्बन्धी निर्णयमा कानूनले निर्धारण गरेबमोजिमको माथि वर्णित कुनै पनि कार्यविधि वा प्रक्रिया पुरा गरिएको भन्ने देखिन नआउने ।

(प्रकरण नं.८)

पुनरावेदक/वादीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता
राजन भट्टराई

प्रत्यर्थी / प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता
सिताराम अग्रवाल

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- भन्सार ऐन, २०१९ को दफा १३(६)
- आर्थिक अध्यादेश, २०६१ को दफा ७

सुरू निर्णय गर्ने :

वीरगञ्ज भन्सार कार्यालय, भन्सार विभाग, त्रिपुरेश्वर
पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

माननीय अध्यक्ष श्री गोपाल पराजुली
राजश्व सदस्य श्री तारादेवी जोशी
लेखा सदस्य श्री भगिराज इङ्गनाम

फैसला

न्या.सुशीला कार्की : राजस्व न्यायाधिकरण,
काठमाडौँको मिति २०६६।०५।११ को फैसलाउपर

राजस्व न्यायाधिकरण ऐन, २०३१ को दफा ८ (क) र (ग) बमोजिम पुनरावेदनका लागि अनुमति पाउँ भनी निवेदन परेकोमा यस अदालतबाट मिति २०६७।१०।०७ मा अनुमति प्रदान भई पुनरावेदनको रूपमा दर्ता हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यसप्रकार रहेको छ :

पशुपति एक्सपोर्ट एन्ड इम्पोर्ट हाउस वीरगञ्जले Invoice no. KAJ 2005/794 Date 06-01-2005 मा KAJ Establishment Pvt. Ltd. Singapore बाट CNF US \$ 2600 मा आयात गरेको १० मेट्रिक टन CARDAMOMS MIX GREEN MEDIUM को मूल्याङ्कन गरिपाउँ भनी तेस्रो मुलुक पैठारीसम्बन्धी घोषणापत्र भन्सार कार्यालयमा मिति २०६१।१२।०१ मा पेस गरेको ।

उक्त घोषणापत्रको पिठमा मिति २०६१।१२।०३ को निर्णयानुसार संलग्न इ.नं. KAJ 2005/794 को माल वस्तुको प्रति मेट्रिक टन CNF CAL US \$ 3100 मा बिमाबाहेक कारोबार खर्च रु. ४०,०००।- समावेश गरी मूल्य निर्धारण गर्न हुन भन्ने जनिएको ।

पशुपति एक्सपोर्ट एन्ड इम्पोर्ट हाउस वीरगञ्जले Invoice no KAJ 2005/794 Date 06-01-2005 मा प्रति मेट्रिक टन CNF CAL US \$ 2600 का दरले आयात गरेको CARDAMOMS MIX GREEN MEDIUM OPEN PODS लाई वीरगञ्ज भन्सार कार्यालयले बढी भन्सार मूल्याङ्कन कायम तथा निर्धारण गरेको कारोबारको मूल्यमा चित्त नबुझाई पुनरालोकनको लागि भन्सार विभागमा मिति २०६१।१२।०८ मा निवेदन दिएकोमा मिति २०६१।१२।२३ को भन्सार विभाग मूल्याङ्कन तथा पुनरावलोकन समितिको सिफारिसबमोजिम भन्सार कार्यालय, वीरगञ्जले कायम गरेको मूल्य नै कायम गर्ने गरी निर्णय हुन पेस गरेको टिप्पणी मिति २०६१।१२।२४ मा सदर भएको ।

आयात गरिएको सामान बैंकमा प्रतितपत्र खोली बीजक मूल्यको आधारमा आयात गरिन्छ । त्यसरी आयात गरिँदा बीजक मूल्य परिवर्तन गर्न सकिने अवस्था हुँदैन । सोहीबमोजिम आयात गरिएका CARDAMOMS को वास्तविक बीजक मूल्यसहित भन्सार मूल्याङ्कनको लागि निवेदन दिएको अवस्थामा आधार र कारणसमेत नखोली आत्मनिष्ठ आधारमा भन्सार कार्यालय, वीरगञ्जको पूर्वअभिलेख मूल्यअनुसार मूल्याङ्कन कायम गरिएको र सोहीअनुसार भन्सार महसुल असुल गरेको कार्य कानूनसम्मत नहुँदा बदर गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको राजस्व न्यायाधिकरण, काठमाडौँमा पेस भएको पुनरावेदनपत्र ।

पुनरावेदकले घोषणा गरेको कारोबार मूल्यलाई अस्वीकार गरी बढी मूल्य कायम गरी महसुल निर्धारण गर्ने गरेको प्रत्यर्थी कार्यालयको निर्णय फरक पर्नेसक्ने देखिएकोले छलफलको लागि अ.बं. २०२ नं. बमोजिम सरकारी वकिल, आन्तरिक राजस्व विभागलाई पेसीको सूचना दिई नियमानुसार पेस गर्नु भनी राजस्व न्यायाधिकरण, काठमाडौँबाट मिति २०६५।०४।३० मा भएको आदेश ।

यसमा आयातकर्ताको बीजक मूल्यलाई मान्यता नदिई भन्सार प्रयोजनको लागि बढी भन्सार मूल्याङ्कन कायम गर्ने गरी भएको वीरगञ्ज भन्सार कार्यालयको मिति २०६९।१२।०३ को निर्णय र सोलाई समर्थन गर्ने गरी भएको भन्सार विभागको मिति २०६९।१२।२४ को निर्णय न्याय र कानूनसम्मत नहुँदा उल्टी हुने भै करदाताले पेस गरेको भन्सार दरभन्दा बढी भन्सार कायम गरी सोअनुसार लिएको रकम फिर्ता हुने ठहर्छ भनी राजस्व न्यायाधिकरण, काठमाडौँबाट मिति २०६६।०५।१९ मा भएको फैसला ।

भन्सार ऐन, २०१९ को दफा १३(६) मा भन्सार महसुल निर्धारण गर्ने प्रयोजनको लागि

भन्सारको मुख्य अधिकारी वा निजले तोकेको कुनै भन्सार अधिकृतले माल वा वस्तुको मूल्य कायम गर्दा अभिलेख मूल्य, उत्पादनकर्ता वा वितरकले पेस गरेको मूल्यसूची वा उपलब्ध तथ्याङ्क वा सूचना वा विशेषज्ञ वा सम्बन्धित संस्था वा निकायले सुझावलाई आधार मान्न सक्नेछ भन्ने व्यवस्थाअनुसार नै भन्सार अधिकृतले अभिलेख मूल्यको आधारमा मूल्य कायम गरेको देखिँदा भन्सार अधिकृतले कायम गरेको मूल्य र त्यसको आधारमा भन्सार विभागले समर्थन गर्ने गरेको निर्णय कानूनसम्मत भएको हुँदा राजस्व न्यायाधिकरण, काठमाडौँको फैसला उल्टी गरी वीरगञ्ज भन्सार कार्यालय र भन्सार विभागले कायम गरेको भन्सार मूल्याङ्कनलाई मान्यता दिने फैसला गरिपाउँ भनी भन्सार विभागले यस अदालतमा पेस गरेको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा आर्थिक ऐन, २०६९ को अनुसूची १ को दफा ७ (३) र (४) को व्यवस्था अनुसार पहिले पैठारी भएको समान प्रकृतिका सामानका पैठारीकर्ताले घोषणा गरेको मूल्यको आधारमा भन्सार अधिकृतले मूल्याङ्कन गर्न सक्ने हुँदा सोको विपरीत भएको राजस्व न्यायाधिकरण, काठमाडौँको मिति २०६६।०५।१९ को फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा राजस्व न्यायाधिकरण ऐन, २०३९ को दफा ८ (क) र (ग) अनुसार पुनरावेदनको अनुमति प्रदान गरिएको छ । कानूनबमोजिम गर्नु भनी यस अदालतबाट मिति २०६७।१०।०७ मा भएको आदेश ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदनसहितको मिसिल अध्ययन गरियो ।

पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री राजन भट्टराईले भन्सार कार्यालयले यी प्रत्यर्थी करदाताले आयात गरेको समयभन्दा अघि यस्तै सामानमा भन्सार दर लिएको मूल्यलाई आधार मानी भन्सार महसुल निर्धारण

गरेको हुँदा भन्सार कार्यालय वीरगञ्ज र भन्सार विभाग पुनरावलोकन समितिको सिफारिसअनुसार भन्सार महसुल लिएको भन्सार कार्यालयको मूल्याङ्कन कानूनसम्मत हुँदा सो निर्णयलाई उल्टी गर्ने गरेको राजस्व न्यायाधिकरण, काठमाडौंको फैसला उल्टी गरिपाउँ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

प्रत्यर्थी प्रतिवादी करदाताका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री सिताराम अग्रवालले बैंकबाट प्रतितपत्र खोली बीजक मूल्यसहित सामान आयात गरिएको हो । बीजक मूल्यकै आधारमा सामान आयात गरिएकोले भन्सार मूल्य घोषणा गरिएको अवस्थामा विनाकारण हचुवाको आधारमा बीजक मूल्यलाई अमान्य गरी बढी भन्सार महसुल निर्धारण गरेको कानूनसम्मत छैन । तसर्थ राजस्व न्यायाधिकरण, काठमाडौंको फैसला सदर गरिपाउँ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

उपयुक्तानुसारको तथ्य एवं बहस जिकिर रहेको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्नसक्ने हो, होइन र राजस्व न्यायाधिकरण, काठमाडौंको फैसला मिलेको छ, छैन भन्ने सम्बन्धमा नै निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

यसमा आयातकर्ता पशुपति एक्सपोर्ट एन्ड इम्पोर्ट हाउस वीरगञ्जले Invoice No. KAJ 2005/794 Date 06-1-2005 मा KAJ Establishment Pvt. Ltd. Singapore बाट प्रति मेट्रिक टन CNF US \$ 2600 मा आयात गरेको १० मेट्रिक टन Cardamoms Mix Green Medium को प्रतितपत्र अनुसार मूल्याङ्कन गरी जाँचपासको लागि प्रत्यर्थी वीरगञ्ज भन्सार कार्यालयमा विवरण पेस गरेकोमा वीरगञ्ज भन्सार कार्यालय र भन्सार विभाग मूल्याङ्कन तथा पुनरावलोकन समितिको सिफारिसबमोजिम भनी करदाताको विवरणलाई मान्यता नदिएँ CNF Cal/Mt Us \$ 3100.00 कायम गरी सोहीअनुसार कर असुल गरेकोमा आयातकर्ता

कम्पनीले सो निर्णयमा चित नबुझाई राजस्व न्यायाधिकरण, काठमाडौंमा पुनरावेदन गरेकोमा राजस्व न्यायाधिकरण, काठमाडौंले आयातकर्ता कम्पनीले पेस गरेको वितरणलाई नै मान्यता दिई वीरगञ्ज भन्सार कार्यालयसमेतको निर्णय उल्टी गरी गरेको फैसलाउपर भन्सार विभागले यस अदालतमा पुनरावेदनको अनुमति पाउँ भनी निवेदन गरेकोमा यस अदालतबाट मिति २०६७।१०।०७ मा पुनरावेदनको अनुमति प्रदान भएको अवस्था छ ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा भन्सार ऐन, २०१९ को दफा १३(६) मा भन्सार महसुल निर्धारण गर्ने प्रयोजनको लागि भन्सारको मुख्य अधिकारी वा निजले तोकेको कुनै भन्सार अधिकृतले माल वा वस्तुको मूल्य कायम गर्दा अभिलेख मूल्य, उत्पादनकर्ता वा वितरकले पेस गरेको मूल्यसूची वा उपलब्ध तथ्याङ्क वा सूचना वा विशेषज्ञ वा सम्बन्धित संस्था वा निकायको सुझावलाई आधार मान्न सक्नेछ भन्ने व्यवस्थाअनुसार नै भन्सार अधिकृतले अभिलेख मूल्यको आधारमा मूल्य कायम गरेको देखिँदा भन्सार अधिकृतले कायम गरेको मूल्य र त्यसलाई भन्सार विभागले समर्थन गर्ने गरेको निर्णय कानूनसम्मत हुँदा सोहीअनुसार मूल्य निर्धारण गरिपाउँ भनी भन्सार विभागले यस अदालतमा पेस गरेको पुनरावेदनपत्रको सम्बन्धमा हेर्दा पुनरावेदकले आयात गरेको सुकुमेलको बिजकअनुसारको मूल्य प्रति मेट्रिक टन US\$ 2600.00 रहेकोमा विपक्षी भन्सार कार्यालयले उक्त मूल्यलाई बढाई प्रति मेट्रिक टन US\$ 3100 मूल्य कायम गरी भन्सार महसुल निर्धारण गरेको भन्ने तथ्यमा विवाद देखिएन । पैठारीकर्ताले विदेशबाट पैठारी गरेको मालवस्तुको भन्सार महसुल निर्धारण गर्ने सम्बन्धमा भन्सार ऐन, २०१९ को दफा १३ को उपदफा १ देखि ७ सम्मको प्रावधान प्रासंगिक रहेको छ । जुन व्यवस्था निम्न अनुसार उल्लेख गरिएको छ:-

भन्सार ऐन, २०१९ को दफा १३ को उपदफा (१), (२) र (३) को प्रावधान अनुसार पैठारी

गरिने कुनै माल वा वस्तुको भन्सार महसुल त्यस्तो माल वा वस्तुको कारोबार मूल्यको आधारमा निर्धारण हुने, त्यस्तो कारोबार मूल्य प्रमाणित हुने बिल बिजक तथा अन्य कागजात पैठारीकर्ताले पेस गर्नुपर्ने र त्यसरी पेस गरेको बिल बिजक वा अन्य कागजातको सत्यता प्रमाणित गर्ने जिम्मेवारी पैठारीकर्तामा रहने र सो सम्बन्धी कागजात माग गर्न कानूनले भन्सार अधिकृत र पैठारीकर्ता दुवैको कर्तव्य र दायित्व निर्धारण गरेको देखिन्छ । कानूनको यो प्रावधान भन्सार महसुल निर्धारण गर्नेसम्बन्धी मूल व्यवस्थाको रूपमा रहेको देखिन्छ ।

३. पैठारी गरिएको कुनै माल वा वस्तुको धनीबाट पेस भएको कारोबार मूल्य “वास्तविक कारोबार मूल्य कायम गर्ने पद्धति” सँग मेल नखाने भएमा भन्सार अधिकृतले पैठारीकर्ताले घोषणा गरेको कारोबार मूल्यलाई मान्यता नदिई पैठारी गरिएको माल वा वस्तुको अभिलेख मूल्य, मूल्यसूची वा सोही प्रकारको माल वा वस्तुको मूल्यको आधारमा त्यस्तो माल वा वस्तुको मूल्य कायम गरी भन्सार महसुल निर्धारण गर्नुपर्ने व्यवस्था सोही ऐनको दफा १३ को उपदफा (४) ले गरेको देखिन्छ ।

४. उक्त ऐनको दफा १३ ले भन्सार महसुल निर्धारण सम्बन्धमा गरेको उपर्युक्त प्रक्रियालाई अरु स्पष्ट गर्ने सम्बन्धमा आर्थिक अध्यादेश, २०६१ ले थप व्यवस्थाहरू गरेको देखिन्छ । यस सम्बन्धमा आर्थिक अध्यादेश, २०६१ को अनुसूची -१ को दफा ७ को उपदफा (१) देखि (५) सम्मको प्रावधान प्रासङ्गिक रहेको छ ।

५. आर्थिक अध्यादेश, २०६१ ले गरेको प्रावधान प्रस्तुत मुद्दाका आयातकर्ता कम्पनीले पैठारी गरेको मालसामान भन्सार विन्दुमा जाँचपास गराउँदाको अवस्थामा समेत अवलम्बन गर्नुपर्ने भन्ने देखिएको छ ।

६. आर्थिक अध्यादेश, २०६१ को अनुसूची

१ को दफा ७ अन्तर्गतको प्रावधानले ऐनको दफा १३ बमोजिमको कारोबार मूल्य पैठारीकर्ताले घोषणा गरेको भाडासहितको कुल रकमलाई सम्झनु पर्ने र भन्सार अधिकृतले कारोबार मूल्य कायम गर्दा विश्व व्यापार संगठनको मूल्याङ्कनसम्बन्धी मूलभूत सिद्धान्तहरूको अवलम्बन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । यसका अतिरिक्त पैठारीकर्ताले घोषणा गरेको कारोबार मूल्य पहिले पैठारी भएका समरूप वा उस्तै प्रकारका वस्तुको कारोबार मूल्यभन्दा कम देखिएमा भन्सार अधिकृतले त्यस्तो कम हुनुको यथेष्ट कारण र प्रमाण पेस गर्न लगाउनु पर्ने भनी उपर्युक्त दफा ७ को उपदफा ३ ले कार्यविधि तोकेको देखियो । उक्त उपदफा ३ बमोजिम पैठारीकर्ताले पेस गरेको कागजात र कारणको आधारमा पैठारी भएको वस्तुको कारोबार मूल्य पैठारीकर्ताको घोषणाबमोजिम नै अर्थात् सो घोषणा गरेभन्दा पहिलेको समरूप वा उस्तै प्रकारका वस्तुको कारोबार मूल्यभन्दा कम मूल्य प्रमाणित हुन आएमा भन्सार अधिकृतले कारण जनाई पैठारीकर्ताको घोषणाबमोजिमको कम मूल्यलाई मान्यता दिनुपर्ने र त्यस्तो कम मूल्य कायम भएको कुरा पुनरावलोकनको लागि भन्सार विभागमा लेखी पठाउनु पर्ने कार्यविधि उपदफा ४ ले निर्धारित गरेको देखिन्छ ।

७. तर यसअधिका समरूप वा उस्तै प्रकारका वस्तुको कारोबार मूल्यभन्दा कम हुने गरी पैठारीकर्ताले घोषणा गरेको कारोबार मूल्यको हकमा उपदफा ३ बमोजिम प्रमाण पेस गर्न लगाउँदा पनि उपदफा ४ बमोजिम घोषणा गरेको कारोबार मूल्य प्रमाणित हुन नसकेमा भन्सार अधिकृतले उपदफा २ मा उल्लिखित अर्थात् विश्व व्यापार संगठनको मूल्याङ्कनसम्बन्धी मूलभूत सिद्धान्तहरूको प्रतिकूल नहुने गरी कारोबार मूल्य निर्धारण गरी त्यसको कारण सहितको लिखित सूचना पैठारीकर्तालाई दिनु पर्ने कार्यविधि उपर्युक्त दफा ७ को उपदफा ५ ले निर्धारण गरेको देखिन्छ ।

८. यसप्रकार पैठारी भएको वस्तुको भन्सार

महसुल निर्धारण गर्ने सम्बन्धमा भएको भन्सार ऐन, २०१९ को दफा १३ को प्रावधान र सो प्रावधानलाई अझ स्पष्ट गर्ने सम्बन्धमा आर्थिक अध्यादेश, २०६१ को अनुसूची १ को दफा ७ ले गरेको उपर्युक्त कानूनी प्रावधानको सन्दर्भमा प्रत्यर्थी वीरगञ्ज भन्सार कार्यालयबाट भएको यससम्बन्धी कारबाही कानून अनुरूप भएको छ, छैन भनी हेर्नु पर्ने भएको छ। यस दृष्टकोणबाट हेर्दा पुनरावेदकले आफूले पैठारी गरेको सुकुमेल (SMALL CARDAMOM Mix Green Medium Open pods) १० मेट्रिक टनको अमेरिकी डलर २६,००० कारोबार मूल्य उल्लेख गरी बिक्रेता KAJ Establishment Pvt. Ltd. Singapore ले जारी गरेको जनवरी ६, २००५ को Commercial Invoice, उक्त सामान आयात गर्नको लागि नेपाल इन्भेष्टमेन्ट बैंक लिमिटेड, वीरगञ्ज शाखाबाट खोलिएको प्रतितपत्र तथा सामानको ढुवानीसम्बन्धी कागजातसमेत संलग्न गरी पुनरावेदक भन्सार कार्यालयमा यससम्बन्धी घोषणापत्र पेस गरेको र सोसम्बन्धमा भन्सार कार्यालयबाट उक्त घोषणापत्रको पिठमा “वीरगञ्ज भन्सार कार्यालय अभिलेख शाखाबाट भनी निवेदकको मिति २०६१।१२।१ मा पेस गरेको दर्ता नं. ५७३२ को निवेदनको आधारमा २०६१।१२।३ को निर्णय अनुसार संलग्न इ.नं. KAJ 2005/794 को मालवस्तुको देहायबमोजिम मूल्य निर्धारण गरिएको व्यहोरा अनुरोध छ भन्दै प्रति मेट्रिक टन CNF CAL USD 3100:00 मा बिमाबाहेक कारोबार खर्च रु. ४०,०००।- समावेश गरी मूल्य निर्धारण गर्नुहुन” भन्ने उल्लेख भएको र सोहीबमोजिम वीरगञ्ज भन्सार कार्यालयबाट भन्सार महसुल असुल भएको भन्ने देखिएको छ। उक्त व्यहोरामा उल्लिखित मिति २०६१।१२।३ को निर्णयमा पशुपति एक्पोर्ट एन्ड इम्पोर्ट हाउसले इन्भ्वाइस नं. KAJ 2005/794 Date 6th January 2005 अन्तर्गत ग्वाटेमाला ओरिजिन पैठारी गर्न ल्याएको Cardamom को

भन्सार ऐन, २०१९ को दफा १३(१)(२)(३) अनुसार मूल्याङ्कनको लागि निवेदन प्राप्त भएकोमा उल्लिखित सामानको यसअघि कार्यालयबाट मूल्याङ्कन भएको अभिलेख र भन्सार विभागको पत्र समेतको आधारमा Small Cardamom Open Pods बाहेकको प्रति मेट्रिक टन CNF CAL USD 3100. मूल्याङ्कन निर्धारण भएको र आर्थिक अध्यादेश, २०६१ को दफा ७ को उपदफा ५ बमोजिम Similar Goods भएको हुँदा सोही अनुसार मूल्य कायम गरी सोमा बिमाबाहेक कारोबार खर्च ४०,०००।- समेत समायोजन गरी कारोबार मूल्य निर्धारण गर्न मनासिब भनी पेस भएको टिप्पणी मिति २०६१।१२।३ मा सदर भएको भन्ने देखिन्छ। टिप्पणीमा उल्लिखित Similar Goods भएको हुँदा भन्ने वाक्यांशबाहेक पैठारीकर्ता पुनरावेदकले पैठारी गरेको सुकुमेलको सम्बन्धमा पैठारीकर्ताले घोषणा गरेको कारोबार मूल्यलाई अस्वीकार गरी बढी मूल्य कायम गर्दा पैठारीकर्ताले घोषणा गरेको कारोबार मूल्य ऐनको दफा १३ को उपदफा ४ बमोजिम भन्सार कार्यालयले अवलम्बन गरी आएको “वास्तविक कारोबार मूल्य कायम गर्ने पद्धति” सँग मेल नखाएको भन्ने कुनै व्यहोरा उपर्युक्त निर्णयमा उल्लेख भएको देखिँदैन। पैठारीकर्ताले घोषणा गरेको कारोबार मूल्य समरूप वा उस्तै प्रकारको वस्तुको मूल्यभन्दा कम देखिएकोले आर्थिक अध्यादेश, २०६१ को अनुसूची १ को दफा ७ को उपदफा ३ बमोजिम त्यसरी मूल्य कम हुनुको यथेष्ट कारण पेस गर्न भनी पैठारीकर्तालाई लेखिएको, सोधिएको वा मौका दिइएको भन्नेसमेत उक्त कारबाहीसम्बन्धी निर्णय फाइलबाट देखिएको छैन। पैठारीकर्ताले गरेको मूल्यसम्बन्धी घोषणालाई अस्वीकार गरी बढी मूल्य कायम गर्दा भन्सार अधिकृतले विश्व व्यापार संगठनको मूल्याङ्कनसम्बन्धी मूलभूत सिद्धान्तलाई अवलम्बन गरेको भन्ने पनि उक्त निर्णयमा उल्लेख भएको पाइँदैन। पैठारीकर्ताले घोषणा गरेको मूल्यलाई

अस्वीकार गरी सोभन्दा बढी मूल्य कायम गर्दा उपर्युक्त आर्थिक अध्यादेश, २०६१ को अनुसूची १ को दफा ७ को उपदफा ५ बमोजिम पैठारीकर्ता कम्पनीलाई दिनुपर्ने कारणसहितको लिखित सूचनासमेत दिएको देखिँदैन। यसर्थ वीरगञ्ज भन्सार कार्यालयबाट भएको उपर्युक्त मिति २०६१।१२।२ को मूल्य निर्धारणसम्बन्धी निर्णयमा कानूनले निर्धारण गरेबमोजिमको माथि वर्णित कुनै पनि कार्यविधि वा प्रक्रिया पुरा गरिएको भन्ने देखिन आएन।

९. यसप्रकार पुनरावेदक वीरगञ्ज भन्सार कार्यालयले प्रत्यर्थी पैठारीकर्ताले घोषणा गरेको कारोबार मूल्यलाई अस्वीकार गरी पैठारी भएको वस्तुको बढी मूल्य कायम गरी भन्सार महसुल निर्धारण गर्दा भन्सार ऐन, २०१९ को दफा १३ को उपदफा ४ मा उल्लेख भएअनुसारको कार्य पुनरावेदक कार्यालयले अवलम्बन गरी आएको “वास्तविक कारोबार मूल्य कायम गर्ने पद्धति” को बारेमा केही उल्लेख नभएको, पैठारीकर्ताले घोषणा गरेको कारोबार मूल्य पहिले पैठारी भएका स्वरूप वा उस्तै प्रकारका वस्तुको कारोबार मूल्यभन्दा कम देखिएकोले त्यसरी कम हुनुको कारण र प्रमाण पेस गर्न आर्थिक अध्यादेश, २०६१ को अनुसूची १ को दफा ७ को उपदफा ३ बमोजिमको कुनै सूचना र अवसर पैठारीकर्तालाई दिएकोसमेत नदेखिएको र पैठारीकर्ताले घोषणा गरेको कारोबार मूल्यलाई अस्वीकार गरी विश्व व्यापार संगठनको मूल्याङ्कनसम्बन्धी मूलभूत सिद्धान्त अवलम्बन गरी बढी मूल्य निर्धारण गरिएको कारणसहितको सूचना उपर्युक्त दफा ७ को उपदफा ५ बमोजिम पैठारीकर्तालाई दिएकोसमेत नदेखिएको स्थितिमा प्रत्यर्थी आयात कर्ताले घोषणा गरेको कारोबार मूल्यभन्दा बढी मूल्य कायम गर्ने गरी भएको पुनरावेदक वीरगञ्ज भन्सार कार्यालयको मिति २०६१।१२।२ को मूल्य निर्धारणसम्बन्धी निर्णय गर्ने गरी भएको र उक्त निर्णयबमोजिमको मूल्यलाई समर्थन गर्ने गरेको

प्रत्यर्थी भन्सार विभाग मूल्याङ्कन समितिको मिति २०६१।१२।२४ को निर्णयसमेत मिलेको नदेखिँदा सो निर्णयलाई उल्टी गरी आयातकर्ता कम्पनीले पेस गरेको भन्सार मूल्याङ्कनलाई सदर गर्ने गरेको राजस्व न्यायाधिकरण, काठमाडौंको फैसला मिलेको नै देखियो।

१०. अतः माथि उल्लिखित कानूनी व्यवस्था र मिसिल संलग्न कागजातहरूबाट आयातकर्ताको बीजक मूल्यलाई मान्यता नदिई भन्सार प्रयोजनको लागि बढी भन्सार मूल्याङ्कन कायम गर्ने गरी भएको वीरगञ्ज भन्सार कार्यालयको मिति २०६१।१२।२ को निर्णय र सो निर्णयलाई समर्थन गर्ने गरी भएको भन्सार विभाग मूल्याङ्कन पुनरावलोकन समितिको मिति २०६१।१२।२४ को निर्णय न्याय र कानूनसम्मत नहुँदा उल्टी हुने भई करदाताले पेस गरेको भन्सार दरभन्दा बढी भन्सार कायम गरी सो लिएको रकम फिर्ता हुने ठहर्छ भनी राजस्व न्यायाधिकरण, काठमाडौंबाट मिति २०६६।०५।११ मा भएको फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। पुनरावेदक भन्सार विभागको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्तैन। प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या.दीपकराज जोशी

इजलास अधिकृत : प्रेम खड्का

इति संवत् २०७१ साल फागुन १५ गते रोज १ शुभम्।



निर्णय नं. १५२९

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
आदेश मिति : २०७२।११।१७।२
०७२-WH-००४१

विषय : बन्दीप्रत्यक्षीकरण

निवेदक : जिल्ला भक्तपुर मध्यपुर ठिमी न.पा. वडा
नं. ५ घर भई हाल महानगरीय प्रहरी परिसर,
टेकुमा थुनामा रहेका श्रीकृष्ण परियारको हकमा
जिल्ला भक्तपुर मध्यपुर ठिमी वडा नं. ५ बस्ने
विशाल परियारसमेत

विरुद्ध

विपक्षी : काठमाडौं जिल्ला अदालत, बबरमहल,
काठमाडौंसमेत

- फौजदारी न्यायको मूल उद्देश्य दण्डहीनताको अन्त, कसुरदारलाई सजाय र पीडितलाई उपचार रहेकोले फौजदारी कानूनलाई त झन् बाहेक गर्न मिल्दैन। फौजदारी न्याय र फौजदारी कानून धेरै सशक्त हुन्छन्। अरु ऐन कानूनले स्पष्ट तवरले बाहेक नगरेसम्म सभ्य मुलुक र न्यायको मान्य सिद्धान्तले राज्यले हस्तक्षेप गर्नु पर्ने प्रकृतिको सार्वजनिक सदाचार, नैतिकता, स्वास्थ्य आदिको उल्लङ्घनको विषयमा कसुरदारलाई निरुत्साहन गर्नसमेतका लागि फौजदारी न्याय र फौजदारी कानूनको **overriding effect** हुन्छ। अतः चेक अनादर र बक्यौता

रकमको विषयलाई विनिमेय अधिकारपत्र ऐन, २०३४ आदिले समेटेकोले ठगीमा जाहेरी लिन र अनुसन्धान गर्न मिल्दैन भन्ने निवेदकको निवेदन जिकिर मान्दा राज्य र कानून असहाय हुन पुग्ने।

- विनिमेय अधिकारपत्र ऐन, २०३४ को दफा १०७ मा “बैंकमा आफ्नो निक्षेप छैन वा निक्षेप भएपनि पर्याप्त छैन भन्ने जानीजानी कुनै व्यक्तिले चेक काटी कसैलाई हस्तान्तरण गरेमा र त्यसरी हस्तान्तरण गरिएको चेक भुक्तानीको लागि सम्बन्धित बैंकसमक्ष प्रस्तुत गर्दा पर्याप्त निक्षेप नभएको कारणबाट बैंकबाट चेक अनादर भएमा चेक काट्ने व्यक्तिबाट चेकमा उल्लिखित रकम र ब्याजसमेत धारकलाई भराई चेक काट्ने व्यक्तिलाई तीन महिनासम्म कैद वा तीन हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ” भन्ने सामान्य ३ महिना कैद र ३ हजार रुपैयाँको सजायको प्रावधानले कसुरदारलाई निरुत्साहित गर्न नसक्ने।
- जानी जानी ठगी गर्नेले ती कानूनहरूको आडमा कसुरबाट उन्मुक्ति पाउने परिणाम आउँछ। समाजमा नराप्रो परिणाम आउने व्याख्या मान्न मिल्दैन। यी कुराहरू प्रस्तुत मुद्दामा आकर्षित हुने अवस्था छ छैन भन्ने कुरा माथि उल्लेख भएबमोजिम साधारण अधिकारक्षेत्रबाट निरूपण हुने कुरा भएकाले ठगीको महललाई ज्यादै सीमित घेराबाट हेरी उल्लिखित काम कारोबार ठगीको कसुरभित्र पर्दैन भनी अहिलेकै अवस्थामा भन्नु र ठगी मुद्दाको औचित्य नै समाप्त हुने गरी यस अदालतबाट हस्तक्षेप गर्नु उपयुक्त नभएकोले प्रस्तुत विषयवस्तुलाई ठगीको कसुरले समेट्न

**नसक्ने हुँदा ठगी कसुरमा अनुसन्धान गर्न
मिल्दैन भन्ने निवेदन जिकिरसँग सहमत
हुन नसकिने ।**

(प्रकरण नं. १०)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताहरू सूर्यप्रसाद
कोइराला, शारदाप्रसाद कोइराला र
गोपालप्रसाद अर्याल

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता किरण
पौडेल र विद्वान् अधिवक्ता कृष्णप्रसाद सुवेदी
अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, ठगीको महलको १ नं.
- नेपालको संविधानको धारा १७ (१), ४६ र
धारा १३३
- विनिमय अधिकारपत्र ऐन, २०३४ को दफा
१०७
- सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा
१५(२) र दफा १५(४)

आदेश

न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय : नेपालको
संविधानको धारा ४६ तथा धारा १३३(२)(३)
बमोजिम यस अदालतमा पर्न आएको प्रस्तुत रिट
निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यसप्रकार छ :-

विपक्षीमध्येका राजुकुमार कार्कीका नाममा
दर्ता भई सञ्चालनमा रहेको लाहुरे सेक्युरिटी प्रा.
लि.को सम्पूर्ण सेयरको मूल्य रु. १,६१,००,०००।-
कायम गरी रिट निवेदकहरूले खरिद गरी सो कम्पनीको
सेयर हस्तान्तरण गर्ने गरी मिति २०७२।५।२ सम्झौता
गरेका थियौं। सो सम्बन्धमा कुनै विवाद उत्पन्न भएमा
सो निरूपण गर्न करार कानून र मध्यस्थताको समेत
व्यवस्था रहेको थियो। उक्त सेयर खरिद गरेबापत
बुझाउनु पर्ने रकममध्ये रु.६१,००,०००।- प्राइम

कमर्सियल बैंक लि. र बैंक अफ काठमाडौंको खाताबाट
तत्कालै भुक्तानी भइसकेको छ। बाँकी रकम मिति
२०७२।९।३० सम्ममा भुक्तानी गर्ने गरी कागज गर्ने र
रकम बुझाउँदै लिखतमा दरपिठ गर्ने भनी भन्दा विपक्षी
राजुकुमार कार्कीले नमानी सोही मितिको चेक दिनुस्
भनेकोले हामीले श्रीकृष्ण परियारको बहिनी प्रमिला
परियारको नाउँको नबिल बैंक लि. बानेश्वर, शाखाको
चेक जारी गरेका थियौं। उक्त चेकको रकम निवेदक श्री
कृष्ण परियारको घर बिक्री गरी लगानीमा रहेको रकम
उठाई र नपुग रकम खोजी राजुकुमार कार्कीलाई बुझाई
चेक फिर्ता लिएका थियौं।

सम्झौताअनुसार विपक्षी राजुकुमारलाई
रकम भुक्तानी भइसकेको र निवेदकहरूका नाउँमा
सेयर दा.खा. भई हामीले कम्पनी सञ्चालन गरी
आएका छौं। यसैबिच मिति २०७२।१०।२९ गते
हामी काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ३५ स्थित
श्रीकृष्ण परियारको पसलमा व्यवसाय गरिरहेको
अवस्थामा महानगरीय प्रहरी परिसर, टेकुबाट सादा
पोसाकमा आएका प्रहरीले तपाइँसँग केही कुरा बुझ्नु
छ भनी महानगरीय प्रहरी कार्यालयमा हामीलाई लानु
भयो। सो कार्यालयमा पुगेपछि मिति २०७२।९।३०
मा जारी भएको चेकको खाता बन्द भएको र चेकको
रकम प्राप्त हुन नसकेकोले तपाइँहरू उपर ठगीमा
जाहेरी परी पक्राउ गरिएको हो। चेकअनुरूपको रकम
दिनुहोस् अन्यथा थुनामा राखी कारवाही गरिनेछ भन्ने
हामीलाई जानकारी गराइयो। प्रस्तुत चेक हामीले
जारी गरेको होइन। जमानतको रूपमा जारी भएको
सो चेकको रकम नगद भुक्तानी गरी चेक फिर्ता लिएको
करार सम्झौताको प्रकरण ११ ले करार र मध्यस्थता
उपचार खोजी गर्ने व्यवस्था गरेको यस्तो देवानी
विषयमा थुनामा राखेको ने.का.प. २०७१ अड्क ९
नि.नं. १२४७ विपरीत भयो। यसबाट हामी निवेदक र
विपक्षीमध्येको राजुकुमार कार्कीबिचको सम्बन्ध विशुद्ध
करारीय भएको र राजुकुमार कार्कीले चेकको रकम

भुक्तानी प्राप्त गर्न नसकेको अवस्थामा चेक अनादर सम्बन्धमा विनिमेय अधिकारपत्र ऐन, २०३४ को दफा २(ज), ६६, ६७ र १०८ बमोजिम उजुर गरी नालिस गर्न सक्ने र दफा १०७ क बमोजिम मात्र थुनामा राख्न सकिन्छ। चेक भुक्तानी नभएकोमा बैंकिङ कसुर तथा सजाय ऐन, २०६४ को दफा ३ (ग) बमोजिम कारवाही गर्नु पर्नेमा नगरी आकर्षित नै हुन नसक्ने मुलुकी ऐन ठगीको महलअनुसारको कसुरमा जाहेरी परेको आधारमा अनुसन्धानका लागि निवेदकहरूलाई थुनामा राखेको मुलुकी ऐन, प्रारम्भिक कथनको ४ नं. र अ.बं. ३५ नं. प्रतिकूल भयो भनी हामीले जानकारी गरायौं। तथापि हामीलाई थुनामा राखी २०७२।१।१२ बाट दिन म्याद ५ (पाँच) दिन म्याद थप गरी हामीलाई गैरकानूनी थुनामा राखिएको छ। निवेदकहरूलाई नेपालको संविधानको धारा १७ (१)(२)(ड)(च) र धारा १८(१) तथा नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ को दफा १२ द्वारा प्रदत्त हकाधिकारमा आघात पारी गैरकानूनीरूपले थुनामा राखिएकोले विपक्षीका नाममा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी निवेदकहरूलाई गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भन्ने निवेदनपत्र।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदन मागबमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? आदेश जारी हुनु नपर्ने मनासिब आधार, कारण र प्रमाण भए सोसमेत खुलाई सूचना म्याद प्राप्त भएको मितिले बाटाको म्यादबाहेक ३ (तीन) दिनभित्र लिखित जवाफ पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७२।१।१९ को आदेश।

निवेदकहरू श्यामप्रसाद पराजुली र श्रीकृष्ण परियारले ठगीको कसुर अपराध गरेकोले निजहरूलाई आवश्यक कारवाही र सजाय गरिपाउँ भनी राजुकुमार कार्कीको यस कार्यालयमा जाहेरी परेको थियो। सो जाहेरीका आधारमा निवेदकहरूलाई मिति २०७२।१।०१२९ मा पक्राउ गरी ठगी मुद्दामा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा उपस्थित गराई मिति

२०७२।१।०१२९ बाट लागू हुने गरी हिरासतमा राख्ने म्याद थप गराई ठगी मुद्दामा निवेदकहरू उपर कानूनले तोकेको अनुसन्धान गर्ने निकायबाट अनुसन्धान भई रहेकोले निवेदकहरूलाई गैरकानूनीरूपले थुनामा राखिएको छैन। रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने विपक्षी महानगरीय प्रहरी परिसर, काठमाडौंका तर्फबाट पर्न आएको लिखित जवाफ।

म एकल सेयरधनी भएको लाहुरे सेक्युरिटी प्रा.लि.को जम्मा सेयर र चल अचल सम्पत्ति ख्याति आदिको एकमुष्ट मूल्य रु. १,६९,००,०००।- कायम गरी सो मूल्यमा बिक्री गरी निजहरूको नाममा सेयर दा.खा. भएको छ। सोमध्ये रु. ६९,००,०००।- निवेदकहरूबाट प्राप्त गरेको थिएँ। सो रकम प्राप्त गरेपछि निवेदकहरूले कम्पनी चलाउन भनी मबाट रु. ४५ लाख लगेका हुन्। रु. १ करोडको चेकसमेत करार गर्दाकै अवस्थामा निवेदकहरूले मलाई दिएका थिए। म चेक साट्न बैंकमा गएकोमा बैंकले चेकअनुरूपको रकम खातामा नभएको र चेकको दस्तखतसमेत नमिलेको भनी चेक फर्काइदिएको थियो। यसरी निवेदकहरूले निजहरूको खातामा रकम नै नभएको अवस्थामा मलाई झुक्थानमा पारी बैंकको चेक काटी दिई निवेदकहरूलाई फाइदा र मलाई नोक्सान हुने गरी धोका गफलतमा पारेको प्रस्ट देखिएको छ। मेरो लाहुरे सेक्युरिटी प्रा.लि. निवेदकहरूले हत्याउन सफल भई ठगी गरेकोले उक्त रकम दिलाई निवेदकहरूलाई कानूनी कारवाही र सजायसमेत गरी पाउन ठगी मुद्दाको जाहेरी दरखास्त लिने क्षेत्राधिकार प्राप्त निकाय महानगरीय प्रहरी परिसर, टेकुमा मिति २०७२।१।०१२९ मा जाहेरी दिएको हुँ। मिति २०७२।१।१२ मा करारमा उल्लिखित रु. १ करोडको चेक नै जाहेरीसाथ पेश गरेको छ। चेक अनुरूपको रकम हालसम्म प्राप्त गरेको छैन। जाहेरीसाथ पेश गरेको चेक आफूहरूले जारी नगरेको भन्ने निवेदन जिकिर झुठा हो। कुन चेकको रकम भुक्तानी भयो र कुन चेकको रकम भुक्तानी हुन बाँकी छ भनी प्रमाण

बुझ्ने कार्य सम्बन्धित जिल्ला अदालतबाट हुने हो । रिट निवेदनबाट प्रमाण बुझी इन्साफ गर्न मिल्दैन । जाहेरी दरखास्तका आधारमा अनुसन्धानका लागि म्यादसमेत थप भई पक्राउमा रहेका निवेदकहरूको नेपालको संविधान र नागरिक अधिकार ऐन, २०१२ द्वारा प्रदत्त हकाधिकारमा आघात नपारेको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने विपक्षीमध्येको राजुकुमार कार्कीको तर्फबाट पर्न आएको लिखित जवाफ ।

श्रीकृष्ण परियार र श्यामप्रसाद पराजुलीलाई ठगी मुद्दामा महानगरीय प्रहरी परिसर, काठमाडौंबाट मिति २०७२।१०।२९ मा पक्राउ गरी अनुसन्धानको लागि हिरासतमा राख्न मिति २०७२।१०।२९ देखि लागू हुने गरी प्रथम पटक ५ दिन, मिति २०७२।११।५ मा दोस्रो पटक ४ दिन र मिति २०७२।११।९ मा तेस्रो पटक ५ दिन सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा १५(४) बमोजिम निवेदकहरूलाई हिरासतमा राख्न यस अदालतबाट म्याद थप भएको हो । कानूनबमोजिम फौजदारी कसुरको अनुसन्धानको लागि म्याद थप भएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने विपक्षीमध्येको काठमाडौं जिल्ला अदालतको तर्फबाट पर्न आएको लिखित जवाफ ।

विपक्षीमध्येका राजुकुमार कार्कीले दिएको जाहेरीका आधारमा निवेदकहरूलाई पक्राउ गरी अनुसन्धान हुँदा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट कानूनबमोजिम म्याद थप गरी न्यायिक हिरासतमा राखिएको हो । ठगी मुद्दामा जाहेरी परी अनुसन्धानका क्रममा साधिकार निकायको आदेशानुसार न्यायिक हिरासतमा निवेदकहरूलाई राखेको कार्य गैरकानूनी हुन सक्दैन । ठगी मुद्दामा कानूनानुरूप नै निवेदकहरूलाई थुनामा राखी अनुसन्धान भइरहेकोले झुठ्ठारि रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने विपक्षीमध्येका जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय, काठमाडौंका तर्फबाट पर्न आएको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेस भएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री सूर्यप्रसाद कोइराला, श्री शारदाप्रसाद कोइराला र श्री गोपालप्रसाद अर्यालले विपक्षीहरूको जिकिरबमोजिम निवेदकहरूले केही गरे बिराएको छैन । तथापि निजहरूले गरेको भनिएको कसुर मुलुकी ऐन, ठगीको महलले परिभाषित गरेको कसुरभित्र पर्दैन । बैंक खातामा चेकअनुसारको रकम नभएको अवस्थामा चेक काटेको कार्यमा विनिमेय अधिकारपत्र ऐन, २०३४ आकर्षित हुन्छ । मुलुकी ऐन प्रारम्भिक कथनको महलको ४ नं. मा विषय विषयमा छुट्टाछुट्टै बनेका कानूनमा लेखिए जतिमा सोही कानूनबमोजिम र सो कानूनमा नलेखिएकोमा यही मुलुकी ऐनबमोजिम गर्नुपर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ । अतः प्रस्तुत कार्यमा मुलुकी ऐन ठगीको महल आकर्षित हुन नसक्ने हुँदा त्यसको जबरजस्ती प्रयोग गरी निवेदकहरूलाई थुनामा राखेको गैरकानूनी भएकोले थुनाबाट मुक्त गर्नु भनी विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालतसमेतका नाममा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षी काठमाडौं जिल्ला अदालतसमेतका तर्फबाट उपस्थित महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयका विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री किरण पौडेल र विपक्षी राजुकुमार कार्कीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री कृष्णप्रसाद सुवेदीले निवेदकले दिएको एक करोडको चेक अनुरूपको रकम बैंकको सम्बन्धित खातामा नरहेको र चेकको दस्तखतसमेत नमिलेको भनी निवेदकहरूले दिएको चेक बैंकले फिर्ता गरिदिएको छ । ठगी गर्ने नियतले राजुकुमारसँग सम्झौतासमेत गरेको र सोही सिलसिलामा जानाजान बदनियतपूर्वक उक्त चेक दिई लाहुरे सेक्युरिटी प्रा.लि. निवेदकहरूले आफ्ना नाममा दा.खा.गरी सञ्चालन गरेको र सम्झौताअनुरूपको रकम नदिई झुक्याई

निवेदकहरूलाई फाइदा र यी विपक्षीमध्येका राजकुमार कार्कीलाई हानि नोक्सानी पुर्याएको कसुर मुलुकी ऐन ठगीको महलअन्तर्गतको कसुर हो। निवेदकउपर ठगी मुद्दाको जाहेरी परी अदालतबाट म्याद थप भई कानूनबमोजिमको साधिकार निकायबाट अनुसन्धान भैरहेको काम कारवाहीबाट निवेदकहरूलाई गैरकानूनीरूपमा थुनामा राखिएको भनी मान्न मिल्दैन। रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

विद्वान् कानून व्यवसायीहरूले गर्नुभएको बहस सुनी मिसिलको अध्ययन गरी निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो होइन सो सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा विपक्षी राजकुमार कार्कीको नाम दर्ताको लाहुरे सेक्युरिटी प्रा.लि.को खरिद सम्झौताबमोजिमको रु.१,६१,००,०००।- मध्ये रु.६१,००,०००।- तत्काल बुझाई बाँकी रु. १ करोडबापत प्रमिला परियारको नाउँको नबिल बैंक लि. बानेश्वर शाखाको चेक जारी गरेको र चेकमा उल्लिखित रकम निवेदक कृष्ण परियारको घर बिक्री गरी र लगानी रकम उठाई नपुग रकम खोजी राजकुमार कार्कीलाई बुझाई चेक फिर्ता लिएको साथै चेक अनादरको वारदात विनिमेय अधिकारपत्र ऐन, २०३४ अन्तर्गत पर्ने कसुर भएकोले ठगीमा परेको जाहेरीका आधारमा निवेदकहरूलाई थुनामा राख्न मिल्दैन भन्ने निवेदकहरूको जिकिर देखिन्छ। यही सन्दर्भमा निवेदकहरूका कानून व्यवसायीहरूले यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट निवेदक केशव सिंह ठकुरीको हकमा शोभा सिंह भएको ०७१-WH-००११ को रिटमा यस्तो लेना बाँकीमा ठगी मुद्दाको अनुसन्धानबापत थुनामा राख्नका लागि म्याद थपको माग भएको र जिल्ला अदालतले म्याद थप गरी हिरासतमा राखेकोलाई गैरकानूनी ठहर गरी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी भएको नजिर पेस

गरेको पाइन्छ।

३. उल्लिखित सम्झौताबमोजिमको रकममध्ये रु.६१ लाख पाएको भएपनि बाँकी रु. १ करोड र आफूले निवेदकहरूलाई दिएको थप रकमसमेतको भुक्तानीबापत निवेदकहरूले जारी गरेको रु. १ करोडको चेक साट्न बैंकमा जाँदा चेकअनुरूपको रकम सम्बन्धित खातामा नभएको र चेकको दस्तखतसमेत नमिलेकोले बैंकबाट चेक फिर्ता भएको छ। सो कार्य गरी निवेदकहरूले राजकुमारलाई ठगी गरेको भनी निवेदकहरू उपर निजको जाहेरी परी तत्सम्बन्धमा अनुसन्धानको सिलसिलामा अदालतबाट म्याद थपसमेत भई निवेदकहरूलाई कानूनसम्मत रूपमा थुनामा राखिएको भन्ने विपक्षीहरूको लिखित जवाफ देखिन्छ।

४. यसरी उल्लिखित कारोबार ठगीभित्र पर्ने होहोइन भन्ने विषयमा कानूनबमोजिम अनुसन्धान आदि भई म्याद थपसमेत भई रहेको अवस्थामा निवेदकहरूको जिकिरमा सहमत भई प्रस्तुत विषय ठगीको महलले समेट्ने विषय होइन, विनिमेय अधिकारपत्र ऐन, २०३४ को दफा १०७ भित्र पर्छ भनी यस अदालतले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिटबाट बोल्दा विचाराधीन मुद्दा प्रभावित हुन पुग्छ। असाधारण अधिकारक्षेत्रको रिट भनेको संविधानद्वारा प्रदत्त मौलिक हकको प्रचलनको लागि वा अर्को उपचारको व्यवस्था नभएको वा अर्को उपचारको व्यवस्था भएपनि त्यस्तो उपचार अपर्याप्त वा प्रभावहीन देखिएको अन्य कुनै कानूनी हकको प्रचलनका लागि ... जारी हुने कुरा नेपालको संविधानको धारा ४६ र धारा १३३ बाट स्पष्ट हुन्छ। प्रस्तुत विवादमा वादी प्रतिवादीबाट पेस भएका प्रमाणबाट प्रमाणित तथ्य स्पष्ट भएपछि मात्र सो तथ्यलाई निवेदकको जिकिरबमोजिम विनिमेय अधिकारपत्र ऐन वा बैंकिङ कसुर ऐन वा विपक्षीको जिकिरबमोजिम ठगीको महलले समेट्ने हो भनी व्याख्या गर्ने वा ठहर निरूपण हुने अवस्था रहन्छ।

यो व्याख्या पनि ज्यादै अपवादको अवस्थामा मात्र रिटबाट हुनु पर्नेबाहेक अरु अवस्थामा रिटबाट भन्दा साधारण अधिकार क्षेत्रबाट हुनु उपयुक्त हुन्छ ।

५. जहाँसम्म निवेदकले उल्लेख गरेको मसमेत रहेको यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट निवेदक केशव सिंह ठकुरीको हकमा शोभा सिंह भएको ०७१-WH-००११ को बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिटमा भएको आदेशको प्रश्न छ उक्त मुद्दाको तथ्य र प्रस्तुत मुद्दाको तथ्यमा सारभूत फरक छ ।

- उक्त मुद्दामा जाहेरवालाले भाडामा लिएको घरकम्पाउन्डमा जाहेरवालाले सार्वजनिक जग्गा मिची थप संरचना बनाई रेस्टुरेन्ट सञ्चालन गर्न खोजेकोमा नगरपालिकाले सो संरचना भत्काई दिएको कारणबाट रेस्टुरेन्ट सञ्चालन हुन नसकेको कुरामा निवेदक जग्गाधनीले आफ्नो नभएको सम्पत्ति आफ्नो हो भनी संरचना निर्माणसमेत गर्न लगाई भाडा उठाई खाएको र हाल सो संरचनासमेत भत्काइएबाट जाहेरवालालाई निवेदकले ठगी गरेको भन्ने तथ्य थियो ।
- त्यसमा ललितपुरमा भएको विवादको विषयलाई लिएर हनुमानढोका प्रहरीबाट हस्तक्षेप भएको अवस्था थियो ।

६. तथापि उक्त आदेशले ...करारको देवानी विषयलाई कसुरमा रूपान्तरण गर्न सकिने भए त्यसको औचित्यता विपक्षीहरूले पुष्टि गर्नु सक्नु पर्छ । करारबाट ठगी हुँदैन भन्नु उचित नहुने... अनुसन्धानको हकमा कानूनबमोजिम हुन सक्ने नै हुँदा भन्नेसमेतका कुरा उल्लेख गरेर यस्ता विषयमा के कुन कानूनी उपचार आकर्षित हुने भन्ने कुरालाई मुद्दाको तथ्य र प्रमाणको मूल्याङ्कनको रोहमा हेर्नु पर्ने र बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्दा पनि मूल मुद्दामा कुनै प्रभाव पर्न नहुने

भनी सबै कुरा अदालतको विवेकमा छाडेको देखिन्छ । उक्त नजिरले मुद्दाको व्याख्यामा प्रवेश गरेको पाइँदैन र न्यायलाई मात्र बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेशको मूल आधार बनाएको देखिन्छ । उक्त नजिरको सार भनेको व्यक्तिको वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण हुने गरी फौजदारी मुद्दाको अनुसन्धानको लागि कसैलाई थुनामा राख्दा औचित्य र आधार हुनुपर्नेमा लिखित जवाफबाट सो नदेखिएको, निवेदकलाई थुनामा राख्नुपर्नेसम्मको अवस्था विद्यमान रहेको कारण खुलाई सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा १५(२) बमोजिम अनुमति माग गर्नु पर्ने र थुनामा राखी अनुसन्धान गर्न अनुमति दिँदा पनि अदालतले ऐ. ऐनको दफा १५(४) बमोजिम तहकिकात सन्तोषजनक भए वा नभएको विचार गरी थुनामा राख्ने अनुमति दिनुपर्ने दफा १५ को अक्षर र भावना अनुरूप प्रक्रिया पुरा गरेको भन्ने मिसिलबाट नदेखिएको, ऐ. दफा १५(२) बमोजिमको आधार र कारण नखुलाई स्वेच्छाचारी तवरबाट म्याद थप गरेको र बन्दीलाई मुक्त गरेमा अनुसन्धान प्रभावित हुने अवस्था प्रमाणित गर्न नसकेकोसमेतका कारणबाट थुनामा राखेको कार्य कानूनसङ्गत भन्न मिलेन भन्ने देखिन्छ ।

७. यस मुद्दामा त्यस्तो अवस्था छैन । यसमा राजुकुमार कार्कीको जाहेरीमा मैले सञ्चालन गरेको कम्पनी खरिद गरिलिने विभिन्न गफलत कुरा एवम् खातामा रकम छैन भन्ने कुरा जानी जानी झुक्थानमा पारी चेक काटी धोखा दिई मुलुकी ऐन, ठगी महलअनुसार रु. २,३२,००,०००।- दुई करोड बत्तिस लाख रकम ठगी गरेको हुँदा भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको पाइन्छ । कहाँ भाडा लिएको जग्गाभन्दा बाहिर सार्वजनिक जग्गामा जाहेरवालाले थप संरचना निर्माण गरेको विषय र कहाँ दायित्वबमोजिमको रु. १ करोड नतिरी पचाउने नियत गरेको भन्ने प्रस्तुत मुद्दाको जाहेरीको विषय । यस मुद्दामा निवेदकहरूले विपक्षी

राजकुमार कार्कीलाई रु. १ करोडको चेक दिँदाको अवस्थामा निजहरूको नियत के रहेको थियो, खातामा रकम छैन भन्ने थाहा पाई ठगीको मनसायले राजकुमार कार्कीको रकम लिन खानका लागि सो कार्य गरेको हो वा थाहा नपाई शुद्ध मनसायले सो कार्य गरेको हो वा उल्लिखित कारोबार बैंक तथा चेक खिच्ने व्यक्तिका बिचमा मात्र सीमित कारोबार हो वा धारकसमेतका अन्य व्यक्ति पनि सो कारोबारबाट प्रभावित हुने हो चेक खिच्नेले बैंकलाई मात्र झुक्याउने नियतले विनिमेय अधिकारपत्र ऐन, २०३४ को दफा १०७ को कसुर गरेको हो वा सो पनि गरेको होइन माथि उल्लेख भएअनुसार यो तथ्यको निरूपण सबूद प्रमाणको मूल्याङ्कनबाट हुने हुन्छ।

८. मुलुकी ऐन, ठगीको महलको १ नं. मा “कसैले आफ्नो हक नपुग्ने अर्काको हकको चल-अचल धनमाल हक पुग्नेलाई वा जसका जिम्मामा रहेको छ उसलाई ललाई-फकाई वा जाल परिपञ्च गरी वा आफ्नो हक नभएको सम्पत्तिमा आफ्नो हक पुग्ने कित्ते कागज बनाई, दिई वा पेस गरी वा आफूसँग नभएको कुरा आफूसँग छ भनी झुक्याई वा झुठो कुरालाई सद्दे हो भनी झुक्याई वा अरु जुनसुकै व्यहोरासँग धोका दिई गफलतमा पारी आफ्नो हक नपुग्ने अर्काको हकको चल-अचल धनमाल लिए दिए दिलाएमा वा अर्काको माल मेरो हो भनी वा मेरो भएको छ भनी लिखत गरी वा नगरी सोही माल लिए दिए बिक्री व्यवहार गरेमा वा सट्टापट्टा गरी लिएमा ठगी गरेको ठहर्छ” भनी रहेको ठगीको परिभाषा ज्यादै व्यापक देखिन्छ। निवेदक र विपक्षीबिच भएको सम्झौताबमोजिम लाहुरे सेक्युरिटी खरिद गरेबापतको पुरै रकम सम्झौता भएको दिनमा निवेदकहरूले तिर्न नसकेको कुरामा दुवै पक्षबिच मुख मिलेको अवस्था छ। बाँकी रकमको हकमा विपक्षी राजकुमारको करबलले गर्दा निवेदक श्रीकृष्ण परियारको बहिनी प्रमिला परियारको नाउँमा नबिल

बैंक लि. बानेश्वर शाखाको खाताको चेक आफूहरूले दिएको कुरामा निवेदकहरूको स्वीकारोक्ति छ। सिर्फ रकम बुझाएर चेक फिर्ता लिएको कुरामा दुवै पक्षबिच मुख मिलेको पाइँदैन। यस्ता विवादास्पद कुराको निरूपण प्रमाण मूल्याङ्कनबाट हुन्छ।

९. सम्बन्धित खातामा चेकअनुरूपको रकम नभएको मात्र होइन चेकको दस्तखत पनि नमिलेको कारणबाट आफूले सम्झौताबमोजिमको रकम र थप बाँकी रकम पनि निवेदकहरूबाट पाउन नसकेबाट मैले सञ्चालन गरेको कम्पनी खरिद गरिलिने विभिन्न गफलत कुरा एवम् खातामा रकम छैन भन्ने कुरा जानी जानी झुक्यानमा पारी चेक काटी धोखा दिई मुलुकी ऐन, ठगी महलअनुसार रु. २,३२,००,०००/- दुई करोड बत्तिस लाख रकम ठगी गरेको हुँदा भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको पाइन्छ। सबूद प्रमाणबाट जाहेरी व्यहोरा प्रमाणित भएमा उक्त वार्दात ठगीको परिभाषाभित्र पर्दैन भनी भन्न मिल्दैन। कुनै पनि वारदातमा ठगीको तत्त्व समावेश भएमा ठगी ठहर्न सक्छ। कपाली तमसुकको व्यवहारमा पनि यदि ऋणीले तमसुक गर्दा नै धनीको ऋण नतिरी ठग्ने नियत लिएको छ भने ठगी ठहर्न सक्छ।

१०. प्रस्तुत ठगी मुद्दाको अनुसन्धान र निर्णयमा अन्यथा प्रभाव नपर्ने गरी यो भन्न सकिन्छ कि कुनै कार्यलाई एकभन्दा बढी ऐनले समेटेको कुराको परिणाम भनेको सबै ऐन त्यसमा आकर्षित हुन सक्ने भन्ने हो। त्यसको अर्थ कुनै एउटा ऐन लाग्ने र अरु ऐन नलाग्ने भन्ने होइन। सजायको हकमा भने सबै ऐनबमोजिम सजाय हुन नसक्ने अवस्था आउला तर मुद्दा चलाउनलाई त्यस्तो कुनै बाधा छैन। अरु ऐनले नसमेटेर एउटा ऐनले मात्र समेटेको वा कुनै ऐनले स्पष्ट शब्दमा सो ऐनबमोजिम चलेको मुद्दामा अरु ऐनबमोजिम मुद्दा नचल्ने भनी भनेको अवस्थामा मात्र एकभन्दा बढी ऐन लगाउन

मिल्दैन। फौजदारी न्यायको मूल उद्देश्य दण्डहीनताको अन्त, कसुरदारलाई सजाय र पीडितलाई उपचार रहेकोले फौजदारी कानूनलाई त झन बाहेक गर्न मिल्दैन। फौजदारी न्याय र फौजदारी कानून धेरै सशक्त हुन्छन्। अरु ऐन कानूनले स्पष्ट तवरले बाहेक नगरेसम्म सभ्य मुलुक र न्यायको मान्य सिद्धान्तले राज्यले हस्तक्षेप गर्नु पर्ने प्रकृतिको सार्वजनिक सदाचार, नैतिकता, स्वास्थ्य आदिको उल्लङ्घनको विषयमा कसुरदारलाई निरुत्साहन गर्नसमेतका लागि फौजदारी न्याय र फौजदारी कानूनको overriding effect हुन्छ। अतः चेक अनादर र बक्यौता रकमको विषयलाई विनिमेय अधिकारपत्र ऐन, २०३४ आदिले समेटेकोले ठगीमा जाहेरी लिन र अनुसन्धान गर्न मिल्दैन भन्ने निवेदकको निवेदन जिकिर मान्दा राज्य र कानून असहाय हुन पुग्छ। विनिमेय अधिकारपत्र ऐन, २०३४ को दफा १०७ मा “बैंकमा आफ्नो निक्षेप छैन वा निक्षेप भएपनि पर्याप्त छैन भन्ने जानीजानी कुनै व्यक्तिले चेक काटी कसैलाई हस्तान्तरण गरेमा र त्यसरी हस्तान्तरण गरिएको चेक भुक्तानीको लागि सम्बन्धित बैंकसमक्ष प्रस्तुत गर्दा पर्याप्त निक्षेप नभएको कारणबाट बैंकबाट चेक अनादर भएमा चेक काट्ने व्यक्तिबाट चेकमा उल्लिखित रकम र ब्याजसमेत धारकलाई भराई चेक काट्ने व्यक्तिलाई तीन महिनासम्म कैद वा तीन हजार रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुनेछ” भन्ने सामान्य ३ महिना कैद र ३ हजार रुपैयाँको सजायको प्रावधानले कसुरदारलाई निरुत्साहित गर्न सक्दैन। जानी जानी ठगी गर्नेले ती कानूनहरूको आडमा कसुरबाट उन्मुक्ति पाउने परिणाम आउँछ। समाजमा नराम्रो परिणाम आउने व्याख्या मान्न मिल्दैन। यी कुराहरू प्रस्तुत मुद्दामा आकर्षित हुने अवस्था छ छैन भन्ने कुरा माथि उल्लेख भएबमोजिम साधारण अधिकारक्षेत्रबाट निरूपण हुने कुरा भएकाले ठगीको महललाई ज्यादै सीमित घेराबाट

हेरी उल्लिखित काम कारोबार ठगीको कसुरभित्र पर्दैन भनी अहिलेकै अवस्थामा भन्नु र ठगी मुद्दाको औचित्य नै समाप्त हुने गरी यस अदालतबाट हस्तक्षेप गर्नु उपयुक्त नभएकोले प्रस्तुत विषयवस्तुलाई ठगीको कसुरले समेट्न नसक्ने हुँदा ठगी कसुरमा अनुसन्धान गर्न मिल्दैन भन्ने निवेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन।

११. नेपालको संविधानको धारा १७ (१) मा “कानूनबमोजिम बाहेक कुनै पनि व्यक्तिलाई वैयक्तिक स्वतन्त्रताबाट वञ्चित गरिने छैन” भनी भएको स्वतन्त्रताको मौलिक हकको व्यवस्थाअनुसार कानूनबमोजिम वैयक्तिक स्वतन्त्रताको अपहरण हुन सक्ने नै हुन्छ। तदनुसार हेर्दा कानूनले ठगी कसुरको व्यवस्था गरेको, माथि उल्लेख भएका कार्यहरू सो कसुरभित्र पर्ने भनी जाहेरी परी त्यसमा अनुसन्धानको क्रममा साधिकार जिल्ला अदालतबाट म्याद थप भै निवेदकहरू न्यायिक हिरासतमा रहे बसेको अवस्था हुँदा कानूनको सारवान वा कार्यविधिगत कुनै पनि प्रक्रियाको त्रुटि भएको देखिन आएन।

१२. रिटको अधिकारक्षेत्रले निवेदक पक्ष बेदाग भएको अपेक्षा लिन्छ। यो समन्यायको उपचार हो। तर निवेदकहरू विवादास्पद व्यक्ति देखिन आएका छन्। यस्ता व्यक्तिलाई रिटबाट उपचार दिनका असाधारण अवस्था जस्तो कि बदनियत वा कपटपूर्ण थुना आदि देखिनु आवश्यक छ। प्रस्तुत विवादमा त्यस्तो केही देखिन आएको छैन। भोलिका दिनमा सबुद प्रमाणको मूल्याङ्कन र कानूनको व्याख्याबाट निक्क्यौल हुने कुरालाई असाधारण र अपवादको अवस्था मानी रिटबाट हेर्नु मनासिब हुँदैन।

१३. अतः माथि उल्लिखित आधार र कारणसमेतबाट निवेदकहरू गैरकानूनीरूपमा थुनामा रहेको नदेखिँदा निवेदकहरूको मागबमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गर्नु परेन। प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ। प्रस्तुत रिट निवेदनको

लगत कडा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.बैद्यनाथ उपाध्याय

इजलास अधिकृत : प्रेमप्रसाद न्यौपाने
इति संवत् २०७२ साल फागुन १७ गते रोज २ शुभम् ।



निर्णय नं.१५३०

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
आदेश मिति : २०७२।६।२२।६
०७२-WH-००१७

विषय : बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाउँ ।

निवेदक : ठूलोबहादुर तामाङको छोरा, काभ्रेपलाञ्चोक
जिल्ला डराउने पोखरी गा.वि.स. वडा नं.४ घर
भई हाल कारागार कार्यालय, जगन्नाथदेवल
सुनधारा, काठमाडौं भद्रबन्दी गृहमा थुनामा
रहेको जिरै भन्ने सरोज लामा

विरुद्ध

विपक्षी : राजेश अग्रवालको जाहेरीले वादी नेपाल
सरकारसमेत

- हातहतियार खरखजाना मुद्दामा पुर्पक्षको लागि थुनामा बसेको अवधिमध्ये मिति २०६९।३।१८ देखि २०६९।७।३ सम्मको अवधि कैद लगत ठेक्का गणना गरेको देखिएन। फेसलाबमोजिमकैद ठेक्का थुनामा बसेको अवधिसमेत त्यसमा समायोजन गरिनु पर्दछ । निवेदकलाई हातहतियार खरखजाना मुद्दामा पुर्पक्षको लागि थुनामा राखिएको अवधिलाई डाँका उद्योग मुद्दामा लागेको कैद ठेकिँदा सो थुनामा बसेको अवधि समायोजन भएको देखिएन । एउटै व्यक्ति विरुद्ध एउटै वारदातबाट दुई छुट्टाछुट्टै न्यायिक र अर्धन्यायिक निकायमा मुद्दा चली सजाय भएकोमा ती दुईमध्ये कुनै मुद्दाबाट भएको कैदको लगत ठेक्का तीमध्ये जुनसुकै मुद्दामा पुर्पक्षको लागि थुनामा बसेको रहेछ भने पनि सो थुनामा बसेको अवधिसमेत समायोजन गरिनु पर्दछ । निवेदकलाई डाँका उद्योग मुद्दाबाट कैद ठेकिँदा हातहतियार मुद्दामा पुर्पक्षको लागि थुनामा बसेको अवधि समायोजन नगरेको देखिँदा उक्त ठेकिएको कैद लगत त्रुटिपूर्ण भएको देखियो । यसर्थ काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट डाँका उद्योग मुद्दामा भएको फेसलाको तपसिल खण्डमा उल्लेख गरेबमोजिम मिति २०६९।३।१८ देखि मिति २०६९।१०।२९ सम्मको करिब ७ महिना ४ दिन बढी कैदमा बस्नु पर्नेगरी भएको कैद हिसाब एवम् ठेकिएको कैद लगतसमेत त्रुटिपूर्ण रहेको देखिन आउने ।
(प्रकरण नं.५)

- निवेदकउपर एउटै वारदातमा भएको दुई छुट्टाछुट्टै घटनालाई आधार बनाई डाँका उद्योग र हातहतियार खरखजाना

मुद्दा दायर भएको हो । कानूनबमोजिम डाँका उद्योग मुद्दा जिल्ला अदालतमा र हातहतियार खरखजानाको मुद्दा जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा दायर हुनुपर्ने भएकोले सो अनुरूप फरकफरक निकायमा मुद्दा दायर भई फैसला भएको अवस्था हो । एउटै वारदात भए तापनि दुई विषयको मुद्दा हेरिने निकाय जिल्ला अदालत र जिल्ला प्रशासन कार्यालय फरक दुई निकाय भएकाले ती दुई फरक निकायमा कानूनबमोजिम मुद्दा परेकोसम्म हो । डाँका उद्योग मुद्दामा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मागिएको धरौटी बुझाए तापनि निवेदकले तारेखमा रही मुद्दाको पुर्पक्ष गरेको अवस्था नभई हातहतियार खरखजाना मुद्दामा पुर्पक्षका लागि थुनामा राख्ने आदेश भएबाट थुनामा नै रहेको देखिन्छ । ती दुवै मुद्दा एकै वारदातबाट सिर्जित भएको अवस्था रहेको हुँदा उक्त अवधिमा हातहतियार खरखजाना मुद्दामा थुनामा बस्नुपरेको अवस्थालाई डाँका उद्योग मुद्दामा समेत थुनामा नै रहेको मान्नु पर्ने ।

(प्रकरण नं.६)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता मदन रेग्मी
विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता उद्धव
पुडासैनी
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

आदेश

न्या.बैद्यनाथ उपाध्याय : नेपालको संविधान
(२०७२) को धारा ४६ र १३३(२)र(३) बमोजिम यस

अदालतमा दर्ता हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यसप्रकार छ:

रिट निवेदन व्यहोरा

मलाई प्रतिवादी बनाई मिति २०६९/२/१९ को वारदातमा सोही दिन पक्राउ गरी एउटै वारदातमा डाँका उद्योग र हातहतियार खरखजाना मुद्दा चलाएकोमा डाँका उद्योग मुद्दामा मसँग रु.२७,०००/- धरौटी माग भयो भने हातहतियार खरखजानाको मुद्दामा पुर्पक्षका लागि थुनामा राख्ने आदेश भयो । हातहतियार खरखजाना मुद्दामा मलाई रु.१,००,०००/- (एक लाख) जरिवाना हुने ठहरी मिति २०६९/७/३ मा फैसला भएकोमा सोही दिन नै जरिवाना बुझाई थुनाबाट छुटी आएको थिए । उक्त फैसलाउपर नेपाल सरकारको पुनरावेदन हुँदा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट मेरो हकमा सदर हुने गरी मिति २०७०/९/३० मा फैसला भएको छ ।

डाँका उद्योग मुद्दामा भएको आदेशउपर पुनरावेदन अदालत, पाटनमा नेपाल सरकारको निवेदन परी कैफियत प्रतिवेदन भई काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मसँग धरौटी मागिएको आदेश बदर भई मलाई थुनामा नै राखी पुर्पक्ष गराउनु भन्ने आदेश भएको हुँदा पुनः मिति २०७०/१०/२२ देखि थुनामा रही यद्यपि हालसम्म थुनामा नै रही आएको छ ।

डाँका उद्योग मुद्दामा मलाई ३ वर्ष कैद हुने ठहरी मिति २०७०/१२/४ मा फैसला भएकोमा सोउपर मैले पुनरावेदन गर्दा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट सुरु सदर हुने ठहरी मिति २०७१/९/२२ मा फैसला भएको छ । मलाई ३ (तीन) वर्ष कैद सजाय हुने ठहर्‍याई भएको काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसलाको तपसिल खण्डमा बाँकी कैदको असुल लागत कायम गर्न म मिति २०६९/२/१९ देखि मिति २०६९/३/१८ सम्म २९ दिन प्रहरी हिरासतमा र मिति २०६९/१०/२२ देखि हालसम्म पुनरावेदन अदालत,

पाटनको आदेशानुसार थुनामा रहेको भन्ने हिसाब गरी देखाई सोही तपसिल खण्डबमोजिम कैदबापत थुनामा राख्नुपर्ने अवधि मिति २०७२/९/२२ गतेसम्म भनी कैद म्याद ठेकी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट कारागार कार्यालय, जगन्नाथदेवल, काठमाडौंलाई पठाइएको रहेछ ।

म मिति २०६९/२/१९ मा पक्राउ भएपछि मउपर लगाइएका एउटै वारदातको दुई अभियोगमा मिति २०६९/७/३ सम्म ४ महिना १५ दिन र मिति २०६९/१०/२२ देखि प्रस्तुत निवेदन गर्दाका अधिल्लो दिन मिति २०७२/६/११ सम्म २ वर्ष ७ महिना १९ दिनसमेत गर्दा जम्मा ३ वर्ष ४ दिन थुनामा रहिसकेको छु । डाँका मुद्दामा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मागिएको धरौटी मैले बुझाए तापनि तारेखमा रही मुद्दाको पुर्पक्ष गरेको अवस्था नभई हातहतियार खरखजाना मुद्दामा पुर्पक्षका लागि थुनामा राख्ने आदेश भएबाट थुनामा रहेको थिएँ । काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मागिएको धरौटी बुझाई तारेखमा छुटेको भन्ने अर्थ गरी मिति २०६९/३/१८ देखि मिति २०६९/१०/२१ सम्मको करिब ७ महिना ४ दिन बढी कैदमा बस्नु पर्ने गरी भएको कैद हिसाब एवम् ठेकिएको कैद लगत पुर्जा त्रुटिपूर्ण रहेको छ । उपर्युक्तबमोजिम म ३ वर्ष ४ दिन थुनामा रहिसकेको र आफूलाई ३ (तीन) वर्षको कैद हुने ठहर भएको फैसलाबमोजिम सजाय भुक्तानी गरिसकेको हुँदा म मिति २०७२/६/७ मा छुट्नुपर्ने हो । सोपछि तथा बढी अवधि बस्नुपर्ने हुँदै होइन । मिति २०७२/६/७ मा छुट्नुपर्ने मलाई विपक्षीहरूबाट ठेकिएको कैदको हिसाबलगायत समेतले म मिति २०७२/९/२२ सम्म बस्नुपर्ने हुन आउँछ ।

यसरी मलाई लगाइएका अभियोगमा काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसलाले ठहर भएको ३(तीन) वर्ष कैद मिति २०७२/६/७ मा भुक्तान भइसकेको हुँदा मलाई बढी अवधी कैदमा बस्नुपर्ने

गरी ठेकिएको काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०७०/१०/४ मा भएको फैसलाको तपसिल खण्डको कैद हिसाब, कैद म्याद ठेकी पठाएको च.नं.११९४ मिति २०७१/७/२५ को पत्र र सोसँग सम्बन्धित अन्य काम कारवाहीसमेत बदर गरी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाउँ ।

यस अदालतबाट मिति २०७२।६।१४ मा भएको प्रारम्भिक आदेश

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? यो आदेश प्राप्त भएका मितिले ३ दिनभित्र सुरु र रेकर्ड मिसिलसमेत साथै राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी रिट निवेदनको १ प्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई मिति २०७२।६।१९ को पेसी तोकी नियमानुसार पेस गर्नु ।

लिखित जवाफ व्यहोरा

निवेदक जिरे भन्ने सरोज लामा विरुद्ध यस कार्यालयबाट जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंमा हातहतियार खरखजाना मुद्दा अभियोजन भएकोमा मिति २०६९/७/३ मा फैसला हुँदा निजलाई रु.१,००,०००/- जरिवाना हुने ठहरी फैसला भएको तथा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा डाँका उद्योग मुद्दा अभियोजन भई मिति २०७०/१२/४ मा फैसला हुँदा निजलाई ३ वर्ष कैद हुने ठहरी फैसला भई सोहीबमोजिम कैदमा बसेको देखिन्छ । बन्दीलाई थुनामा राखिएको कार्यको वैधतासम्म परीक्षण गरी गैरकानूनी तवरबाट थुनामा राखेको देखिएमा बन्दीलाई त्यस्तो थुनाबाट मुक्त गर्न बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने हो । यी निवेदक विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालतमा डाँका उद्योग मुद्दा दायर भई फैसलाबमोजिम कैदी पुर्जा दिई कैदमा राखेको देखिन्छ । यसरी साधिकार

अधिकारीको कानूनबमोजिमको कैदी पुर्जोउपर जिल्ला न्यायाधीशसमक्ष र जिल्ला न्यायाधीशको आदेशउपर पुनरावेदन अदालतमा निवेदन गर्न पाउने कानूनी उपचारको बाटो हुँदाहुँदै सोको प्रयोग नगरी कानूनी उपचारको बाटो नभएको अवस्थामा प्रयोग हुने वैकल्पिक उपचारको माध्यमबाट आएको प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय, काठमाडौंको लिखित जवाफ।

रिट निवेदक जिरे भन्ने सरोज लामा काठमाडौं जिल्ला अदालतको च.नं.४१९० स.फौ. नं.२३४/२८९७ मिति २०६९/१०/२२ तथा च.नं.११९४ स.फौ.नं.२८९७ मिति २०७१/७/२५ को पत्रानुसार डाँका मुद्दामा मिति २०६९/१०/२२ देखि यस कारागारमा थुनामा रही आएका छन्। अधिकारप्राप्त निकाय तथा अधिकारप्राप्त अधिकारीबाट थुनामा राखिएको हुँदा यस कार्यालयको हकमा उक्त रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको कारागार कार्यालय जगन्नाथदेवल, काठमाडौंको लिखित जवाफ।

जिरे भन्ने सरोज लामासमेत भएको डाँका उद्योग मुद्दामा यस अदालतको मिति २०७०/१२/४ को फैसलाले निजलाई तीन वर्ष कैद हुने ठहरेको हुँदा निज प्रतिवादी अनुसन्धानको क्रममा मिति २०६९/०२/१९ देखि मिति २०६९/३/१८ सम्म २९ दिन प्रहरी हिरासतमा रही मिति २०६९/३/१८ मा धरौटी राखी छुटी गएकोमा पुनरावेदन अदालत, पाटनको आदेशानुसार पुनः मिति २०६९/१०/२२ देखि थुनामा रहेको देखिँदा फैसलाबमोजिम बाँकी कैद २/११/१ बापत मिति २०६९/१०/२२ देखि २०७२/०९/२२ गतेसम्म डाँका उद्योग मुद्दाको हकमा मात्र प्रतिवादी जिरे भन्ने सरोज लामालाई मिति २०७२/०९/२३ गते कैदबाट मुक्त गरिदिनु भनी यस अदालतबाट मिति २०७१/७/२५ मा कैदी पुर्जो जारी

गरिएको हो। निज प्रतिवादी जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंको आदेशले थुनामा बसेको भन्ने व्यहोरा यस अदालतबाट भएको उल्लिखित फैसलासमेतमा उल्लेख नभएको हुँदा यस अदालतको फैसलाबमोजिम निज प्रतिवादीका नाउँमा जारी भएको कैदी पुर्जो कानूनसम्मत हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको काठमाडौं जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ।

यस इजलासबाट भएको अन्तिम आदेश

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री मदन रेग्मीले निवेदकउपर जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंमा हातहतियार खरखजाना मुद्दा र काठमाडौं जिल्ला अदालतमा डाँका उद्योग मुद्दा चली हातहतियार खरखजाना मुद्दामा रु.१,००,०००।- जरिवाना भएकोमा निवेदकले उक्त जरिवाना तिरिसकेको छ। डाँका उद्योग मुद्दामा ३ वर्ष कैद हुनेगरी फैसला भएकोमा निज मिति २०६९।२।१९ देखि मिति २०६९।१०।२२ देखि प्रस्तुत निवेदन गरेको अधिल्लो दिनसम्म लगातार थुनामा रहेको २ वर्ष ७ महिना १९ दिनसमेत गर्दा जम्मा ३ वर्ष ४ दिन थुनामा रही निजउपर लागेको अभियोगबमोजिमको कैदमा बस्नुपर्ने अवधिसमेत भुक्तान भइसकेको अवस्था छ। तसर्थ काठमाडौं जिल्ला अदालतले गरेको कैदभन्दा बढी अवधि थुनामा राख्न नमिल्ने भएकाले काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०७०/१०/४ मा भएको फैसलाको तपसिल खण्डको कैद हिसाब, कैद म्याद ठेकी पठाएको च.नं.११९४ मिति २०७१/७/२५को पत्र र सोसँग सम्बन्धित अन्य काम कारवाहीसमेत बदर गरी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो।

विपक्षी कार्यालयका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री उद्धव पुडासैनीले यी निवेदक डाँका उद्योग मुद्दामा मिति २०६९।२।१९ देखि मिति २०६९।३।१८ सम्म २९ दिन प्रहरी हिरासतमा रही मिति २०६९।३।१८ मा धरौटी राखी छुटी गएकोमा पुनरावेदन अदालत, पाटनको आदेशानुसार पुनः मिति २०६९।१०।२२ देखि थुनामा रहेको देखिँदा फैसलाबमोजिम बाँकी कैद २/११/१ बापत मिति २०६९।१०।२२ देखि २०७२।०९।२२ गतेसम्म थुनामा रही निजलाई मिति २०७२।०९।२३ गते कैदबाट मुक्त हुने गरी कैदी पुर्जी जारी भएको हो। काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसलाअनुसार निजले कैदमा बस्नु पर्ने कुरा कानूनबमोजिम कै कार्य भएको हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो।

दुवै तर्फका विद्वान् अधिवक्ताहरूको बहस सुनी प्रस्तुत निवेदनसहितको लिखित जवाफ तथा सम्बद्ध कानूनी प्रावधानहरूको अध्ययन गरी निवेदक दुई फरकफरक निकायको आदेशबाट थुनामा पर्ने र तारेखमा बस्ने कार्य भई निजको कैद लगतमा गडबड परेको छ, छैन र मागबमोजिम आदेश जारी हुनुपर्ने हो, होइन भन्ने सम्बन्धमा केन्द्रित रही निर्णय गर्नु पर्ने देखियो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, निवेदक जिरे भन्ने सरोज लामालाई मिति २०६९।२।१९ गते पक्राउ गरी हातहतियार खरखजाना र डाँका उद्योग मुद्दाको अभियोग दायर भएकोमा हातहतियार खरखजाना मुद्दामा रु. एकलाख जरिवाना तथा डाँका उद्योग मुद्दामा तीन वर्ष कैद हुनेगरी फैसला भएकोमा फैसलाबमोजिमको कैद भुक्तान गरिसकेको तर फैसलाले तोकेकोभन्दा बढी कैद बस्नु पर्ने गरी कैदी पुर्जी दिएकोले गैरकानूनी थुनामा बस्नु परेको हुँदा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भन्ने नै मुख्य निवेदन जिकिर रहेको देखिन्छ। विपक्षी कार्यालयहरूको लिखित जवाफ

हेर्दा निवेदक जिरे भन्ने सरोज लामा डाँका उद्योग मुद्दाको अभियोगमा अनुसन्धानको क्रममा मिति २०६९।२।१९ देखि मिति २०६९।३।१८ सम्म २९ दिन प्रहरी हिरासतमा रही मिति २०६९।३।१८ मा धरौटी राखी छुटी गएकोमा पुनरावेदन अदालत, पाटनको आदेशानुसार पुनः मिति २०६९।१०।२२ देखि थुनामा रहेको देखिँदा फैसलाबमोजिम बाँकी कैद २/११/१ बापत मिति २०६९।१०।२२ देखि २०७२।०९।२२ गतेसम्म थुनामा राखी मिति २०७२।०९।२३ गते कैदबाट मुक्त गरिदिनु भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट कैदी पुर्जी जारी गरिएको हो, फैसलाबमोजिम कैद निजले भुक्तान गर्नुपर्ने नै हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने व्यहोरा उल्लेख भएको पाइन्छ।

३. मिसिलसंलग्न प्रमाणबाट निवेदक जिरे भन्ने सरोज लामालाई मिति २०६९।२।१९ को वारदातमा सोही दिन पक्राउ गरी एउटै वारदातमा डाँका उद्योग र हातहतियार खरखजाना मुद्दा चलाएकोमा डाँका उद्योग मुद्दामा रु. २७,०००/- धरौटी माग भएको र हातहतियार खरखजाना मुद्दामा पुर्पक्षका लागि थुनामा राख्ने आदेश भएको देखिन्छ। हातहतियार खरखजाना मुद्दामा एक लाख जरिवाना हुने गरी मिति २०६९।७।३ मा फैसला भएकोले उक्त जरिवाना बुझाई निज निवेदक सोही दिन छुटी गएको कुरा जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौंको मिति २०६९।७।३ को पत्रबाट देखिन आउँछ। तर, डाँका उद्योग मुद्दामा धरौटीमा राख्ने गरी भएको आदेशउपर निवेदन परी पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट धरौटी मागिएको आदेश बदर भई थुनामा नै राखी पुर्पक्ष गराउनु भन्ने आदेश भएको देखिँदा निज निवेदक पुनः मिति २०७०।१०।२२ देखि थुनामा नै रहेको देखिन्छ। डाँका उद्योग मुद्दामा ३ वर्ष कैद हुने ठहरी मिति २०७०।१२।४ मा फैसला भएको र उक्त फैसला हुँदाको समयमा समेत यी निवेदक थुनामा नै रहेको देखिन आउँछ। उक्त दुवै डाँका उद्योग र

हातहतियार खरखजाना मुद्दामा भएको फैसलाउपर पुनरावेदन परी यी निवेदकको हकमा सुरु फैसला सदर भएकोसमेत देखिन्छ ।

४. निवेदक जिरे भन्ने सरोज लामा मिति २०६९।२।१९ गतेको वारदातमा सोही दिन पक्राउ परी सोही दिनदेखि प्रहरी हिरासतमा रहेको देखिन्छ । निवेदकविरुद्ध दायर भएको डाँका उद्योग मुद्दामा थुनछेक आदेश हुँदा धरौटीमा राखी मुद्दा पुर्पक्ष गर्ने गरी आदेश भएको देखिए तापनि हातहतियार खरखजाना मुद्दामा थुनामा नै रही मुद्दा पुर्पक्ष गर्ने गरी आदेश भएको अवस्था रहेको हुँदा निज निवेदक पक्राउ भएको दिनदेखि नै अर्थात् मिति २०६९।२।१९ गतेदेखि नै थुनामा रहेको अवस्था छ । मिति २०६९।७।३ गते हातहतियार खरखजाना मुद्दामा रु.१,००,०००।- जरिवाना हुने गरी फैसला भएको देखिँदा सोही दिन नै उक्त फैसलाबमोजिमको जरिवाना बुझाई थुनाबाट छुटी गएको भए तापनि पुनरावेदन अदालत, पाटनको आदेशबमोजिम मिति २०७०।१०।२२ देखि पुनः थुनामा नै रही प्रस्तुत रिट निवेदन दायर गरेको समयसम्म पनि थुनामा नै रहेको देखिन्छ । यसरी यी निवेदक जिरे भन्ने सरोज लामा पक्राउ परेको मिति २०६९/२/१९ गतेदेखि हातहतियार खरखजाना मुद्दामा फैसला भएको दिन मिति २०६९/७/३ सम्म जम्मा ४ महिना १५ दिन र पुनरावेदन अदालत, पाटनको आदेशबमोजिम मिति २०६९/१०/२२ देखि प्रस्तुत निवेदन गर्दाको अघिल्लो दिन अर्थात् मिति २०७२/६/१९ सम्म जम्मा २ वर्ष ७ महिना १९ दिनसमेत गर्दा जम्मा ३ वर्ष ४ दिन थुनामा रहिसकेको देखिन्छ । यसबाट यी निवेदकले काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसलाबमोजिम तीन वर्ष कैद भुक्तान गरिसकेको देखिन्छ ।

५. यसप्रकार हातहतियार खरखजाना मुद्दामा पुर्पक्षको लागि थुनामा बसेको अवधिमध्ये मिति २०६९।३।१८ देखि २०६९।७।३ सम्मको

अवधि कैद लगत ठेक्का गणना गरेको देखिएन । फैसलाबमोजिम कैद ठेक्का थुनामा बसेको अवधिसमेत त्यसमा समायोजन गरिनु पर्दछ । निवेदकलाई हातहतियार खरखजाना मुद्दामा पुर्पक्षको लागि थुनामा राखिएको अवधिलाई डाँका उद्योग मुद्दामा लागेको कैद ठेकिँदा सो थुनामा बसेको अवधि समायोजन भएको देखिएन । एउटै व्यक्ति विरुद्ध एउटै वारदातबाट दुई छुट्टाछुट्टै न्यायिक र अर्धन्यायिक निकायमा मुद्दा चली सजाय भएकोमा ती दुईमध्ये कुनै मुद्दाबाट भएको कैदको लगत ठेक्का तीमध्ये जुनसुकै मुद्दामा पुर्पक्षको लागि थुनामा बसेको रहेछ भने पनि सो थुनामा बसेको अवधिसमेत समायोजन गरिनु पर्दछ । निवेदकलाई डाँका उद्योग मुद्दाबाट कैद ठेकिँदा हातहतियार मुद्दामा पुर्पक्षको लागि थुनामा बसेको अवधि समायोजन नगरेको देखिँदा उक्त ठेकिएको कैद लगत त्रुटिपूर्ण भएको देखियो । यसर्थ काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट डाँका उद्योग मुद्दामा भएको फैसलाको तपसिल खण्डमा उल्लेख गरेबमोजिम मिति २०६९/३/१८ देखि मिति २०६९/१०/२१ सम्मको करिब ७ महिना ४ दिन बढी कैदमा बस्नु पर्नेगरी भएको कैद हिसाब एवम् ठेकिएको कैद लगतसमेत त्रुटिपूर्ण रहेको देखिन आयो ।

६. निवेदकउपर एउटै वारदातमा भएको दुई छुट्टाछुट्टै घटनालाई आधार बनाई डाँका उद्योग र हातहतियार खरखजाना मुद्दा दायर भएको हो । कानूनबमोजिम डाँका उद्योग मुद्दा जिल्ला अदालतमा र हातहतियार खरखजानाको मुद्दा जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा दायर हुनुपर्ने भएकोले सो अनुरूप फरकफरक निकायमा मुद्दा दायर भई फैसला भएको अवस्था हो । एउटै वारदात भए तापनि दुई विषयको मुद्दा हेरिने निकाय जिल्ला अदालत र जिल्ला प्रशासन कार्यालय फरक दुई निकाय भएकाले ती दुई फरक निकायमा कानूनबमोजिम मुद्दा परेकोसम्म हो । डाँका उद्योग मुद्दामा काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मागिएको धरौटी बुझाए तापनि निवेदकले तारेखमा रही मुद्दाको

पुर्पक्ष गरेको अवस्था नभई हातहतियार खरखजाना मुद्दामा पुर्पक्षका लागि थुनामा राख्ने आदेश भएबाट थुनामा नै रहेको देखिन्छ। ती दुवै मुद्दा एकै वारदातबाट सिर्जित भएको अवस्था रहेको हुँदा उक्त अवधिमा हातहतियार खरखजाना मुद्दामा थुनामा बस्नुपरेको अवस्थालाई डाँका उद्योग मुद्दामा समेत थुनामा नै रहेको मान्नु पर्ने हुन्छ।

७. तसर्थ, माथि विवेचित आधार र कारणबाट काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट डाँका उद्योग मुद्दामा तीन वर्ष कैद सजाय हुने गरी भएको कैद निवेदक जिरे भन्ने सरोज लामाले भुक्तान गरिसकेको देखिँदा निजलाई थुनामुक्त नगर्ने विपक्षीहरूको कार्य कानूनविपरीतको देखिन आएकोले मागबमोजिम निवेदकको हकमा पठाइएको च.नं.११९४ मिति २०७१/७/२५ को पत्रअनुरूप ठेकिएको कैदमध्ये बढी कैदको हदसम्म उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी निवेदक कानूनबमोजिम ठेकिनुपर्ने कैदभन्दा बढी कैदमा बसिसकेको देखिँदा थुनामुक्त गरिदिनु भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने ठहर्छ। निवेदकलाई थुनामुक्त गरिदिनु भनी मिति २०७२।६।२२ मा छुट्टै आदेश भई यस अदालतको च.नं. ७२३०५-१४६२७७ मिति २०७२।६।२२ को पत्रबाट निजलाई थुनामुक्त गरिदिनु भनी लेखी पठाई सकिएको देखिँदा थप केही गरिरहनु परेन। यो आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या.चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

इजलास अधिकृत : मीना गुरुङ

इति संवत् २०७२ साल असोज २२ गते रोज ६ शुभम्।



निर्णय नं.१५३१

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री बैद्यनाथ उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
फैसला मिति : २०७२।११।५।४

मुद्दा : अपहरण तथा शरीर बन्धक

०७०-CR-०७७०

पुनरावेदक / प्रतिवादी : कपिलवस्तु जिल्ला गजेहडा
गा.वि.स. वडा नं. ८ घर भई हाल जिल्ला
कारागार कार्यालय रूपन्देहीमा थुनामा रहेका
रामबहादुर थारू

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / वादी : सुनिलकुमार उपाध्यायको जाहेरीले
नेपाल सरकार

०७०-CR-०७७१

पुनरावेदक / प्रतिवादी : रूपन्देही जिल्ला रुद्रपुर
गा.वि.स. वडा नं. ३ भैसाही घर भई हाल
जिल्ला कारागार कार्यालय रूपन्देहीमा थुनामा
रहेका बाबुराम थारू

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / वादी : सुनिलकुमार उपाध्यायको जाहेरीले
नेपाल सरकार

०७०-CR-०७७२

पुनरावेदक / प्रतिवादी : कपिलवस्तु जिल्ला गजेहडा
गा.वि.स. वडा नं. २ घर भई हाल जिल्ला
कारागार कार्यालय रूपन्देहीमा थुनामा रहेका
दिपु भन्ने दिप नारायण थारू

विरुद्ध
प्रत्यर्थी / वादी : सुनिलकुमार उपाध्यायको जाहेरीले
नेपाल सरकार

मुद्दा दोहोर्‍याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिँदा
लिएको आधारसँग सहमत हुन नसकिने ।
(प्रकरण नं. ४)

- कुनै पनि सर्तमा व्यक्तिको स्वतन्त्रता कुण्ठित बनाई अपहरण गरी बन्धक बनाउने कार्यलाई स्वाभाविक भनी अर्थ गर्न सकिँदैन । व्यक्तिहरू बिच एकआपसमा लेनदेन गरिएको रकम असुल गर्नको लागि कानूनले विभिन्न उपाय निर्धारण गरेको नै छ । पीडितलाई अपहरण गरी शरीर बन्धक बनाउनुको सट्टा कानूनबमोजिमका निर्धारित उपायहरूको अवलम्बन गर्नुपर्ने ।
(प्रकरण नं. ३)

- पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले आफूले लिनुपर्ने भनिएको रकम उठाउनका लागि पीडित जाहेरवालालाई बन्धक बनाएको देखिँदा अपहरण गर्ने तथा शरीर बन्धक लिनेको महलको २ नं. विपरीतको कसुर गरेको देखिन आउने ।
- पीडितको दाजु वैदेशिक रोजगारसम्बन्धी व्यवसायमा संलग्न रहेकोले निजसँग यी प्रतिवादीहरू मध्ये बाबुराम थारू र रुद्रनारायण थारूले वैदेशिक रोजगारको लागि रकम लिनुदिनु गरेको कुरा मिसिल संलग्न प्रमाणबाट देखिनुका साथै रकमको लिनुदिनु गरेको यी पीडितसँग नभई निजको दाजुसँग भएको तर अनाहकमा पीडितलाई अपहरण गरी शरीर बन्धक लिने कार्य गरेको देखिएको तथा यिनै प्रतिवादीहरू र जाहेरवाला बिच पक्ष विपक्ष भई चलेको ठगी मुद्दामा ठगी गरेको ठहरी फैसलासमेत भइसकेको अवस्था हुँदा यस अदालतबाट

पुनरावेदक / प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता लभकुमार मैनाली र विद्वान् अधिवक्ता केन्द्रविक्रम शाह
प्रत्यर्थी / वादीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता टिकेन्द्र दाहाल
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या. श्री विष्णु सुवेदी

पुनरावेदन अदालतमा फैसला गर्ने :

मा.न्या. श्री ठाकुरप्रसाद शर्मा

मा.न्या. श्री बाबुराम रेग्मी

फैसला

न्या.चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.: पुनरावेदन अदालत, बुटवलको फैसलाउपर मुद्दा दोहोर्‍याई पाउँ भनी परेको निवेदनमा यस अदालतबाट मिति २०७०।७।२७ मा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को उपदफा (१) को खण्ड (क) बमोजिम मुद्दा दोहोर्‍याई हेर्ने निस्सा प्रदान भएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ:-

मिति २०६६।८।२० गतेका दिन बाबुराम चौधरी थारू, बुद्धिराम थारू र बाबुराम चौधरीको भिनाजु नाता पर्ने २ जना मानिस आई छोरा सुनिलकुमार उपाध्यायलाई काम छ भनी घरैदेखि अपहरण गरी लगी राखी फिरौती रकम स्वरूप रु. ९,६०,०००।- माग गरेका हुँदा कारवाही गरी छोरा सुनिलकुमारलाई अपहरण मुक्त गराई पाउँ भन्नेसमेत

व्यहोराको सुदर्शनप्रसाद उपाध्यायको निवेदन ।

मिति २०६६।८।१० गते म आफ्नै घरमा बसिरहेको अवस्थामा विपक्षी बाबुराम थारु र निजको ज्वाइँ नाता पर्ने व्यक्तिले जिल्ला रूपन्देही गोनाहा गा.वि.स. वडा नं. २ बाट अनटेस्ट मोटर साइकलमा जबरजस्ती बसाली लगी पेस्तोलसमेत ताकी अज्ञातस्थलमा लगी कोठाभित्र थुनी शरीर बन्धक बनाई कुटपिट गरी ज्यान मार्ने धम्कीसमेत दिई फिरोती रकम स्वरूप रु.१०,००,०००।- माग गरे । उक्त रकम लिन भनी चाँदनी चोकमा अपहरणकारीहरू बाबुराम थारु, मणिराम थारु, चिनक थारु, रुद्रनारायण थारु, दिपु भन्ने दिपनारायण थारु, रघुनाथ वि.क., दुखेप्रसाद थारु, रामबहादुर थारुसमेत भई आएको अवस्थामा प्रहरी कर्मचारीलाई देखी मलाई छाडी भागी गए । निज अपहरणकारीहरूले मलाई अपहरण गरी बन्धक बनाई ८ दिनसम्म राखी फिरोती रकमसमेत माग गरेका हुँदा निजहरूलाई पक्राउ गरी सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको सुनिलकुमार उपाध्यायको जाहेरी दरखास्त ।

वारदातपश्चात् फरार अपहरण तथा शरीर बन्धक मुद्दाका प्रतिवादी बाबुराम थारु, रामप्रसाद थारु, रामबहादुर थारु, रघुनाथ वि.क., चिनका थारु र मणिराम थारुलाई खोजतलास गर्ने क्रममा मिति २०६६।८।३० गते जिल्ला रूपन्देही, रुद्रपुर गा.वि.स. अन्तर्गत भैसाही भन्ने स्थानमा फेला पारी पक्राउ गरी दाखिला गरिएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रहरीको प्रतिवेदन ।

मिति २०६६।८।२० गते बाबुराम थारुसमेतले सुनिलकुमार उपाध्यायलाई अपहरण गरी ल्याई खबर गरी हामी चिनका थारु, रामबहादुर थारु, मनिराम थारु, रामबहादुर थारु, रघुनाथ वि.क., रामप्रसाद थारु, रुद्रनारायण थारु, दिपु भन्ने दिपनारायण थारुलाई बोलाई विदेश जाँदा खर्च भएको रु.९,६०,०००।- रकम उठाई दिन सहयोग गरी

दिनुपर्‍यो भनेपछि हामी मिलीजुली उक्त रकम उठाई दिनको लागि सुनिलकुमार उपाध्यायलाई भाग्न उम्कन नदिईकन बन्धक बनाई सुभावती थारु, दुवेप्रसाद थारु र रघुनाथ वि.क.को घरमा गई मिति २०६६।८।२८ गतेसम्म बन्धक बनाई कामको सहयोग गरेका हौं भन्नेसमेत व्यहोराको मनिराम थारु, रामप्रसाद थारु भन्ने राजु थारु, रघुनाथ वि.क., रामबहादुर थारु, चिनका थारुले गरेको एकै मिलानको कागज ।

म र रुद्रनारायण थारुलाई वैदेशिक रोजगारका लागि सुनिलकुमार उपाध्याय र शुशिल उपाध्यायले बैङ्कक पठाइदिएकोमा राम्रोसँग रोजगार नलगाई दिएकोले दुवै जना फर्की आयौं । आउँदा जाँदा गरी दुवै जनाको कुल रु.९,६०,०००।- खर्च भएको रकम उठाउनको लागि जेठान नाता पर्ने दुवेप्रसाद थारूसँग मिली मिति २०६६।८।३० गते सुनिलकुमार उपाध्यायलाई अपहरण गरी मोटरसाइकलमा राखी ८ दिनसम्म जिल्ला कपिलवस्तु, पटना गा.वि.स. गोगापुर बस्ने सोभावती थारु, जेठान नाता पर्ने दुवेप्रसाद थारु र रघुनाथ वि.क.का घरमा बन्धक बनाई राखेको हो । मैले निजको बुवा सुदर्शनसँग रु.९,६०,०००।- रकम दिए मात्र सुनिललाई छाडिदिन्छु भनी फोनमा भनेको हुँ । उक्त रकम मिति २०६६।८।२८ गते भैसाहीमा ल्याइदिन्छु भनी सुदर्शनले भनेपछि मसमेतले सुनिललाई मोटर साइकलमा राखी उक्त स्थानमा आउँदा सादा पोसाकका प्रहरी कर्मचारीलाई देखेपछि निज सुनिललाई छाडी हामी सबै भागी गएका हौं भन्नेसमेत व्यहोराको बाबुराम थारुले मौकामा गरेको बयान ।

जिल्ला रूपन्देही, रुद्रपुर गा.वि.स. वडा नं. ३ स्थित पूर्वमा किसुनप्रसाद थारुको खेत, पश्चिम ग्रावेल सडक, उत्तर बुद्धिराम थारुको खेत, दक्षिण बाटो यति चार किल्लाभित्र बुद्धिराम थारुको घर रहेको उक्त घरको आँगनमा सुनिलकुमार उपाध्यायलाई अपहरण गरी शरीर बन्धक बनाउँदा प्रयोग भएको लु.३प २०३५

र लु.४प ३६१२ नं. को मोटरसाइकल बरामद भएको भन्ने खानतलासी तथा बरामदी मुचुल्का ।

जिल्ला रूपन्देही गोनाहा गा.वि.स. वडा नं. २ पुरैनीस्थित पूर्व ग्रावेल सडक, पश्चिम अवधराज मल्लाहको खेत, उत्तर बाटो, दक्षिण जितेन्द्र मिश्रको घर यति चार किल्लाभिन्न सुनिलकुमार उपाध्यायको घर रहेको उक्त घरको पूर्वतर्फको बाटो नजिकबाट मिति २०६६।८।२० गते बाबुराम थारूसमेतले सुनिलकुमार उपाध्यायलाई अनटेस्ट मोटर साइकलमा राखी अपहरण गरी लगेको भन्ने चारकिल्ला सहितको घटनास्थल मुचुल्का ।

जिल्ला रूपन्देही, रूद्रपुर गा.वि.स.वडा नं. ३ स्थित पूर्व जितबहादुर थारूको खेत, पश्चिम तुल्सीराम थारूको घर, उत्तर सिताराम थारूको खेत, दक्षिण सडक यति चारकिल्लाभिन्न बाबुराम थारूको २ तले पक्की घर रहेको उक्त स्थानमा खानतलासी गर्दा हातहतियार खरखजाना तथा अपहरण तथा शरीर बन्धक मुद्दासँग प्रमाण लाने कुनै पनि चिजवस्तु फेला नपरेको भन्ने खानतलासी मुचुल्का ।

मिति २०६६।८।२१ गते म आफ्नो पसलमा बसेको अवस्थामा सुदर्शनप्रसाद उपाध्याय आई तपाइँको भाइ बाबुराम थारूसमेतले मेरो छोरा सुनिललाई अपहरण गरी मिति २०६६।८।२० गते मोटरसाइकलमा राखी कता लगे फिर्ता दिएका छैनन्, रु.९,६०,०००।- माग गरेका छन्, बाबुरामसँग भेट गरी सुनिललाई मुक्त गराउनु पर्‍यो भनेकाले मैले बाबुरामको मोबाइलमा फोन गरी किन अपहरण गरेको हो, यस्तो काम नगर भन्दा सुदर्शनले दिनुपर्ने रकम दिएमात्र छाडी दिने हो, नत्र छाडी दिन्नौ भन्यो । सुनिललाई बाबुराम थारू, दुवेप्रसाद थारू, मणिराम थारू, रामप्रसाद थारू, रघुनाथ वि.क., चिनका थारू, रूद्रनारायण थारूसमेतले मिति २०६६।८।२० गतेदेखि ऐ.२८ गतेसम्म कपिलवस्तुको विभिन्न ठाउँमा बन्धक बनाई राखेका रहेछन् । सुनिलकुमार उपाध्यायलाई अपहरण

गर्ने गराउने क्रममा मेरो संलग्नता छैन भन्नेसमेत व्यहोराको बुद्धिराम थारूले गरेको कागज ।

मिति २०६६।८।२० गते प्रतिवादी बाबुराम थारू, रामप्रसाद थारू, रामबहादुर थारू, चिनक थारू, मणिराम थारू, रूद्रनारायण थारू, दिपु भन्ने दिपनारायण थारू, रघुनाथ वि.क. र बाबुराम थारूको भिनाजु नाता पर्ने व्यक्तिसमेत मिली जबरजस्ती मोटर साइकलमा राखी अपहरण गरी लगी बन्धक बनाई फिरौती रकम माग गरेका हुन् । सो सम्बन्धमा मैले निवेदन दिँदा बुद्धिराम थारूसमेत उपर निवेदन दिएको हुँ । पछि बुझ्दा उक्त घटनामा बुद्धिराम थारूको संलग्नता रहेनछ । मेरो छोरालाई अपहरण गर्ने अन्य व्यक्तिहरूलाई कानूनबमोजिम गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको सुदर्शनप्रसाद उपाध्यायले गरेको कागज ।

मिति २०६६।८।२० गते बाबुराम थारू, दुवेप्रसाद थारूसमेतले जिल्ला रूपन्देही गोनाहा २ बाट सुनिलकुमार उपाध्यायलाई अनटेस्ट मोटरसाइकलमा राखी अपहरण गरी लगी निजहरू र रामप्रसाद थारू, रामबहादुर थारू, मणिराम थारू, रघुनाथ वि.क., दिपु भन्ने दिपनारायण थारू, रूद्रनारायण थारूसमेत मिली कपिलवस्तुको पटना गा.वि.स. वडा नं.६ बस्ने सोभावती थारू, ऐ. मझौला बस्ने दुवेप्रसाद थारू र ऐ. बाणगंगा गा.वि.स. वडा नं.९ बस्ने रघुनाथ वि.क. समेतको घरमा ८ दिनसम्म बन्धक बनाई राखी फिरौती रकम स्वरूप रु. १०,००,०००।- माग गरेका हुन् । उक्त अवस्थामा ज्यान मार्ने धम्कीसमेत दिएका हुन् भन्नेसमेत व्यहोराको वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

वारदातपश्चात् फरार रूद्रनारायण थारू, दिपु भन्ने दिपनारायण थारू र दुवेप्रसाद थारूको खोजतलास गर्दा फेला नपरेको भन्ने प्रहरी प्रतिवेदन ।

वारदातमा प्रयोग भएका लु.३प. २०३५ नं. को मोटर साइकलका धनी भन्ने बुझिएका लम्बु भन्ने व्यक्ति र सुनिलकुमार उपाध्यायलाई बन्धक बनाई राख्न सोभावती थारूको घर प्रयोग भएकोले

निजहरूलाई उपस्थित गराउनु हुन भनी खटाई पठाइएकोमा निजहरूको खोजतलास गर्दा फेला नपरेका, सोभावति थारूको यकिन नाम सोभावति थारू भन्ने सावित्री थारू रहेको र लम्बु भन्नेको यकिन नाम थर वतन खुलाउन नसकिएको भन्नेसमेत व्यहोराको प्रहरी प्रतिवेदन।

प्रतिवादी बाबुराम थारू, मणिराम भन्ने मनिराम थारू, रामप्रसाद भन्ने राजु थारू, रघुनाथ वि.क. रामबहादुर थारू, चिनका थारू, दिपु भन्ने दिपनारायण थारू, रूद्रनारायण थारू र दुवेप्रसाद थारूको उक्त कार्य मुलुकी ऐन, अपहरण गर्ने तथा शरीर बन्धक लिनेको महलको २ नं. बमोजिमको कसुर हुँदा निजहरूलाई सोही महलको ३ नं. र ७ नं. बमोजिम सजाय गरी ऐ.को १२ नं. बमोजिम प्रतिवादीहरूबाट पीडित जाहेरवाला सुनिलकुमार उपाध्यायलाई क्षतिपूर्तिसमेत दिलाई भराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोगपत्र।

सुदर्शन र सुनिलकुमार उपाध्यायसँग चिनजान लेनदेन झै-झगडा रिसइबी केही थिएन। सह-प्रतिवादीहरूसँग मिति २०६६।८।२० देखि २०६६।८।२८ गतेका बिच भेटघाट भएको छैन। सुदर्शनको निवेदन बारेमा मलाई थाहा छैन। म पहिला ने.क.पा. माओवादीमा आस्था राख्ने हुँदा त्यसको प्रतिशोध लिन यस्तो किटानी जाहेरी दिएका होलान्। सुनिलकुमार उपाध्याय र बाबुराम थारूबिच विदेश पठाउने सम्बन्धमा विवाद थियो। अपहरण गरे नगरेको थाहा छैन। म सहयोग गर्न गएको होइन। साथीहरूले बयानमा किन त्यस्तो लेखाए थाहा छैन। मौकाको बयान मेरो होइन। लेखेको कागजमा सही गर भनेकाले सही गरेको हुँ। मोटरसाइकल कसको हो थाहा छैन। कसुर नगरेकोले मलाई सजाय हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी रघुनाथ वि.क.ले रूपन्देही जिल्ला अदालतमा गरेको बयान।

सुनिल र सुदर्शनप्रसाद उपाध्यायलाई

चिन्दिन। निजहरूसँग लेनदेन रिसइवी केही छैन। सह-प्रतिवादी दुखेप्रसादबाहेक अरूसँग चिनजान छ। मिति २०६६।८।२० गते कसैसँग भेटघाट सम्पर्क भएको छैन। जाहेरवाला सुनिललाई अपहरण गर्ने फिरौती मान्ने तथा शरीर बन्धक लिने कार्यमा मेरो संलग्नता छैन। सुनिललाई कसले अपहरण गरे थाहा छैन। बाबुराम र जाहेरवाला बिच लेनदेन भए नभएको मलाई थाहा छैन। मौकाको बयान मेरो होइन। प्रहरीले कुटपिट गरी सही गराएका हुन्। अपहरण र शरीर बन्धक लिने कार्यमा मेरो संलग्नता नभएकाले अभियोगबमोजिम मलाई सजाय हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी रामप्रसाद थारू भन्ने राजु थारूले रूपन्देही जिल्ला अदालतमा गरेको बयान।

जाहेरवाला सुनिल र निजको बाबु सुदर्शनसँग चिनजान रिसइवी केही छैन। सह-प्रतिवादी बाबुराम थारू, रामप्रसाद थारू, रघुनाथ वि.क.लाई मात्र चिन्दछु। मिति २०६६।८।२० गते म पिपरामा घर बनाउने काम गर्दै थिएँ र साँझ आफ्नै घरमा गएको हुँ। मेरा विरुद्धको जाहेरी व्यहोरा झुठ्ठा हो। जाहेरवालालाई बन्धक बनाएको सम्बन्धमा मलाई केही थाहा छैन। मलाई सोधपुछ गर्न भनी प्रहरीले मिति २०६६।८।३० मा बाणगंगा ४ बाट पक्राउ गरेको हो। मौकाको बयान मेरो होइन। प्रहरीले आफैँ लेखी डरत्रास देखाई सही गराएका हुन्। सह-प्रतिवादीहरूले मेरो नाम किन लेखाए थाहा भएन। सुनिललाई अपहरण गर्ने कार्यमा मेरो संलग्नता नहुँदा अभियोगबमोजिम सजाय हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी मणिराम थारू भन्ने मनिराम थारूले रूपन्देही जिल्ला अदालतमा गरेको बयान।

सह-प्रतिवादीहरू कसैसँग पनि मेरो मिति २०६६।८।२० देखि २०६६।८।२८ गतेसम्म भेट भएको थिएन। सुनिललाई कसले किन अपहरण गरे मलाई थाहा भएन। सुनिलले मेरो नामसमेत लेखी किन किटानी जाहेरी दिए मलाई थाहा भएन। मिति

२०६६।८।२८ मा पटना गा.वि.स.मा बाँध बाँध्ने कामको लागि गएको थिएँ । सह-प्रतिवादीहरूले मौकामा गरेको बयानमा मेरो नाम किन उल्लेख गरे मलाई थाहा भएन । मेरो भएको भनिएको बयान मलाई पढेर सुनाएका होइनन् । सही गर भनेकाले सही गरेको हुँ । अभियोगबमोजिम कसुर नगरेकाले सजाय हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी रामबहादुर थारूले रूपन्देही जिल्ला अदालतमा गरेको बयान ।

जाहेरवालालाई चिनेको छैन । रिसइवी झगडा केही छैन । मिति २०६६।८।२० देखि ऐ.२९ सम्म सह-प्रतिवादीसँग भेटघाट सम्पर्क भएको छैन । सुनिललाई अपहरण गर्ने शरीर बन्धक बनाउने कार्यमा मेरो संलग्नता छैन । कसले अपहरण गरे मलाई थाहा भएन । किन किटानी जाहेरी दिए मलाई थाहा भएन । मौकाको बयान मेरो होइन । प्रहरीले जबरजस्ती सही गराएका हुन् । अपहरणमा मेरो संलग्नता नभएकाले अभियोगबमोजिम मलाई सजाय हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी चिनका थारूले रूपन्देही जिल्ला अदालतमा गरेको बयान ।

जाहेरवाला सुनिलसँग लेनदेन कारोबार भएको थियो । मसँग तमसुक छ । प्रतिवादी रुद्रनारायण र दिपु भन्ने दिपुनारायण थारू मेरो भिनाजु नाताका हुन् । दुवेप्रसाद थारू मेरो जेठान हुन् र अरू सबै मेरा साथी हुन् । सुनिल तथा निजको दाजु सुशिलकुमार उपाध्यायले म र रुद्र नारायणलाई थाइल्यान्डमा रोजगारका लागि २ महिनाअगाडि पठाएका थिए । हामीसँग सुनिल पनि सँगै थाइल्यान्ड गएका थिए । आठ दिन बैङ्ककको होटलमा राखे । त्यसपछि काम लगाई दिन्छु भनी गाडीमा राखी एउटा घरमा छाडी आफू फर्केर नेपाल आएछन् । हामी २ जनाले तीन/तीन लाख गरी रु. छ लाख बुझाएका थियौं । घर बनाउने काम भनेर लगेको थियो काम पाइएन । दुईतर्फको आउने जाने टिकट थियो त्यो पैसा पनि झिकी दिएछन् । हामी घरबाट टिकट मगाएर नेपाल फर्केका

हौं । त्यही खर्च भएको र सुनिललाई दिएको पैसाको हरहिसाब गरी पैसा फिर्ता माग्ने विषयमा मेरो घरमा छलफल गर्दा भेट भएको हो । हामीले सुनिललाई निजको घरबाहिर राखेर हामीले लिनुपर्ने पैसा रु. ९,६०,०००।- माग गरेका हौं । फिरौती मागेका होइनौं । जाहेरीको व्यहोरा झुठ्ठा हो । मलाई अभियोगबमोजिम सजाय हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी बाबुराम थारूले रूपन्देही जिल्ला अदालतमा गरेको बयान ।

मिति २०६६।६।२० देखि ऐ.२८ सम्म प्रतिवादीहरूसँग भेटघाट फोन सम्पर्क भएको होइन । जाहेरवालालाई मैले अपहरण गरी फिरौती मागेको छैन । जाहेरवालाले विदेश पठाउँछु भनी लगेको रकम फिर्ता दिनुपर्छ भनी यस्तो जाहेरी दिएका हुन् । मउपरको जाहेरी झुठ्ठा हो । सह-प्रतिवादी बाबुराम थारूसमेतले मौकामा गरेको बयानमा किन मेरो संलग्नता देखाए थाहा भएन । सुदर्शनले गरेको कागजबारे मलाई थाहा भएन । अभियोगबमोजिम जाहेरवाला सुनिललाई अपहरण गर्ने तथा शरीर बन्धक राख्ने कार्यमा मेरो संलग्नता नभएकोले मलाई सजाय हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी दिपुनारायण थारूले रूपन्देही जिल्ला अदालतमा गरेको बयान ।

प्रतिवादी रुद्रनारायण थारू र दुखेप्रसाद थारूको नाममा तामेल भएको म्यादमा हाजिर नभई गुजारी बसेको ।

जाहेरवाला सुनिलकुमार उपाध्याय, सुदर्शनप्रसाद उपाध्याय, वस्तुस्थिति मुचुल्काका वालकिसुन भर, रामशरण यादव र नन्दलाल मल्लाह, प्रतिवादीका साक्षीहरू दानबहादुर सुनार, श्याम गुरुङ, द्रोपती थारू, बुद्धिराम थारू, मानबहादुर सुनार, गोविन्दप्रसाद थारू र सीताराम थारूले गरेको बकपत्र मिसिल सामेल रहेको ।

फरार प्रतिवादीहरू रुद्रनारायण थारू र दुखेप्रसाद थारूको हकमा प्रस्तुत मुद्दा अ.बं. १९०

नं. बमोजिम मुलतबीमा राखिने ठहर्छ । प्रतिवादीहरू बाबुराम थारू, रामबहादुर थारू, दीपनारायण थारू र चिनका थारूउपरको किटानी जाहेरी, पीडित तथा जाहेरवालाको अदालतसमक्षको बकपत्रबाट समर्थित भएको, वस्तुस्थितिका मानिसहरूको भनाइ, लेनदेनको जरियाबाट प्रस्तुत घटना घटेको मिसिल संलग्न तथ्य प्रमाणबाट पुष्टि भएको समेतबाट यी प्रतिवादीहरूले अभियोगबमोजिम कसुर गरेको पुष्टि हुँदा निजहरूलाई जनही ४ वर्ष कैद र जनही पचास हजार जरिवाना हुनुका साथै ऐ. ७ नं. बमोजिम थप जनही २ वर्ष कैद तथा ऐ. ऐनको १२ नं. बमोजिम दैनिक रू. ५००१- का दरले दिन ८ को क्षतिपूर्ति रकमसमेत भराइदिने ठहर्छ । प्रतिवादीहरू रामप्रसाद भन्ने राजु थारू, मनिराम थारू र रघुनाथ वि.क.को नाम हुलिया जाहेरीमा किटान नभएको, जाहेरवालाले निजहरूको वारदातमा संलग्नता नरहेको भनी अदालतमा बकपत्र गरेको वस्तुस्थिति मुचुल्काका मानिसहरूको भनाइ तथा प्रतिवादीहरूको इन्कारी बयानसमेतबाट यी प्रतिवादीहरूले अभियोग मागदाबीबाट सफाई पाउने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको रूपन्देही जिल्ला अदालतको मिति २०६७।७।२९ को फैसला ।

सुरु फैसलामा चित्त बुझेन । हामीहरू उपरको जाहेरी र अभियोग मागदाबी मुलुकी ऐन अपहरण तथा शरीर बन्धक लिनेको महलको २,३ र ७ नं. को परिभाषा वा कसुरभिन्न पर्दैन । जाहेरवालाले भनाइलाई मात्र आधार लिई स्वतन्त्र र निर्विवाद सबुद प्रमाणहरूको मूल्याङ्कन नगरी फैसला गरिएको छ । अदालतमा बयान गर्दा हामीहरू कसुरमा इन्कार रहेको साथै जाहेरवाला र पीडित भनिएका सुनिलकुमार समेतले हाम्रो के कस्तो संलग्नता थियो भनी देखाउन सकेका छैनन् । यस्तो अवस्थामा हामीहरूलाई कसुरदार ठहर्याई सजाय गरी क्षतिपूर्तिसमेत भराइदिने गरी भएको सुरु फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा पूर्णरूपमा उल्टी गरी अभियोग मागदाबीबाट सफाई पाउँ भन्नेसमेत

व्यहोराको प्रतिवादीहरू बाबुराम थारू, रामबहादुर थारू, दिपु भन्ने दिपनारायण थारू, चिनका थारूको पुनरावेदन अदालत, बुटवलमा दायर पुनरावेदनपत्र ।

सुरु फैसलामा चित्त बुझेन । प्रस्तुत मुद्दाका पीडित सुनिलकुमार उपाध्यायले प्रतिवादीहरू मनिराम थारू, राजु थारू र रघुनाथ वि.क. उपरसमेत किटानी जाहेरी दिएका हुन् । मौकाको बयानमा यी प्रतिवादीहरू आरोपित कसुरमा साबित भएका र अनुसन्धानको क्रममा कागज गर्ने व्यक्तिहरूले पनि निज प्रतिवादीहरू उपरको कसुर पुष्टि गर्ने गरी लेखाइदिएको अवस्थामा निज प्रतिवादीहरूलाई सफाई दिने गरी भएको सुरु फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दाबीबमोजिम नै सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन अदालत, बुटवलमा दायर पुनरावेदनपत्र ।

सुरु जिल्ला अदालतले सफाई दिने ठहर गरेका प्रतिवादीहरू मनिराम थारूसमेत ३ जनाका सम्बन्धमा वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट तथा कसुरदार ठहर गरिएका प्रतिवादी बाबुराम थारूसमेतको पुनरावेदन परेको अवस्था देखियो । यसका अतिरिक्त अपहरण गर्ने तथा शरीर बन्धक लिनेको महलको १ नं. र ३ नं. को व्याख्यात्मक प्रश्नलगायत प्रमाण मूल्याङ्कनका दृष्टिले समेत सुरु फैसला विचारणीय देखिएको हुँदा मुलुकी ऐन, अ.बं. २०२ नं. एवं पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ समेतको प्रयोजनार्थ प्रतिवादी बाबुराम थारूसमेतको पुनरावेदन परेको जनाउ पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय, बुटवललाई दिई साथै प्रतिवादीहरू मनिराम थारू, राजु थारू र रघुनाथ वि.क.लाई छलफलका लागि झिकाई अरू नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६८।९।१९ को आदेश ।

प्रतिवादी बाबुराम थारूसमेतलाई बैङ्कक पठाउने सिलसिलामा रकम लिनुदिनु भएको कुरा मिसिल संलग्न लिखतबाट देखिएको र सो कुरालाई

प्रतिवादीले स्वीकार गरेकोसमेत देखिँदा कुनै फिरोती रकमका लागि शरीर बन्धक लिएको नभई आफूले लिनुपर्ने भनिएको रकम उठाउनका लागि प्रतिवादीहरूले गलत बाटो अवलम्बन गरेको पुष्टि हुन आयो । अतः प्रतिवादीहरू बाबुराम थारू, रामबहादुर थारू, चिनक थारू र दिपनारायण थारूलाई जनही ४ वर्ष र थप २ वर्ष गरी ६ वर्ष कैद र रु.५०,०००।- जरिवाना गरी प्रतिवादीहरूबाट पीडितलाई दैनिक रु. ५००।- का दरले दिन ८ को क्षतिपूर्ति रकमसमेत भराई दिने तथा प्रतिवादीहरू मनिराम थारू, रघुनाथ वि.क., र रामप्रसाद थारूलाई अभियोग दाबीबाट सफाई दिने ठहर्याई सुरु रूपन्देही जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७।७।२९ मा भएको फैसला मनासिब देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६९।३।२५ को फैसला ।

मैले जाहेरवाला सुनिललाई अपहरण गरेको होइन । निजसँग उल्लिखित मितिमा भेटघाटसमेत भएको छैन । मेरो भाइ रूद्रनारायण थारूलाई विदेश पठाउँछु भनी जाहेरवालाले रकम लिई ठगी गरेको हुँदा आफूउपरको सम्भावित कारवाहीबाट बच्ने उद्देश्यले मात्र मउपर आरोप लगाएको हो । मेरा साक्षीले मेरो इन्कारी बयानलाई समर्थन पुष्टि हुने गरी बकपत्र गरिदिएका छन् । सुदर्शनप्रसाद उपाध्यायले जिल्ला प्रहरी कार्यालय रूपन्देहीमा दिएको हुलिया जाहेरी निवेदनमा बाबुराम थारूसमेतका ४ जनाको मात्र नाम उल्लेख भएको छ । मेरो नाम उल्लेख थिएन । मेरो कुन अवस्थामा के कस्तो संलग्नता थियो भन्ने कुरा कहीं कतैबाट खुल्न सकेको छैन । बुद्धिराम थारूले प्रहरीमा कागज गर्दा बाबुराम थारूलगायतका व्यक्तिहरूको संलग्नता रहेको भनी मेरो नाम उल्लेख गरेका छैनन् । कसुरमा संलग्न रहेको भन्ने अवस्था कतैबाट पनि नदेखिई निर्दोष प्रमाणित हुँदाहुँदै पनि मलाई कसुरदार कायम गर्ने गरेको फैसला आधारभूतरूपमा गलत एवं त्रुटिपूर्ण छन् । कसुरमा साबित नभई

अदालतबाट जारी भएको वारेन्ट म्यादमा उपस्थित हुँदा तथ्ययुक्त इन्कारी बयान दिएको अवस्थामा म के कुन आधारबाट कसुरदार ठहर्ने हो? भन्ने कुरा फैसलामा खुलेको छैन । तसर्थ, सुरु फैसलालाई सदर गरी भएको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको फैसलामा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क) को त्रुटि विद्यमान हुँदा दोहोर्याउने निस्सा प्रदान गरी मुद्दा हेरी पुनरावेदन फैसला उल्टी गरी सफाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी दिपु भन्ने दिपनारायण थारूको यस अदालतमा दायर पुनरावेदन पत्र ।

जाहेरवालाका कथनहरू आपसमा बाझिएका छन् । सफाई पाएका प्रतिवादीहरूको नाम राखी जाहेरी दिएकोमा पछि बकपत्र गर्दा यिनीहरू भए जस्तो नलागेको भनी लेखाएकाले निजका भनाइहरू विश्वासलायक छैनन् । जाहेरवाला वा पीडित भनिएका व्यक्तिले जेसुकै भने पनि विश्वास गर्नुपर्छ भन्ने तर्क युक्तियुक्त हुन सक्दैन । उनी असल नियत भएका मानिस होइनन् । उनी, उनका दाजु र बाबुसमेत उपर रकम ठगी गरेको सम्बन्धमा मुद्दा दायर छ । प्रस्तुत मुद्दा उठानसम्बन्धी जड भनेको जाहेरवालामेतले हामीलाई बैङ्कक पठाइदिने भनी लिएको रु.९,६०,०००।- को विषय नै हो । हाम्रो दुर्बल आर्थिक अवस्था चेतनाको कमीका कारण रकम फुत्काई थाइल्यान्डसम्म पुर्याई त्यही अलपत्र छाडी भागेकोले पुनः घरबाट भाडा मगाई नेपाल फर्कनु परेको कुरा मेरो बयान एवं मेरा साक्षी बकपत्रबाट स्थापित भएको छ । जाहेरवाला पीडित व्यक्ति होइनन् । वास्तविक पीडित पक्ष भनेको म र रूद्रनारायण हौं । ठगीको कारवाहीबाट बच्ने र रूपैयाँ फिर्ता गर्नु नपर्ने भन्ने सुनियोजित चाल खेली यो प्रपञ्च मिलाएको हो । फैसलामा यसतर्फ विवेचना भएन । जाहेरवालालाई जबरजस्ती घरबाट लिएर गई ८ दिन बन्धक बनाई राखेको कुरा बनावटी हो । निज हरहिसाब सम्बन्धमा सल्लाह गर्न भनी राजीखुसीबाटै मसँग घरबाट हिँडी मेरो घरमा बसी उसै दिन कुराकानी

भई फिर्ता भएका हुन् । बिचको ७ दिन निज कहाँ बसे निजैले जानून् । हामी सबै जनाले अदालतमा सत्य तथ्य खुलाई इन्कारी बयान दिएका छौं । यस्तो अवस्थामा निहित स्वार्थप्रेरित जाहेरवालाले कसैलाई किटान गरेकै आधारमा अभियोग खम्बिर हुने र कसैलाई होइन भनिदिएकै आधारमा दोषी वा निर्दोषी सिद्ध हुने भन्ने कुरा न्यायोचित हुन सक्दैन । सतहीरूपबाट मलाई कसुरदार कायम गरेकोबाट मलाई अन्याय पर्न गएको छ । तसर्थ, सुरु फैसलालाई सदर गरी भएको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको फैसलामा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क) को त्रुटि विद्यमान हुँदा दोहोर्याउने निस्सा प्रदान गरी मुद्दा हेरी पुनरावेदन फैसला उल्टी गरी सफाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी बाबुराम थारूको यस अदालतमा दायर पुनरावेदन पत्र ।

जाहेरवालाको कथनहरू आपसमा बाझिएका छन् । सफाई पाएका प्रतिवादीहरू समेतका नाम राखी जाहेरी दिएकोमा पछि बकपत्र गर्दा यिनीहरू भए जस्तो नलागेको भन्ने लेखाएकाले निजको भनाइ विश्वासलायक छैन । जाहेरवाला वा पीडित भनिएका व्यक्तिले जे भने पनि विश्वास गर्नुपर्छ भन्ने तर्क युक्तियुक्त हुँदैन । उनी असल नियत भएका मानिस होइनन् । उनी, उनका दाजु र बाबुउपर रकम ठगी मुद्दा दायर छ । जाहेरवालाले आफू अपहरित हुँदा मेरो उपस्थिति र संलग्नता भएको लेखेका छैनन् । केबल आफूलाई बन्धक राखेको अवस्थामा सो स्थानहरूमा रहेको भनी उल्लेख गरेका छन् । सफाई पाएका प्रतिवादीहरूसमेत संलग्न भएको भनी जाहेरी दिएकोमा पछि बकपत्र गर्दा यिनीहरू भए जस्तो नलागेको भनी लेखाएका छन् । यसरी जाहेरी र बकपत्र बाझिएका मात्र होइनन्, बकपत्र स्वयम् पनि अस्पष्ट र भ्रामक छ । यस्तोमा ती तीनजना प्रतिवादीहरूसरह समान स्थितिको मैले पनि सफाई पाउनु पर्ने हो । मौकाको मेरो साबितीलाई प्रमाणको आधार मानिएको पाइन्छ । मलाई नसोधीकन

जबरजस्ती सहीछाप गराइएको हुँदा मैले अदालतमा इन्कारी बयान गरेको छु । अनुसन्धानमा त सफाई पाएको ३ जनालाई पनि साबित गराइएको छ तर पनि उनीहरू निर्दोष पाइएका छन् । यो कुरा मेरो हकमा पनि लागू हुनेमा त्यसतर्फ ध्यान दिइएन । अनुसन्धानबाट तयार गरेको परिदृश्यलाई नै सत्यतथ्य भनी मानिलिने हो भने पनि अपहरण तथा शरीर बन्धकसम्बन्धी महलको १ र २ नम्बरका परिभाषाहरू अनुरूप मेरो संलग्नता रहेको छैन । सोही महलको ४ नं. मा दुरुत्साहन गर्ने आदेश दिने वा त्यस्तो कसुर हुनुभन्दा अगावै कसुर गर्न सहमति दिने व्यक्तिलाई निजले नै कसुर गरेको मानी सजाय गर्ने व्यवस्था भएकोमा मेरो त्यस्तो भूमिका पनि अनुसन्धानबाट देखिँदैन । यस अर्थमा उक्त १, २ र ४ नम्बरका सम्बन्धमा समेत फैसला गलत छ । तसर्थ: सुरु फैसलालाई सदर गरी भएको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको फैसलामा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क) को त्रुटि विद्यमान हुँदा दोहोर्याउने निस्सा दिई मुद्दा हेरी सफाई गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी रामबहादुर थारूको यस अदालतमा दायर पुनरावेदन पत्र ।

प्रस्तुत मुद्दामा उल्लिखित रकमकै सम्बन्धमा प्रस्तुत मुद्दाको प्रतिवादी बाबुराम थारूको जाहेरीले वादी नेपाल सरकार भई रूपन्देही जिल्ला अदालतसमक्ष अपहरण तथा शरीर बन्धक मुद्दाको जाहेरवालासमेत प्रतिवादी भई ठगी मुद्दा चलेको र सो मुद्दामा ठगी गरेको ठहरी फैसला भएको कुरा निवेदकतर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री लवप्रसाद मैनाली एवं विद्वान् अधिवक्ता श्री चुडामणि भुषालको बहस निवेदन एवं निजहरूबाट प्रस्तुत उक्त ठगी मुद्दाको प्रतिलिपिसमेतबाट देखिएकोले प्रस्तुत मुद्दाको फैसलामा अपहरण गर्ने तथा शरीर बन्धक लिनेको महलअनुसार समेत सजाय भएको कुरा सो महलको १ नं. २ नं. ३ नं. एवं प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४ तथा अदालती बन्दोबस्तको १८४क

समेतको कानूनी त्रुटि भएको देखिएकोले न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१) को खण्ड (क) बमोजिम दोहोर्‍याई हेर्न पुनरावेदनको अनुमति प्रदान गरिदिएको छ । प्रस्तुत अपहरण तथा शरीर बन्धक मुद्दाको मिसिलको साथै कानून व्यवसायीहरूद्वारा पेस भएको ठगी मुद्दाको मिसिलसमेत प्रमाणको निमित्त मगाई नियमानुसार कारवाही गर्नु भनी मिति २०७०।७।२७ मा यस अदालतबाट भएको आदेश ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकहरूका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री लभकुमार मैनाली र विद्वान् अधिवक्ता श्री केन्द्रविक्रम शाहले जाहेरवालाको अपहरण गरी शरीर बन्धक गर्ने कार्यमा पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको के कस्तो किसिमको संलग्नता रहेको थियो भन्ने कुरा स्पष्टरूपमा कहीं कतैबाट प्रमाणित हुन सकेको छैन । वारदातको सम्बन्धमा जाहेरवालाको भनाइ एकापसमा बाझिएको छ । प्रस्तुत मुद्दा प्रतिवादी बाबुराम थारूसमेतलाई विदेश पठाइदिने भनी पैसा लागेको कारण उठान भएको हो । सोही कारण जाहेरवालासमेत उपर ठगी मुद्दा पनि दायर भएको छ । एकै वारदातमा संलग्न रहेकामध्ये केहीलाई सफाई दिने र केहीलाई कैदमा बस्नु पर्ने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । संगठितरूपमा अपराध गर्ने मक्सदसहित अपराध गरेको सन्दर्भमा मात्र संगठित अपराधको रूपमा लिनुपर्नेमा सो नगरी २ जनाभन्दा बढी प्रतिवादीहरू भएको आधारमा मात्र संगठितरूपमा अपहरण गरेको भनी मुलुकी ऐन, अपहरण गर्ने तथा शरीर बन्धक लिनेको महलको ७ नं. बमोजिम थप सजाय गर्ने गरी भएको सुरु फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत बुटवलको मिति २०६९।३।२५ को फैसला बदर गरी पुनरावेदक प्रतिवादीहरूलाई सफाई गरिपाउँ भनी बहस गर्नुभयो ।

प्रत्यर्थी वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री टिकेन्द्र

दाहालले पुनरावेदक प्रतिवादीहरूउपर जाहेरवालाले किटानी जाहेरी गरेका छन् । साक्षीको बकपत्रबाट पनि यी प्रतिवादीहरूको वारदातमा संलग्नता रहेको पुष्टि भइरहेको अवस्थामा अभियोग दाबीबमोजिम कसुरदार ठहर गरी भएको सुरु फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको फैसला सदर गरिपाउँ भनी बहस गर्नुभयो ।

उपर्युक्तबमोजिम पुनरावेदक तथा प्रत्यर्थीतर्फका विद्वान् अधिवक्ताहरूले गर्नुभएको बहससमेत सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा पुनरावेदन अदालत, बुटवलको फैसला मिलेको छ छैन? पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो, होइन? सोही विषयमा केन्द्रित रही निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

यसमा प्रतिवादीहरू बाबुराम थारू, मणिराम भन्ने मनिराम थारू, रामप्रसाद भन्ने राजु थारू, रघुनाथ वि.क. रामबहादुर थारू, चिनका थारू, दिपु भन्ने दिपनारायण थारू, रुद्रनारायण थारू, दुवेप्रसाद थारूले मुलुकी ऐन, अपहरण गर्ने तथा शरीर बन्धक लिनेको महलको २ नं. बमोजिमको कसुर गरेको हुँदा निजहरूलाई सोही महलको ३ नं. र ७ नं. बमोजिम सजाय गरी ऐ. को १२ नं. बमोजिम प्रतिवादीहरूबाट क्षतिपूर्तिसमेत दिलाई भराई पाउँ भन्ने अभियोग मागदाबी रहेको प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीहरू बाबुराम थारू, रामबहादुर थारू, दिपनारायण थारू, चिनका थारूलाई अभियोग मागदाबीबमोजिम जनही ४ वर्ष कैद र थप २ वर्ष कैदसमेत गरी जम्मा ६ वर्ष कैद तथा ५०,०००।-जरिवाना गरी प्रतिदिन रु. ५००/ को दरले ८ दिनको क्षतिपूर्तिसमेत भराइदिने एवम् प्रतिवादीहरू रामप्रसाद भन्ने राजु थारू, मनिराम थारू र रघुनाथ वि.क.ले सफाई पाउने ठहर्याई रूपन्देही जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर गरी भएको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको फैसलाउपर प्रतिवादीहरू रामबहादुर थारू, बाबुराम थारू, दिपु

भन्ने दिपनारायण थारूको तर्फबाट मुद्दा दोहोर्याई हेरिपाउँ भन्ने निवेदन दायर भई यस अदालतको मिति २०७०।७।२७ को आदेशले मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान भएको देखिन्छ ।

प्रतिवादीहरू मध्ये दुखेप्रसाद थारू र रुद्रनारायण थारूले सुरु म्याद गुजारी बसेको देखिँदा निजहरूको हकमा अ.बं. १९० नं. बमोजिम मुद्दा मुलतबीमा राख्ने गरी सुरु अदालतबाट आदेश भएको र निजहरूको हकमा कानूनबमोजिम मुद्दा मुलतबीबाट जगाई कारवाही हुने नै हुँदा प्रस्तुत पुनरावेदनको रोहबाट निजहरूको हकमा केही बोलिरहनु परेन । प्रतिवादीमध्ये चिनका थारूले पुनरावेदन नगरेकोले र अन्य प्रतिवादीहरू मनिराम थारू, रघुनाथ वि.क. रामप्रसाद थारूले सफाई पाउने ठहरी भएको सुरु फैसलालाई पुनरावेदन अदालतबाट समेत सदर हुने ठहर भई अन्तिम भई बसेकोले निजहरूको सम्बन्धमा पनि यस पुनरावेदनको रोहबाट केही बोलिरहनु परेन ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा छोरा सुनिलकुमारलाई अपहरण गरी लिई गएकोले कारवाही गरिपाउँ भनी पीडित सुनिलकुमारको बुबा सुदर्शनप्रसाद उपाध्यायले सुरुमा हुलिया जाहेरी दिएपश्चात् पीडित सुनिलकुमार उपाध्यायको किटानी जाहेरी परी प्रस्तुत मुद्दाको अनुसन्धान सुरु भएको देखिन्छ । प्रतिवादीहरूले आरोपित कसुरमा इन्कार रही जाहेरवालाको अपहरण र शरीर बन्धक गर्ने कार्यमा संलग्नता रहेको छैन भनी अदालतमा उपस्थित भई बयान गरेको भए तापनि मिति २०६६।८।२० को दिन जाहेरवाला सुनिलकुमार उपाध्यायलाई अपहरण गरी ल्याई विदेश जाँदा खर्च भएको रकम उठाउनको लागि बन्धक बनाएको हो भनी आरोपित कसुरमा साबित रही मौकामा अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष बयान गरेको पाइन्छ । पीडित जाहेरवाला सुनिलकुमार उपाध्याय र निजका बाबु सुदर्शनप्रसाद उपाध्यायले अदालतमा उपस्थित भई आफ्नो किटानी जाहेरीलाई समर्थन गर्ने

गरी प्रतिवादीहरूले अपहरण गरी बन्धक बनाई राखेको हो भनी आफ्नो बकपत्रमा लेखाइदिएको पाइन्छ । वस्तुस्थिति मुचुल्काका नन्दलाल मल्लाहले पीडित सुनिलकुमार उपाध्यायलाई मोटरसाइकलको बिचमा बसाली लिई गएको आफ्नै आँखाले देखेको हो भनी बकपत्र गरेको पाइन्छ । वस्तुस्थिति मुचुल्काका रामशरण यादवले पनि नाम थाहा छैन तर जाहेरवालालाई प्रतिवादीहरूले अपहरण गरी शरीर बाधक गरी राखेका हुन् भनी बकपत्रमा उल्लेख गरिदिएको देखिन्छ । यसप्रकार प्रस्तुत मुद्दामा कानूनतः निषेधित कार्य गरी कानूनद्वारा निर्धारण गरिएको बाटो अवलम्बन नगरी प्रतिवादीहरूले पीडित जाहेरवालालाई अपहरण गरी शरीर बन्धक बनाएको कसुर पुष्टि हुन आयो ।

३. पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले अदालतमा इन्कारी बयान गर्दा मौकाको बयान इच्छापूर्वक गरिएको होइन, जबरजस्ती गराइएको हो भनी जिकिर लिएको देखिए तापनि निजहरूको उक्त कथन स्वतन्त्र एवं वस्तुनिष्ठ प्रमाणबाट प्रमाणित हुन सकेको छैन । मौकाको बयानको क्रममा आफूले वैदेशिक रोजगारीको लागि जाहेरवाला र निजको दाजुलाई रकम बुझाएको तर सर्त अनुरूपको रोजगारीमा संलग्न नगराएको कारण थाइल्यान्ड पुगी फर्किनु परेको हुँदा रकम फिर्ता लिनको लागि अपहरण गर्नु परेको हो भनी बताएको देखिएको छ । कुनै पनि सर्तमा व्यक्तिको स्वतन्त्रता कुण्ठित बनाई अपहरण गरी बन्धक बनाउने कार्यलाई स्वाभाविक भनी अर्थ गर्न सकिँदैन । व्यक्तिहरू बिच एकआपसमा लेनदेन गरिएको रकम असुल गर्नको लागि कानूनले विभिन्न उपाय निर्धारण गरेको नै छ । पीडितलाई अपहरण गरी शरीर बन्धक बनाउनुको सट्टा कानूनबमोजिमका उक्त निर्धारित उपायहरूको अवलम्बन गर्नुपर्ने थियो ।

४. मुलुकी ऐन, अपहरण गर्ने तथा शरीर बन्धक लिनेको महलको २ नं. ले ... कसैले कुनै व्यक्तिलाई बल प्रयोग गरी वा प्रयोग गर्ने धम्की दिई डर त्रास देखाई,

जोरजुलुम गरी, हातहतियार देखाई ... त्यसउपर अनधिकृत तवरले नियन्त्रणमा लिई थुन्न हुँदैन, सो गरे शरीर बन्धक लिएको मानिन्छ भन्ने उल्लेख गरेको पाइन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले आफूले लिनुपर्ने भनिएको रकम उठाउनका लागि पीडित जाहेरवालालाई बन्धक बनाएको देखिँदा अपहरण गर्ने तथा शरीर बन्धक लिनेको महलको २ नं. विपरीतको कसुर गरेको देखिन आयो । यसप्रकार यी पुनरावेदक प्रतिवादीहरू उपर अपहरण गर्ने तथा शरीर बन्धक बनाएको कसुर ठहर गरी सोअनुरूप सजाय गरेको फैसलामा अन्यथा भएको देखिएन । पीडितको दाजु सुसिलकुमार उपाध्याय वैदेशिक रोजगारसम्बन्धी व्यवसायमा संलग्न रहेकोले निजसँग यी प्रतिवादीहरू मध्ये बाबुराम थारू र रूद्रनारायण थारूले वैदेशिक रोजगारको लागि रकम लिनुदिनु गरेको कुरा मिसिल संलग्न प्रमाणबाट देखिन्छ । रकमको लिनुदिनु गरेको यी पीडितसँग नभई निजको दाजुसँग भएको तर अनाहकमा पीडितलाई अपहरण गरी शरीर बन्धक लिने कार्य गरेको देखिएको तथा यिनै प्रतिवादीहरू र जाहेरवाला बिच पक्ष विपक्ष भई चलेको ठगी मुद्दामा ठगी गरेको ठहरी फैसलासमेत भइसकेको अवस्था हुँदा यस अदालतबाट मुद्दा दोहोर्‍याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिँदा लिएको आधारसँग सहमत पनि हुन सकिएन ।

५. अतः माथि उल्लिखित आधार र कारणबाट पीडित जाहेरवालालाई संगठितरूपमा अपहरण गरी शरीर बन्धक लिने कार्य गरेको हुँदा पुनरावेदक प्रतिवादीहरू बाबुराम थारू, रामबहादुर थारू र दिपु भन्ने दिपनारायण थारूलाई अभियोग मागदाबीबमोजिम मुलुकी ऐन, अपहरण गर्ने तथा शरीर बन्धक लिनेको महलको ३ नं. अनुसार जनही ४ वर्ष कैद र ऐ. ७ नं. अनुसार थप २ वर्ष गरी जम्मा ६ वर्ष कैद तथा रु. ५०,०००/- जरिवाना गरी प्रतिवादीहरूबाट पीडितलाई ऐ. १२ नं. अनुसार दैनिक रु. ५०० का दरले दिन ८ को दरले क्षतिपूर्ति रकमसमेत भराई दिने

ठहर्‍याएको सुरु रूपन्देही जिल्ला अदालतको मिति २०६७।७।२९ को फैसला सदर हुने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालत, बुटवलको मिति २०६९।३।२५ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.बैद्यनाथ उपाध्याय

इजलास अधिकृत : मीना गुरुङ

इति संवत् २०७२ साल फागुन ५ गते रोज ४ शुभम् ।



निर्णय नं. १५३२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
फैसला मिति : २०७२।३।२८।२
०६८-CI-०५८८

मुद्दा: बाली

पुनरावेदक / वादी : राम सेवकको छोरा जिल्ला बाँके
बेतहनी गा.वि.स. वडा नं. १ बस्ने रामखेलावन
बाहुन

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / प्रतिवादी : लक्ष्मीकान्तको छोरा जिल्ला बाँके
बेतहनी गा.वि.स. वडा नं. १ बस्ने चन्द्रकिशोर
बाहुनसमेत

- जग्गा मिच्नेको १८ नं. मा कहींकतै पनि “फैसला अन्तिम भएको मितिले” भन्ने नभई “हक छुट्टिई अन्तिम किनारा भएका मितिले” भन्ने उल्लेख भएको र अंश मुद्दामा भएको फैसलाअनुसार बन्डा छुट्ट्याई दा.खा. दर्ता गर्ने गरी लगत कट्टाको आदेश मिति २०६४।१।६ मा मात्र भएकोले हक छुट्टिने कार्यले मिति २०६४।१।६ मा मात्र पूर्णता पाएको भन्ने जिकिरका सम्बन्धमा हेर्दा बन्डा छुट्ट्याउने, दाखिलखारेज गर्नेलगायतका कार्य हक बेहक छुट्ट्याउने कुरासित सम्बन्धित नभई अन्तिम फैसलाको कार्यान्वयनको पाटो भएकोले अंश मुद्दाबाट हकबेहक छुट्टिने कुरामा अंश पाउने ठहरी अन्तिम फैसला भएको मिति नै मुद्दाको अन्तिम किनारा मिति मान्नुपर्ने हुन्छ । अतः बन्डा छुट्ट्याई दा.खा. दर्ता गर्ने गरी आदेश भएको मिति अन्तिम किनारा मिति हो भन्ने पुनरावेदन जिकिरसित पनि सहमत हुन नसकिनुका साथै बाली भराइ पाउने हदम्याद नै गुजारी फिराद पर्न आएको र प्रत्यर्थी प्रतिवादीले एकलौटीरूपमा बाली खाएको भन्ने ठोस सबुत प्रमाण वादीले गुजार्न नसकेको अवस्थामा वादीदाबी पुग्न नसक्ने ।

(प्रकरण नं.३)

पुनरावेदक / वादीका तर्फबाट :
प्रत्यर्थी / प्रतिवादीका तर्फबाट :
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, जग्गा मिच्नेको १८ नं.
- मुलुकी ऐन, जग्गा पजनीको १८ नं.

सुरु फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या. श्री सिताप्रसाद पोखरेल

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

मा.न्या. श्री रमेश पोखरेल

मा.न्या. श्री रत्नबहादुर बागचन्द

फैसला

न्या.गोपाल पराजुली : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम यसै अदालतमा दायर भई निर्णयार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ:-

म फिरादी वादी भई विपक्षीमध्येका प्रतिवादी चन्द्रकिशोर बाहुन, रामचन्द्र बाहुन शर्माउपर यसै बाँके जिल्ला अदालतमा संवत् २०५९ सालको दे.नं. ११८२ को अंश मुद्दा दायर गरी आएकोमा बाँके जिल्ला अदालतबाट मिति २०६०।१।२० गते फैसला हुँदा वादी दाबीबमोजिम वादी प्रतिवादीले पेस गरेको तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित सम्पूर्ण सम्पत्तिबाट वादीले २ खण्डको १ खण्ड अंश पाउने ठहर भई पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जबाट समेत सोही फैसला सदर भई अन्तिम भएको । म फिरादीको अंश भागमा परेको जिल्ला बाँके वेतहनी गा.वि.स. वडा नं. १ ग कि.नं. १४७, २०७, २१२, २१७, ३०९, ३१०, ३२४, ३२६, ३२९ ऐ. वडा नं. ९ ख कि.नं. १३१ का जग्गामा म फिरादीको आधा अंश हक लाग्ने हुँदा ज.वि. १-०-१४^{१/२} जग्गा पार्दछ । उक्त जग्गाहरूमा न्यूनतमरूपमा पनि प्रतिकट्टा ५० के.जी. मकै, ५० के.जी. तोरी, ३० के.जी. अरहर र ३० के.जी. तिल उब्जाउ हुने गर्दछ । २०६० सालदेखि मकै प्रतिकिलो रु.१०।- अरहर रु.४०।- मा किनबेच भइरहेको छ । तसर्थ उल्लिखित जग्गामध्येमा प्रतिवर्ष मकै र अरहर ४३० के.जी. उत्पादन हुने गर्दछ । सोको प्रचलित मूल्यअनुसार अरहरको प्रतिवर्ष रु.१७,२००।-

मकैको रु.८,१५०/- पर्दछ । जिल्ला बाँके बेतहनी गा.वि.स. वडा नं. १क कि.नं. ४५४ ऐ. वडा नं. १ग, कि.नं. ५०, ५१, ५३, ५५, ७१, २०७ र ७० जग्गामा धान प्रतिकड्डा १ क्विन्टल र मसुरो प्रति कड्डा ४० के.जी. हुने हुँदा सोको प्रचलित मूल्य मोटो धानको प्रतिकिलो रु.१११/- र मसुरोको रु.२५१/- मा किनबेच हुने गर्दछ । तसर्थ म फिरादीको जम्मा ज.वि. ०-१६-१४ को प्रतिवर्ष धान १६५० के.जी. र मसुरो ६४० के.जी. हुने हुँदा प्रतिवर्ष धानको रु.१८,१५०। र मसुरोको रु.१६,०००।- पर्ने हुँदा ६ वर्षको धानको रु.१,०८,९००।- र मसुरोको रु.९६,०००।- बालीको मूल्य पर्दछ । अतः प्रतिवादीहरूबाट दिए सो बाली नदिए प्रचलित मूल्यअनुसार बालीको हुने रु.४,१७,०००।- दिलाई भराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको फिराद पत्र ।

यसै अदालतबाट सुरु फैसला हुनासाथ विपक्षी वादीले २०६० सालकै बालीदेखी आधा जग्गा कब्जा गरी स्वयम् बाली खाइरहेका छन् । फिराद दाबी झुठ्ठा हुँदा खारेज गरिपाउँ । विवादित जग्गा राप्ती नदीको नजिकको जग्गा हो प्रायः धनहरमा भने एकबाली धानमात्र लाग्छ, भिरपाखोमा कोदो, तील र कताकति मकै बाली लाग्छ । तोरी, अरहर, मसुरो लाग्दैन । वादीको फिराद दाबी जग्गा मिच्नेको १८ नं. बमोजिम हदम्याद नाघी दायर भएकोले स्वतः खारेजभागी छ, जग्गा मिच्नेको १८ नं. को कानूनी व्यवस्थाअनुसार जग्गाको झगडा परेको बाली हकमा जग्गाको हक छुट्टिई अन्तिम किनारा भएको मितिले १ वर्षभित्र नालेस नदिए लाग्न सक्दैन भन्ने उल्लेख छ । यी वादीले दिएको अंश मुद्दाको अन्तिम फैसला मिति २०६१।८।२१ मा भएकोले सो मितिले १ वर्षभित्र मुद्दा नदिई मिति २०६५।३।१७ मा मात्र मुद्दा दायर भएकोले जग्गा मिच्नेको १८ नं. को कानूनी हदम्याद नाघी दर्ता भएको फिराद स्वतः खारेजभागी छ । खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिउत्तर जिकिर ।

यसमा मुख नमिलेका कुरामा दुवै पक्षका

साक्षी बुझ्नु र वादी दाबीमा उल्लिखित जग्गाको बाली सम्बन्धमा दुवै थरीको मुख नमिलेकोले बाली उत्पादन सम्बन्धमा के-कति उत्पादन हुन्छ । साँध साँधियार भद्र भलाद्मीसमेत बुझी नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने मिति २०६६।१।२१ गतेको सुरु अदालतको आदेश ।

बुझिएका प्रतिवादीका साक्षी रिखीराम कुर्मिले वादीले आफ्नो हिस्साको जग्गाको आयस्ता आफैँले खाई आएका छन् भन्नेसमेत व्यहोराको बकपत्र ।

आदेशानुसार बाली उत्पादन सम्बन्धमा डोरबाट भई आएको मिति २०६६।१।४ को सर्जमिन मुचुल्का ।

मिति २०६४।१।६ को लगतकड्डा आदेशबमोजिम हक कायम भई सोही मितिबाट हक कायम हुने हुँदा वादीको भागमा परेको वेतहनी गा.वि.स. वडा नं. १क र १ग को कि.नं. ४५४, ५०, ५१, ५३, ५५, ७१, २०७, ७० का जग्गाबाट प्रतिवर्ष प्रतिकड्डा धान ५० के.जी. र मसुरो १५ के.जी.का दरले २०५९ सालदेखि २०६५ सालसम्मको बाली वा दाबीबमोजिमको मूल्य वादीले प्रतिवादीबाट भराई लिन पाउने ठहर्छ भन्ने बाँके जिल्ला अदालतको मिति २०६६।१।१० को फैसला ।

जग्गा मिच्नेको १८ नं. को कानूनी व्यवस्थाअनुसार झगडा परेको जग्गाको बाली सम्बन्धमा अन्तिम फैसला भएको मितिले १ वर्षभित्र नालिस दिनुपर्नेमा वादी प्रतिवादीबिच चलेको अंश मुद्दामा पुनरावेदन अदालतबाट मिति २०६१।८।२१ मा अन्तिम फैसला भएको मितिलाई हदम्याद कायम गर्नुपर्नेमा लगत कड्डा भएको आदेशलाई अन्तिम फैसला कायम गर्दै हदम्यादभित्रको भनी वादीले २०६० सालदेखि हालसम्म ६ वर्षको बाली भराई पाउँ भनी दाबी गरेकोमा वादी दाबीभन्दा बाहिर गई २०५९ सालदेखि २०६५ सालसम्म सातवर्षको बाली भराई दिने ठहर्‍याएको सुरु बाँके जिल्ला अदालतको त्रुटिपूर्ण फैसला बदर गरी हदम्याद नाघी दायर भएको

वादी दाबी खारेज गर्ने गरी इन्साफ पाउँ भन्ने व्यहोराको पुनरावेदन पत्र ।

सुरु अंश मुद्दाको फिराद गर्दा प्रतिवादीले जग्गा भोग चलन गर्न नदिएको भन्ने दाबी गरेको नदेखिएको र प्रस्तुत मुद्दा मुलुकी ऐन, जग्गा मिच्नेको १८ नं. को हदम्यादको त्रुटि सन्दर्भमा समेत सुरु फैसला फरक पर्नसक्ने देखिँदा अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई पेस गर्नु भन्ने मिति २०६७।१२।१ को आदेश ।

प्रस्तुत मुद्दामा वादीले मिति २०६५।३।१७ मा बालीको हकमा फिराद दायर गरेको देखिँदा जग्गा मिच्नेको १८ नं. को हदम्याद मिति २०६२।८।२० मा अन्त्य भएको दुई वर्ष सात महिनाभन्दा बढी अवधि नघाई फिराद दायर भएको देखिन्छ । बाली उत्पादन भएको भनिएको २०५९ सालदेखि २०६५ सालसम्मको वादीको तत्कालीन सामान्य दरभाउ (Standard rate) खुल्न आउँदैन । त्यसरी उब्जनीको दरभाउ नखुलेको अवस्थामा सम्बन्धित निकायबाट सम्बन्धित वर्षको उब्जनीको दरभाउ बुझी यकिन गरी हिसाब गर्नुपर्नेमा २०५९ देखि २०६५ सम्मको वादी उब्जनीको सम्बन्धित निकायबाट दरभाउ नबुझी सबै वर्षहरूको दरभाउ एकै समान हुने गरी हचुवा गणना गरी सोहीअनुसार उब्जनीको रकम अंक तय गरी दाबी लिएको र पुनरावेदकहरू र प्रत्यर्थीबिच चलेको अंश मुद्दाको अन्तिम निर्णय मिति २०६१।८।२१ मा भएको देखिएको अवस्थामा मिति २०६५।३।१७ मा परेको फिरादलाई जग्गा मिच्नेको १८ नं. को हदम्यादभित्रै परेको भनी वादी दाबी पुग्ने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण देखिँदा उल्टी भई वादी दाबी पुग्न नसक्ने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालतको फैसला ।

प्रस्तुत मुद्दामा सुरु फैसला बदर गरी मलाई हराई फैसला गरिँदा मुलुकी ऐन, जग्गा मिच्नेको १८ नं. को “जग्गाको झगडा परेको बालीको हकमा जग्गाको

हक छुट्टिई अन्तिम किनारा भएको मितिले एक वर्षभित्र नालेस नदिए लाग्न सक्दैन” भनी प्रस्ट रहेको प्रावधानको मनोगत अर्थ गरिएको प्रस्ट छ । यदि मुद्दामा भएको फैसलालाई नै हक छुट्टिएको अन्तिम किनारा भएको अर्थ गर्न मिल्दैन । फैसलापछि बन्डा छुट्ट्याउने मिसिल खडा हुने र फैसला कार्यान्वयन नभएसम्म हक नछुट्टिने र बिगोमा अंशबन्डा छुट्ट्याउने मुद्दा अदालतमा विचाराधीन रही आएको अवस्थामा हक छुट्ट्याउने कार्य अन्तिम भइसकेको अर्थ गर्न नमिल्ने प्रस्ट छ । किनभने बिगोसम्बन्धी कारवाहीको क्रममा जि.अ.नि. २०५२ को नियम १३, दण्ड सजायको ४६ नं. र अ.बं. १७ नं. को प्रयोग हुने भएबाट सो प्रावधानहरूको प्रयोग मुद्दामा अन्तरकालिन आदेशको सन्दर्भमा हुने प्रस्ट छ । यसरी मुद्दाको कारबाहीले पूर्णता नपाएसम्म हक छुट्टिई अन्तिम किनारा भएको भनी सम्झन अर्थ गर्न नमिल्नेमा पनि जग्गा मिच्नेको १८ नं. को गलत र मनोगत अर्थ गरी भएको फैसला प्रत्यक्षरूपमा जग्गा मिच्नेको १८ नं. जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम १३, द.स. को ६१ नं. र अ.बं. १७ नं. को आसय मनसाय कानूनी प्रावधानको प्रत्यक्षतः गम्भीर कानूनी त्रुटिपूर्ण छ । जग्गा मिच्नेको १८ नं. मा कहींकतै पनि “फैसला अन्तिम भएको मितिले” भन्ने नभई “हक छुट्टिई अन्तिम किनारा भएका मितिले” भन्ने शब्दावली विधायिकाले प्रयुक्त गरेको हुँदा जग्गा मिच्नेको १८ नं. मा Letter of Sprite ले सो भिन्नता प्रस्ट गर्दछ । यसरी फैसला हुनु र हक छुट्टिनु बेग्लै तथ्य र अवस्था भएकोमा सोतर्फ विचारै नगरी जग्गा मिच्नेको १८ नं. को मनोगत अर्थ गरी भएको फैसला प्रत्यक्षतः जग्गा मिच्नेको १८ नं. को गम्भीर कानूनी त्रुटिपूर्ण छ । अंश मुद्दामा फैसलाअनुसार बन्डा छुट्ट्याई मेरो नाउँमा दा.खा. दर्ता गर्ने गरी लगत कट्टा आदेश मिति २०६४।१।१६ मा भएको कारणले हक छुट्टिने कार्यले मिति २०६४।१।१६ मा पूर्णता पाएकोले मुद्दाको अन्तिम किनारा मिति २०६४।१।१६ मा भएको प्रस्ट छ । मुद्दामा

मेरो बिगो दर रेटका सम्बन्धमा पनि सप्रमाण प्रतिवाद गरिएको छैन । यस अवस्थामा वादीको दररेटमा मुख नमिलेको भनी मनोगत आधारमा अर्थ गर्न मिल्दैन र बालीको दर रेटको सम्बन्धमा पक्षले नै विवाद नउठाएको अवस्थामा अदालत स्वयम्ले नै विवाद उठाई मुख नमिलेको भनी अर्थ गर्न मिल्ने होइन, त्यसमा पनि सो आधारले नै अदालत स्वयम् मुद्दा जग्गा मिच्नेको १८ नं. को म्यादभित्रै रहेको तथ्यलाई स्वीकारी मुद्दामा प्रमाण बुझिनु पर्ने नबुझिएको भनी सुरु फैसला बदर गरिएकोमा सो प्रत्यक्षरूपमा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १४(ग) को त्रुटिपूर्ण छ । पुनरावेदन सुन्ने अदालतले त्यस्तो प्रमाण स्वयम् बुझी फैसला गर्न सक्ने प्रावधान न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १४(ग) मा र अ.बं. १८४क को प्रयोग गर्न पाउने अवस्थामा पनि सो अधिकारको प्रयोग गरी बुझिनुपर्ने प्रमाण बुझी इन्साफ गर्नुपर्नेमा सो नगरी सुरुको कानूनसम्मत फैसला बदर गरी दिई बाली नै नपाउने भनी मलाई हराई भएको फैसला प्रत्यक्षतः जग्गा मिच्नेको १८ नं., अ.ब. १८४क नं., न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १४(ग) र प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३, २६, २८ र ५४ को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको गम्भीर कानूनी त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी फिराद दाबीबमोजिम गरिपाउँ भन्ने पुनरावेदन पत्र ।

नियमबमोजिम आजको साप्ताहिक तथा दैनिक मुद्दा पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदनसहितको मिसिल अध्ययन गरियो ।

यसमा यी पुनरावेदक वादी र विपक्षीमध्येका प्रतिवादी चन्द्रकिशोर बाहुन, रामकुमार बाहुन शर्मा भई चलेको दे.नं. ११८२ को अंश मुद्दामा भएको फैसलाबमोजिम यी पुनरावेदक वादीले २ खण्डको १ खण्ड अंश पाउने ठहर भई पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जबाट समेत सोही फैसला सदर भई अन्तिम भएको र यी पुनरावेदकले दाबीको वेतहनी गा.वि.स. वडा नं. १ग कि.नं. १४७, २०७, २१२, २१७, ३०९,

३१०, ३२४, ३२६, ३२९ ऐ. वडा नं. ९ख कि.नं. १३१ का जग्गाबाट आधा अर्थात् ज.वि. १-०-१४^{१/२} जग्गा पाउनेमा उल्लिखित जग्गाहरूमा न्यूनतमरूपमा पनि प्रतिकड्डा ५० के.जी. मकै, ५० के.जी. तोरी, ३० के.जी. अरहर र ३० के.जी. तिल उब्जा भई सोको बजार मोल प्रतिवर्ष अरहरको रु.१७,२००/- मकैको रु.८,१५०/- पर्दछ । त्यसैगरी, साथै जिल्ला बाँके बेतहनी गा.वि.स. वडा नं. १क कि.नं. ४५४ ऐ. वडा नं. १ग, कि.नं. ५०, ५१, ५३, ५५, ७१, २०७ र ७० जग्गामा धान प्रतिकड्डा १ क्विन्टल र मुसुरो प्रति कड्डा ४० के.जी. हुने हुँदा सोको प्रचलित मूल्य मोटो धानको रु.१८,१५०/- र मुसुरोको रु.१६,०००/- पर्ने हुँदा उल्लिखित बालीहरूको ६ वर्षको हुने जम्मा रु.४,१७,०००/- पर्ने हुँदा प्रतिवादीहरूबाट दिए सो बालीनै नदिए प्रचलित मूल्यअनुसार बालीको हुने रु.४,१७,०००/- दिलाई भराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको फिराद भएकोमा सुरुले वादी दाबीअनुसार दाबीबमोजिमको मूल्य प्रतिवादीबाट भराई लिन पाउने ठहर्याई फैसला गरेकोमा पुनरावेदन अदालतबाट सुरुको फैसला उल्टी भई वादी दाबी पुन नसक्ने ठहर्याई भएको फैसलाउपर प्रस्तुत पुनरावेदन पर्न आएको पाइयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा पुनरावेदक यी वादी र प्रत्यर्थी प्रतिवादीबिच चलेको अंश मुद्दाबाट यी वादीले दाबीका कित्ता जग्गाबाट अंश पाउने गरी २०६१।८।२१ मा भएको फैसला अन्तिम भइरहेको देखियो । सो अंश मुद्दामा सुरु फैसला भएको २०६० देखि २०६५ सालसम्म ६ वर्षको बाली भराई पाउँ भन्ने वादी दाबी देखिन्छ । सुरु अदालतबाट फैसला हुनासाथ आधा जग्गा कब्जा गरी वादीले खाइरहेका र दाबीको जग्गामा वादीले दाबी गरेअनुरूपको बाली उत्पादन नभएको साथै वादीको फिराद दाबी जग्गा मिच्नेको १८ नं. बमोजिम हदम्याद नाघी दायर भएकोले बाली भराइ पाउने हैन भन्ने प्रतिउत्तर जिकिर

रहेको देखिन्छ । जग्गा मिच्नेको १८ नं. अनुसार जग्गाको झगडा परेको बाली हकमा जग्गाको हक छुट्टिई अन्तिम किनारा भएको मितिले १ वर्षभित्र नालेस नदिए लाग्न सक्दैन भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ । यी वादीले दिएको अंश मुद्दा मिति २०६१।८।२१ मा पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जबाट फैसला भई फैसला अन्तिम भएको देखिन्छ । यी पुनरावेदक वादीले आफूले अंश पाउने जग्गाको अन्तिम फैसला भएको मितिबाट सो जग्गाको बाली भराइ पाउन नालिस गर्ने हदम्याद सुरु हुनेमा २०५९ सालदेखिकै बाली भराइ पाउन माग गरेको देखिन्छ । जग्गा पजनीको १८ नं. ले जग्गामा हक पुगेको मितिदेखि हदम्याद सुरु हुनेमा मिति २०६१।८।२१ मा पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जबाट फैसला भई फैसला अन्तिम भएकोमा २०६५।३।१७ मात्र बालीतर्फ फिराद गरी म्यादभित्र फिराद दिन सकेको एकातर्फ देखिँदैन भने अर्कोतर्फ सो जग्गाहरूको बाली प्रतिवादीहरूले मात्र एकलौटीरूपमा खाएको भन्ने ठोस सबुत प्रमाण पनि पेस गर्न सकेको पाइँदैन । प्रतिवादीका साक्षी रिखीराम कुर्मिले समेत उल्लिखित जग्गाको बाली प्रतिवादीहरूले मात्र एकलौटी खाएको नभई वादीले आफ्नो हिस्साको बाली आफैँले खाएको भनी बकपत्र गरेको देखिन्छ ।

३. जग्गा मिच्नेको १८ नं. मा कहींकतै पनि “फैसला अन्तिम भएको मितिले” भन्ने नभई “हक छुट्टिई अन्तिम किनारा भएका मितिले” भन्ने उल्लेख भएको र अंश मुद्दामा भएको फैसलाअनुसार बन्डा छुट्ट्याई दा.खा. दर्ता गर्ने गरी लगत कट्टाको आदेश मिति २०६४।१।६ मा मात्र भएकोले हक छुट्टिने कार्यले मिति २०६४।१।६ मा मात्र पूर्णता पाएको भन्ने जिकिरका सम्बन्धमा हेर्दा बन्डा छुट्ट्याउने, दाखिलखारेज गर्नेलगायतका कार्य हकबेहक छुट्ट्याउने कुरासित सम्बन्धित नभई अन्तिम फैसलाको कार्यान्वयनको पाटो भएकोले अंश मुद्दाबाट हकबेहक छुट्टिने कुरामा अंश पाउने ठहरी अन्तिम फैसला

भएको मिति नै मुद्दाको अन्तिम किनारा मिति मान्नुपर्ने हुन्छ । अतः बन्डा छुट्ट्याई दा.खा. दर्ता गर्ने गरी आदेश भएको मिति अन्तिम किनारा मिति हो भन्ने पुनरावेदन जिकिरसित पनि सहमत हुन सकिएन । तसर्थ बाली भराइ पाउने हदम्याद नै गुजारी फिराद पर्न आएको र प्रत्यर्थी प्रतिवादीले एकलौटीरूपमा बाली खाएको भन्ने ठोस सबुत प्रमाण वादीले गुजार्न नसकेको अवस्थामा वादीदाबी पुग्न नसक्ने ठहर्‍याई भएको पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जको मिति २०६८।१।२० को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ वादी पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय

इजलास अधिकृतः उमानाथ गौतम

इति संवत् २०७२ साल असार २८ गते रोज २ शुभम् ।



निर्णय नं. १५३३

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
फैसला मिति : २०७१।१।१२।०।४
०६९-CI-११५३

मुद्दा: लिखत दर्ता बदर

पुनरावेदक / वादी : अन्दुललालको छोरा जिल्ला
सुनसरी चादवेला गाउँ विकास समिति वडा
नं.४ बस्ने दशनलाल चौधरी
विरुद्ध
विपक्षी / प्रतिवादी : दशरथको श्रीमती ऐ. बस्ने राधा
देवी चौधरीसमेत

- लेनदेन व्यवहारको १० नं. को कानूनी व्यवस्थाअनुसार लिखत बदर गराई पाउन १ वर्षसम्म थाहा पाएको ३५ दिनभित्र मुद्दा दायर गरी सक्नु पर्ने देखिन्छ भने लेनदेन व्यवहारको ४० नं. अनुसार यस्तो व्यवहार गरेको सदर हुँदैन भन्ने अर्थ गरी २ वर्षको अवधि नघाई जहिलेसुकै मुद्दा दायर गर्न सक्ने देखिँदैन । आफ्नो समेत हक लाग्ने जग्गा सगोलका हकवालाले बिक्री गरेकोमा तहतह बिक्री भैसकेपछि नालेस गर्ने उल्लिखित हदम्याद नाघेपछि मात्र नक्कल सारी थाहा पाएको भन्ने आधारमा जहिलेसुकै उल्लिखित जग्गाहरूको लिखत बदर गराई माग्न पाउने हक यी

वादीलाई कानूनले सुरक्षित गरेको देखिन नआउने ।

- लेनदेन व्यवहारको ४० नं. अनुसार अन्यत्र हदम्याद लेखिएको वा हदम्याद लाग्दैन भनेको कुरामा मात्र प्रस्तुत २ वर्षको हदम्याद लाग्न सक्ने हो भने अदालती बन्दोबस्तको ३६ नं. अनुसार हदम्याद नलेखिएको कुरामा मात्र जहिलेसुकै नालिस दिन सकिने हो । जुनसुकै अवस्थामा पनि जहिलेसुकै नालिस दिन पाउने छुट ३६ नं. को उक्त कानूनी व्यवस्थाले गरेको हैन । प्रस्तुत विवादमा लेनदेन व्यवहारको महलमा प्रस्ट हदम्यादको व्यवस्था गरिरहेकोमा हदम्याद नघाई अदालती बन्दोबस्तको ३६ नं. बमोजिम भनी हदम्याद नघाई नालिस दिन पाउने देखिँदैन । अतः आफ्नो हक पुग्ने कुरामा म्यादभित्र नालेस गरी कायम गराउन सक्नु पर्नेमा सो नगरी म्याद नघाई फिराद पर्न आएको देखिँ सुरु फैसला उल्टी गरी फिराद दाबी नै खारेज हुने ठहर्याई भएको पुनरावेदन अदालतको फैसला सदर हुने ।

(प्रकरण नं.३)

पुनरावेदक / वादीका तर्फबाट :

विपक्षी / प्रतिवादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बन्धित कानून :

सुरु फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या. श्री लक्ष्मीकृष्ण श्रेष्ठ

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या. श्री कुमार चुडाल

मा.न्या. श्री रेवन्त बहादुर कुँवर

फैसला

न्या.गोपाल पराजुली : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) अनुसार यस अदालतमा दायर हुन आई निर्णयार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छः

यसमा प्रतिवादीमध्येका छेरूलाल चौधरीले म वादीका नाउँमा यसै अदालतमा दे.नं. १४६२ को अंश दर्ता मुद्दा दायर गरी २०५१।८।२९ मा फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी तायदाती फाँटवारी माग भई वादी छेरूलाल चौधरीले म फिरादी दशनलालबाट अंश पाउने ठहरी २०५१।९।२४ मा फैसला भै पुनरावेदन अन्तिम भइसकेको अवस्थामा र सो अंशमुद्दामा तायदाती फाँटवारीमा नदेखाई दबाएको विपक्षी छेरूलालका नाउँमा दर्ता रहेको जिल्ला सुनसरी चादवेला गा.वि.स. वडा नं. ४(ख) कि.नं. ५२७ को ०-१०-० र ऐ.ऐ. वडा नं. ५(ख) कि.नं. ६६३ को ०-६-१५ को जग्गा सो अंशमुद्दा दर्ता गरेपछि प्रतिवादी ध्रुवकुमार भण्डारीलाई राजीनामा पारित गरी दिई त्यसपश्चात् प्रतिवादी ध्रुवकुमारले प्रतिवादी सजनलाललाई, सजनलालले प्रतिवादी रुनादेवी र राधा देवीलाई, प्रतिवादी रुना देवीले प्रतिवादी गोरेलाललाई र प्रतिवादी गोरेलालले राधादेवीलाई बेचेको जग्गा मेरो एकलौटी हकभोग हुने दपोट जग्गा हुँदा दपोटतर्फ छुट्टै नालेस गरेको छु, उक्त दपोट गरिएको कि.नं. ५२७ र बेचिएको कि.नं. ६६३ को मैले एकलौटी पाउने जग्गा भएको हुँदा सबै जग्गाको लिखत दर्तासमेत बदर गरी मेरा नाउँमा दर्ता कायम गराई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६६।३।१९ को वादीको फिराद दाबी ।

यसमा वादी र प्रतिवादी छेरूलालबिचमा अंशमुद्दा चले नचलेको र तायदाती माग भए नभएको सम्बन्धमा मलाई थाहा जानकारी छैन उनीहरू नै

जानून् । तर साबिक निजका नाउँमा दर्ता रहेको कि.नं. ६६३ को ०-६-१५ जग्गा विपक्षीको अंश हक लाग्ने जग्गा होइन, र दपोट गरी बिक्री गरेकोसमेत होइन । विपक्षीको अंश हक लाग्ने जग्गा भए छेरूलालले ध्रुवकुमारलाई मिति २०५१।२।२२ मा राजीनामा पारित गरी दिएको अवस्थामै ऐनका म्यादभित्रमा दाबी नगरेको हुँदा आधारहीन फिराद दाबी अ.वं. १८० नं. बमोजिम खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६६।५।२४ को प्रतिवादी सजनलाल दासको प्रतिउत्तर पत्र ।

यसमा वादीले दाबी गरेको जग्गा विपक्षीको अंश हक लाग्ने जग्गा होइन, सो दाबीमा उल्लिखित कि.नं. ६६३ को जग्गा प्रतिवादीको स्वआर्जनको जग्गा भै अंशमुद्दाको तायदाती फाँटवारीमा नपरेको र सगोलमा हुँदा नै पहिला नै बिक्री गरेको जग्गा हुँदा दाबी नगरेका र अहिले ६ वर्ष पछि आएर अंश दपोट गरी जग्गा बिक्री गर्‍यो भन्ने फिराद दाबी झुट्टा बनावटी हुन् । यसमा प्रतिवादीले अंश दपोट नगरेको हुँदा मुलुकी ऐन, अ.बं. २७ नं. प्रतिकूल भई सो कानूनी व्यवस्थाको परिभाषाभित्र नपर्ने प्रतिवादीमध्येको छेरूलाल चौधरीको स्वआर्जनको हुँदा अंश दपोट बिक्री गरेको दाबी झुट्टा हुँदा फिराद खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६६।५।३० को प्रतिवादी राधादेवी, रुनादेवी, गोरेलालको संयुक्त प्रतिउत्तर पत्र ।

यसमा म प्रतिवादी ध्रुवकुमारले चलन चल्तीको मूल्य तिरी खरिद गरेको र विपक्षीले तायदातीमा देखाए नदेखाएको अंश पाउने नपाउने के हो मलाई थाहा भएन । मेरो उपरको दाबी झुट्टा हो भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६६।६।१८ को प्रतिवादी ध्रुवकुमार भण्डारीको प्रतिउत्तर पत्र ।

अदालतको आदेशानुसार वादीका साक्षी चन्नुलाल चौधरी र प्रतिवादीका साक्षी

देवनारायण चौधरीले मिति २०६६।१।१६ मा गरेको बकपत्र ।

वादीको हक मेटाउने उद्देश्यले सगोलका अंशियार यी वादीको मन्जुरीसमेत नलिई जालसाजपूर्ण तरिकाले प्रतिवादी छेरूलालले प्रतिवादी ध्रुवकुमार भण्डारीलाई र निजले अन्य प्रतिवादीहरूलाई तहतह बिक्री गरेको देखिन आएकोले मिति २०५९।२।२२ को लिखतमा उल्लेख भएको जग्गामध्ये आधा जग्गासम्म वादीको अंश हक लाग्ने देखिँदा सो लिखत र त्यसपछि भएका सम्पूर्ण लिखत बदर भै वादीको आधा भाग वादीको नाउँमा दर्ता कायम हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६७।१।२८ को सुरुको फैसला ।

म वादी पुनरावेदकको दाबीबमोजिम उक्त जिल्ला सुनसरी चादवेला गा.वि.स. वडा नं. ८ (क) कि.नं. ६६३ को सम्पूर्ण ०-६-१५ जग्गा अंश दपोट गरेको आधारबाट सम्पूर्ण जग्गा अंश दपोट ठहर्‍याई वादी दाबीबमोजिम सम्पूर्ण जग्गाको लिखत दर्ता बदर गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६८।२।५ गतेको पुनरावेदक वादी दशनलाल चौधरीको पुनरावेदन पत्र ।

जिल्ला सुनसरी चादवेला गा.वि.स. वडा नं. ८(क) कि.नं. ६६३ को ०-६-१५ जग्गा विपक्षी वादी दशनलाल चौधरीकै सहमतिले म पुनरावेदक प्रतिवादी छेरूलाल चौधरीले बिक्री गरेकोले मिति २०५९।२।२२ गतेपछि विपक्षी वादीले लिखत दर्ता बदरतर्फ ऐनको म्यादभित्र मुद्दा दायर नगरेको र हाल सोही जग्गालाई अंश दपोट गर्‍यो भनी गरे भएको दाबीमा के कसरी अंश दपोट गर्‍यो, भयो निज विपक्षीलाई सो कुराको जानकारी के कुन मितिमा कसरी भयो र के कुन हदम्याद लिई फिराद गरेका हुन् कहींकतै उल्लेख नभएकोमा सुनसरी जिल्ला अदालतले अनुमानको आधारमा बुझ्न पर्ने प्रमाण नबुझेको र बुझ्न नहुने

प्रमाण बुझिएको कारणले निर्णयमा समेत असर पर्न गएको प्रस्ट देखिएकोले सुरुले दाबीको कि.नं. ६६३ को ०-६-१५ जग्गाको वादीको हकहिस्सा आधा भाग लिखत बदर भई वादीका नाउँमा दर्ता कायम हुने ठहर्‍याएको सुरु अदालतको फैसला बदर गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मिति २०६८।२।२७ गतेको पुनरावेदक प्रतिवादी राधादेवी, रूनादेवी, गोरेलालको संयुक्त पुनरावेदन पत्र ।

प्रस्तुत मुद्दा यसै मुद्दाका लगाउ फौ.पु.नं. ११७८ को जालसाज मुद्दा अन्तर प्रभावी हुँदा यसमा पनि दुवै पक्षका पुनरावेदन पत्र मुलुकी ऐन, अ.बं. २०२ नं. प्रयोजनार्थ परस्परमा सुनाई पुनरावेदन नगर्ने प्रतिवादी ध्रुवकुमार भण्डारी र सजनलाल दासलाई समेत छलफलको लागि झिकाई नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्ने व्यहोराको मिति २०६९।१।१९ को पुनरावेदन अदालत, विराटनगरबाट भएको आदेश ।

लेनदेन व्यवहारको ४० नं. को हदम्याद नघाई दायर भएको फिरादपत्र खारेज गर्नु पर्नेमा उक्त फिरादपत्रका आधारमा प्रतिवादी छेरूलालले प्रतिवादी ध्रुवकुमार भण्डारीलाई बिक्री गरेको मिति ०५९।२।२२ को लिखतमा उल्लिखित जग्गामध्ये आधा जग्गासम्म लिखत र त्यसपछि भएका सम्पूर्ण लिखत बदर भै आधा जग्गा भाग वादीको नाउँमा दर्ता कायम हुने ठहर्‍याएको फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी भई हदम्यादको आधारमा पुनरावेदक वादीको पुनरावेदन पत्र खारेज हुने ठहर्छ भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको मिति २०६९।१०।१० को फैसला ।

अंश मुद्दा पर्नुभन्दा अगाडि वा तायदाती लिन आदेशपूर्व बेचेको भए एउटा कुरा हो । यो त तायदाती माग भैसकेपछि तायतादीमा नदेखाई दपोट गरेको जग्गा हो । तायदातीमा देखाएको भए सो जग्गामा मेरो स्वतः आधा अंश लाग्ने हो । विपक्षी छेरूलालले नै अंश मुद्दा

दायर गरी आदेशअनुसार तायदातीमा जग्गा नदेखाई दपोट गरी थाहा नदिई बेचेको जग्गालाई सदर गर्दै जाने हो भने अंश दपोट र जालसाजको अर्थै रहँदैन ।

अंशबन्डाको २७ नं. बमोजिम तायदाती दिँदा जुन जग्गा नदेखाई तायदाती दिन्छ सो जग्गा दबाउनेले पाउँदैन नदबाउनेले पाउने प्रस्ट व्यवस्था गरेको छ । उक्त कि.नं. ६६३ को पुरै जग्गा विपक्षीले दपोट गरेको हुँदा उक्त अंशबन्डाको २७ नं. बमोजिम सो समेतको पुरै जग्गा दपोट ठहर्‍याई कानूनी र न्यायपूर्ण फैसला गरिपाउँ ।

यसमा सुरुले प्रतिवादी छेरूलालले तायदातीमा नदेखाई वादीको समेत अंश लाग्ने जग्गा जालसाजीपूर्ण तरिकाले प्रतिवादी ध्रुवकुमार भण्डारीलाई र निजले अन्य प्रतिवादीलाई तहतह बिक्री गरेको देखिएकोले मिति २०५९।२।२२ को लिखतमा उल्लेख भएको जग्गामध्ये आधा वादीको अंश लाग्ने हुँदा सो हदसम्म सो लिखत र त्यसपछि तहतह बिक्री हुँदै गएका सम्पूर्ण लिखत बदर भै आधा भाग वादीको कायम हुने ठहर्‍याएकोमा पुनरावेदन अदालत, विराटनगरले मुलुकी ऐन, लेनदेनको व्यवहारको ४० नं. हदम्याद नघाई फिराद दायर भएको भन्ने आधारमा वादी दाबी खारेज हुने ठहर्‍याई भएको फैसलाउपर प्रस्तुत पुनरावेदन पर्न आएको देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रत्यर्थी प्रतिवादी छेरूलाल चौधरीले जिल्ला सुनसरी चाँदवेला गाउँ विकास समिति वडा नं. ५ (ख) कि.नं. ६६३ र कि.नं. ५२७ को जग्गा यिनै प्रत्यर्थी प्रतिवादी वादी भई दायर गरेको अंश मुद्दामा तायदातीमा नदेखाई जालसाजी गरी प्रत्यर्थी प्रतिवादी ध्रुवकुमार भण्डारीलाई बिक्री गरिदिएको र निज ध्रुवकुमार भण्डारीले अरु प्रतिवादीलाई बिक्री गरी तहतह हुँदै बिक्री हुँदै गएकोले सो लिखत बदर गरिपाउँ भन्ने मुख्य वादी दाबी

देखिन्छ । दाबीको कि.नं. ५२७ र ६६३ का जग्गाहरूमध्ये कि.नं. ५२७ को जग्गा प्रत्यर्थी प्रतिवादी छेरूलालकै नाउँमा दर्ता कायम देखिई निजले यी पुनरावेदक वादीउपर दिएको अंश मुद्दामा मागिएको तायदातीमा नदेखाएकोले सो कि.नं. ५२७ को जग्गा पुरै अंश दपोट ठहर यी पुनरावेदक वादीका नाउँमा एकलौटी दर्ता हुने ठहरी भएको सुरु फैसला सदर ठहर्‍याई भएको पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको फैसला सदर ठहरी लगाउको ०६९-CI-११५३ को मुद्दामा आजै यसै इजलासबाट फैसला भएकोले त्यसतर्फ बोलिरहनु परेन ।

३. प्रतिवादी छेरूलालले बिक्री गरेको दाबीको कि.नं. ६६३ को जग्गा प्रतिवादी छेरूलालले प्रतिवादी ध्रुवकुमारलाई र प्रतिवादी ध्रुवकुमारले प्रतिवादी सज्जनलाललाई र सज्जनलालले किच्ता काट गरी प्रत्यर्थी प्रतिवादी राधादेवी र रुनादेवीलाई, प्रत्यर्थी प्रतिवादी रुनादेवीले प्रत्यर्थी प्रतिवादी गोरेलाललाई र गोरेलालले प्रत्यर्थी प्रतिवादी राधादेवीलाई तहतह बिक्री गरेको देखिन्छ । यसरी तहतह बिक्री हुँदै गएको जग्गा २०६६।२।२७ र २०६६।३।११ मा नक्कल सारी थाहा पाएको भनी लिखत दर्ता बदर गरिपाउँ भनी यी पुनरावेदक वादीले मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको ३६ नं. को आधारमा फिराद दायर गरेको देखिन्छ । सुरु अदालतले वादीको समेत अंश लाग्ने भनी वादीको अंश लाग्ने आधासम्म उक्त जग्गाको मिति २०५९।२।२२ बिक्री लिखत बदर गरी आधा जग्गा वादीको नाममा दर्ता हुने ठहर्‍याई फैसला गरेको पाइयो पुनरावेदन अदालतबाट हदम्याद नघाई दायर हुन आएको भन्ने आधारमा फिराद खारेज गरेको देखिन्छ । प्रस्तुत विवादमा हदम्यादसम्बन्धी कानूनी व्यवस्था के रहेछ भनी हेर्दा लेनदेन व्यवहारको ४० नं. ले यस्तो व्यवहार गरेको सदर हुँदैन भनेको, नालेस

सुनिने छैन भनेको, नाबालकको धन बिगार्नलाई बेइमानी गरेको, ब्याजको ब्याज खाएको, ब्याजमा दशौंददेखि बढ्ता लिएको लख बन्धक लिँदा बढ्ता लिएको बढ्ता करार लेखाएको यति कुरामा हदम्याद लाग्दैन र हदम्याद लाग्दैन भनेको कुरामा बाहेक अरु कुरामा दुई वर्षभित्र नालेस नदिए लाग्न सक्दैन भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखिन्छ । उल्लिखित बिक्री व्यवहारलाई हदम्याद नलेखिएको भन्ने अर्थ गरी अदालती बन्दोबस्तको ३६ नं. को आधारमा प्रस्तुत फिराद पर्न आएको देखिन्छ । लेनदेन व्यवहारको १० नं. मा अंश नभएको अंशियारले सगोलको अचल सम्पत्ति बेचबिखन गर्दा वा कुनै किसिमले हक छाडी दिँदा ऐनले आफूखुसी गर्न पाउने अरुको मन्जुरी लिन नपर्नेबाहेक अरुमा एकासगोलको अंशियार साक्षी बसेको वा निजहरूको मन्जुरीको लिखत भएमा मात्र पक्का ठहर्छ । साक्षी पनि नबसेको र मन्जुरीको लिखत पनि नभए मन्जुर नहुनेले एक वर्षसम्ममा थाहा पाएको मितिले पैतिस दिनभित्र उजुर गर्‍यो र निजको मन्जुरी ठहरिएन भने निजको हक जति फिर्ता गराइ दिनुपर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था देखिन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा यी वादीउपर प्रतिवादीले अंश मुद्दा दायर गरेपछि दाबीको जग्गा बिक्री गरेकोले त्यस्तो लिखत बदर हुनुपर्छ भन्ने दाबी लिएको देखिन्छ । दाबीको जग्गा मिति २०५९।२।२२ मा बिक्री भएकोमा २०६६।३।११ मात्र प्रस्तुत फिराद पर्न आएको देखिन्छ । लेनदेन व्यवहारको १० नं. को उक्त कानूनी व्यवस्थाअनुसार त्यस्तो लिखत बदर गराई पाउन १ वर्ष ३५ दिनभित्र मुद्दा दायर गरी सक्नु पर्ने देखिन्छ भने लेनदेन व्यवहारको ४० नं. अनुसार यस्तो व्यवहार गरेको सदर हुँदैन भन्ने अर्थ गरी २ वर्षको अवधि नघाई जहिलेसुकै मुद्दा दायर गर्न सक्ने देखिँदैन । आफ्नोसमेत हक लाग्ने जग्गा सगोलका हकवालाले बिक्री गरेकोमा तहतह बिक्री

भैसकेपछि नालेस गर्ने उल्लिखित हदम्याद नाघेपछि मात्र नक्कल सारी थाहा पाएको भन्ने आधारमा जहिलेसुकै उल्लिखित जग्गाहरूको लिखत बदर गराई माग्न पाउने हक यी वादीलाई कानूनले सुरक्षित गरेको देखिन आउँदैन । लेनदेन व्यवहारको ४० नं. अनुसार अन्यत्र हदम्याद लेखिएको वा हदम्याद लाग्दैन भनेको कुरामा मात्र प्रस्तुत २ वर्षको हदम्याद लाग्न सक्ने हो भने अदालती बन्दोबस्तको ३६ नं. अनुसार हदम्याद नलेखिएको कुरामा मात्र जहिलेसुकै नालिस दिन सकिने हो जुनसुकै अवस्थामा पनि जहिलेसुकै नालिस दिन पाउने छुट ३६ नं. को उक्त कानूनी व्यवस्थाले गरेको छैन । तर प्रस्तुत विवादमा लेनदेन व्यवहारको महलमा प्रस्ट हदम्यादको व्यवस्था गरिरहेकोमा हदम्याद नघाई अदालती बन्दोबस्तको ३६ नं. बमोजिम भनी हदम्याद नघाई नालिस दिन पाउने देखिँदैन । अतः आफ्नो हक पुग्ने कुरामा म्यादभित्र नालेस गरी कायम गराउन सक्नु पर्नेमा सो नगरी म्याद नघाई फिराद पर्न आएको देखिँदै सुरु फैसला उल्टी गरी फिराद दाबी नै खारेज हुने ठहर्‍याई भएको पुनरावेदन अदालत, विराटनगरको मिति २०६९।६।१० को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । वादी पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

इजलास अधिकृत: उमानाथ गौतम

इति संवत् २०७१ साल फागुन २० गते रोज ४ शुभम् ।



निर्णय नं. १५३४

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोपाल पराजुली
माननीय न्यायाधीश श्री जगदीश शर्मा पौडेल
फैसला मिति : २०७२।२।२५।२
०६८-CR-०१५५

मुद्दा: कुटपिट

निवेदक / वादी : शिवन यादवको छोरा जिल्ला सिराहा
गा.वि.स. हकपारा वडा नं.७ बस्ने मनिकलाल
यादव

विरुद्ध

विपक्षी / प्रतिवादी : नथुनी यादवको छोरा जिल्ला
सिराहा गा.वि.स. हकपारा वडा नं. ७ बस्ने
सिकिन्द्र यादवसमेत

- कैदको सजाय हुने गरी फैसला भएकोमा कैदै गर्नु पर्छ भन्ने मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ११ नं को कानूनी व्यवस्था भए तापनि सोही महलको ११क नं. मा तीन वर्षभन्दा कम कैदको सजाय हुने कुनै कसुर गर्ने व्यक्तिलाई कैदको सजाय गरी पहिलो पटक कसुरदार ठहरी अड्डाले कैदमा राख्न मनासिब नठहराएमा एक दिनको पच्चिस रुपैयाँको दरले हुन आउने रकम तोकियो सो तोकिएको रकम बुझाएमा कसुरदारलाई कैदमा नराख्ने गरी अड्डाले फैसला गर्न सक्नेछ । सोबमोजिम कसुरदारले रुपैयाँ बुझाएमा बुझी लिई कैदको लगत कट्टा

गरिदिनु पर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेकोले अदालतले त्यसरी कैदबापत रुपैयाँ लिई छोडिदिन सक्ने नै देखिने ।

(प्रकरण नं.३)

- कैदको सजायलाई रकममा परिणत गर्न पाउने हो होइन र यसरी कैदलाई रकममा परिणत गर्दा कस्तो कार्यविधि अवलम्बन गर्नु पर्ने हो भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा वर्तमान नेपाल कानूनले गरेको दण्ड निर्धारणसम्बन्धी कानूनी व्यवस्था (Penology) दण्डका सिद्धान्तसमेतलाई दृष्टिगत गरी निर्णयमा पुग्न वान्छनीय देखिने ।
- फौजदारी कानूनले कसुरको प्रकृति र कसुरदारको प्रवृत्तिअनुसार दण्ड निर्धारणका विभिन्न सिद्धान्तहरूको अवलम्बन गरेको हुन्छ । वर्तमान नेपाल कानूनले पनि दण्डका विभिन्न सिद्धान्तहरूलाई आत्मसात् गर्दै दण्डको सुधारात्मक सिद्धान्त (Reformative theory) लाई पनि आत्मसात् गरेको पाइन्छ । त्यसैमध्येको एउटा कानूनी व्यवस्थाको रूपमा मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ११(क) को व्यवस्था रहेको छ । कैदको सजाय हुने भए पनि केही खास प्रकृतिको अपराधमा कसुरदारलाई कैद सजाय नतोकी कैदबापत सो कैदको सजायलाई नगदमा परिणत गरी कैद हुनबाट उन्मुक्ति प्रदान गर्दै कसुरदारको चरित्र र प्रवृत्तिमा सुधार गर्ने यो कानूनी व्यवस्थाको उद्देश्य रहेको पाइने ।

(प्रकरण नं.४)

- कसुरदारले गरेको कसुरबापत कानूनबमोजिम कैदको सजाय गर्नुपर्ने भए पनि कैदको सजायसम्म उल्लेख गरी कुनै निश्चित अवधिभित्र कसुरदारले आफ्नो आचरणमा सुधार ल्याएमा त्यस्तो कैदको सजाय नगर्ने र कुनै खास अवधिसम्म उसलाई निगरानीमा राखी उसको आचरणमा सुधार आए नआएको अनुगमन गरी सुधार आएमा कैदको सजाय नगरी समाजमा पुनस्थापन गराउने प्रणाली (Parole system) को अभ्यास धेरै पहिलेदेखि नै विश्वका केही मुलुकले अवलम्बन गरी आएका छन् । सुरुमा बाल दुराचारमा प्रयोग र परीक्षण गरिएको यो व्यवस्था हाल आएर केही खास अपराधमा पनि लागू गरिएको र त्यसको सफलतालाई अनुभूत गरिएको पाइने ।

(प्रकरण नं.५)

- ३ वर्ष वा सोभन्दा कम कैदको सजाय हुने अपराधमा अदालतले यस्तो सुविधा प्रदान गर्न सक्छ । यसरी सजाय निधारण गर्दा कसुरदारलाई अब फेरि त्यस किसिमको कसुर अपराध नगर्ने र राम्रो आचरण पालन गर्नेछु भनी कागज गराउनु पर्ने अनिवार्य व्यवस्था गरेको एकातर्फ देखिन्छ भने अर्कोतर्फ “कैदबापतको रूपैयाँ बुझाउन पाउने गरी फैसला गर्दा अड्डाले कसुरदारसँग फेरि त्यस प्रकारको कुनै अपराध नगरी राम्रो आचरण पालन गर्ने छु भनी कागज गराउनेछ” भन्ने उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाको बनोट र

अभिव्यक्तिलाई विचार गर्दा यस्तो कागज अदालतले फैसला हुँदाकै अवस्थामा गराउनु पर्ने अनिवार्य देखिन्छ । यो कानूनी व्यवस्थाको उद्देश्य भनेकै कसुरदारलाई सजाय दिलाउनेभन्दा उसको आचरणमा सुधार गराई समाजमा पुनस्थापित गराउने रहेकोले अदालतले उपयुक्त ठानेको कसुरदारलाई यस्तो सुविधा प्रदान गर्न सक्ने ।

(प्रकरण नं. ११)

- यो कानूनी व्यवस्थाको प्रयोग मुद्दा हेर्ने न्यायाधीश वा अधिकारीबाहेक अन्य कसैले गर्न मिल्ने देखिँदैन । मुद्दा हेर्ने न्यायाधीश वा अधिकारीको रोहबरमा कागज नगराई फैसलामा कैदबापत रकम दिए लिनु भनी उल्लेखमात्र गर्दा यो कानूनको प्रयोगको अधिकार प्रत्यायोजन हुन पुग्छ । तर यो अधिकार प्रत्यायोजन हुनेगरी प्रयोग गर्न मिल्ने देखिँदैन । यो न्यायिक मनबाट न्यायको रोहमा विचार गरिने विषयवस्तु हो न कि फैसला कार्यान्वयनको चरणमा । उल्लिखित द.स.को ११क(३) मा “कैदबापतको रूपैयाँ बुझाउन पाउने गरी फैसला गर्दा अड्डाले कसुरदारसँग फेरि त्यसप्रकारको कुनै अपराध नगरी राम्रो आचरण पालन गर्नेछु भनी कागज गराउने छ” भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । तर पुनरावेदन अदालतबाट भएको प्रस्तुत मुद्दाको मिति २०६६।१।२० को फैसलामा त्यसप्रकारको कागज गराएको र प्रतिवादीहरूले पनि राम्रो

आचरण पालन गर्नु भन्ने अभिव्यक्त गरेको भन्ने नदेखिँदा दण्ड सजायको ११क को उद्देश्यमूलक प्रयोग भएको देखिएन। तसर्थ अब आइन्दा दण्ड सजायको ११क को प्रयोग गर्दा देहायको कार्यविधि अवलम्बन गरी प्रयोग गर्न प्रस्तुत मुद्दा फैसला गर्ने अदालत र यस अदालत मातहतका अदालत तथा न्यायिक निकायलाई निर्देश गर्ने।

- उपर्युक्त कानूनबमोजिम कुनै पक्षलाई सुविधा दिँदा न्यायाधीशको रोहबरमा राय किताबमा नै निर्णयाधार उल्लेख गरी दिनुपर्ने।
- उक्त कानूनको सुविधा लिन चाहने पक्षले आफैँ इजलासमा उपस्थित भई फैसलालाई स्वीकार गरी आफ्नो अभिव्यक्ति वा निवेदन इजलाससमक्ष पेस गर्नु प्रस्तुत गर्नुपर्ने।
- यसरी कैदबापत रकम बुझाउने सुविधा प्रदान गर्दा सो सुविधा प्रदान गर्ने आधार कारण उल्लेख गर्नुपर्ने र त्यस्तो निर्णयमा प्रतिवादीको सहमति भए नभएको खुलाउने।
- यो कानूनी व्यवस्थाको प्रयोग गर्दा न्यायको रोहमा मुद्दाको सुनुवाई हुँदाकै अवस्थामा न्यायाधीश वा मुद्दा हेर्ने अधिकारीबाटै गर्नुपर्ने।
- साधारणतः प्रतिवादीको निवेदन वा फैसलाको ठहरलाई स्वीकार नगरी उक्त कानूनको प्रयोग गरी कैद सजाय माफी गर्ने कार्य नगर्नु नगराउनु।

(प्रकरण नं. १२ देखि १७)

निवेदक / वादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता रामचन्द्र सुवेदी

विपक्षी / प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता नरेन्द्र पाठक

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

सुरू फैसला गर्ने:

मा.जि.न्या. श्री रमेशराज पोखरेल

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

मा.न्या. श्री दीपककुमार कार्की

मा.न्या. श्री थीरबहादुर कार्की

फैसला

न्या.गोपाल पराजुली : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क) बमोजिम निस्सा प्रदान भई निर्णयार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ:-

मिति २०६३।१२।१० गते दिनको ३:३० बजेको समयमा विल्टु यादवको नागरिकता बनाएको समेतको कुरामा रिसइवी लिई विल्टुलाई नागरिकता बनाउन सहयोग गर्ने यही मनिकलाल हो। यसलाई हड्डी नै भाँचिने गरी कुटपिट गर भनी प्रतिवादी सिकिन्द्रले बचन दिनासाथ विपक्षी नथुनीले मेरो घाँटीमा हात राखी पछारी सिकिन्द्रले आफ्नो हातमा भएको इट्टाले मेरो छातीमा प्रहार गरी करडको हड्डी भाँचिदिएको र शरीरको अन्य भागमा समेत कुटपिट गरेको हुँदा विपक्षीहरूलाई कुटपिटको १, ५ नं. को कसुरमा ऐ.का ७ र ९ नं. अनुसार हदैसम्म सजाय गरी प्रतिवादी नथुनीलाई बचन दिएतर्फ कुटपिटको १६ नं. अनुसार थप सजाय गरी विपक्षीहरूबाट घा खर्चसमेत दिलाई पाउँ भन्ने फिराद पत्र।

विपक्षीलाई हामीले कुटपिट गरेको छैनौं । फिराद दाबी आफैँमा झुठ्ठा साबित भएको छ । किनभने २ जनाले १ जनालाई घेराउ गरी कुटपिट गर्न सक्ने अवस्था रहँदैन । विपक्षीको छातीको करड भाँचिएको भए कुनतर्फको करड भाँचिएको वा दुवैतर्फको करड भाँचिएको हो सोसमेत फिरादमा स्पष्ट उल्लेख नगरी हचुवाको भरमा दाबी लिएको छ । विपक्षीलाई हामीले कुटपिट गरेको नभई निज भैंसीबाट लडी चोट पटक लागेको हो सोही घा खत जाँच गराएको हुँदा झुठ्ठा फिराद दाबी खारेज गरिपाउँ भन्ने प्रतिवादीहरूको संयुक्त प्रतिउत्तर पत्र ।

सुरु अदालतका मिति २०६४।८।१८ का आदेशानुसार वादी प्रतिवादीका साक्षीको बकपत्र भई घा जाँच निवेदन फारामसमेत मिसिल संलग्न रहेको रहेछ ।

मिति २०६३।१२।१० गतेमा वादीलाई प्रतिवादीहरूले कुटपिट गरेको तथ्य स्थापित भएको घा जाँचबाट चोट लागेको देखिएको वादीको छातीको करड भाँचिएको हाल निको भएकोले काम लाग्ने भनी विशेषज्ञको रायसमेत हुँदा प्रतिवादीहरूलाई कुटपिटको ७ नं. बमोजिम रु.२०००।- जरिवाना र ६ महिना कैद हुने ठहर्छ तथा दुई जनामात्रको संलग्नतामा कुटपिट भएकोले हुलतर्फ दाबी नपुग्ने भनी सुरु सिराहा जिल्ला अदालतको मिति २०६६।२।२६ को फैसला ।

वादीको छातीको करडको हाड भाँचिएको भन्ने विशेषज्ञले राय दिँदा छातीको हाडको एक्सरे नै नगरीकन राय दिइएको छ । त्यस्तो विशेषज्ञलाई अदालतमा ल्याई बकपत्रसमेत नगराई प्रमाण बुझ्नु पर्ने कुरामा नबुझी नबुझ्ने अग्राह्य प्रमाण बुझी भएको सुरुको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उल्टी गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको प्रतिवादीको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा वादीलाई घाउ चोट लागेको घाउजाँच

केस फारामबाट देखिएको र सो भाँचिएको छातीको करडको भाग हालको Chest x-Ray view मा काम लाग्ने अवस्थाको रहेको भन्ने अस्पतालको परीक्षण रिपोर्ट देखिन्छ । वादीका साक्षीबाट वादी दाबी समर्थन हुने गरी बकपत्र भएकोसमेतका आधारमा कुटपिट गरेको ठहराई कुटपिटको ७ नं. बमोजिम रु.२०००।- जरिवाना र कैद महिना ६ हुने ठहराई गरेको सुरु सिराहा जिल्ला अदालतको मिति २०६६।२।२६ को फैसला मिलेकै देखिँदा परिवर्तन गरिरहनु परेन । सो फैसला सदर हुन्छ । प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । साथै प्रस्तुत कसुर पहिलो पटकको देखिँदा कैदमा नै राख्न मनासिब नदेखिँदा दण्ड सजायको ११(क) बमोजिम दिन १ को रु.२५।- ले हुने आउने रकम सो तोकिएको कैदबापत दिए सो बुझी लिई दण्ड सजायको ११(क) को देहाय (३) बमोजिमको कागजसमेत गराई कैदको लगत कट्टा गरिदिनु र सुरु सिराहा जिल्ला अदालतमा लेखी पठाई दिनु भन्ने पुनरावेदन अदालत, राजविराजको मिति २०६६।९।२० को फैसला ।

पुनरावेदन अदालत, राजविराजले मुलुकी ऐन, अ.बं. २०२ नं. बमोजिम झगडिया नै नझिकाई म निवेदक वादीलाई सुनवाईको मौका नै नदिई, प्रतिवादीको अपराध पटक सम्बन्धमा कुनै सबुत प्रमाण नै नबुझी, म निवेदक वादीउपर भएको अन्यायको कुनै वास्ता नगरी, कानूनबमोजिम भइरहेको फैसलालाई नै तात्त्विक वा व्यावहारिक फरक पारी दण्ड सजायको ११(क) को देहाय ३ बमोजिमको सुविधा प्रदान गर्दै कैदलाई जरिवानामा परिणत गर्ने गरी गरेको फैसलाले विपक्षी प्रत्यर्थी प्रतिवादीहरूको आपराधिक मनोबल झन् बढाउने भई उक्त कानूनी व्यवस्थाको प्रयोगमा त्रुटि हुँदा सुरु सिराहा जिल्ला अदालतको फैसला यथावत् कायम रहने गरी कुटपिटको २५ नं. बमोजिम विपक्षी

प्रतिवादीबाट घा खर्चसमेत दिलाई हक इन्साफ पाउन मुद्दा दोहोर्याई हेरी पाउँ भन्ने प्रतिवादीको निवेदन ।

यसमा प्रतिवादीलाई कुटपिटको ७ नं. बमोजिम ६ महिना कैद गर्नेसमेत ठहर्याई सो कैदबापत दण्ड सजायको ११क नं. बमोजिम त्यस्तो कैदको रकम बुझाएमा नगद रूपैयाँ लिई कैदको लगत कट्टा गरिदिनेसमेत भनी पुनरावेदन अदालतले फैसला गरेको देखिन्छ । तर सोबमोजिम कैदबापत नगद रकम लिई कैदको लगत कट्टा गर्ने फैसला गर्दा सो गर्नुपर्ने मनासिब कारण उक्त ११क नं. बमोजिम फैसलामा उल्लेख गर्नुपर्नेमा सो केही उल्लेख भएको नदेखिएको साथै उक्त ११क नं.को देहाय ३ बमोजिम त्यसप्रकारको कुनै अपराध नगरी राम्रो आचरण पालन गर्नेछु भन्ने व्यहोराको कसुरदारसँग कागज गराई मात्र नगद लिई कैदको लगत कट्टा गर्नुपर्नेमा सोबमोजिम निज प्रतिवादीको कागज गराएको पनि मिसिलबाट नदेखिँदा फैसलामा आधार र कारण नखुलाई कानूनको उचित प्रक्रियासमेत नपुर्‍याई कैदको लगत कट्टा गर्ने ठहर्याएको पुनरावेदन अदालत, राजविराजको फैसलामा दण्ड सजायको ११क नं. को देहाय २ र ३ को त्रुटि विद्यमान रहेको देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क) बमोजिम प्रस्तुत मुद्दा दोहोर्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिएको छ भन्ने यस अदालतको मिति २०६८।३।३० को आदेश ।

नियमबमोजिम आजको दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदनसहितको मिसिलसमेत अध्ययन गरी पुनरावेदक वादी तथा प्रत्यर्थी प्रतिवादीतर्फका विद्वान् कानून व्यावसायीहरूको बहस जिकिरसमेत सुनियो । पुनरावेदक वादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री रामचन्द्र सुवेदीले पुनरावेदन अदालतले विपक्षी नै नझिकाई सुरुको फैसलामा फरक पारी इन्साफ गर्न

मिल्ने हैन, सुरुको फैसलाले कैद सजायसमेत हुने ठहरेकोमा प्रतिवादीले अदालतमा उपस्थित भई कसुर स्वीकार गरी अब आइन्दा यस्तो कसुर गर्ने छैन भनी कागजसमेत गरेको अवस्थामा प्रथम पटक अपराधमा मात्र कैदलाई नगदमा परिणत गरिदिन सक्नेमा सो प्रक्रिया नै नपुर्‍याई र त्यसरी कैदको सट्टा रकम तिर्न पाउँ भन्ने जिकिर नै नभएको अवस्था अदालतले कैदलाई रकममा परिणत गर्न मिल्ने हैन । तसर्थ पुनरावेदनको फैसला उल्टी गरी सुरु फैसला सदर हुनुपर्छ भन्ने बहस जिकिर प्रस्तुत गर्नुभयो । प्रत्यर्थी प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता नरेन्द्र पाठकले पुनरावेदन अदालतले इन्साफको रोहमा नै कैदलाई रकममा परिणत गरेको अवस्था हो, सुरु फैसलालाई उल्टी गरी प्रतिवादीलाई सफाई दिएको अवस्था हैन । कस्तो प्रक्रिया अवलम्बन गर्ने भन्ने अदालतको स्वविवेकको कुरा हो अर्थात् अदालतको इजलास वा दण्ड जरिवाना असुलीको चरण जहिले पनि अदालतसमक्ष कसुर स्वीकार गरी क्षमायाचना गर्छ भने कैदमा नराख्ने गरी अदालतले कैदलाई रकममा परिणत गरिदिन सक्छ भन्नेसमेतको बहस जिकिर प्रस्तुत गर्नुभयो ।

यसमा प्रतिवादीहरू सिकिन्द्र यादव र मनिकलाल यादवसमेत दुई जना भई वादीलाई कुटपिट गरेकोमा सुरु अदालतले प्रतिवादीहरूलाई जम्मा कैद महिना ६ र जरिवाना रु.२०००।- दामासाहीले सजाय हुने ठहर्याई फैसला गरेकोमा पुनरावेदन अदालत, राजविराजले प्रतिवादीहरूको जिकिर बिना नै प्रतिवादीहरूलाई सुरुले लागेको कैदबापत दण्ड सजायको ११क नं. बमोजिम कैदलाई नगदमा परिणत गरी कैदबापत रकम लिई कैदको लगत कट्टा गरिदिने ठहर्याई भएको फैसलाउपर प्रस्तुत पुनरावेदन गरेको पाइयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादी सिकिन्द्र यादव र नथुनी यादव भई इट्टासमेतले प्रहार गरी कुटपिट गरी करडको हड्डीसमेत भाँचिदिएकोले प्रतिवादीहरूलाई मुलुकी ऐन, कुटपिटको ७ र ९ नं. अनुसार हदैसम्म सजाय गरी प्रतिवादीमध्येका नथुनी यादवलाई बचनतर्फ उक्त महलको १६ नं. अनुसार सजायसमेतको मागदाबी लिएको पाइन्छ । प्रतिवादीहरूले कुटपिट गरेमा इन्कार रही प्रतिउत्तर लगाए पनि वादीका साक्षीहरूले प्रतिवादीमध्येका नथुनी यादवले वादीलाई भुइँमा पछारी प्रतिवादीमध्येका सिकिन्द्र यादवले हातमा भएको इट्टाले प्रहार गरी कुटपिट गरेका भनी बकपत्र गरिदिएको र मिसिल संलग्न घाजाँच रिपोर्टबाट समेत वादीलाई चोट लागी भाँचिएको भन्ने देखिएकोले प्रतिवादीहरूले वादीलाई कुटपिट गरेकोमा कुटपिटको वारदात स्थापित भएकै देखिन्छ । प्रतिवादीमध्येका सिकिन्द्रले बचन दिएकोले प्रतिवादी नथुनीले भुइँमा पछारी प्रतिवादी सिकिन्द्रले इट्टाले प्रहार गरी कुटपिट गरेकोले बचन दिने सिकिन्द्रलाई थप सजायसमेतको मागदाबी भए तापनि त्यसरी सिकिन्द्रको बचनअनुसार नै कुटपिट भएको भन्ने वादीका साक्षीहरूको भनाई पनि नरहेको र मिसिल संलग्न अन्य सबुत प्रमाणबाट खुल्न नआएकोले थप सजायको दाबी समर्थित हुन आउँदैन । वादीलाई प्रतिवादीहरूले कुटपिट गरी करडको हड्डी भाँचिएको भन्ने भए तापनि निको भई काम लाग्ने भन्ने जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, सिराहाको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिएको र कुटपिटको ७ नं.को कानूनी व्यवस्थाअनुसार अङ्गभङ्गको खत हुनेबाहेक अरु अङ्ग फोर्ने छिनाल्ने फुकाल्नेलाई सो अङ्ग निको भई काम लाग्ने भएमा दुई हजार जरिवाना र ६ महिना कैद हुने भन्ने देखिएकोमा सुरु अदालतबाट सोहीबमोजिम सजाय भएको पाइन्छ । प्रतिवादीहरूलाई कैद र

जरिवाना दुवै सजाय भएकोमा पुनरावेदन अदालतले सो कैदको सजायलाई रकममा परिणत गरिदिएको र प्रतिवादीहरूले सो कैदको सजायबापत रकम धरौट राखी सो सजाय भुक्तान गरेको मिसिलबाट देखिन्छ ।

३. प्रतिवादीहरूलाई सजाय गरेको मिलेन वा कम सजाय भयो भन्ने वादीको प्रस्तुत पुनरावेदन जिकिर नभई कैदको सजायलाई रकममा परिणत गरेको मिलेन भन्ने देखिन्छ । कैदको सजाय हुने गरी फैसला भएकोमा कैदै गर्नुपर्छ भन्ने मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ११ नं को कानूनी व्यवस्था भए तापनि सोही महलको ११क नं. मा तीन वर्षभन्दा कम कैदको सजाय हुने कुनै कसुर गर्ने व्यक्तिलाई कैदको सजाय गरी पहिलो पटक कसुरदार ठहरी अड्डाको कैदमा राख्न मनासिब नठहराएमा एक दिनको पच्चिस रुपैयाँको दरले हुन आउने रकम तोकी सो तोकिएको रकम बुझाएमा कसुरदारलाई कैदमा नराख्ने गरी अड्डाले फैसला गर्न सक्नेछ । सोबमोजिम कसुरदारले रुपैयाँ बुझाएमा बुझी लिई कैदको लगत कट्टा गरिदिनु पर्छ भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेकोले अदालतले त्यसरी कैदबापत रुपैयाँ लिई छोडिदिन सक्ने नै देखिन्छ । उक्त कानूनी व्यवस्थाअनुसार पुनरावेदन अदालतले सो कैद सजायलाई नगदमा परिणत गरेको र प्रतिवादीहरूले सोबापतको रकम धरौटीमा राखी बुझाई सजाय भुक्तान गरिसकेको पनि देखिन्छ । अतः प्रतिवादीहरूले पहिलोपटक भन्दा बढी कसुर गरेको भन्ने नदेखिएको र ६ महिनाको मात्र कैदको सजाय भएको अवस्था भई सुरुले ६ महिना कैद र रु.२०००/- जरिवाना हुने ठहर्याई भएको सुरु फैसलालाई सदर गरी सुरुले गरेको कैदबापत समेत रकम लिने गरी गरेको पुनरावेदन अदालतको मिति २०६६।१।२० फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ ।

४. जहाँसम्म कैदको सजायलाई रकममा

परिणत गर्न पाउने हो होइन र यसरी कैदलाई रकममा परिणत गर्दा कस्तो कार्यविधि अवलम्बन गर्नु पर्ने हो भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा वर्तमान नेपाल कानूनले गरेको दण्ड निर्धारणसम्बन्धी कानूनी व्यवस्था (Penology) दण्डका सिद्धान्तसमेतलाई दृष्टिगत गरी निर्णयमा पुग्न वान्छनीय देखिन्छ । कुनै पनि कसुरदारलाई सजाय गर्नुको उद्देश्य कसुरदारलाई पुनः कसुर गर्न निरूत्साहित गर्नेमात्र हैन कि उसले गरेको कसुरको बोध गराई उसको चरित्रमा सुधार गरी समाजमा सभ्य नागरिकको रूपमा पुनस्थापन गर्नु हो । यसैले फौजदारी कानूनले कसुरको प्रकृति र कसुरदारको प्रवृत्तिअनुसार दण्ड निर्धारणका विभिन्न सिद्धान्तहरूको अवलम्बन गरेको हुन्छ । वर्तमान नेपाल कानूनले पनि दण्डका विभिन्न सिद्धान्तहरूलाई आत्मसात् गर्दै दण्डको सुधारात्मक सिद्धान्त (Reformative theory) लाई पनि आत्मसात् गरेको पाइन्छ । त्यसैमध्येको एउटा कानूनी व्यवस्थाको रूपमा मुलुकी ऐन दण्ड सजायको ११(क) को व्यवस्था रहेको छ । कैदको सजाय हुने भए पनि केही खास प्रकृतिको अपराधमा कसुरदारलाई कैद सजाय नतोकी कैदबापत सो कैदको सजायलाई नगदमा परिणत गरी कैद हुनबाट उन्मुक्ति प्रदान गर्दै कसुरदारको चरित्र र प्रवृत्तिमा सुधार गर्ने यो कानूनी व्यवस्थाको उद्देश्य रहेको छ ।

५. कसुरदारले गरेको कसुरबापत कानूनबमोजिम कैदको सजाय गर्नु पर्ने भए पनि कैदको सजायसम्म उल्लेख गरी कुनै निश्चित अवधिभित्र कसुरदारले आफ्नो आचरणमा सुधार ल्याएमा त्यस्तो कैदको सजाय नगर्ने र कुनै खास अवधिसम्म उसलाई निगरानीमा राखी उसको आचरणमा सुधार आए नआएको अनुगमन गरी सुधार आएमा कैदको सजाय नगरी समाजमा पुनस्थापन गराउने प्रणाली (Parole system) को अभ्यास धेरै पहिलेदेखि नै विश्वका

केही मुलुकले अवलम्बन गरी आएका छन् । सुरुमा बाल दुराचारमा प्रयोग र परीक्षण गरिएको यो व्यवस्था हाल आएर केही खास अपराधमा पनि लागू गरिएको र त्यसको सफलतालाई अनुभूत गरिएको पाइन्छ ।

६. नेपालमा उक्त प्रणालीको प्रत्यक्षतः अवलम्बन र अभ्यास गरिएको छैन तथापी दण्ड निर्धारण र दण्ड प्रणालीलाई व्यवस्था गर्न बनेको मुलुकी ऐन दण्ड सजायको महलमा गरिएको कानूनी व्यवस्थाले फौजदारी अपराधको कसुरमा सजाय गर्ने सम्बन्धमा केही खास प्रकृतिमा अपराधमा सजायको निर्धारण गर्दा उल्लिखित प्यारोल प्रणालीलाई कुनै न कुनैरूपमा भएपनि आत्मसात् गरेको पाइन्छ । यसको उदाहरणको रूपमा मौजुदा दण्ड सजायको महलको ११क नं. लाई लिन सकिन्छ ।

७. मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको महलमा गरिएको कानूनी व्यवस्था दण्ड निर्धारण तथा नेपालको दण्ड प्रणालीलाई व्यवस्था गर्ने सम्बन्धमा बनेको सामान्य कानूनी व्यवस्थाको रूपमा रहेको छ । प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीलाई प्रतिवादीको माग तथा जिकिर बिना नै अदालतले प्रतिवादीलाई लागेको कैद सजायलाई रकममा परिणत गरी कैदबापत रकम लिई कैदको उन्मुक्ति प्रदान गर्न मिल्ने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा उक्त दण्डसजायको महलको ११ नं. र ११क ले गरेको कानूनी व्यवस्थालाई समेत साथै राखी दृष्टिगत गर्न वाञ्छनीय देखिन्छ । दण्डसजायको महलको ११ नं.ले “ऐनमा कैद भनी लेखिएको कलममा कैद हुन्छ” भन्ने व्यवस्था गर्दै सोही महलको ११क नं. मा देहायको व्यवस्था गरेको पाइन्छ ।” मुद्दा डिसमिस गराएबापत कैदको सजाय भएकोमा त्यस्तो कैदको दिन एकको पच्चिस रूपैयाँको दरले रूपैयाँ बुझाए कैद गर्नु पर्दैन रूपैयाँ बुझाए बुझी लिई कैदको लगत कट्टा गरिदिनु पर्छ ।

८. यसै महलको ११ नं.मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि तीन वर्षभन्दा कम कैदको सजाय हुने कुनै कसुर गर्ने व्यक्तिलाई कैदको सजाय गरी पहिलो पटक कसुरदार ठहरी अड्डाको कैदमा राख्न मनासिब नठहराएमा एक दिनको पच्चिस रूपैयाँको दरले हुन आउने रकम तोकी सो तोकिएको रकम बुझाएमा कसुरदारलाई कैदमा नराख्ने गरी अड्डाले फैसला गर्न सक्ने छ । सोबमोजिम कसुरदारले रूपैयाँ बुझाएमा बुझी लिई कैदको लगत कट्टा गरिदिनु पर्छ ।

९. माथि दफा २ बमोजिम कैदबापतको रूपैयाँ बुझाउन पाउने गरी फैसला गर्दा अड्डाले कसुरदारसँग फेरि त्यसप्रकारको कुनै अपराध नगरी राम्रो आचरण पालन गर्नेछु भनी कागज गराउनेछ र सो मितिले ३ वर्षभित्र कैदको सजाय हुने कुनै अपराध गरेमा सो कसुरदारलाई पहिलेको फैसलाबमोजिमको कैदसमेत थपी सजाय गरिनेछ र अड्डाले पहिलेको फैसलाबमोजिम कैदबापत बुझाएको रकम फिर्ता गर्ने आदेश दिन सक्नेछ ।

१०. विहावरीको महलको १० नम्बरबमोजिम सजाय हुनेमा माथि २ दफा बमोजिमको व्यवस्था लागू हुने छैन ।

११. उपर्युक्त उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाअनुसार कैदको सजाय हुने गरी फैसला भएकोमा कैद बसी सजाय भुक्तान गर्नुपर्ने सामान्य सिद्धान्त भएपनि विहावरीको महलको १० नम्बर बमोजिम सजाय हुनेमा बाहेक ३ वर्ष भन्दा कम कैदको सजाय हुने जुनसुकै अपराधमा पनि अदालतले मनासिब ठानेमा कैदको सजाय नगरी कैदको सजायबापत रूपैयाँ लिने गरी फैसला गर्न सक्ने स्वविवेकाधिकार प्रदान गरेको देखिन्छ । तर कुनै कसुरदारलाई कैद सजाय हुने भए पनि कैदको सजाय नगरी रूपैयाँ लिई उन्मुक्ति

प्रदान गर्ने अदालतको यो स्वविवेकाधिकारको प्रयोग गरी सजाय निर्धारण गर्दा केही सर्त र कार्यविधिको पालन भने गर्नुपर्ने गरी विधायिकाले उल्लिखित कानूनी व्यवस्था गरेको देखिन्छ । तीन वर्ष वा सोभन्दा बढी कैदको सजाय हुने अपराधमा अदालतले यस्तो सुविधा प्रदान गर्न सक्ने देखिँदैन । तर ३ वर्ष वा सोभन्दा कम कैदको सजाय हुने अपराधमा अदालतले यस्तो सुविधा प्रदान गर्न सक्छ । यसरी सजाय निर्धारण गर्दा कसुरदारलाई अब फेरि त्यस किसिमको कसुर अपराध नगर्ने र राम्रो आचरण पालन गर्नेछु भनी कागज गराउनु पर्ने अनिवार्य व्यवस्था गरेको एकातर्फ देखिन्छ भने अर्कोतर्फ "कैदबापतको रूपैयाँ बुझाउन पाउने गरी फैसला गर्दा अड्डाले कसुरदारसँग फेरि त्यसप्रकारको कुनै अपराध नगरी राम्रो आचरण पालन गर्नेछु भनी कागज गराउनेछ" भन्ने उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाको बनोट र अभिव्यक्तिलाई विचार गर्दा यस्तो कागज अदालतले फैसला हुँदाकै अवस्थामा गराउनु पर्ने अनिवार्य देखिन्छ । यो कानूनी व्यवस्थाको उद्देश्य भनेकै कसुरदारलाई सजाय दिलाउनेभन्दा उसको आचरणमा सुधार गराई समाजमा पुनस्थापित गराउने रहेकोले अदालतले उपयुक्त ठानेको कसुरदारलाई यस्तो सुविधा प्रदान गर्न सक्छ ।

१२. यो कानूनी व्यवस्थाको प्रयोग मुद्दा हेर्ने न्यायाधीश वा अधिकारीबाहेक अन्य कसैले गर्न मिल्ने देखिँदैन । मुद्दा हेर्ने न्यायाधीश वा अधिकारीको रोहबरमा कागज नगराई फैसलामा कैदबापत रकम दिए लिनु भनी उल्लेखमात्र गर्दा यो कानूनको प्रयोगको अधिकार प्रत्यायोजन हुन पुग्छ । तर यो अधिकार प्रत्यायोजन हुनेगरी प्रयोग मिल्ने देखिँदैन । यो न्यायिक मनबाट न्यायको रोहमा विचार गरिने विषयवस्तु हो न कि फैसला कार्यान्वयनको चरणमा । उल्लिखित

द.स.को ११क(३) मा “कैदबापतको रूपैयाँ बुझाउन पाउने गरी फैसला गर्दा अड्डाले कसुरदारसँग फेरि त्यसप्रकारको कुनै अपराध नगरी राम्रो आचरण पालन गर्नेछु भनी कागज गराउने छ” भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ। तर पुनरावेदन अदालतबाट भएको प्रस्तुत मुद्दाको मिति २०६६।९।२० को फैसलामा त्यसप्रकारको कागज गराएको र प्रतिवादीहरूले पनि राम्रो आचरण पालन गर्छु भन्ने अभिव्यक्त गरेको भन्ने नदेखिँदा दण्ड सजायको ११क को उद्देश्यमूलक प्रयोग भएको देखिएन। तसर्थ अब आइन्दा दण्ड सजायको ११क को प्रयोग गर्दा देहायको कार्यविधि अवलम्बन गरी प्रयोग गर्न प्रस्तुत मुद्दा फैसला गर्ने अदालत र यस अदालत मातहतका अदालत तथा न्यायिक निकायलाई निर्देश गरिएको छ।

१३. उपर्युक्त कानूनबमोजिम कुनै पक्षलाई सुविधा दिँदा न्यायाधीशको रोहबरमा राय किताबमा नै निर्णयाधार उल्लेख गरी दिनुपर्ने।

१४. उक्त कानूनको सुविधा लिन चाहने पक्षले आफैँ इजलासमा उपस्थित भई फैसलालाई स्वीकार गरी आफ्नो अभिव्यक्ति वा निवेदन इजलाससमक्ष पेस गर्नु प्रस्तुत गर्नुपर्ने।

१५. यसरी कैदबापत रकम बुझाउने सुविधा प्रदान गर्दा सो सुविधा प्रदान गर्ने आधार कारण उल्लेख गर्नुपर्ने र त्यस्तो निर्णयमा प्रतिवादीको सहमति भए नभएको खुलाउने।

१६. यो कानूनी व्यवस्थाको प्रयोग गर्दा न्यायको रोहमा मुद्दाको सुनुवाई हुँदाकै अवस्थामा न्यायाधीश वा मुद्दा हेर्ने अधिकारीबाटै गर्नुपर्ने।

१७. साधारणतः प्रतिवादीको निवेदन वा फैसलाको ठहरलाई स्वीकार नगरी उक्त कानूनको प्रयोग गरी कैद सजाय माफी गर्ने कार्य नगर्नु नगराउनु।

१८. प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या.जगदीश शर्मा पौडेल

इजलास अधिकृत: उमानाथ गौतम

इति संवत् २०७२ साल जेठ २५ गते रोज २ शुभम्।



निर्णय नं. १५३५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्याय
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र
फैसला मिति : २०७२।८।१०।५
०७१-WO-००४७

विषय : उत्प्रेषण / परमादेश

निवेदक / पक्ष : जिल्ला बर्दिया, महमदपुर गाउँ विकास
समिति वडा नं. १ बस्ने सहजराम कुर्मीसमेत
विरूद्ध

प्रत्यर्थी / विपक्षी : जिल्ला बर्दिया महमदपुर गाउँ विकास
समिति वडा नं. २ बस्ने रामानन्द कुर्मीसमेत

■ फैसला कार्यान्वयनको कारणबाट होस् वा
अंशबन्डा भएर होस् निवेदक सहजरामले

पाउने भनेको दुई भागको एक भागमात्र हो । अतः तहसिलदारको पछिल्लो आदेशबाट निवेदक सहजरामलाई कुनै मर्का परेको छैन । रिट अधिकारक्षेत्रको स्रोत समन्याय हो । प्रत्येक कानूनी त्रुटिमा यो आदेश आफसेआफ जारी हुँदैन । निवेदकलाई कुनै अन्याय नै नपरेको अवस्थामा यो कानूनको रित नपुगेको यस्तो त्रुटि भएको भनी निवेदन दिने हकद्वैया निवेदकसँग नहुने ।

(प्रकरण नं. १३)

- मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको महलको १० नं. मा “बाबुआमाको जिउ छउञ्जेल अंश दिन छोराछोरीले बाबु आमालाई बाध्य गराउन सक्ने छैनन् । ...स्वास्नीले पनि लोग्नेको जिउ छउञ्जेल लोग्नेको मन्जुरी बिना अंश लिई छुट्टिन पाउँदैन ।...”, ऐ. को १९ नं मा “अंश नलिएका स्वास्नी, छोरा, अविवाहित छोरी वा विधवा बहारी हुने मानिसको चल अचल सम्पत्तिमा देहायमा लेखिएबमोजिम हुन्छ ।” भन्ने व्यहोरा र देहाय (१) देखि (४) सम्मको व्यवस्था तथा लेनदेन व्यवहारको महलको ८, ९ समेतका कानून र यस अदालतबाट विभिन्न फैसलामा व्यक्त धारणाअनुसार सन्तानको लागि बाबु-आमा र स्वास्नीको लागि लोग्नेको जुन हैसियत स्थान रहन्छ एक भाइ अर्को भाइको लागि सोसरहको हैसियतमा रहेको हुँदैन । लेनदेन व्यवहारको ९ नं. ले बाबु आमा र लोग्नेलाई प्रधानता दिएको हो । सो कानूनले बाबु आमा लोग्नेको सम्पत्तिमा छोरा स्वास्नीको हक पुगेपछिमात्र साहुले

बिगो भराउन पाउने भनी गरेको व्यवस्था समान स्तरको दाजु भाइले गरेको व्यवहारमा आकर्षित हुने नदेखिने ।

(प्रकरण नं. १५)

निवेदक / पक्षका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ताद्वय गोपालकृष्ण घिमिरे र सुरेशकुमार पौडेल
प्रत्यर्थी / विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता कृष्णप्रसाद सुवेदी
अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प. २०५७, अड्क ५ मा प्रकाशित नि.नं. ६९०४
- ने.का.प. २०६७, अड्क १ मा प्रकाशित नि.नं. ८२९०
- ने.का.प. २०६७, अड्क १२ मा प्रकाशित नि.नं. ८५२८
- ने.का.प. २०६८, अड्क ९ मा प्रकाशित नि.नं. ८६८९

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, अ.बं. ८५ नं.
- मुलुकी ऐन, अपुतालीको महलको २२ नं.
- मुलुकी ऐन, लेनदेन व्यवहारको महलको ८ र ९ नं.
- मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको महलको १० नं.

आदेश

न्या.गोविन्दकुमार उपाध्याय : नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२ तथा १०७(२) बमोजिम यसै अदालतको अधिकारक्षेत्रभित्र पर्ने प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यसप्रकार छ :-

निवेदक सहजरामको भाइ तथा शान्ति

कुर्मीको पति ऋणी जीतराम अत्यधिक मद्यपान गर्ने लफङ्गिएर हिँड्ने घरप्रति कुनै वास्ता नै नगर्ने, घरको मुख्य दामकाम गर्ने व्यक्ति निवेदक सहजराम भएको हुँदा मेरो जानकारी र मन्जुरी बिनाको ऋण मुलुकी ऐन, लेनदेन व्यवहारको ८/९ नं. प्रतिकूल हुँदा उल्लिखित बिगो निवेदक सहजरामको कि.नं. ९० को क्षेत्रफल ०.१९६५ वर्ग मिटरबाट भरिपाउने होइन। निवेदकको मागबमोजिम बर्दिया जिल्ला अदालतबाट तामेलीमा रहेको त्यसमा फेरबदल भै तात्विक भिन्नता नै नभएको अवस्थामा सोको प्रतिकूल हुने गरी वादी रामानन्द कुर्मीको तामेली जगाउने आदेश गरी मेरो नामको जग्गाबाट बिगो भराउने कारवाही अगाडि बढाउने गरी मिति २०७०।१०।२८ मा भएको आदेश न्यायको मान्य सिद्धान्त, न्यायिक परम्परा तथा ने.का.प. २०६७, नि.नं. ८२९०, अड्क १, ने.का.प. २०५७, अड्क ५ नि.नं. ६९०४, पृ. ४४० तथा चन्द्रेश्वर राय वि. बनारसी राय २०५८ सालको रिट नं. ३१९३ आदेश मिति २०६१।६।२२ को आदेशमा प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको प्रतिकूल छ।

उक्त आदेश प्रत्यक्षतः जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७४, ७५ र दण्ड सजायको २६ नं. विपरीत छ। तहसिलदारले गरेका आदेश न्यायिक निर्णय हुन भन्ने तथ्य जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ८(६), १३ मा भएको प्रावधान र दण्ड सजायको ६१ नं. मा भएको प्रावधानले प्रस्ट गर्दछ। जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ८(६), १३ र दण्ड सजायको ६१ नं. निष्क्रिय हुने गरी आदेश भएको छ। सर्वोच्च अदालतबाट बिलेसन सिंह राजपुत विरुद्ध इन्द्रकला राजपुतनी भएको मुद्दामा ऐन नै निष्क्रिय परिणामको व्याख्या गर्न नहुने भनी प्रतिपादित सिद्धान्तको प्रतिकूल आदेश भयो। बर्दिया जिल्ला अदालतबाट

मिति २०७०।१२।२१ को आदेश र सो आदेशलाई सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जबाट भएको मिति २०७१।३।२६ को आदेशसमेत प्रत्यक्षतः कानूनविपरीत हुनुको साथै त्यसबाट नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १३ को समानताको हक, धारा १९ को सम्पत्तिसम्बन्धी हक हनन् भएको हुँदा उक्त आदेशहरू उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी निवेदकको कि.नं. ९० को जग्गाबाट विपक्षी वादीको लेनदेन बिगो भरी भराउनेलगायतका कुनै पनि काम कारवाही नगर्नु नगराउनु र उक्त कि.नं. ९० को जग्गाको रोक्का फुकुवा गरिदिनु भनी विपक्षीहरूको नाउँमा परमादेशलगायतको उपयुक्त आज्ञा आदेश वा पुर्जो जारी गरिपाउँ। साथै प्रस्तुत मुद्दाको अन्तिम किनारा नभएसम्मको लागि पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जको मिति २०७१।३।२६ को आदेशलाई कार्यान्वयन नगर्नु, उल्लिखित जग्गाबाट लेनदेन बिगो भराउने कुनै पनि काम कारवाही अगाडि नबढाउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने व्यहोराको निवेदकहरूको रिट निवेदन।

यसमा के कसो भएको हो निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो जारी हुनु नपर्ने कुनै आधार र कारण भए यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी यो आदेश र रिट निवेदनको एकप्रति नक्कल साथै राखी विपक्षी नं. २, ३ र ४ लाई सूचना जारी गरी त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई पठाई दिनु र विपक्षी रामानन्द कुर्मीका हकमा आफैं वा कानूनबमोजिमको प्रतीनिधिमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी यो आदेश र निवेदनको एकप्रति नक्कल साथै राखी सूचना पठाई लिखित जवाफ पेस भएपछि

वा अवधि नाघेपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु। अन्तरिम आदेश मागतर्फ विचार गर्दा वादी यिनै विपक्षी रामानन्द कुर्मी र प्रतिवादी जीतराम कुर्मी भएको लेनदेन मुद्दामा बर्दिया जिल्ला अदालतको मिति २०६७।३।१० को फैसलाबमोजिम बिगो भरिभराउको कारवाही चलेकोमा बिगोको कारवाही हुन नसक्ने भनी मिति २०६९।२।१० मा तामेली आदेश भै सो आदेश बदर नभै यथावत् रहेको अवस्थामा सो व्यहोरातर्फ विचार नगरी तामेलीमा रहेको निवेदनबाट कारवाही गर्ने भनी बर्दिया जिल्ला अदालतबाट मिति २०७०।१।२।२९ मा भएको आदेश सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जबाट मिति २०७१।३।२६ मा आदेश भएको देखिँदा पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जको उक्त मिति २०७१।३।२६ को आदेश हाल कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४९(१) बमोजिम विपक्षीहरूको नाममा अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ। यो आदेशको जानकारी विपक्षीहरूलाई दिनु भन्ने यस अदालतको मिति २०७१।५।१४ को आदेश।

यसमा वादी रामानन्द कुर्मीले फैसलाबमोजिम भरिपाउने ठहरेको साँवा रु. २,००,०००।- लिखत मिति २०६६।६।१० देखि भरी भराउ हुँदासम्मको ब्याज र कोर्ट फी रु. ५,४३७।- समेत दिलाई भराई पाउँ भनी प्रतिवादीको एकासगोलको दाजु सहजराम कुर्मीका नामको जिल्ला बर्दिया महम्मदपुर गाउँ विकास समिति वडा नं. २ को कि.नं. ९० को क्षेत्रफल ०,९९६५ वर्गमिटर जग्गा जेथा देखाई मिति २०६८।१।१४ मा वादीले दरखास्त दिएको। वादीले बिगोबापत देखाएको जेथा प्रतिवादीका एकाघरका दाजुको रहेको र दाम काम गर्ने घरको मुख्य व्यक्ति जग्गाधनी सहजराम कुर्मी भएकोले उक्त जेथाबाट वादीको बिगो भराउन मिलेन लेनदेन व्यवहारको ९ नं. बमोजिम प्रतिवादीको हक

पुगेपछि साहुले ऐनबमोजिम लिन पाउने गरी मिति २०६८।१।२।२३ मा तहसिलदारबाट आदेश भई मिति २०६९।२।१० मा तामेली रहेको। प्रतिवादी जीतराम कुर्मी र सहजराम कुर्मी दाजु भाइ सगोलमै रहि बसी आएको र निज जीतराम कुर्मीले आफ्नो अंशहक स्थापित गराई नलिँदै निज प्रतिवादी जीतराम कुर्मीको मिति २०६९।६।१७ मा मृत्यु भएको हुँदा निजको अंशहक निजको सगोलको दाजु सहजराम कुर्मीकै जिम्मामा रहेको र निज जीतरामको श्रीमती शान्ति कुर्मी निज सहजराम कुर्मीकै एकासगोलमै रहेकी हुँदा उक्त मुद्दा तामेलीबाट जगाई निज सगोलको दाजु सहजराम कुर्मीका नाममा रहेको सुरु निवेदनमा उल्लिखित जेथाबाट भराई पाउँ भनी वादीले मिति २०६९।१।२।२२ मा दिएको निवेदन। मृत्यु भइसकेका प्रतिवादी जीतराम कुर्मीका नाउँमा नामसारी तथा अंश बन्डाबाट समेत जान नसक्ने अवस्थामा प्रतिवादीको हक स्थापित भएका बखतमात्र बिगो भराउने भनी फैसला कार्यान्वयनको रोहमा भन्दा अनन्तकालसम्म फैसला कार्यान्वयन नहुने हुँदा न्यायसङ्गत देखिन आएन। तसर्थ फैसला कार्यान्वयन गर्नु पर्ने प्रमुख दायित्वसमेतलाई विचार गर्दा वादीले देखाएको प्रतिवादीका दाजु सहजराम कुर्मीका नामको जिल्ला बर्दिया महम्मदपुर गाउँ विकास समिति वडा नं. २ को कि.नं. ९० को क्षेत्रफल ०,९९६५ वर्गमिटर जग्गामा यी प्रतिवादी जीतराम कुर्मीको आधा हक स्थापित हुन सक्ने अवस्थालाई मध्यनजर राखी उक्त जग्गाको २ भागको १ भाग ९८२.५० वर्गमिटर जग्गाबाट वादीले प्रतिवादीबाट भरी पाउने गरी उक्त बिगोको कारवाही अगाडि बढाइदिनु भन्नेसमेतको यस अदालतका तहसिलदारबाट मिति २०७०।१।०।२८ मा भएको आदेश। तामेलीमा राखेको तहसिलदारको मिति २०६९।२।१० को आदेशलाई पुनः तहसिलदारले

नै मिति २०७०।१०।२८ मा आदेश गरी तामेलीबाट जगाएको एकै पदका व्यक्तिले दोहोरो आदेश गरेको भन्ने हकमा तहसिलदारले गरेको कार्य न्यायिक निर्णय नहुने र प्रशासनिकरूपमा तामेली राख्ने र विपक्षीको उजुरीबाट पुनः जगाउने गरी सुरु पूर्व अवस्थामा रहेको स्थिति हुँदा ती दुवै आदेशको कुनै न्यायिक औचित्यसमेत नहुँदा केही बोलिरहनु परेन। प्रतिवादी जीतराम आफ्नो दाजु सहजरामसँग छुट्टी भिन्न नभई सगोलमा रहेको र निजको मिति २०६९।६।१७ मा मृत्यु भएकोसमेत पेस भएको मृत्यु दर्ताको प्रमाणपत्रको प्रतिलिपिबाट देखिन्छ। निजको श्रीमती निवेदकमध्येकी शान्ति कुर्मिले पनि जेठाजु सहजराम कुर्मिबाट अंश छुट्ट्याई लिन नसकेको अवस्था देखिन्छ। यसबाट निजको हक खाने श्रीमती शान्तिले आफ्नो नाउँमा दा.खा. दर्ता वा हक अंश नछुट्ट्याई राख्दा अनन्तकालसम्म फैसलाको कार्यान्वयन हुन सक्दैन। हकदारले सम्पत्ति दर्ता नगरेको कारण फैसलाको मर्म र उद्देश्य नै समाप्त हुन जाने हुँदा निवेदक सहजराम कुर्मिका नाउँमा दर्ता रहेको कि.नं. ९० को जग्गामध्ये आधा प्रतिवादी जीतरामको अंशहक हुनेमा निजको मृत्युपछि निजको एकमात्र हकदार श्रीमती शान्ति कुर्मिको हक हुने भएकाले सोही जग्गाबाट फैसलाअनुसारको वादीले भरी पाउने बिगो भरी भराउ तर्फको कारवाही गरी कानूनबमोजिम फैसला कार्यान्वयन गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतबाट मिति २०७०।१२।२९ मा भएको आदेश। उक्त आदेशउपर प्रतिवादी सहजराम कुर्मिसमेतको अ.बं. १७ नं. बमोजिम पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जमा निवेदन परेकोमा तहसिलदारबाट मिति २०७०।१०।२८ मा र माननीय जिल्ला न्यायाधीशबाट मिति २०७०।१२।२९ मा फैसला कार्यान्वयन सम्बन्धमा भएको आदेशलाई अन्यथा गर्नुपर्ने देखिएन कानूनबमोजिम फैसला

कार्यान्वयन गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जबाट मिति २०७१।३।२६ मा भएको आदेश। उक्त आदेशपश्चात् उल्लिखित जग्गामध्ये बिगोले खाम्ने जति ५१५ वर्गमिटर जग्गा मिति २०७१।६।६ गते लिलाम बढाबढको लागि सूचना प्रकाशितसमेत भएकोमा सम्मानित अदालतको अन्तरिम आदेशानुसार निवेदनमा सम्मानित अदालतबाट हुने आदेशबमोजिम गर्ने गरी मिति २०७१।६।६ मा तामेली आदेश भएको भन्ने बर्दिया जिल्ला अदालतको लिखित जवाफ।

बर्दिया जिल्ला अदालतको च.नं. १४२४ मिति २०६८।९।१४ को पत्रअनुसार विपक्षी सहजराम कुर्मिको नाममा मोठ स्रेस्ता कायम रहेको जिल्ला बर्दिया महमदपुर गाउँ विकास समिति वडा नं. २ को कि.नं. ९० क्षेत्रफल ०१९६५ वर्गमिटर जग्गा मालपोत कार्यालयबाट रोक्का राखिएको हो। सो आदेशबाहेक मालपोत कार्यालयबाट निजको अहित हुने कुनै काम कारवाही नगरेको हुँदा निवेदकले यस कार्यालयलाई समेत विपक्षी बनाई दिएको रिट निवेदन खारेजभागी छ भन्ने मालपोत कार्यालय बर्दियाको लिखित जवाफ।

बर्दिया जिल्ला अदालतको मिति २०६७।३।१० को फैसलाअनुसार प्रतिवादी जीतराम कुर्मिका सगोलका दाजु सहजराम कुर्मिका नाउँमा दर्ता रहेको प्रतिवादी जीतराम कुर्मिसमेतको अंशहकको कि.नं. ९० बाट बिगो भरी भराउको लागि वादीले दरखास्त गरेकोमा प्रतिवादी जीतरामको उल्लिखित सम्पत्तिमा हक नपुगेसम्म हाल सो सम्पत्तिबाट बिगो भराई दिन मिलेन भनी मिति २०६८।१२।२३।५ मा र वादीको दरखास्त तामेलीमा राख्ने भनी बर्दिया जिल्ला अदालतका तहसिलदारबाट मिति २०६९।२।१० मा आदेश भएको। मिति २०६९।६।१७ मा प्रतिवादी जीतराम कुर्मिको मृत्यु भई मिति २०६८।१२।२३ तथा

२०६९।२।१० को आदेश गर्दाको अवस्थामा तात्त्विक भिन्नताको अवस्था सृजना भएकोले तामेलीबाट जगाई दाबीको जेथाबाट अन्तिम फैसलाअनुसारको बिगो भरी भराउ गरिपाउँ भनी प्रतिवादी जीतराम कुर्मीको मृत्युदत्ता प्रमाणपत्रको छायाँप्रति साथै राखी म लिखित जवाफ प्रस्तुतकर्ता वादी रामानन्दन कुर्मीको पुनः दरखास्त परेको । बर्दिया जिल्ला अदालतका तहसिलदारले उक्त जेथा रोक्का राखी नियमानुसार फैसला कार्यान्वयन गर्नु भनी मिति २०७०।१०।२८ मा आदेश गरेको । फैसला कार्यान्वयनको कारवाही प्रक्रियाका क्रममा मुलुकी ऐन, दण्ड सजायको ३ नं. र लेनदेन व्यवहारको २२ नं. बमोजिम निजको शेषपछिको हकवाला तथा अपुताली खाने अब निवेदकहरू सहजराम कुर्मी र शान्ति कुर्मी नै नजिकको हकवाला भएकोले साहू पनि अपुताली खानेले नै तिर्नुपर्छ भनी प्रस्ट ऐनमा व्यवस्था भएकोसमेत पाइन्छ । यस्तोमा लेनदेन व्यवहारको ९ नं. र उद्धृत नजिर आकर्षण हुन सक्ने । प्रतिवादीका दाजु सहजराम कुर्मीका नामको जिल्ला बर्दिया महम्मदपुर गाउँ विकास समिति वडा नं २ को कि.नं. ९० को क्षेत्रफल ०,१९६५ वर्गमिटर जग्गामा यी प्रतिवादी जीतराम कुर्मीको आधा हक स्थापित हुन सक्ने अवस्थालाई मध्यनजर राखी उक्त जग्गाको २ भागको १ भाग ०,९८२.५० वर्गमिटर जग्गाबाट वादीले प्रतिवादीबाट भरी पाउने गरी मिति २०७०।१०।२८ मा बर्दिया जिल्ला अदालतका तहसिलदारबाट भएको आदेश र सो आदेशलाई सदर गर्ने मिति २०७०।१२।२९ को जिल्ला न्यायाधीशको आदेश एवम् ती दुवै आदेशलाई सदर गर्ने पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जको मिति २०७१।३।२६ को आदेशहरूबाट यी रिट निवेदकहरूको समानता तथा सम्पत्तिसम्बन्धी हकमा कुनै आघातसमेत परेको छैन ।

ती आदेशहरू बर्दीनारायण साह विरुद्ध सत्यनारायण मल्लाह मुखिया (ने.का.प. २०६७, अड्क १२, नि.नं. ८५२८, पृ. २१२९) र श्रीमती शान्तिदेवी विरुद्ध मजबुन शेषिन (ने.का.प. २०६८, अड्क ९, नि.नं. ८६८१, पृ. १४८४) भएको मुद्दामा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तअनुकूल भएकोले समेत प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको रामानन्द कुर्मीको लिखित जवाफ ।

अदालतको फैसला कानूनको परिधिभित्र रहेर कार्यान्वयन हुने पर्ने विषय हो । तामेलीबाट जगाई कारवाही गरिपाउँ भनी निवेदन परेको र तामेलीबाट जगाई म्याद जारी गर्नु भन्ने आदेश तत्पश्चात् तहसिलदारबाट मिति २०७०।१०।२८ मा जिल्ला न्यायाधीशबाट मिति २०७०।१२।२९ मा फैसला कार्यान्वयन सम्बन्धमा भएको आदेशलाई अन्यथा गर्नुपर्ने देखिएन । शान्ति कुर्मीले मिति २०७०।२।८ मा दिएको निवेदनको प्रकरण ३ मा उल्लिखित अंश मुद्दासमेतलाई दृष्टिगत गरी कानूनबमोजिम फैसला कार्यान्वयन गर्नु होला भन्नेसमेत व्यहोराको यस पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्ज बाँकेको मिति २०७१।३।२६ को आदेश । प्रस्तुत निवेदनको रोहबाट यस अदालतका नाममा कुनै किसिमको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जको लिखित जवाफ ।

यसमा प्रस्तुत निवेदनसँग सम्बन्धित २०६६ सालको दे.नं. ३७९-७५-०६६-००२४४ नं. को लेनदेन मुद्दाको मिसिल तथा २०६८ सालको बिगो नं. ९१ को मिसिल बर्दिया जिल्ला अदालतबाट झिकाई आएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको यस अदालतबाट मिति २०७२।१।१० मा भएको आदेश ।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको रिट निवेदनसहितको मिसिल अध्ययन गरियो ।

रिट निवेदकहरूका तर्फबाट मुकरर हुनु भएका विद्वान् कानून व्यवसायी अधिवक्ताद्वय श्री गोपालकृष्ण घिमिरे र श्री सुरेशकुमार पौडेलले घरको मुख्यको मन्जुरी नलिई जाँड रक्सी खान र मोजमस्ती गर्न लिएको ऋण निवेदकको दर्ताको जग्गाबाट लिलाम गर्न मिल्ने होइन भनी तथा विपक्षी रामानन्द कुर्मीको तर्फबाट विद्वान् अधिवक्ता श्री कृष्णप्रसाद सुवेदीले निवेदक सहजराम कुर्मीको दर्ताको कि.नं. ९० को जग्गामा निजको एकलौटी हक पुग्ने होइन । सगोलको उक्त जग्गामा ऋणी जीतरामको आधा हक पुग्ने र निजको मृत्यु भएकोले त्यसबाट बिगो भराउने कारवाही चलाएको पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जसमेतको आदेश कानून र न्यायसम्मत रहेको र सो आदेशबाट निवेदकहरूको हक हनन् नभएकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

रिट निरूपणको लागि आवश्यक तथ्य र निर्णय गर्नुपर्ने विषय

निवेदकहरू सहजरामको भाइ र शान्तिको पति ऋणी जीतराम अत्यधिक मद्यपान गर्ने लफंगिएर हिँड्ने घरप्रति कुनै वास्ता नगर्ने व्यक्ति भएको र घरको मुख्य दामकाम गर्ने व्यक्ति निवेदक सहजराम भएको हुँदा आफ्नो जानकारी र मन्जुरी बिना जीतरामले लिएको ऋणको बिगो मुलुकी ऐन, लेनदेन व्यवहारको ८/९ नं. प्रतिकूल गरी साहुले निवेदक सहजराम दर्ताको कि.नं. ९० को क्षेत्रफल ०.१९६५ वर्गमीटरबाट भरिपाउने होइन । सोही कारणबाट बर्दिया जिल्ला अदालतबाट बिगो भराउने कार्य तामेलीमा रहेको सो अवस्थामा फेरबदल भै तात्त्विक भिन्नता नै नभएको अवस्थामा

सोको प्रतिकूल हुने गरी वादी रामानन्द कुर्मीको तामेली जगाउने आदेश गरी निवेदकको नामको जग्गाबाट बिगो भराउने कारवाही अगाडि बढाउने गरी मिति २०७०।१०।२८ मा भएको आदेशमा जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७४, ७५ र दण्ड सजायको २६ नं. को त्रुटि छ । यसबाट उक्त नियमावलीको नियम ८(६), १३ र दण्ड सजायको ६१ नं. निष्क्रिय भएको छ । सर्वोच्च अदालतबाट बिलेसन सिंह राजपुत विरुद्ध इन्द्रकला राजपुतनी भएको मुद्दामा ऐन नै निष्क्रिय हुने परिणामको व्याख्या गर्न नहुने भनी प्रतिपादित सिद्धान्तको प्रतिकूल आदेश भयो । उक्त आदेश न्यायको मान्य सिद्धान्त, न्यायिक परम्परा तथा ने.का.प. २०६७, नि.नं. ८२९०, अङ्क १, ने.का.प. २०५७, अङ्क ५, नि.नं. ६९०४, पृ. ४४० तथा चन्द्रेश्वर राय वि. बनारसी राय २०५८ सालको रिट नं. ३१९३ मा प्रतिपादित सिद्धान्तविपरीत रहेकोले बदर गरी बिगो भराउनेसमेतको काम कारवाही रोकिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको निवेदकहरूको निवेदन जिकिर देखिन्छ ।

२. अब निवेदकहरूको मागबमोजिमको रिट आदेश जारी हुनुपर्ने हो होइन भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने भई निर्णयतर्फ विचार गर्दा निवेदकले मूलतः दुई कुरामा जोड दिएको देखिन्छ । सहजरामको नाममा दर्ता रहेको कि.नं. ९० को जग्गामा ऋणी प्रतिवादी जीतरामको हक नपुगेसम्म हाल सो सम्पत्तिबाट बिगो भराइदिन मिलेन भनी मिति २०६८।१२।२३।५ मा र वादीको दरखास्त तामेलीमा राख्ने भनी बर्दिया जिल्ला अदालतका तहसिलदारबाट मिति २०६९।२।१० मा भएको आदेश उही तहसिलदारले बदर गर्न मिल्दैन भन्ने पहिलो जिकिर देखिन्छ । २०६८।१२।२३ मा आदेश गर्दा लिइएको आधार कानूनसम्मत रहेकोले त्यो आदेश बदर गर्न नमिल्ने भन्ने दोस्रो जिकिर देखिन्छ ।

३. तहसिलदारबाट भएको मिति २०६९।२।१० को आदेश बद्र नभै यथावत् रहेकोले बिगो भरिभराउको कारवाही चलाउने भनी भएका आदेशहरू कार्यान्वयन नगर्नु भन्ने कारण देखाई यस अदालतबाट अन्तरिम आदेश जारी भएको अवस्था छ।

यस अदालतको मन्तव्य

४. वादी विपक्षी रामानन्द कुर्मी प्रतिवादी जीतराम कुर्मी भएको साँवा रू. २,००,०००।- र सोको हुने ब्याजसमेत दिलाई भराई पाउँ भन्ने लेनदेन मुद्दामा विपक्षी रामानन्द कुर्मीको दाबी पुगी बर्दिया जिल्ला अदालतबाट २०६७।३।१० मा फैसला भएकोमा विवाद छैन। वादीले फैसलाअनुसारको बिगो ऋणीबाट भराई पाउने कुरामा पनि दुई मत हुन सक्ने। ऋणी जीतराम र निजका दर्तावाला निवेदक सहजरामका बिचमा अंशबन्डा भएको कानूनी प्रमाण देखिन आएको छैन। पुरै रिट निवेदनमा ऋणी जीतराम छुट्टी भिन्न भएका अंशियार हुन् भन्ने बारेमा एक शब्द उल्लेख छैन। अझ ऋणीका दाजु सहजराम र ऋणीकी श्रीमती शान्ति कुर्मीले यो रिट निवेदन संयुक्त भई दायर गरेबाट रिटमा लिएको र नलिएको जिकिरबाट निवेदकहरू बाँधिने देखिन्छन्।

५. मुलुकी ऐन भाग २ महल १ को नाम अदालती बन्दोबस्त रहेको छ। त्यसअन्तर्गत अ.बं. ८५ नं. रहेको छ भने दण्ड सजायको कुरा महल २ मा रहेको छ। अ.बं. ८५ नं. मा “अड्डामा मुद्दा परी फैसला भएपछि सो फैसलाउपर ऐनबमोजिमको पुनरावेदन नभई सोही मुद्दामा उसै झगडियाको नाउँको फिरादपत्र लिई सुन्न हुँदैन। लिएको भए पनि खारेज गरिदिनुपर्छ।” भनी उल्लेख भएको व्यवस्था दण्डसजायको महलको फैसला कार्यान्वयनमा आकर्षित गर्दा ऐनको संरचना

विफल हुनुका साथै फैसलासमेत निरर्थक हुने परिणाम आउन सक्छ। अ.बं. ८५ नं. नालेससँग सम्बन्धित छ भने प्रस्तुत विषय फैसलाको कार्यान्वयनसम्बन्धी दरखास्तसँग सम्बन्धित छ। फैसलाले बिगो भरिपाउने ठहर गरी तपसिल खण्डमा सोको प्रक्रियासमेत उल्लेख गरेको अवस्थामा सो कार्यान्वयन गर्नु पर्ने कुरा नै निर्णित विषय हुन्छ। फैसला कार्यान्वयन भै लगत कट्टा नभएसम्म सो क्रममा हुने आदेशहरू अन्तिम आदेश हुन्। तामेली आदेश पनि त्यहीँभित्र पर्ने हुँदा यसमा निर्णित विषयको सिद्धान्त आकर्षित हुँदैन। तामेली प्रकृतिको आदेशसँग मिल्दोजुल्दो आदेशहरू उही पदाधिकारीबाट जस्तो कि मुलतबी, रोक्का, जिल्ला अदालत नियमावलीको नियम १९क आदि आदेशको माध्यमबाट जान्ने गरेको पाइन्छ। फैसला कार्यान्वयनको सन्दर्भमा लगतै कट्टा गरी तामेलीमा राख्नु भनी भएको पर्चा, आदेश वा निर्णयमा कुनै त्रुटि भए सोही अधिकारीले सो त्रुटि सच्याई पुनः उपयुक्त आदेश गर्न कुनै बाधा रहँदैन। तर प्रस्तुत विषयमा भएको मिति २०६८।१२।२३ र २०६९।२।१० को आदेशले सधैँको लागि सहजरामको दर्ताको जग्गाबाट साहुले बिगो भराउन नमिल्ने भनी फैसला कार्यान्वयनको लगत कट्टा गरेको देखिँदैन। तहसिलदारको आदेशले ऋणी जीतरामको हक नपुगेसम्मको लागि मात्र बिगोसम्बन्धी कारवाही रोकेको छ। उक्त आदेशपछि ऋणी जीतरामको मिति २०६९।६।१७ मा मृत्यु भएकोछ। ऋणी जीतरामको मृत्यु भएपछि पनि विद्यमान अवस्थामा तात्त्विक फेरबदल भएन भन्ने तर्कको औचित्य छैन। यस सन्दर्भमा पुनरावेदन अदालतले आफ्नो आदेशमा अपुतालीको महलको २२ नं. समेत आकृष्ट गरी निवेदक शान्ति कुर्मीले दिएको मुद्दाको आधारमा समेत सुरु जिल्ला अदालतसमेतको आदेश मिलेकै देखिएको भनी प्रशस्त न्यायिक मनको प्रयोग

गरेको देखिन्छ।

६. दुवै पक्षबाट आफ्नो पक्षमा मुलुकी ऐन, लेनदेन व्यवहारको महलको ८ र ९ नं. रहेको जिकिर लिई नजिरहरू उद्धृत भएका छन्। पुनरावेदन अदालतसमेतको आदेशमा ने.का.प. २०५७ अड्क ५ मा प्रकाशित नि.नं. ६९०४, ऐ. २०६७ अड्क १ मा प्रकाशित नि.नं. ८२९० तथा चन्द्रेश्वर राय वि बनारसी राय २०५८ सालको रिट नं. ३१९३ मिति २०६१।६।२२ को आदेशले प्रतिपादन गरेको सिद्धान्तको त्रुटि भएको भन्ने निवेदकको जिकिर छ।

७. ने.का.प. २०५७, अड्क ५ मा प्रकाशित नि.नं. ६९०४ को रिटमा यस अदालतको संयुक्त इजलासले "...यसमा कृष्ण सैजु भीमबहादुर सैजु र महालक्ष्मी सैजुको छोरा भई सगोलमा रहे बसेको भन्ने कुरामा विवाद नभई कृष्ण सैजुले सँगसाथमा रहेर व्यापार गरी आएको भन्ने देखिँदा लेनदेन व्यवहारको ८ नं. बमोजिम मुख्य भन्न मिल्ने अवस्था देखिन आएन। लेनदेन व्यवहारको ९ नं. बमोजिम बाबु भीमबहादुर सैजुको मन्जुरीबेगर कृष्ण सैजुले लिएको ऋण तिर्न भीमबहादुर सैजु र महालक्ष्मी सैजुसमेत उत्तरदायी हुने भन्न मिल्ने नहुँदा निवेदक साहुले सगोलको सम्पत्तिमा कृष्ण सैजुको हक नपुग्दासम्म निज बाबु आमाको सम्पत्तिबाट भरिभराउ गर्न पाउने भन्न उक्त कानूनी व्यवस्थाबाट नदेखिँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ।" भनी उल्लेख भएको पाइन्छ।

८. त्यसैगरी ने.का.प. २०६७, अड्क १ मा प्रकाशित नि.नं. ८२९० मा यस अदालतको पूर्ण इजलासले "वादी जयकलीदेवी अमिरी राउतको पत्नी रहेकी र निजका ३ छोराहरू क्रमशः ठाकुरप्रसाद, अवधप्रसाद र रामप्रवेश रहेको भन्ने कुरामा विवाद देखिँदैन। अमिरी राउतको मृत्यु भइसकेको अवस्थामा

आमा जयकलीदेवी र ३ छोराहरू एकासगोलमा नै रहेको भन्ने तथ्य पनि निर्विवादरूपमा नै रहेको छ। ...मुलुकी ऐन, लेनदेन व्यवहारको ८ नं. ...को रोहमा ... कर्जा लिने ठाकुरप्रसाद घरको मुख्य व्यक्ति भई कामकाज गरेको भन्ने कुराको पुष्टि हुने खालका ... प्रमाण ... पेस हुन सकेका छैनन्। पैतृक सम्पत्ति आमा जयकलीदेवीको नाममा नै रहेको तथ्यबाट पनि निज नै घरको मुख्य भई कामकाज हुँदै आएको कुरा पुष्टि हुन्छ। कर्जा लिने व्यक्ति ठाकुरप्रसाद ...बाट परिवारका अन्य सदस्यहरूको जानकारी र मन्जुरीबिना गरिएका सबै व्यवहारलाई आमा र परिवारका अन्य सदस्यहरूको हकमा समेत मान्यता दिँदै जाने हो भने घरको मुख्य व्यक्तिको अवधारणा र त्यस्तो मुख्य व्यक्तिले घर व्यवहार सञ्चालन गर्ने र सम्पत्तिको सुरक्षा गर्नेसमेतको जिम्मेवारी ग्रहण गर्ने हाप्रो मान्यता समेत भत्कन जान्छ। ... त्यसरी कर्जा लिने र त्यसको प्रयोग पनि आफूखुसी गर्ने व्यवहारबाट परिवारका अन्य सदस्यहरू लाभान्वित हुन सक्ने अवस्था रहँदैन। लेनदेन व्यवहारको ८ नं. ... का लागि कुनै पनि व्यवहार कि त घरको मुख्य व्यक्तिले गरेको व्यवहार हुनुपर्छ, कि त त्यस्ता मुख्य व्यक्तिको मन्जुरी रहेको हुनुपर्छ। ...लेनदेन व्यवहारको साबिक ९ नं. मा मुख्य भई कामकाज गरेकोमा बाहेक अरु अवस्थामा बाबु वा लोग्नेको लिखत नभै छोरा वा स्वास्नीले कुनै व्यवहार गरेको रहेछ भने बाबु वा लोग्नेको धनमा त्यस्ता छोरा वा स्वास्नीको हक नपुगेसम्म साहुले सो धनमा समाउन पाउँदैन भनी स्पष्ट व्यवस्था गरेको देखिन्छ। ... दर्तावाला वादीलाई सुनवाईको मौका नै नदिइएको र बिगो भरिभराउको कार्यमा निज जयकलीदेवीको संलग्नता नरहेको अवस्थामा भरिभराउको प्रयोजनका लागि सम्पन्न गरिएका लिलाम समेतका काम कारवाहीको विषयमा दण्ड सजायको ६१ नं. र अ.बं.

१७ नं. आकर्षित हुनसक्ने अवस्था नहुँदा त्यसतर्फको प्रतिवादी तथा निजका कानून व्यवसायीको जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन। ...तसर्थ प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन अदालत, हेटौँडाको फैसला सदर गरेको यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट भएको मिति २०६१।७।२६ को फैसला उल्टी भई लिलाम तथा सोसम्बन्धी कारवाहीसमेत बदर हुने ठहर्याएको बारा जिल्ला अदालतको फैसला सदर कायम हुन्छ।” भनी व्यक्त भएको छ।

९. विपक्षी रामानन्द कुर्मीले ने.का.प. २०६७, अड्क १२ मा प्रकाशित नि.नं. ८५२८, ऐ. २०६८ अड्क ९ मा प्रकाशित नि.नं. ८६८१ को नजिर उल्लेख गरेको देखिन्छ।

१०. ने.का.प. २०६७, अड्क १२ मा प्रकाशित नि.नं. ८५२८ मा “अन्तिम भएर रहेको फैसला कार्यान्वयनपश्चात् भए मात्र यसको महत्त्व र प्रभावकारिता रहन जान्छ। ...फैसलाबमोजिमको बिगो बुझाउनु पर्ने दायित्व भएको व्यक्ति बद्दीनारायणको नाम दर्तामा कुनै चल अचल सम्पत्ति नभएको भनी निजको एकासगोलको बाबु सत्यनारायणका नाउँ दर्ताको जग्गा रोक्का गरी फैसला कार्यान्वयनको कारवाही गर्न खोजेको देखिएको छ। ...सत्यनारायणको नाममा रहेको सम्पत्तिमा सगोलको छोराको अंशहक लाग्ने नै हुनाले सो ऋणीको सावाँ ब्याजको बिगो त्यस्तो सगोलको सम्पत्तिमा खास ऋणीको अंश भाग जतिबाट भराउन नमिल्ने भनी कुनै कानूनले बन्देज लगाएको पाइँदैन। ... आफ्नो पेसा व्यापार वा घर व्यवहारमा पनि स्वतन्त्ररूपले आफ्नो विश्वसनीयताको आधारमा बन्द व्यापार, कारोबार वा व्यवहार गरेको जोसुकैलाई उक्त लेनदेन व्यवहारको ९ नं.को प्रयोजनका लागि घरको मुख्य भई काम गरेको सम्झनु पर्ने हुन्छ। ...फौजदारी मुद्दामा पनि फरार प्रतिवादीको अंश

रोक्का गर्दा वा दण्ड सजायको २७ नं. समेत बमोजिम सर्वस्व गर्दासमेत सम्बन्धित कसुरदारको अंश हक कायम भई नसकेको अवस्थामा पनि निजको अंश भागमा पर्न आउने सगोलको सम्पत्तिबाट निजको अंशभाग अड्डाबाटै अलग गरी कानूनबमोजिम आदेश वा फैसला कार्यान्वयन गरिँदै आएको अवस्था विद्यमान रहेको छ। अदालतबाट गरिएको फैसला कार्यान्वयन अविलम्ब र तदारुकताका साथ गरिनुपर्छ। त्यसमा अनावश्यक ढिलाइले फैसलाको महत्त्व कम हुँदै जान्छ। अदालतको फैसलाबमोजिम दायित्व वहन गर्नुपर्ने व्यक्तिको सगोलको सम्पत्तिमा हक भएको तर स्वतन्त्ररूपमा सो हक कायम गराउँछ अनि मात्र फैसला कार्यान्वयन प्रक्रियाको थालनी गर्ने हो भनी आफूले नियतवश ढिलाई गर्नेहरू बढिरहेको अवस्थामा फैसला कार्यान्वयनमा थप ढिलाइ र विलम्ब हुन जाने निश्चित छ। ...तसर्थ फैसला कार्यान्वयनको लागि सुरु सप्तरी जिल्ला अदालतबाट बद्दीनारायण मुखियाको सगोलको बाबुको नामदर्ताको ३ खण्डको १ खण्ड जग्गा रोक्का गरी फैसला कार्यान्वयन गर्ने गरी भएको आदेश र कारवाहीमा कानूनी त्रुटि देखिएन।” भन्ने सिद्धान्त प्रतिपादन भएको देखिन्छ।

११. ने.का.प. २०६८, अड्क ९ मा प्रकाशित नि.नं. ८६८१ मा “...कानून समाजका लागि हो, त्यसैले कानूनको प्रयोग र प्रचलनमा ठाउँ रहेसम्म सामाजिक परिवर्तनको धारलाई पछ्याउँदै समसामयिकतालाई व्याख्याद्वारा समाहित गर्दै लानु पर्दछ। सामाजिक परिवर्तनको गतिलाई कानूनले प्रस्ट शब्दमा निषेध नै गरेको अवस्थामा बाहेक न्यायिक व्याख्याले साथ दिनु पर्दछ। आज ४८ वर्ष पहिलेको जस्तो घरको मुख्य अर्थात् मूलीकै नेतृत्वमा सबै परिवार सदस्यले घर, खेती, व्यापार वा अरु कुनै काम गर्ने अवस्था छैन। ...लेनदेन व्यवहारको ८ र ९ नं. को प्रयोग र प्रचलन

यही यथार्थको धरातलमा हुनु आवश्यक छ। ... लेनदेन व्यवहारको उपर्युक्त ८ नं. ... कुनै पनि सदस्यले आफूखुसी लिएको ऋण पारिवारिक सम्पत्तिबाट व्यहोरी दिनुपर्ने अनि बाँकी सम्पत्तिबाट निजलाई अंश पनि दिनुपर्ने गरी कसैले दोहोरो फाइदा लिन नसकोस् भन्ने बन्देज यस कानूनी प्रबन्धले लगाएको हो। ...यसै सन्दर्भमा लेनदेन व्यवहारको संशोधित ९ नं. को व्यवस्था पनि हेर्नुपर्ने हुन्छ ...कसैको हक संरक्षण गर्ने नाउँमा अर्कालाई गैरकानूनीरूपमा अन्याय होस् भन्ने कानूनको उद्देश्य हुन सक्दैन। ऋणी र निजका परिवार मिली सम्पत्ति कहिल्यै नछुट्ट्याएमा साहूको रकम तथा अदालतको फैसला शून्यमा परिणत हुन सक्ने अवस्था आउँछ। ...सबै सरोकारवाला पक्षको हित र सरोकारमा कानूनको परिधिभित्र रही सन्तुलन कायम गर्नु नै न्याय हो। ...लेनदेन व्यवहारको ९ नं. को संरचनाले असामीको हक पुग्ने स्थितिलाई जनाएको हो। बन्डापत्र पारित भई वा अंश मुद्दाको फैसला कार्यान्वयन भई असामीका नाममा दर्ता दाखिल खारेज भई जग्गाधनी प्रमाण पूर्जा बनेपछि मात्र साहूले सो सम्पत्ति समाउन पाउँछ भन्ने अर्थमा लेनदेन व्यवहारको ९ नं. लाई ग्रहण गर्नु अनुचित हुन्छ। ... बन्डा नछुट्टिएकै भए तापनि ऋणीको अन्तरभूत अधिकार रहेको अंश भागबाट मात्र लिलाम हुन्छ र त्यसबाट केवल ऋणीकै भाग हिस्सा घट्दछ परिणामतः अरू अंशियारको भाग हिस्सालाई कुनै प्रतिकूल असर पर्दैन भने यस्तो कारवाहीलाई लेनदेन व्यवहारको ८ र ९ नं. प्रतिकूल भन्न मिल्दैन। ...असामीको हक पुग्नु भनेको निजका नाममा दर्ता भइसक्नु मात्र होइन, सो सम्पत्ति प्राप्त गर्नसक्ने सुनिश्चितता पनि हो। ...प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ।” भन्ने सिद्धान्त प्रतिपादन भएको देखिन्छ।

१२. ती चारवटै नजिरमा सगोलमा बसेको

छोराले लिएको ऋणमा बाबु आमाको दर्ताको जग्गालाई साहुले समाउन मिल्ने नमिल्ने प्रश्न उपस्थित थियो। निवेदकले उल्लेख गरेको नजिरले नमिल्ने भन्ने ठहर गरेको देखिन्छ भने विपक्षीले उल्लेख गरेको नजिरले मिल्ने भनी ठहर गरेको देखिन्छ। कुनै पनि नजिर अमान्य भएका छैनन्। तर निवेदकले उल्लेख गरेको नजिरको तथ्य र प्रस्तुत विवादको तथ्य समान छैनन्। यस मुद्दामा ऋणीको मृत्यु भइसकेको, ऋणीको पत्नीबाट मुद्दा दायर भएको र निवेदक सहजराम वा शान्ति ऋणी जीतरामको आमा बाबु नभै दाजु र पत्नी नाताका रहेका तीन मूलभूत फरक देखिन्छ।

१३. प्रस्तुत मुद्दामा सुरु तहसिलदारदेखि पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जसम्मको आदेशमा कि.नं. ९० को जग्गामध्ये ऋणी जीतरामको अंशभागबाट बिगो भराउने कुरा रहेको छ। फैसला कार्यान्वयनको कारणबाट होस् वा अंशबन्डा भएर होस् निवेदक सहजरामले पाउने भनेको दुई भागको एक भाग मात्र हो। अतः तहसिलदारको पछिल्लो आदेशबाट निवेदक सहजरामलाई कुनै मर्का परेको छैन। रिट अधिकारक्षेत्रको स्रोत समन्याय हो। प्रत्येक कानूनी त्रुटिमा यो आदेश आफैआफ जारी हुँदैन। निवेदकलाई कुनै अन्याय नै नपरेको अवस्थामा यो कानूनको रिट नपुगेको यस्तो त्रुटि भएको भनी निवेदन दिने हकदेया निवेदकसँग हुँदैन।

१४. लेनदेन व्यवहारको महलको ९ नं. को त्रुटि भयो कि भन्नलाई उक्त ९ नं. मा “यसै महलको ८ नम्बरबमोजिम मुख्य भै कामकाज गरेकोमा बाहेक अरू अवस्थामा एकाघरका उमेर पुगेको कुनै व्यक्तिले कुनै व्यवहार गरेको रहेछ भने निजले आफूले पाउने धनमा निजको हक नपुगेसम्म साहूले सो धनमा समाउन पाउँदैन। निजले आफैले आर्जन गरेको वा आफूखुसी गर्न पाउने सम्पत्तिबाट मात्र लिन

पाउँछ । निजको आफ्नो आर्जनको वा आफूखुसी गर्न पाउने सम्पत्ति रहेनछ भने निजले पाउने धनमा हक नपुगेसम्म धरपकड गर्न पनि हुँदैन । यस्तोमा दश वर्षभित्र नालिस गरी आफ्नो हक कायम गराई राखे मात्र त्यस्तो धनमा निजको हक पुगेपछि साहूले ऐनबमोजिम गरिलिन पाउँछ । त्यस्तोमा आसामीको हक पुगेका मितिले दण्ड सजायको महलको ४२ नम्बरबमोजिमको भरी भराउको दरखास्त दिने म्याद सुरु हुन्छ” भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ ।

१५. मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको महलको १० नं. मा “बाबु आमाको जिउ छउन्जेल अंश दिन छोराछोरीले बाबु आमालाई बाध्य गराउन सक्ने छैनन् । ...स्वास्नीले पनि लोम्नेको जिउ छउन्जेल लोम्नेको मन्जुरी बिना अंश लिई छुट्टिन पाउँदैन ।...”, ऐ. को १९ नं मा “अंश नलिएका स्वास्नी, छोरा, अविवाहित छोरी वा विधवा बुहारी हुने मानिसको चल अचल सम्पत्तिमा देहायमा लेखिएबमोजिम हुन्छ ।” भन्ने व्यवहारा र देहाय (१) देखि (४) सम्मको व्यवस्था तथा लेनदेन व्यवहारको महलको ८, ९ समेतका कानून र यस अदालतबाट विभिन्न फैसलामा व्यक्त धारणाअनुसार सन्तानको लागि बाबु-आमा र स्वास्नीको लागि लोम्नेको जुन हैसियत स्थान रहन्छ एक भाइ अर्को भाइको लागि सो सरहको हैसियतमा रहेको हुँदैन । लेनदेन व्यवहारको ९ नं. ले बाबु आमा र लोम्नेलाई प्रधानता दिएको हो । सो कानूनले बाबु आमा लोम्नेको सम्पत्तिमा छोरा स्वास्नीको हक पुगेपछि मात्र साहूले बिगो भराउन पाउने भनी गरेको व्यवस्था समान स्तरको दाजु भाइले गरेको व्यवहारमा आकर्षित हुने देखिँदैन । ऋणीले लिएको ऋणप्रति ऋणी व्यक्तिगतरूपमा जिम्मेवार हुने सन्दर्भमा उक्त ९ नं. को निर्माण भएको र त्यस सिलसिलामा सगोलको सम्पत्तिमा ऋणीको हक नपुगेसम्म साहूले सो धन

समाउन नपाउने भनी सो ९ नं. ले उल्लेख गरेको छ । अब सगोलको सम्पत्तिमा ऋणीको हक कसबेला कसरी पुग्ने भन्ने बारेमा कानूनको प्रयोग एकनासको देखिँदैन । बैंक साहु भएको मुद्दामा त्यस्ता ऋणीको अंशभागबाट अंश छुट्याई थैली भराएको दृष्टान्त देखिएकै हो । तर दुनियाँको हकमा त्यसको घेरा यदाकदा सीमित पारिएको देखिन्छ । यसलाई निवेदकले उल्लेख गरेको नि.नं. ८६८१ को नजिरले अस्वीकार गरी बन्डापत्र पारित भई वा अंश मुद्दाको फैसला कार्यान्वयन भई असामीका नाममा दर्ता दाखिल खारेज भई जग्गाधनी प्रमाण पुर्जा बनेपछि मात्र साहूले सो सम्पत्ति समाउन पाउँछ भन्ने अर्थमा लेनदेन व्यवहारको ९ नं. लाई ग्रहण गर्नु अनुचित हुन्छ । ...असामीको हक पुग्नु भनेको निजका नाममा दर्ता भइसक्नु मात्र होइन, सो सम्पत्ति प्राप्त गर्नसक्ने सुनिश्चितता पनि हो ।” भन्ने सिद्धान्त प्रतिपादन गरी ऋणीको हक पुग्ने कुरालाई व्यापक बनाएको देखिन्छ । यो इजलास उक्त रूलिडसँग सहमत छ । तर प्रस्तुत मुद्दामा बिगो भराउने आदेशमा आपत्ति गर्ने व्यक्ति ऋणीका बाबु आमा रहेको नदेखिएकोले सो ९ नं. को सो व्यवधानका बारेमा प्रस्तुत मुद्दामा चर्चा गर्नु शास्त्रीय चर्चा (एकेडेमिक) मात्र हुने देखिन्छ ।

१६. बर्दिया जिल्ला अदालतका तहसिलदारको आदेशले नि.नं. ८६८१ को धार समातेको देखिन्छ । “प्रतिवादी जीतराम कुर्मीको मिति २०६९।६।१७ मा मृत्यु भएको हुँदा निजको अंशहक निजको सगोलको दाजु सहजराम कुर्मीकै जिम्मामा रहेको मृत्यु भइसकेका प्रतिवादी जीतराम कुर्मीका नाउँमा नामसारी तथा अंश बन्डाबाट समेत जान नसक्ने अवस्थामा प्रतिवादीको हक स्थापित भएका बखत मात्र बिगो भराउने भनी फैसला कार्यान्वयनको रोहमा भन्दा अनन्तकालसम्म फैसला कार्यान्वयन

नहुने हुँदा न्यायसङ्गत देखिन आएन ।” भन्नेसमेतका कुरा उल्लेख गरी निवेदक सहजराम कुर्मीका नामको कि.नं. ९० मा प्रतिवादी जीतराम कुर्मीको आधा हक स्थापित हुन सक्ने अवस्थालाई मध्यनजर राखी उक्त जग्गाको २ भागको १ भाग ९८२.५० वर्गमिटर जग्गाबाट वादीले प्रतिवादीबाट भरी पाउने गरी बिगोको कारवाही अगाडि बढाएको तहसिलदारको मिति २०७०।१०।२८ को आदेश र सो आदेश तहतह हुँदै पुनरावेदन अदालत, नेपालगञ्जबाट समेत सदर भएको मिति २०७१।३।२६ को आदेशसमेत कानून र न्यायसम्मत देखियो ।

१७. अतः माथि उल्लेख भएबमोजिम बिगो भरिभराउका सम्बन्धमा विपक्षी सुरु जिल्ला अदालतले ऐन नियमको रित्त पुर्याएर काम कारवाही गरेको पाइएकोले निवेदकहरूको रिट निवेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.ओमप्रकाश मिश्र

इजलास अधिकृत : इन्द्रकुमार खड्का

इति संवत् २०७२ साल मङ्सिर १० गते रोज ५ शुभम् ।



निर्णय नं. ९५३६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शम्शेर ज.ब.रा.
फैसला मिति : २०७२।६।१३।१४
०७०-CR-०२८९

मुद्दा : वैदेशिक रोजगार ठगी

निवेदक / वादी : चक्रबहादुर बोहरासमेतको जाहेरीले
नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / प्रतिवादी : मोरङ जिल्ला, इटहरी गा.वि.स.
वडा नं. ६ घर भई हाल श्रृष्टि ओभरसिज
इन्प्लोयमेन्ट सर्भिसेज प्रा.लि. का सञ्चालक
ध्रुवबहादुर अधिकारीसमेत

- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ अनुसार वादी दाबी प्रमाणित गर्ने दायित्व वादीको हो । वादी नेपाल सरकारले आफ्नो अभियोग दाबी पुष्टि गर्नु पर्दछ । तर प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीउपर कसुर गरेको भनी लेख्ने लेखाउने जाहेरवालाहरू ती आफ्ना साक्षीलाई बकपत्र गराई दाबी खम्बिर गर्न नसकेको अन्य शङ्कारहित सबुद प्रमाणसमेत पेस गर्न नसकेको देखिँदा प्रतिवादीलाई सफाई दिएको फैसला मिलेकै देखिने ।

(प्रकरण नं. ४)

निवेदक / वादीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता
टिकेन्द्र दाहाल

प्रत्यर्थी / प्रतिवादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा १० तथा ४३ नं.
- प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५

सुरु तहमा फैसला गर्ने:-

माननीय सदस्य श्री अग्निप्रसाद थपलिया
माननीय सदस्य श्री डा. रवि शर्मा अर्याल

फैसला

न्या.देवेन्द्र गोपाल श्रेष्ठ : वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ६६(२) अनुसार वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकरणको फैसलाउपर यस अदालतमा पुनरावेदन परी निर्णयार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ:-

रिलायबल इन्टरनेसनल प्रा.लि.का सञ्चालकहरू देवेन्द्र कार्की, विश्व कार्की र श्रृष्टि इम्प्लोइमेन्ट ओभरसिज प्रा.लि. का सञ्चालकहरू ध्रुवबहादुर अधिकारी, सह-सञ्चालक दिपसुन्दर ढकाल, सञ्चालक दुर्गाबहादुर कुँवर र सो मेनपावरका स्टाफ राजेश गौतमसमेतले वैदेशिक रोजगारको सिलसिलामा दुबई रोजगारीका लागि पठाइदिन्छौं भनी हामी पीडित पक्षहरू जाहेरवालाहरू दुई जनाको सक्कल राहदानी र विभिन्न मितिमा फरक फरकका दरले जम्मा रकम रु. ७८,००,०००।- (अठहत्तर लाख रुपैयाँ) बुझिलिएअनुसार सो मुलुकमा काम गर्न पठाइदिने सर्तमा नक्कली भिजिट भिसा र दुबईको नेपाली राजदुतावासको प्रथम सचिवको सही भएको

कागज देखाई विभिन्न किसिमको प्रलोभनसमेत देखाई झुठ्ठा आश्वासन दिई आलटाल गरी भाखा मिति सारी श्रृष्टि इम्प्लोमेन्ट प्रा.लि.का सञ्चालक दुर्गाबहादुर कुँवर हाल फरार भई लुकिछिपी हिँडेको र रिलायबल इन्टरनेसनल प्रा.लि.का मुख्य सञ्चालक ध्रुवबहादुर अधिकारी हाल सम्पर्कमा रहे तापनि लुकिछिपी हिँडेको हुनाले हामी पीडितहरूको सो सक्कल राहदानी र साँवा रकमसमेत ठगी खाने नियत गरेको हुनाले निज विपक्षी मेनपावर कम्पनीका सञ्चालकहरूलाई पक्राउ गरी हाम्रो राहदानी, साँवा र सो रकमको क्षतिपूर्तिबापत ५० प्रतिशत हर्जानासमेत दिलाई भराई वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ अनुसार हदैसम्मको सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला चक्रबहादुर बोहरासमेत ७० जनाले संयुक्तरूपमा वैदेशिक रोजगार विभागसमक्ष पेस गरेको जाहेरी दरखास्त ।

म रिलायबल इन्टरनेसनल प्रा.लि. को मेनेजिङ डाइरेक्टर हुँ । उक्त प्रा.लि केदार गौतम, दिपसुन्दर ढकाल, म र देवेन्द्र कार्कीले सेयर नाफाबाट बराबर बाँडिलिने सर्तमा सञ्चालन गर्दै आएको हो । दुर्गा कुँवरले रिलायबल मेडिकल सेन्टर खोलेको भन्ने गर्दथ्यो र ऊ हामीकहाँ कहिलेकाहीं आई मेडिकल गर्ने मानिसहरू मकहाँ पठाइदिनुस् भन्ने गरे तापनि हालसम्म उसकोमा मानिसहरू पठाउने गरेको छैन । श्रृष्टि ओभरसिज इम्प्लोइमेन्ट प्रा.लि. को सञ्चालक म होइन । यसमा प्रा.लिका मुख्य सञ्चालक महेन्द्र भन्ने व्यक्ति हुन् । म र दिपसुन्दर ढकालले उक्त प्रा. लि.को सामान मात्र रिलायबल इन्टरनेसनल प्रा. लि.मा थप्ने उद्देश्यले रु. १,५०,०००।- (एक लाख पचास हजार रुपैयाँ) मा किनेको हो, श्रृष्टि मेनपावर किनेको होइन । मैले जाहेरीमा उल्लिखित रकम बुझेको होइन । जाहेरीसाथ पेस भएको नक्कली भिसा र राजदुतावासको कागजात सबै दुर्गाबहादुर कुँवरले

दिएको हो। उक्त कागजात कहाँबाट ल्याएको हो मलाई थाहा भएन। मैले दुबई पठाउनको लागि विभागबाट पूर्व स्वीकृति लिएको छैन र मैले रकम पनि उठाएको छैन। रु. ७८ लाखको कागज मलाई जबरजस्ती गराएको हो। मिति २०६६।३।१२ को कागजमा भएको सहीछाप मेरो हो तर करकापमा भएको हो। म रिलायबलको सञ्चालक नभए तापनि सञ्चालकहरू २ जना केदार गौतम र राजेन्द्रबहादुर कार्कीको लिखित सहमति अनुसार म, देवेन्द्र कार्की र दिपसुन्दर ढकालले १ जना मानिस उडाएबापत रु. ५ हजार सञ्चालकलाई दिने गरी काम गरिरहेका छौं भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी ध्रुवबहादुर अधिकारीले गरेको बयान।

प्रतिवादी ध्रुवबहादुर अधिकारीलाई उपस्थित नगराएमा निजले बेहोर्नु पर्ने सम्पूर्ण क्षतिपूर्तिको दायित्व हामीले लिनेछौं भनी मिरा कुँवर, सुभाष जि.सी. र रूपक गौतमले संयुक्तरूपमा वैदेशिक रोजगार विभागसमक्ष मिति २०६६।३।१५ मा दिएको निवेदनको आधारमा प्रतिवादी ध्रुवबहादुर अधिकारीलाई वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ६१ बमोजिम साधारण तारेखमा राखी अग्रिम अनुसन्धान गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको वैदेशिक रोजगार विभागबाट मिति २०६६।३।१५ मा भएको निर्णय।

प्रतिवादी ध्रुवबहादुर अधिकारीलाई विभागले खोजेको बखत उपस्थिति गराउने गरी हाजिर जमानीमा बुझिलियो। खोजेको बखत उपस्थित गराउन नसकी निज प्रतिवादी फरार रहेमा निज प्रतिवादीले तिर्न बुझाउनु पर्ने गरी ठहर भएको रकम हामीले तिर्ने बुझाउने छौं र हामीले नतिरे नबुझाएमा हाम्रो घरघरानाबाट असुलउपर गरिलिएको हाम्रो मन्जुरी छ भन्ने व्यहोराको मिरा कुँवरसमेतले बुझिलिएको भरपाई कागज मिसिल संलग्न रहेको।

प्रतिवादी अर्जुन कटुवाल वैदेशिक रोजगारको लागि भनेर दुबईमा बसी निजकै भाइ नेपालमा बस्ने पर्वत कटुवालले वैदेशिक रोजगारको लागि काम लगाइदिन्छु भनी हामीलाई निजले नै फोन गरी भाइहरूलाई रु. १,२०,०००।- दिनु भनेबमोजिम दिएपछि निज प्रतिवादी पर्वत कटुवालले दुबईबाट भिसा पठाएको छ आउनु भनेपछि भिसा लिएर श्रम कार्यालय, बानेश्वरमा आएपछि निज अर्जुन कटुवालले पठाएको भिसा नक्कली रहेको थाहा पाएँ। भावना तिमिल्सिनाबाट पनि सेल्स सुपरभाइजरको लागि रु. १,००,०००।- बुझाउन लगाई भिसा पठाएकोमा पछि श्रम कार्यालयबाट नक्कली भएको प्रमाणित भएपछि निजले हामीलाई समेत अन्य व्यक्तिहरूलाई पनि यसरी नै धेरै रूपैयाँ ठगी गरेको रहेछ। निजको भाइ पर्वत कटुवाललाई किन हामीलाई नक्कली भिसा बनाई ठगी गरेको भनी सोध्दा मैले होइन अर्जुन कटुवालले हो भनेकाले हाम्रो रूपैयाँ फिर्ता पाउँ भनी दुबईमा फोन गर्दा उल्टै जे गछस् गर् पैसा पाउँदैनौं, यस्ता धेरै छन् फिर्ता दिनुपर्छो भन्ने भनेर धाकधम्की दिई हाम्रो निजले रूपैयाँ खाई भिसासमेत नक्कली पठाई वैदेशिक रोजगारको लागि भनी ठगी गरेको हुनाले निजलाई वैदेशिक रोजगार ऐनअन्तर्गत कारवाही गरी हाम्रो सम्पूर्ण साँवा ब्याजसमेत निजबाटै भराई निजलाई ऐनबमोजिम जरिवाना जे गर्नुपर्छ गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको निवेदनहरू बलराम कट्टेल र भावना तिमिल्सिनाले संयुक्तरूपमा वैदेशिक रोजगार विभागमा दिएको उजुरी निवेदनपत्र।

म दुबईमा विगत ६ वर्षदेखि विभिन्न काम गर्छु। हाल मैले काम गरिरहेको कम्पनीले मलाई आर्थिक मन्दीको कारणले कामबाट बर्खास्त गरेकाले नेपाल आएको हुँ। फेरि जानको लागि अर्को कम्पनीमा कुरा गरिरहेको छु र चाँडै नै भिसा पठाउँछ भनेको छ।

मैले हालसम्म एक जना पनि वैदेशिक रोजगारका लागि लगेको छैन र भिसा पठाएको छैन । दुर्गाबहादुर कुँवर, ध्रुवबहादुर अधिकारी, दिपसुन्दर ढकाल र सन्तोष ढकाललाई म चिन्दिन । पर्वत कटुवाल मेरो तुलोबुबाको छोरा हो, निजसँग मेरो केही लेनदेन व्यवहार तथा कारोबार छैन । चक्रबहादुर बोहरासमेतका विभिन्न व्यक्तिहरूलाई पर्वत कटुवालले मेरो दाइ दुर्बईमा छ दुर्बईबाट दाइले भिसा पठाउँछ र एयरपोर्टमा रिसिभ गर्नसमेत अर्जुन कटुवाल नै आउँछ भनी वैदेशिक रोजगारीमा पठाउन भनी भिसा देखाई रकम असुलउपर गरेर फरार रहेकोमा प्रतिवादीमध्येका दुर्गाबहादुर कुँवरले मलाई पर्वत कटुवाल र अर्जुन कटुवालले डुबायो भनी भन्ने गरेको कुरा मलाई केही पनि थाहा छैन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी अर्जुन कटुवालको बयान ।

निज प्रतिवादी अर्जुन कटुवालका भाइ केशव कटुवाल र बहिनी टीका कटुवालले विभागमा खोजेका बखत उपस्थित गराउन हाम्रो जिम्मामा बुझिलिन तयार छौं भन्नेसमेत व्यहोराको वैदेशिक रोजगार विभागमा मिति २०६६।३।२९ मा दिएको निवेदनअनुसार प्रतिवादी अर्जुन कटुवाललाई हाजिर जमानीमा खोजेको बखतमा उपस्थित हुने गरी हाजिर जमानीमा बसेको देखिन्छ ।

मेरो कम्पनीको नाम श्रृष्टि ओभरसिज इम्पोइमेन्ट सर्भिस प्रा.लि. हो । यो कम्पनी पहिला पुष्पा गौतम र विनय शर्मा दाहालले स्थापना गरेका हुन् र २०६० सालमा उनीहरूबाट हामी ३ जना म, जिवलाल बस्याल र विमला घिमिरेले किनेको हो र अरू २ जना बाहिर हुनुहुन्छ, म नै कार्यकारी निर्देशक भएर काम गरिरहेको छु । हामीले कम्पनी किनेपछि कसैलाई सेयर बेचेको छैन र कम्पनी पनि बेचेको छैन । हाल चालु अवस्थामा रहेको छ तर हामी यसलाई

खारेज गर्ने प्रक्रियामा छौं । त्यसैले हाम्रो प्रा.लि.का फर्निचरलगायतका सामानहरू बेचिसकेका छौं । सामान ध्रुव अधिकारीले रु. १,५०,०००।- (एक लाख पचास हजार रुपैयाँ) मा किनेको हो । मैले सामान बेच्ने बेलामा कुनै कागजात गरेको छैन । मैले सामान मात्र बेचेको हो, ऊ मेरो कर्मचारी पनि होइन, मैले प्रमाणपत्र बोर्ड आदि केही पनि दिएको छैन, यसरी हाम्रो नाम बेचेर कसैले नक्कली काम गर्दछ भने विभागबाट अनुसन्धान गरी कडा कारवाही होस् भन्नेसमेत व्यहोराको श्रृष्टि ओभरसिज इम्पोइमेन्ट सर्भिस प्रा.लि.का सञ्चालक राधा पौडेलले गरेको बयान कागज ।

मेरो कम्पनीको नाम रिलाएवल इन्टरनेसनल प्रा.लि. हो । यो कम्पनी म र राजेन्द्रबहादुर कार्की भएर स्थापना गरी हालसम्म कसैलाई कुनै पनि तरहले सेयर बिक्री वितरण गरेको छैन । म आफैँले कार्यकारी निर्देशकको रूपमा काम गरिरहेको र हालसम्म कसैलाई कुनै तरहले प्रा.लि. सञ्चालन गर्न दिएको छैन । ध्रुव अधिकारीलाई साबिकदेखि हालसम्म कुनै पनि व्यहोरामा हाम्रो कम्पनीको कार्यकारी निर्देशकको हैसियतले काम गर्न पाउने गरी कुनै पनि कागज गरिदिएका छैनौं र निज हाम्रो प्रा.लि. को कर्मचारी पनि होइन । मैले सुने अनुसार निज ध्रुव अधिकारी श्रृष्टि भन्ने मेनपावर किन्न गएको थियो रे, के के भयो थाहा छैन र हामीले श्रृष्टिको फर्निचर किन्ने कुनैपनि कुरा गरेका छैनौं । उसले भनेबमोजिम हामीले हालसम्म कसैलाई कुनै पनि प्रकारको करार गरेर काम गर्न नदिएको हुँदा मानिस उडाएबापत रु. ५ हजार लिने भन्ने कुरा नै रहेन भन्नेसमेत व्यहोराको रिलाएवल इन्टरनेसनल प्रा. लि.का सञ्चालक केदार गौतमले गरेको बयान कागज ।

म रिलाएवल मेनपावर कम्पनीको सञ्चालक होइन । उक्त कम्पनी मेरो अङ्कल र फुपाजूको भएको कारणले गर्दा मेरा चिनजानका व्यक्तिहरूले हामीलाई

विदेश पठाइदिनु पर्यो भन्दा म कहिलेकाहीं के कस्तो डिमान्ड आएको छ भनी बुझ्न जानेसम्म गरेको थिएँ । सोबाहेक मेरो उक्त प्रा.लि. सँग कुनै सम्बन्ध छैन । उजुरकर्ताहरूलाई मैले देखेको तथा चिनेको छैन र उनीहरूसँग मैले हालसम्म कुनै कुरा गरेको छैन । के कति कारणले र आधारले मलाई रिलाएवलको सञ्चालक साथै हाम्रो रकम ठगी गर्‍यो भनेका हुन् निजहरूलाई बुझिपाउँ । मैले थाहा पाएसम्म रिलाएवलका सञ्चालक मेरो काका राजेन्द्रबहादुर कार्की फुपाजू केदार गौतम हुनुहुन्छ । उनीहरूले लगभग २/३ वर्ष पहिलादेखि सो कम्पनी चलाउनु भएको जस्तो लाग्छ । म कहिलेकाहीं मात्र साथीभाइको लागि जाने भएकोले अरु विस्तृत कुरा केही पनि थाहा छैन । मैले हालसम्म सो प्रा.लि.मा कुनै कारोबार नभएको साथै कुनै हैसियतले आजसम्म रिलाएवलमा काम नगरेको व्यक्तिलाई उजुरकर्ताले के कति कारणले सञ्चालक भनी उल्लेख गरेका हुन्? सो सम्बन्धमा र मैले कुन कुन उजुरकर्तालाई भेटेर के कसरी डिल गरें साथै कोसँग कति रकम लिएको हुँ? उजुरकर्ताले सो प्रस्ट पारिदिनुपर्यो र निजहरूलाई विभागले बुझिदिनुपर्यो साथै कुनै सम्बन्ध र सरोकारै नभएको व्यक्तिलाई समेत निवेदन दिने व्यक्तिहरूलाई कारवाही गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको विश्व कार्कीले गरेको बयान ।

म कतार स्टिल फिक्सरको काम गर्न गएको थिएँ, त्यहाँ मेरा भाइले मसँग मेरो कम्पनीमा सेक्युरिटी गार्डमा काम गर्ने पर्वत कटुवालको दाइ अर्जुन कटुवाल दुबईमा रहेछ र उसले २/४ वटा भिसा पठाएको रहेछ र यहाँ पर्वत कटुवालले पनि दाइले पठाएको भिसाअनुसार दुबईमा सेक्युरिटी गार्डमा मानिस पठाइरहेको छ, तपाइँ पनि जानुहोस् भनी पर्वत कटुवालसँग भेट गराइदियो । पैसा नेपालमा नै दिनेलिने सहमतिमा मेरो Apply गर्ने काम पर्वत कटुवालले कतारबाट नै गरिदियो । निज

पर्वतले मलाई बोलाएर म त पर्सि १५ तारिकमा नेपाल जाँदै छु, तिमी दुबई जानको लागि नेपाल आउनुपर्छ भिसा लगाउनका लागि ५०० डलर खर्च भएको छ, भनी दुबईमा भएको अर्जुन कटुवालसँग उसले मेरै अगाडि कुरा गर्‍यो र मलाई पनि विश्वास लाग्यो । यत्तिकैमा पर्वत कटुवालले मलाई April १८ तारिखको मेरो दुबईको भिसा Fax हालिदियो । म नेपाल आएपछि उसले नमोबुद्ध गेस्ट हाउसमा लाग्यौं, त्यहाँ दुर्गाबहादुर कुँवर र पर्वतसँगै कतारमा एउटै कम्पनीमा काम गर्ने सन्तोष ढकाल पनि थिए । निजले मलाई जेष्ठ १० गते जसरी पनि उड्नुपर्छ, पैसाको तयारी गरेर आउनु भन्यो र म घर गएँ । जेष्ठ २ गते तिम्रो मेडिकल गर्नुपर्यो, तिम्रो मानिस छ भने मेडिकल फेल भएको २ जनाको ठाउँमा हालिदिन सक्छु भन्यो र मैले मेरो भिनाजु र भतिजको राहदानीसमेत लिई काठमाडौँमा आएँ र रु. ५०,०००।- पर्वतलाई दिएँ । त्यो बेला दुर्गाबहादुर कुँवर पनि थियो । निजले मेरो आफ्नै मानिसको रिलाएवल र श्रृष्टि मेनपावर छ, मैले त्यहीँबाट काम गर्ने हो भन्दै मलाई गौशालाको साउथ एसियन भन्ने मेडिकलमा मेडिकल गराई अब तिमी १० गते उड्ने गरी पैसा सबै तयारी गरेर आउनु भनेको, म घर गएर ८/९ गतेदेखि फोन गर्दा पर्ख अब चाँडै हुन्छ म फोन गर्छु भन्यो । निजले ज्येष्ठ २१ गते फोन गरेर २६ गतेको फ्लाइट छ भनी बोलाई आउँदा ८/१० दिनमा हुन्छ, पैसा चैं चाहियो भन्यो । फेरि मलाई पर्वत कटुवालले असार ७ गते फोन गरेर भाइ तिमीहरूको १२ गतेको फ्लाइट पक्का भयो, मलाई पैसा आज नै चाहियो, मैले टिकटको पैसा बुझाउन जानु छ, तिमी नजाने हो भने ३ जनाको ५०० डलरको दरले मेरो पैसा फिर्ता गर भन्यो र हामीले ८ गते बिहान १० बजेतिर ऊ बसेको नमोबुद्ध गेस्ट हाउसमा गएर रु. ४ लाख बुझायौं । उसले ११ गते बेलुका तिमी टिकट लिन आऊ र १२ गते बिहान

आएर सबैसँग परिचय गर्ने र बेलुका ७ बजे उड्ने भन्यो । ११ गते बिहान पर्वतलाई फोन गर्दा मोबाइल रिचार्ज अफ भयो र सन्तोषलाई फोन गर्दा भोलि बिहानै गेस्ट हाउसमा आउनु भन्यो । भोलि बिहान ६ बजेतिर पर्वत र सन्तोषलाई फोन गर्दा दुवै जनाको फोन लागेन र शङ्का लागि तुरुन्त गेस्ट हाउसमा पुग्दा उनीहरू त्यहाँबाट भागिसकेका रहेछन् । त्यहाँ अरु साथीहरू पनि धेरै जम्मा भइसकेका र होहल्ला गर्दै रहेछन्, कुरा बुझ्दा डेढ करोड रूपैयाँ लिएर भाग्यो भन्ने सुनियो । पैसा ध्रुवले लिएको होइन । भोलिपल्ट श्रृष्टि मेनपावर आउँदा त्यहाँ अरु धेरै जना पीडितहरू जम्मा भएको र श्रृष्टिको सञ्चालक ध्रुव भएको हुँदा हामी सबै पीडित मिली ध्रुवलाई कागज गराएको हौं । हामीलाई मुख्य गरेर पर्वत कटुवाल, अर्जुन कटुवाल र सन्तोष ढकालले मिलेर ठगी गरेका हुन् । निजहरूलाई पक्राउ गरी हाम्रो रकम दिलाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला तुलाबहादुर बुढाथोकीले गरेको बयान ।

मलाई दुर्गाबहादुर कुँवरले दुबईको Visa देखाई यो Original visa हो, तपाईंको प्लेन टिकट OK गर्नको लागि पैसा चाहिन्छ भनेकाले मैले रु. ५०,०००।- निजलाई दिएँ । रसिद दिनुहोस् भन्दा किन रसिद चाहियो । म नै रसिद हुँ, तपाईंलाई विश्वास लाग्दैन भने पैसा नदिनुहोस् नजानुहोस्, विश्वास नै तुलो कुरा हो भन्यो । त्यसको ३ दिनपश्चात् निजले मेडिकल गर्नुछ भनी श्रृष्टि ओभरसिजमा बोलाई रिलाएवल मेडिकल सेन्टरमा फोन गरिदियो र म त्यहाँ मेडिकल गर्न गएँ । मेडिकल गरेपश्चात् शुक्रबारको फ्लाइट छ साँझ ७ बजेसम्म तपाईंहरूले एयरपोर्टमा इन्ट्री गरिसक्नु पर्दछ र म पनि त्यहीं आउछु बाँकी पैसा पनि त्यहीं लिउँला र टिकट पनि दिउँला भनेको थियो । हामीले दिनभरि सम्पर्क गरिरह्यौं, तर सम्पर्क हुन सकेन, एकपटक दुर्गाबहादुरसँग सम्पर्क हुँदा निजले

मेरो मोबाइलको बेट्री सिद्धिन लागेको छ, ध्रुवबहादुर अधिकारीसँग सम्पर्क गर्नु भनी ९८५११०४७९ नं. दियो र सम्पर्क गर्दा तपाईंहरूको काम हुँदैछ पछि ७ बजे सम्ममा म आफैँ फोन गर्छु भनेको थियो तर फोन आएन र भोलिपल्ट बिहान हामी सबैजना श्रृष्टिमा जम्मा हुँदा सबैजना स्टाफहरू भाग्यो भन्ने कुरा थाहा भयो । पछि २/३ बजेतिर ध्रुवबहादुर अधिकारी श्रृष्टिमा आयो । हामीले निजलाई तपाईंको कम्पनीमा नै बसेर कुराकानी भएको हुँदा तपाईंले जिम्मा लिनुपर्छ भन्दा वहाँले मेरो पनि फसेको छ, तपाईंहरूले मलाई पनि साथ दिनुपर्छ भन्नुभयो र हामीले कुराकानी गरिरहेका बखतमा नै दुर्गा कुँवरको India बाट फोन आयो र फोनमा उसले मलाई पर्वत कटुवालले फसाएर पैसा लिएर गयो । निज पर्वतले नै तपाईंहरूलाई दुबईमा अर्जुन कटुवालले Receive गर्न आउँछु भनेको थियो तर त्यही पर्वतको कारणले म भागनु पर्यो भन्यो । त्यसपछि हामीले ध्रुवलाई यो सबै कारोबार तपाईंको अफिसमा नै भएको हुँदा तपाईंले जिम्मेवारी लिनुपर्छ भनी हामीले तीनकुने प्रहरीमा उजुरी गरी निजलाई लिएर गयौं र भोलिपल्ट श्रृष्टिमा आएका हौं । म ड्राईभर काममा जानको लागि दुर्गाबहादुर कुँवरसँग कुरा गरेको थिएँ । मलाई फ्रुजन ग्रुपमा पठाइदिन्छु, मेरो चिनेको मानिस अर्जुन कटुवाल पनि त्यही कम्पनीमा काम गर्छ ऊ एरिया मेनेजर हो, उसले नै भिसा पठाएको र ऊ नै एयरपोर्टमा Receive गर्न आउँछ । तपाईंलाई जम्मा रु. १,८०,०००।- लाग्छ र तलब चैँ त्यहाँको २२ सयदेखि ३५ सयसम्म हुन्छ भनेको थियो । यसरी कुराकानी र कारोबार दुर्गाबहादुर कुँवरसँग नै भएको भए तापनि यो सम्पूर्ण काम निज ध्रुवबहादुर अधिकारीको मेनपावर श्रृष्टिमा नै भएकोले हामीहरू सबैजना मिलेर तपाईंले हाम्रो रकमको जिम्मेवारी लिनुपर्छ भनी कागज गराउँदा तपाईंहरूले मलाई पनि उनीहरूलाई खोज्न

सहयोग गर्नुपर्छ म तपाइँहरूलाई जेपनि गरिदिन्छु भनी कागज गरिदिएको हो । हामीलाई दुर्गाबहादुर कुँवर, पर्वत कटुवाल, सन्तोष ढकाल र अर्जुन कटुवालको आपसी मिलोमतोमा ठगेका छन् । विभागले शीघ्र पहल गरी हाम्रो रकम असुलउपर गरिदिनु पर्यो भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला गोपीकृष्ण मैनालीले गरेको बयान ।

रिलायबल इन्टरनेसनल सर्भिसेज प्रा.लि.का सञ्चालकहरू ध्रुव अधिकारी, दुर्गा कुँवरसमेतले म बलराम खड्कालगायत काशी रावत, विपिन थापासमेत २ जनालाई वैदेशिक रोजगारको लागि कतार मुलुकमा पठाउन मिति २०६५।१२।२७ गतेका दिन जनही नगद रु. १,००,०००।- का दरले जम्मा रकम रु. २,००,०००।- म बलराम खड्काबाट बुझिलिई नगदी रसिद र कुनै भरपाई कागजसमेत नदिई मेरो भान्जा काशी रावत, सालो भाइ विपिन थापा, बलबहादुर खड्का, पूर्णबहादुर बुढा, गगन राना, हर्कबहादुर मगर, बहादुर धामी, जितबहादुर बुढा, विर्खबहादुर धामीसमेत ९ जनाको सक्कल राहदानीसमेत बुझिलिई निज विपक्षी सञ्चालकहरूले वैदेशिक रोजगारको लागि उक्त कतार देशमा पठाइदिने बहानामा विभिन्न किसिमको प्रलोभन र झुट्टा आश्वासनसमेत दिई हालसम्म पनि रोजगारीका लागि नपठाई रकम पनि फिर्ता नगरी आलटाल गरी लुकिछिपी हिँडेको हुनाले निजहरूलाई अविलम्ब पक्राउ गरी उक्त २ जनाको साँवा रकम र ९ जनाको सक्कल राहदानीसमेत दिलाई वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ अनुसार हदैसम्म सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको बलराम खड्कासमेतको तर्फबाट परेको जाहेरी ।

प्रतिवादी ध्रुवबहादुर अधिकारीलाई विभागले खोजेको बखत उपस्थित गराउनेछु, यदि मैले निजलाई विभागले खोजेको बखत उपस्थित गराउन नसकेमा

निजले बहन गर्नुपर्ने दायित्व विभागबाट ठहर भएमा र सो दायित्व निज ध्रुवबहादुर अधिकारीले बहन नगरेमा सोसमेत बहन गर्नेगरी निज ध्रुवबहादुर अधिकारीलाई निजको साडुदाइ नाताका जुठे कार्कीले बुझिलिएको कागज ।

श्रृष्टि मेनपावरलगायत पर्वत कटुवाल, सन्तोष ढकाल, अर्जुन कटुवाल र दुर्गा कुँवरहरूले हामीलाई झुक्याएर नक्कली भिसा देखाई १०४ जनालाई ठगी गरेको कारण निज व्यक्तिहरूलाई अहिलेसम्म फेला पार्न नसकेको कारण निजहरूको किनबेचको कारोबार, आर्थिक स्थितिको रेकर्ड उपलब्ध गराईदिनु हुन र सम्बन्धित निकायसमक्ष निवेदन गरी रेकर्ड उपलब्ध गराइदिनु हुन भन्नेसमेत व्यहोराको निवेदकहरू युवराज ढकाल र महेन्द्र चापागाईले वैदेशिक रोजगार विभागमा दिएको निवेदनपत्र ।

म मेरा साथीहरू राजेन्द्रबहादुर कार्की र केदार गौतमको रिलाएवल इन्टरनेसनल प्रा.लि.मा आउने जाने गर्दिएँ । सोही रिलाएवलमा कहिलेकाहीँ आउने दुर्गा कुँवरले विभिन्न व्यक्तिहरूलाई दुबईलगायतको देशमा पठाइदिन्छु भनी रकम ठगी गरेर फरार भयो रे, अनि पीडितहरूले रिलाएवलमा आउँदा जजसलाई देखे उनीहरू सबैजना विपक्षी बनाई जाहेरी दिएका छन् भन्ने सुनेको र के रहेछ भनी बुझ्न आएकोमा यहीँ विभागमा आएर थाहा भयो, मसमेतलाई विपक्षी बनाई चक्रबहादुर बोहरासमेतले जाहेरी दिएका रहेछन् । तर त्यस्ता जाहेर गर्ने ७० जना कसैलाई पनि म चिन्दिन । मैले कसैसँग कुनै किसिमको कुराकानी गर्नका साथै आर्थिक कारोबारसमेत केही गरेको छैन । म सो रिलायबलको कुनै सञ्चालकसमेत नभएको हुँदा मलाई के कसरी किन जाहेरी दिएका हुन् ? त्यस्ता जाहेरकर्ताहरूलाई नै बुझिपाउँ । यदि मैले कुनै जाहेरकर्तासँगबाट वैदेशिक रोजगारमा पठाइदिने

भनी रकम लिएको प्रमाणित भएमा त्यस्तो सम्पूर्ण रकम हर्जानासहित फिर्ता गर्नुका साथै कानूनबमोजिमको कारवाहीसमेत सहन बुझाउनु तत्पर छु । को कसले कसरी ठगी गरे मलाई केही थाहा जानकारी छैन र मेरो अगाडि कसैले पनि कुनै कारोबार नगरेको हुँदा यसैले ठगी गर्‍यो भन्न म सकिदैन । तर सुनेअनुसार जाहेरवालाहरूलाई दुर्गा कुँवर, पर्वत कटुवाल र सन्तोष ढकालले ठगी गरेको रे । म निर्दोष व्यक्तिको चरित्र हत्या गर्ने किसिमले जाहेरी दिएका रहेछन्, मैले हालसम्म कसैलाई वैदेशिक रोजगारको नाममा ठगी गरेको छैन भन्नेसमेत व्यहोराले दिपसुन्दर ढकालले गरेको बयान कागज ।

म रोजगारको सिलसिलामा कतारमा थिएँ । दुबईमा काम गर्ने प्रकाश कार्की भन्ने व्यक्तिले मेनपावरसम्बन्धी काम गर्दथे । उसैमाफत म पनि कतार गएको थिएँ । उनैले पठाएको भिसाबाट ३ जनालाई दुबई पठाएँ । प्रकाश कार्कीले फ्रिजन कम्पनीमा काम छ तिमी पनि दुबई आऊ, अरु मानिसहरू पनि खोज भनेकाले २००९ मार्च १५ मा म मानिस खोजका लागि कतारबाट काठमाडौँ आएँ । मेरो साथी सन्तोष ढकाल पनि २/३ दिनमा कतारबाट काठमाडौँ आए । प्रकाश कार्कीले दुबईबाट फ्रिजन ग्रुपको डिमान्ड लेटर लमजुडका मानिस हस्ते पठाए । सन्तोष ढकाल, म र दुर्गाबहादुर कुँवर मिली मानिस खोज्यौँ र कलेक्सन गर्‍यौँ । मानिस जम्मा भएपछि उनीहरूका आवश्यक कागजपत्र दुबई पठाएँ । एक डेढ महिनापछि पहिलो चरणमा ४२ जनाको भिसा पठाएपछि सन्तोष ढकाल र दुर्गाबहादुर कुँवरबाट केही पैसा उठाई दुर्गाबहादुर कुँवरबाट रु. ९,५०,०००।- मैले व्यक्तिगतरूपमा तुलाबहादुर बुढाथोकीबाट रु.८०,००,०००।- चन्द्रप्रकाश पराजुलीबाट रु.२,००,०००।- खगेन्द्र ढकालबाट रु. ३,८०,०००।- समेत जम्मा रु.

२८,१०,०००।- (अट्टाईस लाख दश हजार रुपैयाँ) मैले बुझें । यस रकममध्येबाट ट्राभल चेकको लागि विनोद रायलाई ४२ थान पासपोर्ट र रु. १५,००,०००।- (पन्ध्र लाख रुपैयाँ) बुझाएँ । बाँकी रकम प्रेम कार्की र पुष्पा अर्याललाई विना भरपाई बुझाएँ । त्यस रकममध्ये मैले कसैको ऋण तिर्न दाजु इन्द्रबहादुर कटुवालको नाममा रु. २,०५,०००।- पठाएँ । यसपछि प्रकाश कार्कीले दोस्रो चरणमा ३० जनाको भिसा पठाएको थियो । २०६६।३।१० गते ट्राभल चेकको लागि रु. १५,००,०००।- (पन्ध्र लाख रुपैयाँ) बुझाएँ र ७२ थान पासपोर्ट निज विनोद रायलाई बुझाएँ । एयरपोर्ट सेटिङको लागि भनी विनोद रायले सम्पूर्ण पासपोर्ट लिई सुन्धारा गेस्टहाउसमा आए । उसले साथी लिएर आउँछु भनेर आफ्ना चप्पल छोडी मेरो जुत्ता लगाएर गएको । त्यसपछि उनी आएनन् । अर्को दिन बिहान मलाई फोन गरी म आउँदैछु १ घण्टा त्यहीं नै बस्नु भन्यो । ऊ फर्की नआएपछि आफूसँग भएको ७२ थान पासपोर्ट उक्त गेस्ट हाउसको रिसेप्सनमा केही छिन राखिदिन भनी उसलाई फोन गरी म उसैको खोजीमा हिँडे । त्यसपछि मैले मेरो भाइ सन्तोष ढकाललाई फोन गरें, ऊ हाम्रो कोठामा आयो कि भनी बुझें तर ऊ गएको बुझिएन । त्यसपछि दिनको १० बजेसम्म म कोठामा आइपुग्छु, टिकट र पासपोर्ट लिएर साथीहरूलाई मेरै कोठामा राख्नु भनी मैले सन्तोष ढकाल र दुर्गाबहादुर कुँवरलाई भनेँ । बिहान १० बजेसम्म पनि विनोद राय हाम्रो सम्पर्कमा नआएकोले म उसैको खोजीमा निस्कें । त्यसपछि मेरा सबै साथीहरू जसले मलाई रकम बुझाएको थिए उनीहरू सँगसमेत सम्पर्कमा रहिन । मैले उक्त रु. २८,१०,०००।- बाहेक अन्य रकम बुझेको छैन । डिमान्ड पठाउने काम प्रकाश कार्की र उसकै मानिस विनोद रायले गरे, टिकट र ट्राभल चेक बनाउने काम हामीले गर्छौँ भन्दाभन्दै नदिएर विनोद

रायले गरें। यहाँबाट मानिस दुबई पुगेपछि एयरपोर्टमा लिनआउने काम स्वयम् प्रकाश कार्कीले गर्ने भने । Demand Letter देखाएर प्रचार प्रसार गरी रकम उठाउने काम सन्तोष ढकाल, दुर्गाबहादुर कुँवर र म स्वयम्ले गरेका हौं । जाहेरवालाले माग दाबी गरेको जम्मा रु. ७८,००,०००।- रकम म, दुर्गा बहादुर कुँवर र सन्तोष ढकालले व्यहोर्नुपर्छ । मैले गरेको दुबई पठाउने कारोबारमा दुर्गाबहादुर कुँवर र सन्तोष ढकाल मात्र संलग्न छन्, अरु उल्लेख भएका व्यक्तिहरू देवेन्द्र कार्की, विश्व कार्की, ध्रुवबहादुर अधिकारी, दिपसुन्दर श्रेष्ठसमेतले मसँग सम्बन्धित भै काम गरेका छैनन् । माथि मैले बुझेको भनी उल्लेख गरेको रकम मैले तिर्ने बुझाउनेछु । मैले वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्न स्वीकृति लिएको छैन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी पर्वत कटुवालले गरेको बयान ।

म एजेन्टको काम गर्थे । रिलायबल इन्टरनेसनल प्रा.लि. र इम्प्लोइमेन्ट सर्भिससँग मेरो कुनै सम्बन्ध, सम्पर्क छैन । मैले पर्वत कटुवालसँग मिलेर दुबई वैदेशिक रोजगारमा मानिस पठाउने गरी चन्द्रमणि सुवदीसमेत बाट लिएको रकममा आफ्नो २,००,०००।- समेत गरी थप मैले निज पर्वत कटुवाललाई बुझाएको हुँ । मलाई पर्वत कटुवालले दुबईबाट अर्जुन कटुवालले डिमान्ड पठाएका छन्, भिसा पठाउने, त्यहाँ पुगेपछि काम लगाउने र समस्या परे रेखदेखसमेत सम्पूर्ण काम गर्नेछन् भनी भनेका थिए । पर्वत कटुवाल र प्रकाश कार्की बिच राम्रो सम्बन्ध थिएन । प्रकाश कार्कीले पर्वत कटुवाललाई डिमान्ड र भिसा पठाएको होइन । अर्जुन कटुवालले नै भिसा र डिमान्ड पठाएका हुन् । मैले रकम बुझिलिँदा युवराज ढकाललाई भरपाई गरी अन्यका हकमा विश्वासका भरमा रकम बुझिलिएको हुँ । सबै रकम मैले पर्वत कटुवाललाई कुनै कागज लिखत नगराई बुझाएको

हुँ । पर्वत र म दुवैजना कतारमा एउटै फ्याक्ट्रीमा १^१/_२ वर्षसम्म सँगसँगै काम गरेर चिनजान भएको हो । तुलाबहादुर बुढाथोकीलाई कतारबाट दुबईको भिसाको लागि कोसिस गरे, नभएपछि नेपाल पुगेपछि मिलाइदिन्छु भनेको हुँदा र अवुदाबीमा पुलिसको डिमान्डका कागजपत्रहरू समेत देखाएको हुँदा मैले पर्वत कटुवाललाई विश्वास गरी दुबईमा मानिस पठाउने गरी रकम जम्मा गरी निजलाई बुझाएको हुँ । मुख्य योजनाकारमध्ये नेपालमा पर्वत कटुवाल हुन्, दुबईमा अर्जुन कटुवाल हुन् । पर्वत कटुवालले दुबईमा अर्जुन कटुवाललाई भिसा शुल्क भनी पनौतीको कृषि विकास बैंकबाट रु. २५,००,०००।- पठाएको बैंक भौचर मलाई देखाएका थिए । मैले पर्वत कटुवालसँग मिलेर काम गरेको हो । उठाएको रकम सबै टिकट भिसाको लागि चाहिन्छ भनी टिकट लिन गएका मानिस फर्किएर आएनन् । मिति २०६६।३।१२ गते बिहान टिकट ल्याएर सोही दिन साँझको फ्लाइट छ भनेका थिए । बिहान पौने १० बजेसम्म फोन सम्पर्क हुँदा टिकट लिएर आउँदैछु भनेकोमा त्यसपछि मोबाइल स्वीच अफ गरी सम्पर्कमा नै नआई भागेछन् । ठूलो रकमको व्यवहार म र दुर्गा कुँवरले मिलाउन नसक्ने भएपछि आफ्नो ज्यान बचाउन भाग्न बाध्य भई भाग्यौं । मैले उठाएको सबै रकम तिर्ने बुझाउने जिम्मेवारी मेरै हो । सबै रकम पर्वत कटुवाललाई बुझाएको हुँ, निजसँग असुल गरी सबैलाई बुझाउनेछु । मैले वैदेशिक रोजगार व्यवसाय गर्न इजाजत लिएको छैन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी सन्तोष ढकालले गरेको बयान ।

चक्रबहादुर बोहरासमेतको जाहेरी दरखास्तमा उल्लिखित विपक्षीहरू पर्वत कटुवाल, सन्तोष ढकाल र दुर्गाबहादुर कुँवरले हामीहरूसँग वैदेशिक रोजगारको लागि लिएको निम्नबमोजिमको रकमको विवरण खुलाई पेस गरेको भनी निवेदकहरू

लालप्रसाद सिंखडा, चन्द्रप्रकाश पराजुली, राजु शाह र नाराय प्रसाद वेलवासेसमेतले वैदेशिक रोजगार विभाग समक्ष दिएको निवेदन पत्र ।

(१) वैदेशिक रोजगारको लागि दुबई जाने क्रममा सन्तोष ढकाललाई नगद रकम बुझाउने (दिने) व्यक्तिहरूको नाम र जम्मा रकम:-

सि.नं.	रकम बुझाउनेको नाम	रकम रु.	सि.नं.	रकम बुझाउनेको नाम	रकम रु.
१.	चन्द्रमणि सुवेदी	५,००,०००।-	२.	पूर्णबहादुर ढकाल	३,२९,०००।-
३.	रामप्रसाद ढकाल	९०,०००।-	४.	विनोद फुयाल	९०,०००।-
५.	देवीप्रसाद ढकाल	१,१०,०००।-	६.	देव (जीवन) ब. ढकाल	१,१५,०००।-
७.	राजु शाह	१,००,०००।-	८.	जितेन्द्र रसाइली	२०,०००।-
९.	चन्द्रप्रकाश पराजुली	१,२०,०००।-	१०.	किशोर लिम्बू	१,२०,०००।-
११.	पवित्रा मगर	३०,०००।-	१२.	युवराज ढकाल	१,१०,०००।-
१३.	धनबहादुर मगर	१,३५,०००।-	१४.	महेन्द्र खड्का	२५,०००।-
जम्मा					१८,९४,०००।-

(२) वैदेशिक रोजगारको लागि दुबई जाने क्रममा पर्वत कटुवाललाई नगद रकम बुझाउने (दिने) व्यक्तिहरूको नाम र जम्मा रकम:-

सि.नं.	रकम बुझाउनेको नाम	रकम रु.	सि.नं.	रकम बुझाउनेको नाम	रकम रु.
१.	चन्द्रप्रकाश पराजुली	२,००,०००।-	२.	विकास मगर	१०,०००।-
३.	तुलाबहादुर बुढाथोकी	८०,०००।-	४.	खगेन्द्र ढकाल	५,२५,०००।-
जम्मा					८,१५,०००।-

(३) वैदेशिक रोजगारको लागि दुबई जाने क्रममा दुर्गा कुँवरलाई नगद रकम बुझाउने (दिने) व्यक्तिहरूको नाम र जम्मा रकम:-

सि.नं.	रकम बुझाउने व्यक्तिको नाम	रकम रु.	सि.नं.	रकम बुझाउने व्यक्तिको नाम	रकम रु.
१.	गोपीकृष्ण मैनाली	५०,०००।-	२.	लालप्रसाद सिंखडा	१,८०,०००।-
३.	नारायण वेलवासे	१,६०,०००।-	४.	दिपेन्द्र कटुवाल	५०,०००।-
५.	शेखर काफ्ले	१,५०,०००।-	६.	गणेश आचार्य	१,५०,०००।-

नेपाल कानून पत्रिका, २०७३, वैशाख

७.	गिरीराज सुवेदी	१,५०,०००।-	८.	केशरनाथ बस्नेत	१,५०,०००।-
९.	सुभाष जि.सी.	५०,०००।-	१०.	राजेन्द्रकुमार के.सी.	१,००,०००।-
११.	रत्नविक्रम डाँगी	५०,०००।-	१२.	गणेशकुमार डाँगी	१,५०,०००।-
१३.	प्रेमकुमार के.सी.	५०,०००।-	१४.	प्रेम श्रेष्ठ	१,००,०००।-
१५.	उत्तम श्रेष्ठ	१,६०,०००।-	१६.	विनबहादुर सुनुवार	१,००,०००।-
१७.	शिव भट्टराई	१,००,०००।-	१८.	प्रदिप कार्की	१,५०,०००।-
१९.	यज्ञप्रसाद भण्डारी	१,५०,०००।-	२०.	गणेश कार्की	१,५०,०००।-
२१.	पासाङ्ग शेर्पा	४०,०००।-			
जम्मा					२३,९०,०००।-

चन्द्रप्रकाश पराजुलीसँग रु. २,००,०००।-विकास मगरसँग रु. १०,०००।-, तुलाबहादुर बुढाथोकीसँग रु. ८०,०००।- र खगेन्द्र ढकालसँग रु. ३,८०,०००।- लिएको भनी मिति २०६६।८।२२ को बयानमा उल्लेख भए तापनि रु. ५,२५,०००।- नै लिएको हो । सन्तोष ढकालसँग रु. १९,४४,०००।- र दुर्गाबहादुर कुँवरसँग रु. ९,५०,०००।- मात्र बुझेको हुँ । सोभन्दा अरु कुनै रकम लिएखाएको छैन । जुनजुन व्यक्तिबाट मैले रकम बुझिलिएको छु सो रकम मैले सबैलाई फिर्ता गर्नेछु भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी पर्वत कटुवालले गरेको पूरक बयान ।

उपर्युक्त व्यहोराका जाहेरी दरखास्त, उजुरी निवेदनपत्र, बयान, रकम बुझाएको विवरणसमेतका आधार प्रमाणबाट प्रतिवादीमध्येका मुख्य व्यक्तिहरू पर्वत कटुवाल, दुर्गाबहादुर कुँवर र सन्तोष ढकालले वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्ने इजाजतपत्र नलिई जाहेरवालाहरूलाई वैदेशिक रोजगारमा दुबई पठाइदिने भनी रु. २८ लाख उठाई रोजगारीमा नपठाएका र रकमसमेत फिर्ता नगरेको साथै निजहरूको उक्त कार्यमा आफूले भिसा पठाइदिने र आफ्नो भाइ नाता पर्ने पर्वत कटुवाललाई पैसा दिए फरक पर्दैन भन्ने प्रतिवादीमध्येका अर्जुन कटुवाल र कागजातहरू सक्कली नै हुन् कारोबार गरे फरक पर्दैन भन्ने जाहेरवालाहरूबाट आफूले रकम लिएको भनी कागज गरिदिने प्रतिवादीमध्येका ध्रुवबहादुर अधिकारीको समेत यस कार्यमा संलग्नता देखिएको र निजहरूले समेत वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्ने इजाजत लिएको नदेखिएको हुँदा प्रतिवादीहरू पर्वत कटुवाल, दुर्गाबहादुर कुँवर, सन्तोष ढकाल, अर्जुन कटुवाल र ध्रुवबहादुर अधिकारीको उक्त कार्य वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा १० तथा दफा ४३ विपरीतको देखिएको हुँदा निजहरूलाई ऐ. ऐनको दफा ४३ बमोजिम सजाय गर्न र जाहेरवालाहरूको मागदाबी रु. ७८,००,०००।- (अठहत्तर लाख रुपैयाँ) र सोको ५० प्रतिशतले हुने हर्जाना रु. ३९,००,०००।- (उनन्चालिस लाख रुपैयाँ) समेत गरी जम्मा १,१७,००,०००।- (एक करोड सत्र लाख रुपैयाँ) निज प्रतिवादीहरूबाट असुलउपर गराइदिने माग दाबी लिई काठमाडौं जिल्ला अदालतसमक्ष मिति २०६६।९।१९ मा पेस भएको अभियोग पत्र ।

प्रतिवादीहरू पर्वत कटुवाल र दुर्गाबहादुर कुँवरलाई चिन्दछु, अन्यलाई चिन्दिन । म कतारबाट फर्की नेपाल आएको हुँ । जाहेरवालाहरूले पर्वत कटुवाललाई चिन्नुहुन्छ, निजले दुर्बईमा काम लगाउने भनेकोले निज पर्वत कटुवालसँग कुरा गर्नुपर्‍यो मेरो रोहवरमा पर्वत कटुवाल पनि सँगै रहेको र मैले करिब २२ जनासँग गरी रु. १९,४४,०००।- (उन्नाइस लाख चवालिस हजार रुपैयाँ) लिएर पर्वत कटुवाललाई दिएको हो । म रोहवरमा बसेको कारणले मलाईसमेत विपक्षी बनाई जाहेरी दिएको हो । मैले उक्त रकम ठगी गरेको होइन । मैले रकम लिएर पर्वत कटुवाललाई दिएको हुँदा पर्वत कटुवालसमेत मलाई अभियोग दाबीबमोजिम सजाय हुनुपर्ने हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी सन्तोष ढकालले काठमाडौं जिल्ला अदालतसमक्ष मिति २०६६।१।२० मा गरेको बयान ।

प्रतिवादीहरूसँग चिनजान छ, सोमध्ये ध्रुवबहादुर अधिकारीलाई पक्राउ भएपछि चिनेको हो । म यसभन्दा पहिला कतारमा काम गर्थेँ दुर्बईमा रोजगारी पाउने जानकारी भएपछि कतारबाट नेपाल फर्किएँ । दुर्गाबहादुर कुँवरसमेतले विदेशमा रोजगार गर्न पठाइदिन्छु भनी को कसबाट कति रकम उठाए मलाई थाहा भएन । दुर्बई पठाइदिन्छु भनी रकम लिई पठाउन नसकेको कुरा मलाई पछि थाहा भएको हो । मैले कसैसँग रकम नलिएको र ठगी नगरेको हुँदा अभियोगपत्रको व्यहोरा झुट्टा हो । मैले कसैलाई ठगी नगरेको हुँदा मलाई अभियोग मागदाबीबमोजिम सजाय हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी पर्वत कटुवालले काठमाडौं जिल्ला अदालतमा गरेको बयान ।

तत्कालप्राप्त प्रमाणहरूबाट हालै प्रतिवादीहरू कसुरदार होइनन् भन्न सकिने अवस्था नरहेको र अ.बं. ११८ नं. को देहाय ५ को अवस्था विद्यमान

रहेको देखिएको हुँदा पछि बुझ्दैजाँदा ठहरेबमोजिम हुने गरी हाललाई अ.बं. ११८ नं. को ५ र १० नं. अनुसार प्रतिवादी पर्वत कटुवालबाट रु. ३०,००,०००।- (तिस लाख रुपैयाँ) नगद धरौट वा सो बराबरको जेथा जमानत र प्रतिवादी सन्तोष ढकालबाट रु. १०,००,०००।- (दश लाख रुपैयाँ) नगद धरौट वा सो बराबरको जेथा जमानत दिए लिई तारेखमा राख्नु र दिन नसके थुनामा राखी मुद्दामा पुर्पक्ष गर्न दिनु भन्नेसमेत व्यहोराको आदेश मिसिल सामेल रहेको छ ।

काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०६७।३।२२ को आदेशानुसार प्रस्तुत मुद्दा वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकरणमा सरिआएको ।

प्रतिवादीहरू मध्येका दुर्गाबहादुर कुँवरसँग सामान्य चिनजान छ, अन्य प्रतिवादीहरूसँग चिनजान छैन । मैले कुनै पनि जाहेरवालाहरूलाई वैदेशिक रोजगारमा पठाउने भनी रकम लिएको छैन । मलाई उक्त लिखतमा साक्षी बसेका जयन्त डाँगी र उत्तम श्रेष्ठ र सामान्य चिनजान भएको छिरिड भन्ने व्यक्तिले नयाँ बानेश्वरको मिलन चोकमा बोलाएका र त्यहाँ २५/३० जना नचिनेका मानिसहरू भेला भई यसले दुर्गाबहादुर कुँवरलाई चिनेको रहेछ, यसको पनि संलग्नता होला भनी मलाई गालिगलौज गरी ज्यानसमेत मार्ने धम्की दिई उक्त कागजमा जबरजस्ती सहीछाप गर्न लगाएका हुन् । अनुसन्धान अधिकृतसमक्ष बयान गर्दा मैले मानिस विदेश पठाएको भनेको होइन, रिलायबल म्यानपावरबाट गएका हुन् भनेको हो, बयानको अन्य व्यहोरा ठिक छ । अनुसन्धानको क्रममा जाहेरवाला तुलाबहादुर बुढाथोकीले गरेको कागजमा पैसा मैले नलिएको भन्ने कुरा ठिक हो, मलाई कागज गराएको पनि ठिक हो, अरू कुरा कहाँ के गरे मलाई थाहा भएन । पर्वत कटुवालले कोसँग कति रकम लिए मलाई थाहा भएन । म श्रृष्टि ओभरसिज इम्प्लोइमेन्ट सर्भिसेज

प्रा.लि.को सञ्चालक होइन, उक्त कम्पनीमा काम गरेको पनि छैन र मैले अभियोग दाबीबमोजिम कसुर अपराध नगरेको हुँदा सफाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी ध्रुवबहादुर अधिकारीले वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकरणमा गरेको बयान।

यसमा प्रतिवादी मुलकी ऐन, अ.बं. ११८ को देहाय ५ र १० बमोजिम रु. २०,०००।- नगदै धरौट वा सो बराबरको जेथा जमानत दिए लिए तारेखमा राखी र सो दिन नसके थुना राखी मुद्दाको पुर्पक्ष गर्नु दिनु भन्नेसमेत व्यहोराको वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकरणबाट मिति २०६७।३।२९ मा भएको थुनछेक आदेश।

प्रतिवादी ध्रुवबहादुर अधिकारी ठगी गर्ने व्यक्ति होइनन्। निज कस्मिक एयरमा जागिर खान्थे। हाल उनी TOFEL अध्ययन गरिरहेका छ। निजले वैदेशिक रोजगार गरेको थाहा छैन। २०६६ असारताका घरको फर्निचर किन्नको लागि बानेश्वर जाँदा निजलाई २५/३० जनाले घेरेर राखेको देखेको हो। के भएको रहेछ भनी बेलुका निजलाई सोध्दा मलाई जबरजस्ती वैदेशिक रोजगारको कागज गराए भनेर प्रतिवादीले नै मलाई भनेको हुनाले थाहा पाएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी ध्रुवबहादुर अधिकारीका साक्षी नगेन्द्रबहादुर बस्नेतले मिति २०६७।९।८ मा गरेको बकपत्र।

मिति २०६६।३।१४ को जाहेरीमा भएको व्यहोरा ठिक साँचो हो र सोमा भएको सहीछाप मेरै हो। मलाई श्रृष्टि इम्प्लोइमेन्ट कम्पनीका सञ्चालक दुर्गाबहादुर कुँवरले वैदेशिक रोजगारीमा दुबई मुलुकीमा सेक्युरिटी गार्डमा काम लगाइदिन्छु, मासिक दुबईको १६०० तलब हुन्छ भनी मबाट रु. ५०,०००।- लिई उक्त रोजगारीमा नपठाएको र रकमसमेत फिर्ता नदिएकाले म ठगिन पुगेको हुँ। ध्रुवबहादुर अधिकारीसँग

मेरो कुनै कारोबार छैन, उनी पनि सञ्चालक हुन् भन्ने सुनेकाले निजको नाम पनि उल्लेख गरिएको हो। दुर्गा बहादुर कुँवरलाई रकम बुझाएको लिखत कागज प्रमाण केही छैन, विश्वासका आधारमा कागज नगराएको हो भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला माधवप्रसाद घिमिरेले मिति २०६८।९।६ मा गरेको बकपत्र।

मिति २०६६।३।१४ को जाहेरीमा भएको व्यहोरा ठिक साँचो हो र सोमा मेरो सहीछाप छैन, सही गर्न छुटेको हो। मलाई वैदेशिक रोजगारमा दुबई मुलुकमा सेल्सम्यानमा मासिक १६५० तलब पाउने गरी काममा लगाइदिन्छु भनी मसँग प्रतिवादी दुर्गाबहादुर कुँवरले रु. ७०,०००।- लिई उक्त रोजगारमा नपठाएको र रकमसमेत फिर्ता नगरेकाले म ठगिन पुगेको हुँ। मैले विश्वासका आधारमा रकम दिएको हुँ, लिखत कागज प्रमाण केही छैन भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला तर्कबहादुर वलीले मिति २०६८।९।६ मा गरेको बकपत्र।

मिति २०६६।३।१४ को जाहेरीमा भएको व्यहोरा ठिक साँचो हो र सोमा भएको सहीछापसमेत मेरो हो। मलाई वैदेशिक रोजगारमा दुबई मुलुकमा ड्राइभरको काममा मासिक स्यालरी २२०० दिराम पाउने गरी लगाइदिन्छु भनी प्रतिवादी दुर्गाबहादुर कुँवरले मसँगबाट रु. ५०,०००।- लिई उक्त रोजगारमा नपठाई रकमसमेत फिर्ता नगरी ठगी गरेका हुन्। प्रतिवादी दुर्गाबहादुर कुँवरले अन्य प्रतिवादी पनि यस म्यानपावरका मानिस हुन् भनेकाले निजहरू उपर पनि जाहेरी दिएको हुँ। अन्य प्रतिवादीहरूसँग मेरो कुनै लेनदेन कारोबार भएको होइन। मैले विश्वासका आधारमा रकम दिएको हुँ, लिखत प्रमाण कागज केही छैन भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला दिपेन्द्र कटुवालको मिति २०६८।९।६ मा गरेको बकपत्र।

मेरो एकाघरको दाजु जाहेरवाला केदारनाथ

बस्नेत हाल वैदेशिक रोजगारको लागि साउदी अरबमा रहेको भनी भाइ कर्णबहादुर बस्नेतले दिएको मिति २०६८।८।६ को निवेदन, मेरो छोरा जाहेरवाला गणेश आचार्य हाल मलेसियामा रोजगारको लागि गएको भनी बाबु रामप्रसाद आचार्यले मिति २०६८।८।६ मा दिएको निवेदन, मेरो भाइ जाहेरवाला जितेन्द्र रसाइली रोजगारको सिलसिलामा मलेसिया गएको भनी दाजु नगेन्द्र रसाइलीले मिति २०६८।९।६ मा दिएको निवेदन, दाइ जाहेरवाला चरित्र ढकाले रोजगारको सिलसिलामा मलेसिया गएको भनी मेघराज ढकालले मिति २०६८।९।६ मा दिएको निवेदन, भाइ जाहेरवाला टेकबहादुर थापा रोजगारको सिलसिलामा साउदी गएको भनी अमरबहादुर थापाले मिति २०६८।९।६ मा दिएको निवेदन।

मिति २०६६।३।१४ को जाहेरीमा उल्लिखित व्यहोरा ठिक साँचो हो। मलाई प्रतिवादी सन्तोष ढकालले वैदेशिक रोजगारीमा दुबई मुलुकमा सुपरमार्केटको सेल्सम्यानमा काममा लगाइदिन्छु, दुबईको मासिक १६५० स्यालरी हुन्छ भनी निजले मबाट रु. १,१५,०००।- लिई उक्त रोजगारीमा नपठाई मेरो उक्त रकम ठगी गरेका हुन्। पैसा बुझाउँदा पर्वत कटुवाल पनि साँचै थिए। निजले पनि मलाई उक्त रोजगारीमा जान प्रलोभन देखाई विश्वास दिलाएका थिए। त्यही भएर निजलाई पनि प्रतिवादी बनाएको हो। अन्य प्रतिवादीहरू पनि सोही कम्पनीको स्टाफ हुन् भन्ने सुनेकोले प्रतिवादी बनाएको हो। रकम बुझाएको लिखत कागज प्रमाण केही छैन भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला देवबहादुर ढकालले मिति २०६८।९।७ मा गरेको बकपत्र।

मिति २०६६।३।१४ को जाहेरीमा उल्लिखित व्यहोरा ठिक साँचो हो। मलाई प्रतिवादी दुर्गाबहादुर कुँवरले वैदेशिक रोजगारीमा दुबई

मुलुकमा सेक्युरिटी गार्डमा काम लगाइदिन्छु, दुबईको मासिक स्यालरी १६०० हुन्छ भनी निजले मबाट रु. ५०,०००।- लिई त्यसतर्फ नपठाई मेरो उक्त रकमसमेत फिर्ता नगरी ठगी गरेका हुन्। प्रतिवादीहरू मध्ये ध्रुवसिं अधिकारी मेनपावरको डाइरेक्टर भएकाले प्रतिवादी बनाएको हो। अन्य प्रतिवादीहरूसँग मेरो चिनजानै नभएको तर हामी जाहेरवालाहरू धेरै जना भएका र हाम्रो एउटै जाहेरी दरखास्त भएको हुँदा कोही न कोही जाहेरवालाको रकम प्रतिवादीहरू मध्ये कसै न कसैले लिएको हुनसक्ने हुनाले प्रतिवादी बनाइएको हुनसक्छ। विश्वासका आधारमा दुर्गाबहादुर कुँवरलाई रकम बुझाएको हुँ, रकम बुझाएको लिखत कागज प्रमाण केही छैन भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला रामजी खड्काको मिति २०६८।९।७ मा गरेको बकपत्र।

मिति २०६६।३।१४ को जाहेरीमा उल्लिखित व्यहोरा ठिक साँचो हो। मलाई प्रतिवादी दुर्गाबहादुर कुँवरले वैदेशिक रोजगारीमा दुबई मुलुकमा सेल्सम्यानको काममा लगाइदिन्छु, दुबईको मासिक स्यालरी १६०० हुन्छ भनी निजले मबाट रु. ५०,०००।- लिई रोजगारीमा नपठाई मेरो उक्त रकम ठगी गरेका हुन्। प्रतिवादीहरू मध्ये पर्वत कटुवाल र सन्तोष ढकालले दुबईबाट भिसा पठाउँछन् भनी दुर्गाबहादुर कुँवरले भनेकोले निजहरूलाई पनि प्रतिवादी बनाएको हो। अन्य प्रतिवादीहरूसँग मेरो कुनै कारोबार नभएको तर हामी जाहेरवालाहरू धेरै जना भएका र हाम्रो एउटै जाहेरी दरखास्त भएको हुँदा कोही न कोही जाहेरवालाको रकम प्रतिवादीहरूमध्ये कसै न कसैले लिएको हुनसक्ने हुनाले प्रतिवादी बनाइएको हो। विश्वासका आधारमा दुर्गाबहादुर कुँवरलाई रकम बुझाएको हुँ, रकम बुझाएको लिखत कागज प्रमाण केही छैन भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला यज्ञबहादुर भण्डारीले मिति २०६८।९।७ मा गरेको बकपत्र।

मिति २०६६।३।१४ को जाहेरीमा उल्लिखित व्यहोरा ठिक साँचो हो। मलाई प्रतिवादी दुर्गाबहादुर कुँवरले वैदेशिक रोजगारीमा दुबई मुलुकमा सेल्सम्यानमा काममा लगाइदिन्छु दुबईको मासिक स्यालरी १६०० हुन्छ भनी निजले मबाट रु. ४५,०००।- लिई उक्त काममा नपठाई मेरो उक्त रकमसमेत फिर्ता नगरी ठगी गरेका हुन्। हामी जाहेरवालाहरू धेरै जना भएका र हाम्रो एउटै जाहेरी दरखास्त भएको हुँदा कोही न कोही जाहेरवालाको रकम प्रतिवादीहरू मध्ये कसै न कसैले लिएको हुनाले प्रतिवादी बनाइएको हो। निज दुर्गाबहादुर कुँवरलाई रकम बुझाएको रिसिप्ट यसै बकपत्रसाथ पेस गरेको छु। मेरो पासपोर्ट दुर्गाबहादुर कुँवरसँगै छ भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला प्रेमबहादुर के.सी.ले मिति २०६८।१।७ मा गरेको बकपत्र।

मिति २०६६।३।१४ को जाहेरीमा उल्लिखित व्यहोरा ठिक साँचो हो। मलाई प्रतिवादी दुर्गाबहादुर कुँवरले वैदेशिक रोजगारीमा दुबई मुलुकमा सेल्सम्यानमा काममा लगाइदिन्छु दुबईको मासिक स्यालरी १५०० भन्दामाथि हुन्छ भनी निजले मबाट रु. १,००,०००।- लिई उक्त काममा नपठाई मेरो उक्त रकमसमेत फिर्ता नगरी ठगी गरेका हुन्। हामी जाहेरवालाहरू धेरै जना भएका र हाम्रो एउटै जाहेरी दरखास्त भएको हुँदा कोही न कोही जाहेरवालाको रकम प्रतिवादीहरूमध्ये कसै न कसैले लिएको हुनाले प्रतिवादी बनाइएको हो। निज दुर्गाबहादुर कुँवरलाई रकम बुझाएको सक्कल लिखत मेरो साथीसँग छ, १ महिनाभित्रमा पेस गर्नेछु भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला राजेन्द्रकुमार के.सी.ले मिति २०६८।१।७ मा गरेको बकपत्र।

मिति २०६६।३।१४ को जाहेरीमा उल्लिखित व्यहोरा ठिक साँचो हो। मलाई प्रतिवादी दुर्गाबहादुर

वैदेशिक रोजगारीमा दुबई मुलुकमा सेल्सम्यानको काम दिलाइदिन्छु, दुबईको मासिक स्यालरी १६०० हुन्छ भनी निजले मबाट रु. ५०,०००।- लिई उक्त काममा नपठाई मेरो उक्त रकमसमेत फिर्ता नगरी ठगी गरेका हुन्। हामी जाहेरवालाहरू धेरै जना भएका र हाम्रो एउटै जाहेरी दरखास्त भएको हुँदा कोही न कोही जाहेरवालाको रकम प्रतिवादीहरूमध्ये कसै न कसैले लिएको हुनाले प्रतिवादी बनाइएको हो। निज दुर्गाबहादुर कुँवरलाई रकम बुझाएको सक्कल रिसिप्ट यसै बकपत्रसाथ पेस गरेको छु भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला रत्नविक्रम डाँगीले मिति २०६८।१।७ मा गरेको बकपत्र।

मिति २०६६।३।१४ को जाहेरीमा उल्लिखित व्यहोरा ठिक साँचो हो। मलाई प्रतिवादी पर्वत कटुवालले वैदेशिक रोजगारीमा दुबई मुलुकमा ड्राइभर काम दिलाइदिन्छु, दुबईको मासिक स्यालरी १६५० हुन्छ भनी निजले मबाट रु. १,१०,०००।- लिई उक्त काममा नपठाई मेरो उक्त रकमसमेत फिर्ता नगरी ठगी गरेका हुन्। हामी जाहेरवालाहरू धेरै जना भएका र हाम्रो एउटै जाहेरी दरखास्त भएको हुँदा कोही न कोही जाहेरवालाको रकम प्रतिवादीहरूमध्ये कसै न कसैले लिएको हुनाले प्रतिवादी बनाइएको हो। विश्वासको आधारमा पर्वत कटुवाललाई रकम दिएको हुँ, रकम दिएको लिखत कागज प्रमाण केही छैन भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला प्रेमप्रसाद खनालले मिति २०६८।१।७ मा गरेको बकपत्र।

मिति २०६६।३।१४ को जाहेरीमा उल्लिखित व्यहोरा ठिक साँचो हो। मलाई प्रतिवादी सन्तोष ढकालले वैदेशिक रोजगारीमा दुबई मुलुकमा सेल्सम्यानको काम दिलाइदिन्छु, दुबईको मासिक स्यालरी १६५० हुन्छ भनी निजले मबाट रु. १,२०,०००।- लिई उक्त काममा नपठाई मेरो

उक्त रकमसमेत फिर्ता नगरी ठगी गरेका हुन् । हामी जाहेरवालाहरू धेरै जना भएका र हाम्रो एउटै जाहेरी दरखास्त भएको हुँदा कोही न कोही जाहेरवालाको रकम प्रतिवादीहरूमध्ये कसै न कसैले लिएको हुनाले प्रतिवादी बनाइएको हो । निज प्रतिवादी सन्तोष ढकाल एउटै गाउँको मानिस र अङ्कल नातासमेत पर्ने हुँदा विश्वासको आधारमा रकम दिएको हुँ, लिखत गरेको छैन भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला मेघराज ढकालले मिति २०६८।१।७ मा गरेको बकपत्र ।

मिति २०६६।३।१४ को जाहेरीमा उल्लिखित व्यहोरा ठिक साँचो हो । मलाई दुर्गाबहादुर कुँवरले वैदेशिक रोजगारीमा दुबई मुलुकमा सेक्युरिटी गार्डमा काम दिलाइदिन्छु, दुबईको मासिक स्यालरी १६०० हुन्छ भनी निजले मबाट रु. ५०,०००।- लिई उक्त काममा नपठाई मेरो उक्त रकमसमेत फिर्ता नगरी ठगी गरेका हुन् । हामी जाहेरवालाहरू धेरै जना भएका र हाम्रो एउटै जाहेरी दरखास्त भएको हुँदा कोही न कोही जाहेरवालाको रकम प्रतिवादीहरू मध्ये कसै न कसैले लिएको हुनाले प्रतिवादी बनाइएको हो । निज दुर्गाबहादुर कुँवरलाई रकम बुझाएको सक्कल रिसिप्ट हाल मसँग साथमा नभएको र घरमा छुटेकोले १ महिनाभित्रमा पेस गर्नेछु भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला लाकपासाङ शेर्पाको मिति २०६८।१।७ मा गरेको बकपत्र ।

मिति २०६६।३।१४ को जाहेरीमा उल्लिखित व्यहोरा ठिक साँचो हो । मलाई प्रतिवादी दुर्गाबहादुरले वैदेशिक रोजगारीमा दुबई मुलुकमा सेल्सम्यानको काम दिलाइदिन्छु, दुबईको मासिक स्यालरी १६५० हुन्छ भनी निजले मबाट रु. १,००,०००।- लिई उक्त काममा नपठाई मेरो सो रकमसमेत फिर्ता नगरी ठगी गरेका हुन् । हामी जाहेरवालाहरू धेरै जना भएका र हाम्रो एउटै जाहेरी दरखास्त भएको हुँदा कोही न

कोही जाहेरवालाको रकम प्रतिवादीहरू मध्ये कसै न कसैले लिएको हुनाले प्रतिवादी बनाइएको हो । निज दुर्गाबहादुर कुँवरलाई रु. १,००,०००।- दिएको मिति २०६६।३।१ को रिसिप्ट यसै बकपत्रसाथ पेस गरेको छु भन्नेसमेत व्यहोराको जाहेरवाला टङ्गेल शेर्पाको मिति २०६८।१।७ मा गरेको बकपत्र ।

म निवेदकहरू बलराम कट्टेल र भावना तिमिसनालाई चिन्दिन । मैले निजहरूलाई वैदेशिक रोजगारको लागि काम दिलाइदिन्छु भनी फोन गरी भिसा पठाएको होइन । पर्वत कटुवालसँग मेरो वैदेशिक रोजगारसम्बन्धी कुनै लेनदेन व्यवहार छैन । नचिनेको मानिसहरूलाई दुबईबाट फोन गरीगरी भिसा पठाउने कुरै भएन । मैले निजहरूलाई वैदेशिक रोजगारमा काममा लगाइदिन्छु भनी कुनै रकम लिई ठगी गरी खाएको होइन, छैन । निवेदनसाथ पेस भएका कागजातहरू कहाँबाट ल्याई कसरी पेस गरे सो सम्बन्धमा मलाई केही थाहा जानकारी भएन । प्रतिवादीहरू सन्तोष ढकाल, पर्वत कटुवाल र जाहेरवालाहरू गोपीकृष्ण मैनाली, तुलाबहादुर बुढाथोकीले अनुसन्धान अधिकृतसमक्ष गरेको बयानमा वैदेशिक रोजगारमा मानिस पठाउनमा मेरोसमेत संलग्नता रहेको भनी किन त्यस्तो बयान गरे मलाई थाहा भएन । पर्वत कटुवालले कृषि विकास बैंकबाट मलाई रु. २,५०,०००।- पठाएको होइन, बैंकमा बुझ्दा पनि हुन्छ । मैले दुबईबाट कसैलाई एउटा पनि भिसा पठाएको छैन, कसैलाई पठाउँछु भनेको पनि छैन । मैले वैदेशिक रोजगार सम्बन्धमा कसैलाई केही आश्वासन दिएको छैन । कसैलाई एयरपोर्टमा रिसिभ गर्न आउँछु भनेको पनि होइन र वैदेशिक रोजगारमा मानिस पठाउनका लागि भनेर कसैलाई सरसल्लाह समेत दिएको छैन । मैले वैदेशिक रोजगार व्यवसाय गर्ने गरेको छैन र इजाजत

पनि लिएको छैन । प्रतिवादीहरूमध्ये सन्तोष ढकाल र ध्रुवबहादुर अधिकारी तथा जाहेरवालाहरूले मसँग चिनजान नभएको भनी र निजहरू तथा मेरो भाइ नाताका प्रतिवादी पर्वत कटुवालले वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकरणसमक्ष बयान तथा बकपत्र गर्दा वैदेशिक रोजगारमा मानिसहरू पठाउन मेरो संलग्नता छ भन्ने पोलसमेत गरेका छैनन् । म वैदेशिक रोजगारको कारोबार गर्ने मानिस होइन । अन्य जाहेरवालाहरूले म उपर उजुरी नै गरेका छैनन् । मलाई कसुरदार देखाउने प्रमाण कागज उजुरीकर्ताहरूले पेस गर्न नसकेका र अभियोगपत्र साथसमेत पेस गर्न नसकेको अवस्था हुँदा हचुवाको भरमा मउपर लगाइएको अभियोग दाबी झुठा हो । म निर्दोष छु झुट्टा अभियोगबाट सफाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी अर्जुनबहादुर कटुवालले वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकरणसमक्ष मिति २०६९।८।११ मा गरेको बयान ।

यसमा यी अभियुक्त अर्जुनबहादुर कटुवाल आज यस न्यायाधिकरण र मिति २०६६।३।२१ मा अनुसन्धान अधिकृतसमक्ष बयान गर्दा आरोपित कसुरमा इन्कार रही बयान गर्दै आफूले जाहेरवालाहरूलाई नचिनेको र विगत लामो समयदेखि दुबईमा कार्यरत् रहेको र हालसम्म कसैलाई वैदेशिक रोजगारमा पठाएको र कसैले वैदेशिक रोजगारमा काम लगाइदिन रकम पठाएकोसमेत होइन । आफूले कसैलाई दुबईबाट भिसासमेत पठाइदिएको होइन भनी बयान गरेको भए तापनि जाहेरवालामध्ये बलराम कट्टेल र भावना तिमल्सेनाले हामीलाई यी अभियुक्तले दुबईबाट फोन गरी पर्वत कटुवाललाई रकम दिनु वैदेशिक रोजगारमा दुबईमा काम दिलाई दिउँला भनेकाले पर्वत कटुवाललाई रकम दिएको भनी जाहेरी दिएको र प्रहरीमा कागज गर्ने तुलाबहादुर बुढाथोकीको बयान

व्यहोरासमेतबाट यी अभियुक्तले दुबईबाट केही भिसा पठाएको भन्नेसमेत उल्लेख भएको देखिँदा पछि प्रमाण बुझ्दै जाँदा ठहरेबमोजिम हुने नै हुँदा मुलुकी ऐन, अ.बं. ११८ को देहाय ५ र १० लाई एवम् मिसिल कागज प्रमाणसमेतको स्थितिलाई विचार गरी यी अभियुक्तबाट रु. १०,०००।- (दशहजार रुपैयाँ) नगदै धरौटी लिई तारेखमा राखी प्रस्तुत मुद्दाको पुर्पक्ष गर्नु भन्नेसमेत व्यहोराको वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकरणबाट मिति २०६९।८।११ मा भएको थुनछेक आदेश ।

म वैदेशिक रोजगारीको सिलसिलामा दुबईको आवुधावी स्थित एक कम्पनीमा काम गर्दै आएकोमा मलाई कम्पनीले तुरुन्त बोलाई जानुपर्ने भएकोले यस न्यायाधिकरणबाट तोकी पाएको मिति २०६९।८।२९ को तारेखमा उपस्थित हुन र मैले बयानको क्रममा राखेका मेरा साक्षीहरूको समेत बकपत्र गराउन नसक्ने हुँदा सो कुराको जानकारी गराउँदै मेरो मिसिल संलग्न भएका कागज प्रमाणहरू हेरी बुझी न्याय इन्साफ पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी अर्जुनबहादुर कटुवालले वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकरणसमक्ष मिति २०६९।८।१५ मा दिएको निवेदन पत्र ।

प्रतिवादीहरूले वैदेशिक रोजगार व्यवसाय गर्ने अनुमति प्राप्त नगरेको कुरामा विवाद छैन । प्रतिवादीहरू मध्येका पर्वत कटुवालले आरोपित कसुरमा अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष साबिती, प्रतिवादी सन्तोष ढकालले न्यायाधिकरणसमक्ष समेत साबिती बयान र प्रतिवादी दुर्गाबहादुर कुँवरले सफाई सबुद पेस नगरी आरोपित कसुरमा मौनता साँधी बसेको कुरा किटानी जाहेरी दरखास्त मिलानको बकपत्र र पेस भएको बैंक भौचर, भरपाई र वैदेशिक रोजगार सम्बन्धित कागजातसमेतबाट समर्थित भएकाले यी प्रतिवादीहरू पर्वत कटुवाल, सन्तोष ढकाल र दुर्गाबहादुर कुँवरले

वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा १० र ४३ अन्तर्गतको कसुर गरेको देखिँदा जाहेरवालाहरूलाई विदेश पठाउन नसकेको अवस्थालाई समेत विचार गरी वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ४३ बमोजिम निज प्रतिवादीहरूलाई जनही २।०।० (दुई वर्ष) कैद, रु. २,००,०००।- (दुई लाख रूपैयाँ) का दरले जरिवाना भई निज प्रतिवादीहरूबाट दामासाहीले जाहेरवालाहरूको हर्जानासहितको रकम भराई दिने तहर्छ। प्रतिवादीहरू मध्येका ध्रुवबहादुर अधिकारीको हकमा अभियोग माग दाबी समर्थित हुन नसकेको र प्रतिवादी अर्जुनबहादुर कटुवालको हकमा अभियोग माग दाबी प्रमाणित गर्ने भरपर्दो, विश्वसनीय र यथेष्ट प्रमाणको अभाव देखिँदा प्रतिवादीहरू ध्रुवबहादुर अधिकारी र अर्जुनबहादुर कटुवालले आरोपित कसुरबाट सफाई पाउने तहर्छ भनी मिति २०७०।२।६ मा वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकारणमा भएको फैसला।

उक्त फैसला मिलेको छैन, प्रतिवादी ध्रुवबहादुर अधिकारीले सुरेशकुमार श्रेष्ठसमेतका जाहेरवालाहरूबाट मिति २०६६।३।१२ मा रु. २७,३५,०००।- रकम बुझी कागज गरेको देखिन्छ। श्रृष्टि ओभरसिज Employment का सञ्चालकले सो रकम बुझी कागज गरेको अवस्थामा जाहेरवालाहरूले कागज गराएका हुन् भन्ने आधारमा मात्र सफाई दिन मिल्दैन। प्रतिवादी अर्जुनबहादुर कटुवालउपर पनि बलराम कट्टेल र भावना तिमिल्सिनाले किटानी जाहेरी दिएकोमा त्यसतर्फ कुनै विवेचना गरिएको छैन। पर्वत कटुवाल सन्तोष ढकाल र दुर्गाबहादुर कुँवर कसुरदार ठहर गरेको भए तापनि प्रतिवादी ध्रुवबहादुर अधिकारीले बुझी लिएको रकम यिनै प्रतिवादीले लिएको हुँदा बिगो कायम नगरी गरेको फैसला प्रमाण मूल्याङ्कनको रोहमा नमिलेको हुँदा वैदेशिक रोजगार

न्यायाधिकारणको फैसला सो हदसम्म बदर गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको यस अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र।

नियमबमोजिम यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदन पत्रसहितको मिसिल अध्ययन गरी पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री टिकेन्द्र दाहालले किटानी जाहेरी परी अनुसन्धानको क्रममा ठोस प्रमाण सङ्कलन गरी पेस भएको अभियोग माग दाबीबमोजिम सबै जाहेरवालाहरूले बिगो र हर्जाना भराइदिनु पर्नेमा समान कसुरमा आरोपीमध्ये केही प्रतिवादीहरूलाई सजाय गर्ने केहीलाई उन्मुक्ति दिने र केही जाहेरवालाहरूले बिगो भरी नपाउने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी अभियोग माग दाबीबमोजिम बिगो हर्जाना भराई सबै आरोपीहरूलाई सजाय गरिपाउँ भनी प्रस्तुत गर्नुभएको बहस जिकिरसमेत सुनियो।

अब, वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकारण, काठमाडौँको मिति २०७०।२।६ को फैसला मिलेको छ छैन? वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्ने सक्ने हो होइन? भनी निर्णय दिनुपर्ने देखियो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, चक्रबहादुर बोहरा, सुरेशकुमार श्रेष्ठ र बलराम कट्टेलसमेतले विभिन्न मितिमा दिएको जाहेरी दरखास्तका आधारमा वैदेशिक रोजगार विभागले अनुसन्धान गरी दायर भएको प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी ध्रुवबहादुर अधिकारीको समेत यस कार्यमा संलग्नता देखिएको र वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्ने इजाजतसमेत लिएको नदेखिँदा प्रतिवादीहरू पर्वत कटुवाल, दुर्गाबहादुर कुँवर, सन्तोष ढकाल, अर्जुन कटुवाल र ध्रुवबहादुर अधिकारीको उक्त कार्य वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा १०

तथा ४३ नं. विपरीतको हुँदा निजहरूलाई ऐ. ऐनको दफा ४३ बमोजिम सजाय गर्न र जाहेरवालाहरूको मागदाबीको रू. ७८,००,०००।- (अठहत्तर लाख रुपैयाँ) र सोको ५० प्रतिशतले हुने हर्जाना रू. ३९,००,०००।- (उनन्चालिस लाख रुपैयाँ) समेत गरी जम्मा १,१७,००,०००।- (एक करोड सत्र लाख रुपैयाँ) निज प्रतिवादीहरूबाट असुलउपर गराई पाउँ भनी अभियोग पत्र पेस भएकोमा प्रतिवादीहरू मध्येको पर्वत कटुवाल, सन्तोष ढकाल र दुर्गाबहादुर कुँवरलाई जनही २ दुई वर्ष कैद र रू. २,००,०००।- (दुई लाख) जरिवाना हुने र जाहेरवालाहरूको बिगो रू. ५२,७९,०००।- (बाउन्न लाख उनासी हजार) बिगो कायम गरी निज प्रतिवादीहरूबाट जाहेरवाला चन्द्रमणि सुवेदीसमेतका ४१ जना जाहेरवालाहरूले दामाशाहीले रू. २६,३९,५००।- (छब्बिस लाख उनान्चालिस हजार पाँच सय) हर्जानासहित रू. ७९,९८,५००।- (उनासी लाख अठार हजार पाँच सय) भरिपाउने ठहर्याएको, र प्रतिवादीहरू मध्येका ध्रुवबहादुर अधिकारी र अर्जुनबहादुर कटुवालाई आरोपित कसुरबाट सफाई पाउने ठहर्याएको वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकारणको फैसलाउपर प्रतिवादीहरू पर्वत कटुवाल, सन्तोष ढकाल र दुर्गाबहादुर कुँवरले उक्त फैसलाउपर यस अदालतमा पुनरावेदन नगरेको र वादी नेपाल सरकारले सो फैसलामा यी तीन जना प्रतिवादीहरूलाई बिगो घटी कायम गरेको र प्रतिवादी ध्रुवबहादुर अधिकारी र अर्जुन कटुवाललाई सफाई दिएको नमिलेको भनी जिकिर लिएको देखियो।

३. प्रतिवादी ध्रुवबहादुर अधिकारीको हकमा विचार गर्दा निजले मौकामा बयान गर्दा मिति २०६६।३।१२ गते सुरेशकुमार श्रेष्ठसमेतलाई गरिदिएको कागजमा भएको सहिछाप मेरो नै हो तर

करकापमा भएको हो भनी बयान गरेको र अदालतमा बयान गर्दा पनि मैले पैसा नलिएको, मलाई कागज गराएको पनि ठिक हो भनी मौकाको बयानलाई समर्थन गरिरहेको देखियो। मिति ०६६।३।१२ को कागजमा नाम उल्लिखित जाहेरवालाहरू मध्येका जाहेरवाला माधवप्रसाद घिमिरेले अदालतमा गरेको बकपत्रमा श्रृष्टि इम्प्लोइमेन्ट कम्पनीका सञ्चालक दुर्गाबहादुर कुँवरले वैदेशिक रोजगारमा पठाउन मसँग रू. ५०,०००।- लिएका हुन् लिखत प्रमाण केही छैन। ध्रुवसिंह अधिकारीसँग मेरो कुनै कारोबार छैन भनी यी प्रतिवादी ध्रुवबहादुर अधिकारीलाई कसुरमा गडाउ गर्न सकेको देखिएन। जाहेरवालाहरू मध्येका तर्कबहादुर वलीले गरेको बकपत्रमा आफूबाट प्रतिवादी दुर्गाबहादुर कुँवरले रू. ७०,०००।- लिएको हो लिखत कागज प्रमाण केही छैन भनी बकपत्र गरेको पाइन्छ। त्यसैगरी जाहेरवालाहरू दिपेन्द्र कटुवाल, रामजी खड्का, यज्ञबहादुर भण्डारी, प्रेमबहादुर के.सी., राजेन्द्रकुमार के.सी. रत्नविक्रम डाँगी, लाक्पासाङ शेर्पासमेतले पनि अदालतमा बकपत्र गर्दा रकम दुर्गा कुँवरलाई बुझाएको र कागज प्रमाण केही छैन भनी बकपत्र गरेको पाइन्छ। अनुसन्धानकै क्रममा मौकामा तुलाबहादुर बुढाथोकी र गोपी कृष्ण मैनालीले रकम ठगी गर्ने यी प्रतिवादी होइनन् भनी गरेको कागजका साथै गणेश डाँगीसमेतका जाहेरीवालाहरूले आफ्नो जाहेरी दरखास्तमा निज प्रतिवादीको नाम उल्लेख नगरेको तथा प्रतिवादी पर्वत कटुवाल, सन्तोष ढकालसमेतले अधिकारप्राप्त अधिकारी र न्यायाधिकारणसमक्ष बयान गर्दा निजलाई पोल गरेकोसमेत नदेखिँदा निज प्रतिवादी ध्रुवबहादुर अधिकारीको हकमा अभियोगदाबी समर्थित हुन सक्ने देखिएन।

४. प्रतिवादी अर्जुन कटुवालको हकमा

विचार गर्दा यी प्रतिवादीका विरुद्ध पूरक जाहेरी दिने जाहेरवाला बलराम कट्टेल र भावना तिमिल्सिनाले आफ्नो भनाइलाई समर्थन गर्ने गरी बकपत्र गरेको अवस्था नभएको प्रतिवादी पर्वत कट्टुवाल, सन्तोष ढकालसमेतले आफ्नो बयान गर्ने क्रममा निज अर्जुन कट्टुवाललाई पोल गरी बयान गरेको नदेखिनुका साथै निज प्रतिवादी आरोपित कसुरमा सुरुदेखि नै पूर्ण इन्कार रहेको र मिसिल संलग्न कागज प्रमाणहरू समेतबाट निज प्रतिवादी अर्जुन कट्टुवालले विदेश पठाउने भनी जाहेरवालाहरूको रकम बुझ्निएको समेत देखिएन । प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ अनुसार वादी दाबी प्रमाणित गर्ने दायित्व वादीको हो । वादी नेपाल सरकारले आफ्नो अभियोग दाबी पुष्टि गर्नु पर्दछ । तर प्रस्तुत मुद्दामा यी प्रतिवादीउपर कसुर गरेको भनी लेख्ने लेखाउने जाहेरवालाहरू ती आफ्ना साक्षीलाई बकपत्र गराई दाबी खम्बिर गर्न नसकेको अन्य शङ्कारहित सबुद प्रमाणसमेत पेस गर्न नसकेको देखिँदा प्रतिवादीलाई सफाई दिएको फैसला मिलेकै देखियो ।

५. प्रतिवादी पर्वत कट्टुवाल, दुर्गाबहादुर कुँवर र सन्तोष ढकाललाई पनि प्रतिवादी ध्रुवबहादुर अधिकारीले लिएको रकमसमेत बिगो कायम गर्नुपर्नेमा नगरेको फैसला त्रुटिपूर्ण भएको भन्ने वादी नेपाल सरकारको मागदाबीतर्फ विचार गर्दा मिति २०६६।३।१२ को कागजमा नाम उल्लिखित जाहेरवालाहरूले प्रतिवादी ध्रुवबहादुर अधिकारीले जाहेरवालाहरूबाट रकम बुझ्निएको हो भनी गडाउ बकपत्र गर्न नसकी प्रतिवादी दुर्गा कुँवरलाई बुझाएको भनी बकपत्र गरेको र सुरेशकुमार श्रेष्ठसमेतका ३१ जनाले के कति रकम प्रतिवादीहरूलाई बुझाएको हो ? सोको सक्कल लिखत पेस गरी दाबी प्रमाणित

गर्नसमेत नसक्नुका साथै मिसिल संलग्न दरखास्त, भरपाई र भौचर तथा अरु सबुद प्रमाणसमेतको अभावमा उक्त मितिको कागज शङ्कारहितरूपमा स्थापित हुन नसकेकोले ध्रुवबहादुर अधिकारीले लिएको रकमसमेत बिगो कायम गरी हर्जाना भराई पाउँ भन्ने जिकिरसँग सहमत हुन नसकी उपर्युक्त मिसिल संलग्न कागज प्रमाणहरू समेतबाट मिति ०६६।३।१२ को कागजबमोजिमको बिगो रकम नभराई अभियोग दाबीभन्दा कम बिगो कायम गरेको भन्ने पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

६. अतः वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकरणबाट मिति २०७०।२।६ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा अन्यथा भन्न मिलेन सदर हुने ठहर्छ । वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाइदिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.

इजलास अधिकृत : गीता श्रेष्ठ

इति संवत् २०७२ साल असोज १३ गते रोज ४ शुभम् ।



निर्णय नं. ९५३७

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
माननीय न्यायाधीश श्री जगदीश शर्मा पौडेल
फैसला मिति : २०७२।१०।०।५
०६९-CR-०२७९

मुद्दा : कर्तव्य ज्यान

पुनरावेदक / वादी : मोतिलाल वि.क.को जाहेरीले
नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / प्रतिवादी : बागलुङ जिल्ला वोवाङ्ग गाउँ
विकास समिति वडा नं. ७ बस्ने यामबहादुर
कामी

०६९-RC-०१०५

वादी : मोतिलाल वि.क.को जाहेरीले नेपाल सरकार
विरुद्ध

प्रतिवादी : दलबहादुर कामी

- प्रतिवादीले मृतकलाई लक्ष्य गरी मुङ्ग्रो प्रहार गरेको नभए पनि मृतकका छोरा राजिनलाई ठिक पार्ने मनसाय लिई कम्मरमा छुरी बाँधी हातमा मुङ्ग्रो लिईएको र राजिनलाई हान्ने मनसायले मुङ्ग्रो प्रहार गरेकोमा मृतकलाई लाग्नएको भन्ने निज प्रतिवादीको बयानबाटै खुल्न आएबाट प्रतिवादी दलबहादुरले राजिन वि.क.लाई मार्ने मनसाय लिई वारदातस्थलमा गएकोमा राजिनलाई प्रहार

गरेको मुङ्ग्रोले बिचमा छुट्याउन आएका आसबहादुरलाई लागेर मृत्यु हुन गएकोसम्म देखिन्छ । राजिन र दलबहादुरको बिचमा आसबहादुर नआएका भए सो मुङ्ग्रोको प्रहारबाट राजिनको मृत्यु हुने अवस्था देखिएकाले त्यहाँ प्रतिवादीको आपराधिक मनसाय थिएन भन्न सकिने अवस्था पनि नदेखिने ।

- एउटालाई लक्षित गरी प्रहार गर्दा अर्को व्यक्तिलाई लाग्न गई मृत्यु हुन्छ भने त्यस्तो अवस्थामा मनसाय तत्त्वको अभाव रहेको भनी व्याख्या गर्न मिल्दैन । त्यस्तोलाई सरेको मनसायबाट भएको आपराधिक कार्य मान्नु पर्ने ।

(प्रकरण नं. ५)

वादीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता शोमकान्त
भण्डारी

प्रतिवादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प. २०६४, नि.नं. ७८४४ अड्क ५
- ने.का.प. २०६९ नि.नं. ७४६६ पृ. १४८६

सम्बद्ध कानून :

- मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ६(२), १३ (३), १८८ नं.

सुरु फैसला गर्ने अदालत :

मा.जि.न्या. श्री रामेश्वरनाथ अमात्य

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने अदालत :

मा.न्या. श्री सारदाप्रसाद घिमिरे

मा.न्या. श्री भुपेन्द्रप्रसाद राई

फैसला

न्या.चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा. : पुनरावेदन अदालत, बागलुङको मिति २०६८।१२।२१ को फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ र १० बमोजिम दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यसप्रकार छः

मिति २०६६।७।२ गतेको साँझ अं. २० बजेको समयमा जिल्ला बागलुङ वोवाङ्ग गाउँ विकास समिति वडा नं. ७ बस्ने आसबहादुर कामीलाई ऐ. ऐ. बस्ने दलबहादुर कामी, यामबहादुर कामी, गामबहादुर कामी र कुमारसिंह कामीले चारैतिरबाट घेरा हाली काठको मुङ्ग्रो एवम् फलामको छुरासमेतले प्रहार गरी घटनास्थलमा नै निज आसबहादुर कामीको मृत्यु भएको हुँदा निजहरूलाई कर्तव्य ज्यान मुद्दामा कारवाही गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको मोतिलाल वि.क. को जाहेरी दरखास्त ।

बागलुङ जिल्ला वोवाङ्ग गाउँ विकास समिति वडा न. ७ स्थित मर्मदेखि पूर्व शेरबहादुर कामीको बारी, पश्चिम जङ्गे कामीको पाखोबारी, उत्तर भक्तलाल कामीको बारी, दक्षिण बले कामीको बारी यति ४ किल्लाभित्र पर्ने जङ्गबहादुर कामीको बारीमा पूर्व टाउको, पश्चिम खुट्टा गरी बायाँ कानसमेतबाट रगत बगी मृतक आसबहादुर कामीको लास रहेको, लासको बायाँतर्फ टाउको नजिक काठको मुङ्ग्रो, सो साथ काठको दोवनी भएको फलामको चक्कु रहेको, टाउको माथि १.५ इन्चको काटिएको घाउ र बायाँ कान काटिएको अवस्थामा रहेको भन्नेसमेत व्यहोराको घटनास्थल एवम् लास जाँच मुचुल्का ।

टाउकोमा गहिरो चोटको कारण मृतकको मृत्यु भएको भन्ने प्राथमिक स्वास्थ्य चौकी बुर्तिवाङ बागलुङको शव परीक्षण प्रतिवेदन ।

मृतक आसबहादुर वि.क. मेरा माइला बुबा

हुन् । निजका कान्छा छोरा राजिन वि.क. हुन् । निज राजिन वि.क.सँग बारीको साँधको विषयलाई लिएर झगडा हुने गर्दथ्यो । मिति २०६६।७।२ गते तिहार भएको हुँदा रमाइलो गर्दै थिएँ । अं. २०.०० बजेतिर राजिन वि.क. मसँग झगडा गर्न थाल्यो । जग्गाको विषयलाई लिएर साइलाबाबाको बारीको बिच भागमा आएर राजिन वि.क.ले विभिन्न किसिमले गाली गालौज गरिरहेको अवस्थामा मलाई रिस उठी घरबाट फलामको चक्कु कम्मरमा बाँधी लुकाएँ र गोठबाट काठको मुङ्ग्रो लिई यसलाई ठिक पार्छु भनी गएकोमा मलाई पछाडिबाट निज राजिन वि.क.ले ढुङ्गाले प्रहार गर्न थाल्यो । सोही अवस्थामा मृतक माइला बुबा आसबहादुर वि.क. बिचमा आई यसो नगर भनी सम्झाई बुझाई गर्न लागे । मलाई असाध्यै रिस उठी हातमा समाती राखेको काठको मुङ्ग्रोले निज मृतकको टाउकोमा प्रहार गरेँ, निज बेहोस भएर जमिनमा पल्टे, त्यसपछि स्थानीय मानिसहरू जग्गामा भेला भए, म भागी बुर्तिवाङ बजारतर्फ आउँदै गर्दा मिति २०६६।७।४ मा प्रहरीले प्रकाउ गरेका हुन् । जाहेरीमा उल्लिखित गामबहादुर कामी, यामबहादुर कामी र कुमारसिंह कामी उक्त वारदातमा मसँग रहेका होइनन् । म एकलैले आसबहादुरको हत्या गरेको हुँ भन्नेसमेत व्यहोराको दलबहादुर कामीको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको बयान ।

मिति २०६६।७।२ का दिन तिहारको टीका लगाउन भाइ यामबहादुर र म दिदीकोमा आएका थियौँ । प्रतिवादी दलबहादुर मेरा भिनाजु हुन् र शेरबहादुर कामी भिनाजुका बाबु हुन् । दिदीकहाँ टीका लगाई खाई पिई बसेको अवस्थामा दिदीका सासू ससुराले आज खाना यहीं खाने हो भनी खानासमेत बनाउँ थिए । भिनाजु दलबहादुर वि.क. को घरदेखि २ मिनेटको टाढा सासू ससुराको घर पर्छ । त्यस्तैमा

अँध्यारो भएको थियो । बेलुका अन्दाजी ७.३० बजेतिर मानिसहरू कराएको, हो हल्ला गरेको आवाज सुनियो । को कहाँ के भयो भनी बाहिर निस्की हेर्दा मेरा भिनाजु दलबहादुरले आसबहादुर कामीलाई कुटपिट गरी मारेको भन्ने हल्ला सुनियो र दलबहादुरलाई स्थानीय मानिसहरूले खोज तलास गर्न थाले । हामी चुपचाप दिदीका ससुराको घरमा सुत्थौं । जग्गाको रिसइवीको कारण झगडा भई भिनाजु दलबहादुरले काठको मुङ्ग्रो र चक्कुले प्रहार गरी आसबहादुरलाई मारेको भन्ने कुरा भोलिपल्ट बिहान जम्मा भएका मानिसहरूले भन्दा थाहा पाएको हो । मैले कुनै अपराध कसुर गरेको छैन भन्नेसमेत व्यहोराको गामबहादुर कामीको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको बयान ।

मिति २०६६।७।२ का दिन अं. १२ बजेको समयमा मेरो घर वोवाङ्ग गाउँ विकास समिति वडा नं. ६ बाट ऐ. वडा नं. ७ मर्म भन्ने स्थानमा मेरी श्रीमती र म भई ससुराली आउनको लागि हिँडी दिउसो १ बजे आई पुगियो । प्रतिवादी दलबहादुर मेरा जेठान हुन् । म ससुरालीको घरमा बसिरहेको थिएँ, सोही साँझ अं. ७.३० बजेको समयमा हल्ला खल्ला गरेको आवाज सुनी कहाँ के भयो भनी बाहिर निस्कँदा दलबहादुरले आसबहादुर वि.क. लाई काठको मुङ्ग्रोले प्रहार गरी घटनास्थलमा नै निजको मृत्यु भएको छ भनी मानिसहरू दलबहादुरलाई खोज्न थालेका थिए । गामबहादुर कामी, यामबहादुर कामी र म दलबहादुर कामीका बाबाको घरमा नै सुत्थौं । मिति २०६६।७।३ गते बिहान घटनास्थलमा जाँदा आसबहादुरको लास देखेको हुँ । खोज तलास गर्ने क्रममा मसमेतलाई प्रहरीले प्रक्राउ गरी इलाका प्रहरी कार्यालय, बुर्तिवाङ हुँदै बागलुङमा ल्याएका हुन्, मैले निजलाई कर्तव्य गरी मारेको होइन भन्नेसमेत व्यहोराको कुमारसिंह कामीको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको बयान ।

मिति २०६६।७।२ का दिन तिहारको टीका लगाउन दाइ गामबहादुर र म दिदीको घरमा आएका थियौं । प्रतिवादी दलबहादुर मेरा भिनाजु हुन् । शेरबहादुर कामी भिनाजुका बाबु हुन् । दिदीकहाँ टीका लगाई खाई पिई बसेको अवस्थामा दिदीका सासू ससुराले खाना यहाँ खाने हो भनी खानासमेत बनाउँदै थिए । भिनाजु दलबहादुर वि.क.को घरदेखि अं. २ मिनेट टाढा सासू ससुराको घर पर्छ । अँध्यारो भएको थियो । बेलुका अं. ७.३० बजेतिर मानिसहरू कराएको, हो हल्ला गरेको आवाज सुनियो । कहाँ के भयो भनी बाहिर निस्की हेर्दा मृतकका आफन्तहरूले ढुङ्गा हानेका र सो ढुङ्गा मेरो टाउकोमा लागी सामान्य चोटसमेत लागेको छ । मेरा भिनाजु दलबहादुरले आसबहादुर कामीलाई कुटपिट गरी मारेको भन्ने हल्लासमेत सुनियो । दलबहादुरलाई स्थानीय मानिसहरूले खोज तलास गर्न थाले । हामी चुप चाप दिदीका ससुराको घरमा सुत्थौं । जग्गाको रिसइवीको कारण झगडा भई भिनाजु दलबहादुरले काठको मुङ्ग्रो र चक्कुले प्रहार गरी आसबहादुरलाई मारेको भन्ने कुरा भोलिपल्ट बिहान जम्मा भएका मानिसहरूले भन्दा थाहा पाएको हो । मैले कुनै अपराध कसुर गरेको छैन भन्नेसमेत व्यहोराको यामबहादुर कामीको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्षको बयान ।

मिति २०६६।७।२ गतेको साँझ अं. ८ बजेको समयमा मृतकको घर नजिकै गाउँका मानिसहरू होहल्ला गरेको आवाज सुनी कहाँ के भयो भनी बाहिर निस्की हेर्दा उक्त स्थानमा आसबहादुरको मृत लास लडेको थियो । टाउकोमा रगत बगिरहेको थियो । काठको मुङ्ग्रो र चक्कु घटनास्थलमा थियो । के भएको भनी जाहेरवालालाई सोध्दा दलबहादुर कामीसमेतका मान्छेहरूले काठको मुङ्ग्रो, फलामको चक्कुसमेत लिई बाबा आसबहादुर वि.क. लाई टाउकोमा प्रहार गरी निजको घटनास्थलमा मृत्यु भएको हो भनेपछि मात्र

थाहा पाएका हौं । मृतक आसबहादुरलाई दलबहादुर कामीले बारीको आँठ साँधमा पटकपटक झगडा हुने गरेको र सो रिसइबीले कर्तव्य गरी मारेका हुन् । सो रात दलबहादुरलाई खोजी गर्दा निज भागेका हुन् भन्नेसमेत एकै मिलान व्यहोराको बुझिएका आसिमान वि.क., भकारे वि.क., भोपपाल कामी, निर्माण कामी, भिमलाल कामी र राजेन्द्र कामीसमेतका मानिसहरूले लेखाई दिएको घटना विवरण एवम् वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

प्रतिवादीहरू दलबहादुर कामी, गामबहादुर कामी, यामबहादुर कामी र कुमारसिंह कामीले आसबहादुर कामीलाई कर्तव्य गरी मारेको पुष्टि हुँदा प्रतिवादीहरूको सो कार्य मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १ नं. विपरीत ऐ. १३(३) नं. बमोजिमको कसुर भएको हुँदा निजहरूमध्ये दलबहादुर कामीको चोटबाट मृतक आसबहादुरको मृत्यु भएको देखिँदा निज प्रतिवादी दलबहादुर कामीलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय हुन र मार्नको लागि संयोग पारिदिने अन्य ३ जना प्रतिवादीहरू गामबहादुर कामी, यामबहादुर कामी र कुमारसिंह कामीलाई ऐ. १३(३) नं. बमोजिम जन्मकैदको सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको अभियोगपत्र ।

मिति २०६७।७।२ गते बिहानदेखि दिउँसो १२ बजेसम्म तिहारको दिन हुँदा टीका टाला गरी घरमा खानपान गरी बसेको थिएँ । सो दिन १२ बजेतिर मेरो ससुराली वोवाङ्ग गाउँ विकास समिति वडा नं. ७ मा जान भनी घरबाट मेरी श्रीमतिसँग ससुराली गएको र सोही दिनको २ बजे ससुराली पुगेको हो । ससुराली गएर खानपान भयो, ससुरालीमा गएर रक्सी पिइयो, साँझ खाना खाई ससुरालीमा नै बसेको हो । सो दिन ससुराको घरभित्र भएकाले घटनाको बारेमा केही थाहा भएन । मेरो ससुरालीको घर र मृतक आसबहादुर

कामीको घर ५ मिनेटको फरकमा पर्छ । हल्ला खल्ला भएको थियो तर रातको समय भएकाले म झगडा भएको ठाउँमा गइन । सोही दिन राती ८.३० बजेको समयमा गाउँका सबै मानिस जम्मा भई प्रतिवादी दलबहादुर कामीले मृतक आसबहादुर कामीलाई मारेको भनी हल्ला गरेका थिए । दलबहादुर कामी र आसबहादुर बाबु छोरा पर्दछन् । रातको समय भएको हुँदा मरेको ठाउँमा जान हुँदैन भनेको हुँदा भोलिपल्ट बिहान उज्यालो भएपछि मृतक आसबहादुरलाई हेर्न निजको घरतिर जाँदा मृतकलाई खेतमा देखेको हो । मिति २०६६।७।३ मा बुर्तिवाङबाट प्रहरीहरू गई लाससमेत उठाई बुर्तिवाङ ल्याएका हुन् । सोही दिन प्रहरीले दलबहादुर कामीलाई प्रकाउ गरी लाससँगै ल्याएका हुन् र सोही दिन म, यामबहादुर, गामबहादुरसमेतले लास बोकी ल्याएको हो । त्यसै दिनबाट प्रहरीले मसमेतलाई थुनामा राखेको हो । मसमेतलाई लगाएको अभियोग झुट्टा हो, म निर्दोष छु । अभियोगबमोजिम सजाय पाउनु पर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी कुमारसिंह वि.क. को बागलुङ जिल्ला अदालतसमक्षको बयान ।

मिति २०६६।७।२ का बिहान म मेरो घरमा थिएँ । तिहारको दिन भएको र काकाकी छोरीले हामी २ भाइलाई टीका लगाई बिहानको खानपान हाम्रो घरमा भएको थियो । सो दिनको ४ बजे मेरो भाइ यामबहादुर र म मेरी दिदीको घरमा टीका लगाउन गएको हो, हाम्रो घर र दिदीको घर ३० मिनेटको फरकमा पर्दछ । हामी २ भाइ दिदीको घरमा ४.३० बजेको समयमा पुगेपछि दिदीको हातबाट टीका लगाई खानपिन गरी दिदीका सासू ससुराको घरमा बास बसेको हो । त्यस दिन म, मेरो भाइ यामबहादुर, कुमारसिंह कामी सुरालीको घरमा खानपान गरी सँगै बसेको हो । त्यस दिन हामी दिदीको घरमा पुग्ने बेलामा भिना दलबहादुर घरमा थिए । साँझ परेपछि प्रतिवादी भिना दलबहादुर कहाँ जानुभयो

हाम्रो भेटघाट भएन । उक्त दिनको ७.३० बजेको समयमा मृतक आसबहादुरलाई प्रतिवादी दलबहादुरले मार्यो भनी हल्ला खल्ला गरेका थिए, रातिको समय भएकाले हामी भोलिपल्टमात्र घटनास्थलमा जाँदा आसबहादुरलाई मृत अवस्थामा देखेको हो । मृतकको टाउकोमा चोट लागेको थियो । लास मृतकको घर अगाडि खेतबारीमा थियो । गाउँलेले दलबहादुरले मारे भनेका थिए । त्यस घटनामा हामी समावेश छैनौं । म निर्दोष छु । अभियोगबमोजिम सजाय पाउनु पर्ने होइन भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी गामबहादुर कामीको बागलुङ जिल्ला अदालतसमक्षको बयान ।

मृतक आसबहादुर मेरा माइलो बुबा हो । उहाँलाई मारुनुपूर्व रिसइबी केही थिएन । ढोरपाटनमा मेरो र माइलो बुबाको जग्गा एक आपसमा जोडिएको छ । मेरो जग्गाबाट माइलो बुबाको छोराले बाटो मागेका थिए । मैले बाटो बन्द गरेको थिएँ । पछि माइलो बुबाको छोरा राजिनले मेरो आलु लगाएको जग्गामा धेरै ढुङ्गा फालिदिएपछि मेरो बुबा र माइलो बुबाले सम्झाएपछि हामीहरूबिच रिसइबी बाँकी थिएन । तिहारको ३ दिन अगाडि मेरो माइलो बुबाको छोरा जाहेरवाला भाइ मोतिलालले मेरो घरमा गई तिमीहरू झगडा गरौंला केही नर्गनु भनी सम्झाई जानुभयो । मिति २०६६।७।२ का दिन म मेरी श्रीमतिसँग मेरो ससुराली गई टीकाटाला गरी खानपिन गरी साँझपख घरमा फर्की आएकामा भाइ राजिनले रक्सी खाई बसेको रहेछ । मेरो घरदेखि करिब ५ मिनेट जति पर पश्चिमतिर मृतक माइलो बुबाको घर र बिचमा साँहिलो बुबा जङ्गबहादुरको घर पर्दछ । मृतकको छोरा राजिनले रक्सी खाई आफ्नो घरदेखि साँहिलो बुबाको घरमा आई बाटो मिच्ने तँ को होस् आइज लड्न भनी मलाई गाली गरिरहेको, म टेप बजाउँदै नाचदै गरेको अवस्थामा पछाडिबाट मेरो दाहिने हातको फिरपातामा जोडले हानेकाले मलाई पनि रिस

उठी गई भैँसीलाई किलो ठोक्ने मुङ्गो भेटिएकाले सोही मुङ्गोले झटारा हान्दा हामीहरूलाई छुट्याउन आउनु भएका माइलो बुबालाई उक्त झटारोले टाउकोमा लाग्न गएछ । रात परेको अँध्यारो हुँदा मैले देखिन । सो मुङ्गोको एकै पटकको चोटले मृतकको मृत्यु भएछ । सानो तरकारी काट्ने छुरी मेरो साथमा थियो तर सो चक्कुले मैले हानेको हैन । मृतकको मृत्यु मैले हानेको मुङ्गोको झटारोबाट भएको हो । भाइ राजिनले मलाई जोडले ढुङ्गाले हानेपछि निजलाई हान्दा मृतकलाई लाग्न गई मृत्यु भएको हो । सह प्रतिवादीहरू सो दिन घटनास्थलमा थिएनन् । मैले रिसइबीले माइलो बुबालाई हानेको होइन । अचानक माइलो बुबालाई लाग्न गई मृत्यु भएको हो । कानूनले जे जो ठहर्छ सोअनुसार नै सजाय पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी दलबहादुर कामीको बागलुङ जिल्ला अदालतसमक्षको बयान ।

मिति २०६६।७।२ गते तिहारको टीकाको दिन भएको र प्रतिवादी दलबहादुरकी श्रीमती मेरी दिदी भएकी हुँदा सो दिन तिहारको टीका लगाउन म र मेरो दाजु गामबहादुर बेलुकी अ. ४.०० बजेको समयमा दिदीको घरमा गई टीका टालो गरी दिदीका सासू ससुरा बस्ने घरमा खाना खानको लागि बोलाउनु भएकाले साँझ पख हामी दिदीको ससुरा बस्ने घरमा गई खाना खाइरहेका थियौं । खाना खाई सकेपछि हामी बाहिर निस्कँदा आसबहादुरका छोराहरूले बाहिर हल्ला खल्ला गरी ढुङ्गा हानिरहेका रहेछन् । ढुङ्गाले मेरो पनि टाउकोमा लागेकाले हामी भित्र पसी सुतेका हौं । त्यसपछि बाहिर निस्कन । बाहिर कति बेला कस्तो घटना भयो मलाई थाहा भएन । भोलिपल्ट बिहान ६, ७ बजेतिर गाउँलेहरूले हो हल्ला गरेपछि वारदात स्थलमा गई बुझ्दा दलबहादुरले आसबहादुरलाई मार्यो भनी गाउँलेहरूले भन्दा थाहा पाएका हौं । मृतकलाई कुटपिट गर्न गएको होइन । मृतकलाई के कति बजेको समयमा

के कस्तो हतियारले को कसले कर्तव्य गरी मारेको हो मलाई थाहा छैन । मउपर लगाइएको अभियोग दाबी झुट्टा हो । आरोपित अभियोगबाट सफाई पाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको प्रतिवादी यामबहादुर कामीको बागलुङ जिल्ला अदालतसमक्षको बयान ।

प्रतिवादीहरूका साक्षी बलबहादुर वि.क., बेगबहादुर वि.क., हर्कबहादुर कायत, बलबहादुर घर्ती, जङ्गबहादुर वि.क. र सरकारी साक्षी जाहेरवाला मोतिलाल वि.क. तथा आसिमान वि.क., राजेन्द्र कामी, भोपपाल वि.क., भकारे कामी, निर्माण कामीसमेतका व्यक्तिहरूको बागलुङ जिल्ला अदालतसमक्षको बकपत्र मिसिल सामेल रहेको ।

आसबहादुरसँग पूर्व रिसइबी पनि नभएको र आसबहादुरलाई मारौं भनी झटारो पनि नहानेको, प्रतिवादी दलबहादुरले घटनास्थलमा कुनै किसिमको हातहतियार लगी गएको अवस्था नभएको, मृतक आसबहादुरको छोरा राजिनसँग साँध सिमानामा झगडा भई राजिनले प्रतिवादी दलबहादुरलाई ढुङ्गाले हान्दा रिस उठी तत्काल मुङ्गोले राजिनलाई हान्दा निजलाई छुट्याउन भनी आएका आसबहादुरलाई लाग्न गई निजको मृत्यु हुन गएको हुँदा आसबहादुरको मृत्यु भवितव्यबाट हुन गएको पुष्टि हुन आएकाले प्रतिवादी दलबहादुर कामीलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको ६ (२) नं. बमोजिम १ वर्ष ३ महिना कैद सजाय हुने र अन्य प्रतिवादी गामबहादुर, यामबहादुर र कुमार सिंहले आसबहादुरलाई मार्ने काममा संयोग गर्नका लागि सहयोग गरेको भन्ने प्रमाणित हुन नआएकाले निजहरूले सफाई पाउने ठहर्छ भन्ने बागलुङ जिल्ला अदालतको मिति २०६७।६।१८ को फैसला ।

प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीहरूको पूर्व रिसइबीका कारण राजिनलाई ज्यानै मार्ने मनसायले प्रहार गर्दा सँगै भएका व्यक्ति आसबहादुरलाई समेत चोट प्रहार

गरी सोही चोटको कारणबाट निज आसबहादुरको मृत्यु हुन गएको अवस्था छ । सुरु अदालतबाट मनसाय तत्त्वअन्तर्गत पर्ने सरेको मनसायतर्फ कुनै विवेचना नै नगरी सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको विपरीत गई मुख्य अभियुक्तलाई भवितव्यको कसुरमा सजाय ठहर गरी अरु प्रतिवादीहरूलाई सफाई दिने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी सुरु अभियोग दाबीबमोजिम कसुर ठहर गरी सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन अदालत बागलुङमा परेको पुनरावेदन ।

यसमा मैले आशबहादुर वि.क.को टाउकोमा काठको मुङ्गोले प्रहार गरेको कारण निजको मृत्यु भएको हो भनी मौकाको बयानमा प्रतिवादी दलबहादुर कामी कसुरमा साबित छन् भने अदालतको बयानमा पनि राजिनलाई हान्न खोज्दा आसबहादुरलाई लाग्न गएको भन्ने कुरा स्वीकार गरी बयान गरेको अवस्था छ । निजको साबिती बयानलाई बरामदी काठको मुङ्गो, लास प्रकृति तथा पोस्टमार्टम रिपोर्टले मृतकको शरीरको टाउको, नाक, कान, नाडीसमेतका विभिन्न भागमा घाउ चोट देखाएको अवस्थाले पुष्टि गरिरहेको सन्दर्भमा सरेको मनसायको व्याख्या गरी सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित (ने.का.प. २०६४, नि.नं. ७८४४, पुनरावेदक वादी नेपाल सरकार विरुद्ध कन्हैया राय कुर्मीसमेत भएको कर्तव्य ज्यान मुद्दा) सिद्धान्तसमेतको परिप्रेक्ष्यमा सुरु फैसला कानून व्याख्या र प्रमाणको रोहमा फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.बं. २०२ नं. बमोजिम छलफलका लागि विपक्षी झिकाई आए वा अवधि व्यतित भएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने मिति २०६८।३।७ को पुनरावेदन अदालत बागलुङको आदेश ।

प्रतिवादी दलबहादुर कामीले मृतक

आसबहादुर कामीलाई मुद्ग्रोले हिकार्ई कर्तव्य गरी मारेको देखिन आएकोमा सुरु बागलुङ जिल्ला अदालतले प्रतिवादी दलबहादुर कामीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ६ (२) नं. अनुसार भवितव्य ठहर्याई १ वर्ष ३ महिना कैद गर्ने गरी मिति २०६७।६।१८ मा गरेको फैसला नमिली सो हदसम्म केही उल्टी हुने भई निज प्रतिवादी दलबहादुर कामीलाई अभियोग मागदाबीअनुरूप ज्यानसम्बन्धीको महलको १३ (३) नं. अनुसार सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने र अन्य प्रतिवादी यामबहादुर कामी, गामबहादुर कामी र कुमारसिंह कामीसमेतलाई सफाई दिई गरेको सुरुको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । प्रतिवादी दलबहादुर कामी र मृतक आसबहादुर कामीबिच नाता सम्बन्ध भएको, निजहरूबिच रिसइबी भएको नदेखिएको, मृतकका छोरा राजेन्द्र कामी र प्रतिवादी दलबहादुर कामीको बिच जग्गाको साँध सम्बन्धमा झैझगडा हुँदै आएकोमा वारदात मिति समयमा राजेन्द्र कामीले सोही जग्गाको साँध सिमानाको विषयमा निहुँ खोजी निजहरूको बिच झगडा हुँदा वारदातमा प्रतिवादीले लिई गएको किल्ला ठोक्ने काठको मुद्ग्रोले प्रहार गर्दा बिचमा मृतक आसबहादुर यसो नगर भनी छुट्याउन आउँदा निजलाई लाग्न गई आसबहादुरको मृत्यु भएको देखिएबाट निज प्रतिवादीलाई कानूनबमोजिम ज्यानसम्बन्धीको महलको १३ (३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय हुँदा चर्को पर्ने चित्तमा लागेकाले निज प्रतिवादी दलबहादुर कामीलाई १० वर्ष कैद सजाय गर्न मनासिब लागेकाले अ.बं. १८८ नं. बमोजिम यो राय व्यक्त गरी साधकको लागि सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा पठाइदिनु भन्नेसमेत व्यहोराको पुनरावेदन अदालत, बागलुङको मिति २०६८।१२।२१ को फैसला ।

प्रतिवादीहरू यामबहादुर कामी, गामबहादुर

कामी र कुमारसिंह कामीसमेतले नियोजितरूपमा काठको मुद्ग्रो, चक्कु प्रहार गरी आसबहादुरलाई मारेको भनी परेको किटानी जाहेरी, जाहेरवालाले अदालतमा आई गरिदिएको बकपत्र, बुझिएका निर्माण वि.क. र भकारे कामीको बकपत्र, लास जाँच प्रकृति मुचुल्का, शव परीक्षण प्रतिवेदनसमेतका प्रमाणबाट पुष्टि गरिरहेको छ । यी प्रतिवादीहरूले घटना हुँदा आफू अन्यत्र रहेको भनी लिएको Alibi जिकिर प्रमाणित गर्न सकेका छैनन् । यस्तो अवस्थामा यी प्रतिवादीहरूलाई अभियोग दाबीबाट सफाई दिने ठहर गरी भएको सुरुको फैसला सदर गरी भएको पुनरावेदन अदालत, बागलुङको फैसला प्रमाण ऐन, २०३१ तथा सम्मानित अदालतबाट प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको प्रतिकूल भई त्रुटिपूर्ण रहेकाले बागलुङ जिल्ला अदालत तथा पुनरावेदन अदालत, बागलुङबाट यी प्रतिवादीहरूलाई आरोपित कसुरबाट सफाई दिने गरी भएको फैसला सो हदसम्म बदर गरी प्रतिवादीहरू यामबहादुर कामी, गामबहादुर कामी र कुमारसिंह कामीलाई सुरु अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको वादी नेपाल सरकारको यस अदालतसमक्ष परेको पुनरावेदन ।

प्रतिवादी दलबहादुर कामीको पुनरावेदन नपरेको हुँदा निजका हकमा साधकको रोहबाट साधकमा दर्ता भएको रहेछ ।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री शोमकान्त भण्डारीले यी प्रतिवादीहरू रहेको स्थान र घटनास्थलको दुरी जम्मा ५ मिटरको रहेको भन्ने निजहरूको बयानबाटै देखिएको अवस्थामा प्रतिवादीहरूले वारदातको समयमा वारदातस्थलमा नभएको भनी Alibi को

जिकिर लिए पनि सो कुरालाई तथ्ययुक्त प्रमाणबाट पुष्टि गर्न सकेका छैनन् । त्यस्तै वारदातस्थलबाट काठको मुङ्ग्रो र फलामको चक्कु बरामद भएकोमा दुवै हतियार एउटै व्यक्तिले प्रयोग गरेको भन्न नमिल्ने हुँदा यी प्रतिवादीहरूलाई सफाई दिने गरी भएको फैसला बदर गरी अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत व्यहोराको बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

पुनरावेदक वादीको तर्फका विद्वान् उपन्यायाधिवक्ताले प्रस्तुत गर्नुभएको बहससमेत सुनी मिसिल संलग्न प्रमाण कागजातहरू अध्ययन गरी हेर्दा वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो होइन र पुनरावेदन अदालत, बागलुङको मिति २०७०।३।१० को रायसहितको फैसला मिलेको छ छैन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा मिति २०६६।७।२ गते आसबहादुर कामीलाई दलबहादुर कामी, यामबहादुर कामी, गामबहादुर कामी र कुमारसिंह कामीले चारैतिरबाट घेरा हाली काठको मुङ्ग्रो एवम् फलामको छुरासमेतले प्रहार गरी हत्या गरेका हुँदा निजहरूलाई कारवाही गरिपाउँ भनी परेको जाहेरीबाट उठान भएको प्रस्तुत मुद्दामा निज प्रतिवादीहरूमध्ये प्रतिवादी दलबहादुर कामीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३ (३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय गरी अन्य प्रतिवादीहरू यामबहादुर कामी, गामबहादुर कामी र कुमारसिंह कामीलाई ऐ. को १३ (३) नं. बमोजिम जन्म कैदको सजाय माग गरी अभियोगपत्र दायर भएको देखिन्छ । प्रतिवादीहरूमध्ये दलबहादुर कामीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ६(२) नं. अनुसार भवितव्य ठहर्याई १ वर्ष ३ महिना कैद गरी तथा अन्य प्रतिवादीहरूलाई कसुरबाट सफाई दिई भएको सुरु फैसलामा वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन अदालत, बागलुङमा पुनरावेदन

परेकामा प्रतिवादी दलबहादुर कामीको हकमा भएको फैसला केही उल्टी गरी निजलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने ठहर्याई निजको हकमा अ.बं. १८८ नं. बमोजिम १० वर्ष कैद सजाय हुन राय जाहेर गरी तथा अन्य प्रतिवादीहरूको हकमा सुरु फैसलालाई सदर ठहर्याई भएको पुनरावेदन अदालत, बागलुङको फैसलाउपर वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट पुनरावेदन परेको र प्रतिवादी दलबहादुर कामीको हकमा साधको रोहमा दर्ता भएको देखिन्छ ।

३. प्रतिवादीहरू यामबहादुर कामी, गामबहादुर कामी र कुमारसिंह कामीलाई सुरु अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिरका सम्बन्धमा विचार गर्दा सह प्रतिवादी दलबहादुर कामीले अधिकारप्राप्त अधिकारिसमक्ष तथा अदालतमा आई बयान गर्दा मृतकका छोरा राजिन र दलबहादुर बिच झगडा भएको अवस्थामा राजिनलाई लक्ष्य गरी मुङ्ग्रो हानेकोमा निजहरू बिचको झगडा छुट्याउन भनी सोही बखत आसबहादुर आएकाले निजलाई लागी मृत्यु हुन गएको भनी लेखाएको देखिन्छ । त्यस्तै उक्त वारदातमा अन्य प्रतिवादीहरूको संलग्नता रहेको भनी पोल गरेको नभई उक्त वारदात आफू एकलैबाट घट्न गएको भनी लेखाएको पाइन्छ । यी प्रतिवादीहरूलाई पोल गर्ने जाहेरवाला तथा प्रत्यक्षदर्शीको रूपमा रहेका वादीका साक्षीहरूले मृतकलाई मारनमा यी प्रतिवादीहरूले के कस्तो कार्य गरी के कसरी संयोग पारिदिएका हुन् भनी स्पष्टरूपमा भन्न सकेको देखिँदैन । यी प्रतिवादीहरूले अधिकारप्राप्त अधिकारिसमक्ष तथा अदालतसमक्षको बयानमा उक्त वारदातको समयमा वारदातस्थलमा नरहेको, भोलिपल्टमात्र वारदातस्थलमा जाँदा दलबहादुर कामीले मुङ्ग्रोले हानी मृतकलाई मारेको

भन्ने सुनेको भनी एकै मिलान व्यहोरा लेखाएको र सो व्यहोरालाई प्रतिवादीहरूका साक्षीहरूले अदालतमा आई बकपत्र गर्दा प्रतिवादीहरू दलबहादुरका बाबु आमाको घरमा बसी चाडपर्व मनाइरहेका र निजहरूले उक्त वारदातको बारेमा भोलिपल्टमात्र थाहा पाएका भनी लेखाएबाट समर्थित भइरहेको पाइन्छ । यी प्रतिवादीहरूले मृतकलाई मार्न संयोग पारिदिएको भन्ने तथ्ययुक्त प्रमाणबाट पुष्टि नभएको अवस्थामा शङ्काको सुविधा अभियुक्तले पाउँछ भन्ने फौजदारी न्यायको सिद्धान्त यी प्रतिवादीहरूको हकमा आकर्षित हुने नै देखिँदा प्रतिवादीहरू यामबहादुर कामी, गामबहादुर कामी र कुमारसिंह कामीलाई सुरु अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

४. त्यस्तै प्रतिवादी दलबहादुर कामीलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १३ (३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहर गरी भएको पुनरावेदन अदालत, बागलुङको फैसलाको सम्बन्धमा साधकको रोहबाट हेर्दा मृतकको मृत्यु गहिरो टाउकाको चोटबाट भएको भन्ने शव परीक्षण प्रतिवेदनबाट देखिएको हुँदा मृतकको मृत्यु कर्तव्यबाट भएको भन्नेमा विवाद देखिएन । मृतक आसबहादुर वि.क. प्रतिवादीका माइलो बाबु नाताका व्यक्ति रहेको र मृतक र प्रतिवादी बिच पूर्व रिसइबी रहेको भन्ने नदेखिए पनि प्रतिवादी दलबहादुर कामी र मृतकका छोरा राजिन भन्ने राजेन्द्र वि.क. बिच जग्गाको साँध सम्बन्धमा पहिलेदेखि नै झगडा हुँदै आएको भन्ने देखिन आयो । प्रतिवादी दलबहादुर कामीले अधिकारप्राप्त अधिकारिसमक्ष बयान गर्दा वारदातको दिन अं. २०.०० बजेतिर राजिन वि.क.ले जग्गाको विषयलाई लिएर झगडा गरी गाली

गलौज गरेकाले निजलाई ठिक पार्न भनी फलामको चक्कु कम्मरमा बाँधी गोठबाट काठको मुङ्ग्रो लिई गएकोमा यस्तो नगर भनी मृतक आसबहादुर बिचमा आई सम्झाई बुझाई गर्न लागेका र मलाई असाध्यै रिस उठी हातमा रहेको मुङ्ग्रोले आसबहादुरको टाउकामा हानेको र गाउँले भेला हुन थालेकाले भागदै गर्दा पक्राउ परेको भनी लेखाएको देखिन्छ । अदालतसमक्ष बयान गर्दा वारदात समयमा राजिन वि.क.ले बाटो मिच्ने तँ को होस् भनी गाली गरी मलाई पछाडिबाट ढुङ्गाले प्रहारसमेत गरेकाले रिस उठी गाई भैँसीको किलो ठोक्ने मुङ्ग्रो भेटिएकाले सोही मुङ्ग्राले झटारो हान्दा हामीलाई छुट्याउन आएका माइलो बुबाको टाउकामा लाग्न गई वहाँको मृत्यु भएछ, मसँग सानो छुरी साथमा थियो तर मैले छुरीले हानेको होइन भनी लेखाएको देखिन्छ । प्रतिवादी दलबहादुरले हानेको झटारोबाटै मृतकको मृत्यु भएकोमा यी प्रतिवादी अधिकारप्राप्त अधिकारी तथा अदालतमासमेत साबित रहेको अवस्था छ ।

५. प्रतिवादी र मृतकबिच कुनै रिसइवी नभए पनि मृतकका छोरा राजिनसँग पटकपटक जग्गाको साँधको सम्बन्धलाई लिएर झगडा हुने गरेको र वारदातको दिन पनि राजिन वि.क.ले जग्गासम्बन्धी विवाद झिकी प्रतिवादी दलबहादुरलाई गाली गलौजसमेत गरेको भन्ने देखिएको अवस्थामा मृतकका छोरा राजिन र प्रतिवादीबिच जग्गाको विषयमा पहिलेदेखि नै झैझगडा हुने र रिसइबी पनि रहेको भन्ने देखियो । यी प्रतिवादीले मृतकलाई लक्ष्य गरी मुङ्ग्रो प्रहार गरेको नभए पनि मृतकका छोरा राजिनलाई ठिक पार्ने मनसाय लिई कम्मरमा छुरी बाँधी हातमा मुङ्ग्रो लिई गएको र राजिनलाई हान्ने मनसायले मुङ्ग्रो प्रहार गरेकोमा मृतकलाई लाग्न गएको भन्ने

निज प्रतिवादीको बयानबाटै खुल्न आएबाट प्रतिवादी दलबहादुरले राजिन वि.क.लाई मार्ने मनसाय लिई वारदातस्थलमा गएकोमा राजिनलाई प्रहार गरेको मुद्दाको बिचमा छुट्याउन आएका आसबहादुरलाई लागेर मृत्यु हुन गएकोसम्म देखिन्छ । राजिन र दलबहादुरको बिचमा आसबहादुर नआएका भए सो मुद्दाको प्रहारबाट राजिनको मृत्यु हुने अवस्था देखिएकाले त्यहाँ प्रतिवादीको आपराधिक मनसाय थिएन भन्न सकिने अवस्था पनि देखिएन । कुनै निश्चित घटना कुनै अवस्थामा दोषपूर्ण मानिन्छ भने त्यो कार्य अनिच्छित वस्तु (व्यक्ति वा सम्पत्ति) माथि घटन पुग्छ भने पनि त्यसमा मनसाय नरहेको भन्ने कुराको महत्त्व रहँदैन । उसको आपराधिक दुराशय एउटा वस्तुबाट अर्कोमा सर्दछ भन्ने कानूनी अनुमान रहन्छ । यस्तो अवस्थामा अभियुक्तलाई कानूनी प्रयोजनको लागि मनसायपूर्वक प्रहार गरेको ठानी व्यवहार गरिनु पर्ने भनी नेपाल सरकार विरुद्ध कन्हैया राय कुर्मीसमेतको मुद्दा (ने.का.प. २०६४, नि.नं. ७८४४ अड्क ५) मा प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको आधारमा एउटालाई लक्षित गरी प्रहार गर्दा अर्को व्यक्तिलाई लाग्न गई मृत्यु हुन्छ भने त्यस्तो अवस्थामा मनसाय तत्त्वको अभाव रहेको भनी व्याख्या गर्न मिल्दैन । त्यस्तोलाई सरेको मनसायबाट भएको आपराधिक कार्य मान्नु पर्छ । यसै सन्दर्भमा श्री ५ को सरकार विरुद्ध नरबहादुर रेउलेको मुद्दामा “लक्षित व्यक्तिउपर कार्य गर्दा जुन अपराध हुन सक्थ्यो, उक्त कार्य अर्को अनिच्छित व्यक्तिउपर भएमा पनि सोही अपराध मानिने । एउटा मानिसलाई मार्ने नियतले गरेको प्रहार अर्को अनिच्छित मानिसलाई लागेर मृत्यु हुन पुगेको अवस्थामा कर्ताको आपराधिक मनसाय समाप्त भएको मानिने नभई सरेको (Transferred) मानिने हुँदा मनसाय प्रेरित हत्याको

फौजदारी दायित्व सिर्जना हुने” (ने.का.प. २०६१ नि.नं. ७४६६ पृ. १४८६) भनी सिद्धान्तसमेत प्रतिपादन भएको छ । प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी दलबहादुर कामीले राजिन वि.क.लाई लक्ष्य गरी प्रहार गरेको मुद्दाको मृतक आसबहादुर कामीलाई लाग्न गई निजको मृत्यु भएको देखिएको छ ।

६. मुद्दाको प्रहार गर्दा मानिसको कुनै पनि संवेदनशील अङ्गमा लाग्न गयो भने त्यसबाट मानिसको मृत्यु हुन सक्छ भन्ने सुझबुझ भएको व्यक्तिले अनुमान गर्न सक्ने कुरा हो । प्रतिवादी दलबहादुर सो कुरातिर विचार गर्न सक्ने अवस्थामा थिएनन् भन्ने कहीं कतैबाट देखिएन । यस्तो अवस्थामा प्रतिवादी दलबहादुर कामीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको ६(२) नं. अनुसार भवितव्य ठहर्याई १ वर्ष ३ महिना कैद गर्ने गरी भएको सुरु बागलुङ जिल्ला अदालतको फैसला सो हदसम्म उल्टी गरी निज प्रतिवादी दलबहादुर कामीलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धीको महलको १३(३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय हुने ठहर गरी भएको पुनरावेदन अदालत, बागलुङको मिति २०६८।१२।२१ को फैसला मिलेको देखिन्छ ।

७. अब प्रतिवादी दलबहादुर कामीलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १३ (३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय गर्दा चर्को पर्ने भई निज प्रतिवादी दलबहादुर कामीलाई अ.बं. १८८ नं. बमोजिम १० वर्ष कैद सजाय गर्न व्यक्त भएको रायको सम्बन्धमा विचार गर्दा दलबहादुर कामी र मृतक आसबहादुर वि.क. एक आपसमा नातेदार रहेको र निजहरू बिच पहिलेदेखि नै रिसइबी रहे भएको भन्ने नदेखिएको, मृतकका छोरा राजिन भन्ने राजेन्द्र वि.क.सँग जग्गाको साँध सम्बन्धलाई लिएर प्रतिवादीको झैझगडा हुँदै आएको र वारदात मिति

र समयमा पनि सोही विषयलाई लिएर प्रतिवादी दलबहादुर र राजिनबिच झगडा हुँदा प्रतिवादीले लिई गएको किल्ला ठोक्ने काठको मुङ्गोले राजिनलाई प्रहार गरेकामा निजहरूको झगडा छुट्याउन आएका आसबहादुरलाई लाग्न गई मृतकको मृत्यु भएको भन्ने देखिएको र प्रतिवादीले उक्त घटनालाई नलुकाई अनुसन्धान, अभियोजन तथा अदालतलाई सहयोगसमेत गरेको देखिएको हुँदा निज प्रतिवादीलाई कानूनबमोजिम ज्यानसम्बन्धीको महलको १३ (३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैदको सजाय गर्दा चर्को पर्ने भई निजलाई १० वर्ष कैद सजाय गर्न मनासिब देखी अ.बं. १८८ नं. बमोजिम पुनरावेदन अदालत, बागलुङबाट व्यक्त भएको राय मुनासिब नै देखिन्छ ।

८. तसर्थ माथि विवेचित आधार प्रमाणबाट प्रतिवादीहरू यामबहादुर कामी, गामबहादुर कामी र कुमारसिंह कामीलाई सफाई दिने गरी भएको सुरुको फैसला सदर गरी प्रतिवादी दलबहादुर कामीलाई सुरु अदालतबाट ज्यानसम्बन्धीको महलको ६(२) नं. बमोजिम १ वर्ष ३ महिना कैद गर्ने गरी भएको फैसला सो हदसम्म केही उल्टी गरी प्रतिवादी दलबहादुर कामीलाई ज्यानसम्बन्धीको महलको १३ (३) नं. बमोजिम सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने ठहर्याई अ.बं. १८८ नं. बमोजिम निज प्रतिवादी दलबहादुर कामीलाई १० वर्ष कैद सजाय गर्ने राय व्यक्त गरी भएको पुनरावेदन अदालत, बागलुङको मिति २०६८।१२।२१ को रायसहितको फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न

सकदैन । अरुमा तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि ठहर खण्डमा लेखिएबमोजिम प्रतिवादी दलबहादुर कामीलाई १ वर्ष ३ महिना कैद हुने ठहर्याई सुरु जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला केही उल्टी भई निजलाई सर्वस्वसहित जन्मकैद हुने ठहर्याई अ.बं. १८८ नं. बमोजिम १० वर्ष कैद सजाय गर्न राय व्यक्त भएको पुनरावेदन अदालत, बागलुङको रायसहितको फैसला सदर हुने ठहरेकाले निज प्रतिवादीलाई सुरु जिल्ला अदालतले ठहराएको १ वर्ष ३ महिना कैद भुक्तान भइसकेको देखिँदा निजलाई ठहरेको १० वर्ष कैदमा उक्त अवधि कट्टा गरी बाँकी हुन आउने ८ वर्ष ९ महिना कैदको लगत कसी असुल गर्नु भनी सुरु जिल्ला अदालतमा लेखी पठाइदिनु १ प्रतिवादी दलबहादुर कामीलाई सर्वस्व गर्नु नपर्ने भएको हुँदा निजको सर्वस्व रोक्का भएको भए फुकुवा गरिदिनु भनी सुरु जिल्ला अदालतमा लेखी पठाइदिनु २ प्रस्तुत फैसलाको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिनु ३ प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ४

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.जगदीश शर्मा पौडेल

इजलास अधिकृत: इन्दिरा शर्मा

इति संवत् २०७२ साल माघ ७ गते रोज ५ शुभम् ।

